

ISSN 1334-627X

BROJ 10 (2022.), GODIŠTE X.

luč

ČASOPIS OGRANKA MATICE HRVATSKE U VELIKOJ GORICI

mh

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske
u Velikoj Gorici

Naslovnica korica:

*Grb Plemenite općine turopoljske nad ulazom u stari grad Lukavec
(snimila Dubravka Rakoci, 2019.)*

Slika na vanjskoj zadnjoj stranici korica:

*Tradicijski muški ukras koji se nosi oko vrata u Turopolju – veže se kao marama ili svilena ukrašena traka. Preteča kravate.
(izradio i snimio Goran Postić, 2023.)*

LUČ

ČASOPIS OGRANKA MATICE HRVATSKE U VELIKOJ GORICI

BROJ 10 (2022.), GODIŠTE X.

ISSN 1334 – 627X

IZDAVAČ

mh maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Velikoj Gorici

Registrirano sjedište: Velika Gorica, Trg kralja Tomislava 2
Poštanska adresa: Lomnička 65, 10410 Velika Gorica
e-adresa: matica.gorica@gmail.com
Matični broj: 1361325
OIB: 34059890429

ZA IZDAVAČA

Ana Plehinger

GLAVNA I ODGOVORNA UREDNICA

prof. dr. sc. Bernardina Petrović

IZVRŠNA UREDNICA

Ana Plehinger

UREDNIŠTVO

Đurđa Parać, *prof.*

prof. dr. sc. Bernardina Petrović

Ana Plehinger

Stjepan Rendulić

Ivan Rožić, *prof.*

DIZAJN I PRIPREMA

Karlo Krezić

TISAK

Tiskara Markulin d.o.o.

NAKLADA

200 primjeraka

CIJENA

50 kuna

Časopis se izdaje uz potporu Grada Velike Gorice i Zagrebačke županije.

LUČ

ČASOPIS OGRANKA MATICE HRVATSKE
U VELIKOJ GORICI

KAZALO

Riječ glavne urednice	7
Bernadina Petrović Naše prvo desetljeće	9
 Plemenita općina Turopoljska – stoljeća opstojnosti	 13
Juraj Odrčić Riječ župana Plemenite općine Turopoljske	15
Ivan Rožić Turopoljski plemenitaši	25
Dino Mujadžević Osmanski upadi i napadi na Turopolje	49
Josip Beuk – Juraj Rončević – Damir Drvodelić	
Turopoljski lug – blago Turopolja	57
Željko Cvetnić Turopoljska svinja - naša najstarija pasmina svinja	89
Vesna Župetić Vrata od krča u Turopoljskom lugu	99
 Turopoljska povjesnica	 121
Ivan Rožić O gradokmetima i Peršin gradu	123
Valentina Radoš Sakralna baština crkve Uznesenja blažene djevice Marije ...	129
 Obljetnice – Franjo Tuđman, stota obljetnica rođenja	 151
Josip Mihaljević Europa u filozofiji povijesti disidenta Franje Tuđmana	153
 (Svietle) kajkavske steze	 167
Đurđa Parać Josip Kovačević	169
 Književna scena	 179
Miljenko Muršić Uspomene na Dragutina Trumbetaša	181
Ana Plehinger 13. Matičin književni natječaj 2021	189
Vladimir Stepanić ...bem ti i te vodene kozice	190
Irena Ivetić Dvije šalice kave	196
 Kronika Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici	 199
Ana Plehinger Kronologija aktivnosti Ogranka Matice hrvatske	
u Velikoj Gorici 2021. godini	201
 Životopisi autora	 209

Dragi čitatelji!

Ovim desetim brojem zaokružujemo jedno poglavlje časopisa *Luč* Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici. Kroz deset brojeva pratimo rast i razvoj naše publikacije, različite autore i njihove raznolike tekstove, angažman vrijednih suradnika i konačno napore u pridržavanju uredničke koncepcije. Dobra je to prilika da se nakratko zaustavimo, saberemo dojmove i podsjetimo se naših začetaka i novih početaka o čemu će u prigodnome tekstu *Naše prvo desetljeće* obavijestiti glavna urednica.

Prvi smo broj *Luči* započeli rubrikom o turopoljskim temama koja se iz broja u broj nametnula svojom redovitošću, a i u ovome broju nastavljamo s tom praksom u rubrici *Plemenita općina turopoljska – stoljeća opstojnosti*. Kao što nalažu stari, dobri, plemeniti običaji, rubriku otvara prigodna riječ Jurja Odrčića, župana Plemenite općine turopoljske obznanjena u tekstu *Plemenita i ponosita, zajednička i uključiva, hrvatska i katolička – Plemenita općina turopoljska* u kojem se podsjećamo nastanka, razvoja, prestanka djelovanja i obnove.

Iako Plemenite općine turopoljske kao teritorijalne autonomije danas više nema, još uvijek postoji u Turopolju staro hrvatsko plemstvo. O toj zanimljivoj temi piše Ivan Rožić u tekstu *Turopoljski plemenitaši* u kojemu sustavno, detaljno i pregledno prikazuje plemenitaške obitelji koje su se stoljećima borile i izborile za opstojnost Plemenite općine turopoljske. Podsjeća također da je turopoljsko plemstvo po svojem nastanku staro hrvatsko rodovsko plemstvo koje svoj plemićki status izvodi iz slobodnih žitelja starohrvatske župe, a temelji se na nasljednom privatnom zemljoposjedu, na tzv. *plemenštini*.

Zbivanja u Turopolju za vrijeme osmanskih osvajanja odmjereno i upućeno propituje Dino Mujadžević u radu *Osmanski upadi i napadi na Turopolje (16. i 17. stoljeće)* započevši uvidom u osmanske strategije osvajanja i njezinim rezultatima na hrvatskome prostoru. Polazeći od podataka iz dostupnih izvora i recentne literature, izvodi zaključke o osmanskim navalama na Turopolje i okolna područja.

Iscrpan osvrt na povijest Turopoljskoga luga, s osobitim obzirom na njegov status u Plemenitoj općini turopoljskoj, prikazali su Josip Beuk, Juraj Rončević i Damir Drvodelić u članku *Povijest Turopoljskoga luga* obilato se služeći povijesnom znanstvenom i stručnom dokumentacijom te podsjećajući na ekološki, gospodarski, društveni i prostorni značaj toga turopoljskoga ekobisera.

Turopoljski je lug sa svojim stoljetnim šumama obitavalište turopoljske svinje, izvorne i najstarije hrvatske pasmine i jedne od najstarijih europskih pasmina. O tome zaštitnom znaku Turopolja temeljito i obaviješteno piše akademik Željko

Cvetnić u tekstu *Turopoljska svinja* osvrćući se na njezino podrijetlo, opis, hranidbu i konačno njezin današnji status te podsjećajući na njezinu ulogu u procesu korištenja prirodnih resursa Republike Hrvatske.

Da je za krčenje turopoljskih šuma i stvaranje plodnih površina potrebno uložiti izniman napor, dokazuje spomenik Vrata od krča koji su u Turopoljskome lugu kao jedinstveni spomenik ljudskom radu podigli turopoljski plemići u drugoj polovini 18. stoljeća. O važnosti toga spomenika, njegovim oštećenjima, rušenju i obnovi promišljeno i argumentirano piše Vesna Župetić u radu *Vrata od krča*.

Turopoljske se teme propituju i u našoj stalnoj rubrici *Turopoljska povjesnica* u kojoj redovito, ustrajno i vrijedno piše Ivan Rožić, naš stalni suradnik i dugogodišnji član Uredništva *Luči*. Ovaj je put u članku *O gradokmetima i Peršin-gradu* pozornost usmjerio na etimološki osvrt i terminološki opis odabranih pojmova iz turopoljske povijesti.

Arhitektura i sakralni inventar župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (sv. Ladislava) u Pokupskom neizmjenno su važni za razvoj sakralne umjetnosti baroka, ne samo za područje Pokuplja nego i za područje cijele kontinentalne Hrvatske. Upravo o toj temi upućeno raspravlja Valentina Radoš u članku *Sakralna baština crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (sv. Ladislava) u Pokupskom* iscrpno opisujući sakralni inventar toga važnoga spomenika.

Da se treba naširoko promišljati prošlost kako bi se razumjela sadašnjost i budućnost, podsjeća Josip Mihaljević u obljetničkome osvrtu *Europa u filozofiji povijesti disidenta Franje Tuđmana* u kojemu upozorava na disidentski dio Tuđmanova znanstvenoga opusa u kojemu istražuje uzroke i razloge nastanka i nestanka višenacionalnih država kako bi došao do povijesne istine o višenacionalnim državama i sudbini svih malih naroda u Europi.

Naša stalna rubrika (*Svietle*) *kajkavske steze* pod uredničkom palicom Đurđe Parać u ovome je broju posvećena svestranomu Turopoljcu Josipu Kovačeviću iz Buševca, pripovjedaču, romanopiscu, dramskome autoru, novelistu, putopiscu, glumcu amateru, redatelju kojega ne treba posebno predstavljati i o kojemu dovoljno govori njegova stvaralačka posvećenost.

Još su jednomu znamenitom turopoljskom mužu posvećene birane riječi i to u tekstu *Uspomene na Dragu Trumbetaša* u kojemu Miljenko Muršić glatkim i pitkim stilom niže svoja sjećanja iznoseći detalje, crtice, zgode, situacije, osvrte, zapažanja te nepoznate i manje poznate činjenice o Dragi Trumbetašu. Uz taj su tekst u rubrici *Književna scena* još dva teksta – *Dvije šalice kave* Irene Ivetić i ...*bem ti i te vodene kozice* Vladimira Stepanića, laureata 13. Matičina književnoga natječaja 2021.

Slijedi kronika o ogranačkim aktivnostima iz pera predsjednice Ogranka Ane Plehinger. Na kraju su životopisi naših vrijednih autora kojima zahvaljujem na vremenu i trudu koji su uložili u svoje tekstove. Zahvaljujem im na angažmanu jer nije lako ni dobiti ni udobrovoljiti ozbiljne suradnike.

Puno, puno, puno hvala izvršnoj urednici Ani Plehinger na energiji, volji i vremenu koje je potrošila na deseti broj *Luči*. Bez njezina poticaja ovaj bi broj vjerojatno bio drukčiji.

Dragi čitatelji, uživajte u čitanju i iščitavanju. Ima se što pročitati.

prof. dr. sc. Bernardina Petrović

U Velikoj Gorici 23. travnja 2023.

Naše prvo desetljeće

Časopis *Luč*, u ruhu u kakvu ga sada poznaje zainteresirani čitatelj, nastoji održati kontinuitet izlaženja od 2012. kada smo objavili prvi broj *Luči*. Moram podsjetiti da povijest izlaženja *Luči* seže od prosinca 1990., no u drugome formatu i s drukčijom namjenom i da je glasilo izlazilo do 1999., odnosno do zamiranja rada Ogranka. Obnovom rada Ogranka 2012. pokrenut je novi broj i novi format *Luči* i evo cijelo desetljeće ulažemo napore da ga održimo na razini koju zaslužuje publikacija takva tipa.

Prvi je broj časopisa velikogoričkoga ogranka tiskan neposredno prije osnivanja Ogranka i to kao posebni broj *Velikogoričkoga lista* u prosincu 1990. godine. Drugi je broj objavljen u ožujku 1991. kao *Glasilo Matice hrvatske Ogranka Velika Gorica*. Od prvoga dvobroja (3–4), objavljena u prosincu 1991. godine, glasilo se naziva *Luč*. Pod tim je imenom izlazilo u Velikoj Gorici do 1999. godine. Sljedeći se dvobroj (1–2) pojavio u siječnju 1993., a zadnji broj (10) u prosincu 1999. Publikacija je bila vrlo dobro prihvaćena u široj javnosti, ali se zamiranjem rada Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici nažalost ugasila.

Nakon duže stanke pokrenut je 2012. novi broj časopisa *Luč* i to u suradnji bivših članova Ogranka koji su svoje priloge objavljivali u „staroj“ *Luči* između 1991. i 1999. i predsjedništva obnovljena velikogoričkoga Ogranka na čelu s predsjednikom Stjepanom Rendulićem. Ta je nova *Luč* zamišljena kao ambiciozan i jasno rubriciran časopis ponajprije za znanstvena i kulturna pitanja. Velike zasluge za nova počela *Luči* pripadaju Željku Stepaniću koji je uložio izniman trud i silnu energiju kako bi okupio suradnike i potaknuo ih na pisanje priloga. Njegove je napore zdušno podupirao predsjednik Stjepan Rendulić. Tako je „stara“ *Luč* utrla put „novoj“, a stari suradnici otvorili vrata novima.

Glavni je urednik prvoga broja *Luči* bio Ivo Pranjković, a izvršni urednici Bernardina Petrović i Željko Stepanić. Od drugoga je do desetoga broja glavna urednica Bernardina Petrović, izvršni urednik od drugoga do osmoga broja bio

je Stjepan Rendulić, izvršni urednici devetoga broja bili su Stjepan Rendulić i Ana Plehinger, dok je izvršna urednica desetoga broja Ana Plehinger. Članovi su se uredništva mijenjali, neki su se zadržali dugo, neki duže, neki kraće, a neki kratko, no ovo je prigoda da ih spomenemo: Željka Cvetković, Branko Dubravica, Anastazija Komljenović, Đurđa Parać, Bernardina Petrović, Ana Plehinger, Ivo Pranjković, Stjepan Rendulić, Ivan Rožić, Željko Stepanić. S novim zaokretom prema časopisnoj koncepciji *Luč* se zaogrnila i u novo vizualno ruho pa su za domišljat i moderan izgled zaslužni Tomislav Kozačinski i Marijo Šarić. Valja spomenuti i tiskarski angažman. Prvi je broj otisnula Grafika Markulin d.o.o. iz Lukavca, od drugog do sedmog Grafocentar d.d. iz Sesveta, a osmi i deveti broj Tiskara Markulin d.o.o. iz Lukavca.

Časopisna rubriciranost s koncepcijom tematskih blokova pokazala se prihvatljivom ne samo uredništvu nego i suradnicima i čitateljima. S vremenom su se učvrstile stalne i prigodne rubrike. Okosnica je svakoga broja *Luči* središnji tematski blok s temama povezanim uz važne događaje, osobe ili obljetnice u tekućoj godini u kojoj se tiska *Luč* ili je posvećen temi propitivanoj na kojem od ogranačkih Matičinih četvrtaka. Nekoliko je stalnih rubrika čvrsto zacrtano od prvoga i drugoga broja. Jedna je od tih stalnica redovito posvećena turopoljskim temama, ponajprije turopoljskoj povijesti. Druga je stalnica rubrika *Svietle kajkavske steze*, zamišljena da na kajkavskom promiče kajkavsku baštinu, a na poticaj glavne urednice tu je rubriku od drugoga do petoga broja uređivala Željka Cvetković, dok je od šestoga broja urednica Đurđa Parać. Objema im zahvaljujem na stručnosti, pomniji i ljubavi koje su utkale u tu rubriku. Stalnom je rubrikom i *Književna scena* u kojoj su redovito dva teksta nagrađena *Turopoljskom poculicom* na godišnjem Matičinu književnom natječaju, jedan na kajkavskom, drugi na standardnojezičnom idiomu. Stalnicama pripada i recentna kronologija Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici.

Prigodne se rubrike oblikuju s obzirom na raspoloženosť i raspoloživost suradnika. Tako su se kroz dosadašnje brojeve predstavili noviteti na književnoj sceni, recitali, skice za portret, znanstvene publikacije, projekti, ustanove, društva, udruge, događanja, ali i proslavile obljetnice i oživjela sjećanja na preminule. Prilozi su mahom iz humanističkih znanosti, no cilj nam je što više uključiti i druga znanstvena područja, ponajprije društvene znanosti, tehniku, medicinu i prirodne znanosti. Brižni prema svojoj prošlosti nastojimo se uključiti u sadašnjost misleći o budućnosti. Iz broja u broj nastojimo očuvati prepoznatljivost i slijediti zacrtanu časopisnu koncepciju, a s druge strane pokušavamo uvesti sitne, mahom neprimjetne, no važne promjene usklađene sa zahtjevima vremena u kojemu živimo.

Odskora je *Luč* dostupna ne samo u tiskanome obliku, već i na mrežnim stranicama **Ogranka Matice Hrvatske u Velikoj Gorici** gdje se zasad mogu prolistati osmi i deveti broj *Luči*, a u planu je u skoroj budućnosti na stranicu postaviti i ostale brojeve. Tako nastojimo pratiti korake vremena i *Luč* učiniti dostupnom zainteresiranu čitatelju. Nedvojbeno je prednost 24-satna dostupnost sadržaja i ugodnost čitanja bilo kada i bilo gdje, no ozbiljan je nedostatak izostanak

bliskoga, kontaktnoga iskustva koje nijedna virtualnost ne može nadomjestiti. Zato se trudimo zadržati i tiskanu inačicu jer ništa tako ne ispunjava kao držanje knjige u rukama, pažljivo listanje i usredotočeno čitanje.

Desetljeće označava cjelovitost, potpunost i zaokruženost, završetak jednoga ciklusa i početak novog, svježeg, drukčijeg. Prvih je deset godina *Luči* iza nas, jedno lijepo desetljeće, poticajno, ispunjeno i dorečeno. Pred nama je novi ciklus, možda malo osvježeni i mjestimice poboljšani, no svakako izazovan, a njega otvara sljedeći, jedanaesti broj *Luči*.

Hvala svim suradnicima – izvršnim urednicima, članovima uredništva, autorima, grafičkim urednicima i tiskarima jer bez njihovih napora ne bi bilo ni *Luči*. Nije sve uvijek bilo idealno, teklo glatko i završavalo besprijekorno, ali sve se nelijepo i opterećujuće zaboravi isti čas kad časopis ugleda svjetlo dana.

Ogromnu, posebnu i iznimnu zahvalnost dugujem dugogodišnjemu izvršnom uredniku Stjepanu Renduliću. Ne smijem ni pomisliti što bi bilo da nije bilo njegove snage, upornosti, energije, volje i potpore. Hvala Ti, Štef!

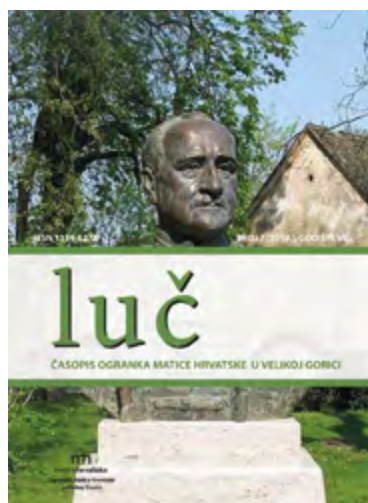
Zahvalni, raspoloženi i optimistični krećemo u novi ciklus s novim brojem *Luči* u kojemu, dragi stari i dragi novi suradnici, očekujemo vaše priloge.

prof. dr. sc. Bernardina Petrović

U Velikoj Gorici 10. veljače 2023.

Slika 1.: Stara LUČ

Slika 2.: LUČ broj 1 - LUČ broj 9

PLEMENITA OPĆINA TUROPOLJSKA/ STOLJEĆA OPSTOJNOSTI

*Grb Plemenite općine Turopoljske - iznad ulaznih vrata Muzeja Turopolja
(snimila Valentina Radoš, 2023.)*

PLEMENITA I PONOSITA, ZAJEDNIČKA I UKLJUČIVA, HRVATSKA I KATOLIČKA – PLEMENITA OPĆINA TUROPOLJSKA

mh
maticahrvatska
LUČ 10 (2022.)

JURAJ ODRČIĆ

„Postojala je nekoć u srcu Europe, u Hrvatskoj, jedna mala tisućgodišnja samoupravna država, ustvari državica u državi. Imala je svojega demokratski izabranog poglavara (župana), svoj na demokratski način izabrani sabor (spravišće), svoju vladu (čelništvo, magistrat), svoje zakone, svoju vojsku (banderij), svoje vlastito, neovisno sudstvo, svoj grb i svoju zastavu. I premda njezine granice nisu bile nigdje ucrtane, znao se tijekom cijelog tisućljeća točno svaki centimetar njezinog suverenog područja. Ta se državica zvala Plemenita općina turopoljska. Ponikla je iz župe Turovo polje koja je uspostavljena u 7. stoljeću dolaskom Hrvata na ova područja i u rodovskom se ustroju, uz nužne prilagodbe, održala sve do sredine dvadesetog stoljeća. I dok su sve slične župe tijekom povijesti nestale, ona se, nekim čudom, uspjela ne samo održati već je uspjela u 13. stoljeću dokazati svoj od pamtivyjeka slobodni, tj. plemićki status koji je sačuvala do druge polovice devetnaestog stoljeća, a kao posebno ustrojena zemljišna zajednica postojala sve do 1947. godine.“

Ovim riječima prisjednik Plemenite općine turopoljske Ivan pl. Rožić u svojoj knjizi *Povijest Plemenite općine turopoljske*, izdanoj 2020. godine, u najkraćem je opisao što sve stoji iza pojma Plemenita općina turopoljska.

Neizbrisiv pečat na povijest

Dokumentiranih gotovo osam stoljeća zapisa o životu i stalnoj borbi Turopoljaca za svoje mjesto pod suncem, nepresušno je vrelo povijesnih spoznaja kako o Turopolju tako i životu na hrvatskom tlu od 13. stoljeća nadalje. Kada bi trebalo najkraće opisati kakav je trag, utisak ostavila Plemenita općina turopoljska u povijesti, opisao bi ga kroz naš grb – grb Plemenite općine iz 1737. godine.

Pogledamo li prema ulaznim vratima Muzeja Turopolja, iznad njih ga možemo vidjeti. Ta zgrada, općinska kurija POT-a, koja se nazivala i Turopolje-grad, zapravo je turopoljska vijećnica u kojoj je Plemenita općina kao samoupravno tijelo donosila najvažnije odluke za naš kraj. Uz župana, koji je imao i sudbenu vlast, te su odluke donosila spravišća, primjerice činile su se odredbe glede gospodarenja šumama, raspisivali porez i nameti za uzdržavanje i gradnju općinskih zgrada, donosile odredbe glede sajmovnih dohodaka, krčmarenja, ribolova, žirovine. Birali su se zastupnici za hrvatski i zajednički hrvatsko-ugarski sabor, raspravljalo o vojnim pitanjima. Raspravljalo se o dužnostima općine kao patrona crkvenih župa

Juraj Odrčić: PLEMENITA I PONOSITA, ZAJEDNIČKA I UKLJUČIVA, HRVATSKA I KATOLIČKA ...

u Velikoj Gorici i Dubrancu. Primali su se u bratstvo novi članovi. Donosile odluke glede gradnje cesta i mostova, dijelili se prihodi i davale u zakup općinske zemlje... Dakle, u toj zgradi donosile su se odluke koje su se odnosile na cjelokupan život Turopolja. Još u najstarija vremena zborovi plemića, slobodnih ljudi Turopolja, odnosno spravišća, među ostalim mjestima održavala su se na Jurjevo na livadi pored župne crkve Svetog Jurja u Odri. Na jednom takvom spravišću, o kojemu nam svjedoči isprava iz 1455. doznajemo i kako odluku spravišće donosi, citiram: „ujedno bogat i siromak, jednakom i jednoglasnom te složnom voljom“.

Isti taj grb Plemenite općine turopoljske naći ćemo i na ulaznom portalu župne crkve Navještenja Blažene Djevice Marije, naše turopoljske katedrale, za koju je također skrblila Plemenita općina, o čemu i danas svjedoči taj grb ispod kipa sv. Lucije – zaštitnice Turopolja, a koji je postavljen nakon obnove od potresa krajem 19. stoljeća. Financijska i druga briga za svećenstvo i Crkvu pokazuje na suživot turopoljskih plemenitaša s cijelom živucom zajednicom našega kraja.

Stigli smo i do trećega grba koji definira ulogu Plemenite općine turopoljske. On se nalazi iznad ulaznih vrata dvorca Lukavec. Sam grb u sebi ima oslikanu kulu Lukavec-grada koji čuva stalna straža – naš ponositi banderij. Iz kule izlaze topovi koji pokazuju da smo spremni za obranu svojega, ali na vrhu je i isukana sablja koja pokazuje da smo spremni na borbu izvan svojega Turopolja, što su kroz čitavu povijest hrabri Turopoljci u obrani Domovine i u europskim ratovima činili.

Kada bi zidovi Starog grada Lukavca mogli govoriti, uz to što bi se požalili da ih treba obnoviti, prije svega bi govorili o hrabrosti i požrtvornosti ljudi koji su iz njega branili Turopolje, ali i kretali na vojne diljem Europe. Govorili bi i o strepnji i strahu za bolje sutra, ali i snazi zajedništva koju su Turopoljci pokazali kroz čitavu svoju povijest. Unutar tih zidova oduvijek je kucalo srce Hrvatsko, ljubav za naš kraj i borba za dobrobit svih žitelja Turopolja. Osnovna zadaća države je da brine o sigurnosti i osigurava prosperitet svojih ljudi, a upravo je to Plemenita općina turopoljska radila kroz čitavu povijest. I stoga je bitna i za cijelu Hrvatsku.

Sjajno je to rekao sada već daleke 1899. godine u svome govoru u Saboru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, dana 25. siječnja, dr. Šandor pl. Bresztyenszky: „Važnost plemenite obćine leži velikim dijelom u tom, što se u toj obćini ili staroj župi uzdržalo mnogo više pravnih prastarih hrvatskih uredaba, nego u ikojem drugom dijelu Hrvatske... Ja scijenim da ima danas Turopolje i zato važnost, što nam pokazuje više nego ikoji drugi predjel u Hrvatskoj, što može odlučnost i ustrajnost učiniti za obranu slobode. Koncem XV. i početkom XVI. stoljeća bila je sa strane najmoćnijih banova, sa strane najmoćnijih velmoža takova navala na slobodu osobnu, što se tamo uzdizala od starih hrvatskih vremena, kad je svaki slobodan čovjek bio ujedno i plemić, da se diviti moramo, kako se ta razmjerno mala šačica ljudi, žrtvujuć svoj život i sve, kako se mogla uzdržati u ono vrijeme, gdje su ostale župe, naročito u posavskoj i prekokupskoj Hrvatskoj iščezavale sve više, jer su bile djelomice potkućene po velmožama, djelomice po banovima. Jedino je Turopolje uzdržalo svoju slobodu.“

Plemenita općina turopoljska, vidimo posljednja je od starih rodovskih župa u kojima se održalo najviše hrvatskih uredbi iz vremena dolazaka Hrvata na ove prostore. Sve te rodovske župe poput Plemenite općine kroz povijest su nestajale pod napadom velikih feudalaca, no Turopoljci se nisu dali. Zato su si i izgradili Lukavec-grad da ih štiti od vanjskih neprijatelja. I dok su mnogi dvorci u Hrvatskoj propali i srušeni izumiranjem vlastelinskih obitelji koje su ih gradile, naš Lukavec je opstao jer nije pripadao jednom čovjeku, jednoj obitelji, već cijelom turopoljskom bratstvu.

Kako smo opstali kroz sva povijesna nemirna mora napisao je u jednoj prilici Mijo Pučko, zadnji župan prije ukinuća POT-a: „Ovlaštenici naše starodrevne samostalne općine jesu potomci naših prvih Hrvata koji su... doselili iz naše pradomovine u naše lijepe hrvatske ravnice i Vukomeričke gorice.... Naši pradjedovi nisu nikome ništa oteli, niti im je itko što darovao, a plemići nisu postali po raznim carevima tuđinske krvi, nego po tome što su bili plemenita srca i čudi... Članovi ove općine kroz 1500 godina nisu bili nikad ničiji robovi, nego su svoju slobodu, imetak i stare pravice čuvali i branili protiv svakog nasilnika ne bojeći se za svoju slobodu niti umirati.“

U tom zajedništvu, kako nam kaže i povelja turopoljskog bratstva iz 1560. godine – „kao da smo pčele koje proističu iz iste košnice“, nastala je ideja da se u slobodnoj Republici Hrvatskoj obnovi rad Plemenite općine turopoljske s prvenstvenim ciljem povrata imovine – šuma, livada, objekata koje je kroz čitavu povijest marljivo prikupljao i zajednički upravljao turopoljski narod okupljen u Zemljišnu zajednicu Plemenitu općinu turopoljsku.

Probuđena turopoljska svijest

Svima vam je poznato da stoljetna Plemenita općina turopoljska, koja na sebi ima toliko povijesnog značaja za Turopolje i Hrvatsku, svoje korijene vuče pisanim tragom iz 13. stoljeća, a životom zasigurno i ranije. Naša je povijest tolika da se u Turopoljskoj himni velikog i zaslužnog župana Franje pl. Lučića ističe „sedam stotin ljeta slavi“, a mi smo sada već na osmom stoljeću!

Možda nam je manje poznata slava Plemenite općine kroz cijelo njezino postojanje, a dio razloga tome treba naći i u datumu 15. travnja 1947. kada nam je potezom pera oduzeto sve što je turopoljsko bratstvo očuvalo kroz sva ta stoljeća. Godine su prolazile, a u bivšem političkom sustavu sve što je isticalo hrvatsku narodnost bilo je nepoželjno. Tako je bila nepoželjna i Plemenita općina turopoljska, to srce Hrvatske!

Prvi dokument koji svjedoči o početku obnove Plemenite općine turopoljske naslovljen je „Zaključci sa sastanka Inicijativnog odbora za osnivanje ogranka HSLS-a Velika Gorica“ i uz njega je zabilježen nadnevak 13. studenog 1989. Među zaključcima ističe se sedmi – zaključak o poticanju obilježavanja tradicije instalacije

turopoljskog župana i revitalizacije starog grada Lukavca: „Tradicija Plemenite općine Turopolje je stoljetna, časa i, današnjim rječnikom rečeno, samoupravna. Od sudaca sela koja su imala privilegij samouprave izabrani župan turopoljski bio je punopravni član Sabora trojedne kraljevine. Izbor župana obavljao se u pravilu na dan sv. Lucije, tradicionalne zaštitnice Turopolja, 13. prosinca. To je bio opći dan svetkovine, dogovora i političkog nadmetanja Turopoljaca. Iako svi stanovnici i sela geografskog područja Turopolja – administrativno podijeljenog na općine Velika Gorica, Novi Zagreb i Sisak – nisu spadali u plemenitu općinu Turopolje, ipak je njezina tradicija pravo i svojina svih žitelja Turopolja. U suvremenim je uvjetima nužan suvremeni pristup kako bi se otklonila uobičajena podozrenja spram ovakvih inicijativa“.

Zaključak je potaknuo Ivan Kranjčina iz Buzina, a s ciljem obnove osobite ponositosti Turopolja. Ne moramo pogađati tko je zaključak napisao i koga je zapala odgovornost da provede veliki posao da se zaključak sprovede u djelo – naravno, bio je to gospodin Zdravko pl. Lučić. Zamisao je bila, a i znamo danas da je sprovedena u djelo, da se pripremi predstava koja bi prikazala čin restauracije župana turopoljskog. Kako u zapisima navodi sam Lučić, nedostajali su samo scenarij, glumci, režija i ukupna organizacija! No, gdje ima volje ima i načina te se prvo uprizorenje održalo 15. prosinca 1989. u Galeriji Galženica prema tekstu Zdravka pl. Lučića kojemu je u pripremi pomagao Josip pl. Kovačević iz Buševca.

Godine 1990. situacija je bila povoljnija pa je Društvo turopoljskih starina, kako su se nazivali, preraslo u Inicijativni odbor za obnovu Turopoljskog bratstva. Na drugom uprizorenju 14. prosinca 1990. nastupali su isključivo nasljednici turopoljskih plemenitaša. U zapisima, a među živućim svjedocima u sjećanjima, ostaje prizor povorke sa sucima, tamburašima i građanima kako od Muzeja Turopolja kreću do Narodnog sveučilišta gdje na „pravom“ spravišću, u navodnicima jer još nisu оформljene sučije, turopoljsko plemstvo za svoga župana izabire Stjepana pl. Kosa.

Na sastanku za pripremu toga uprizorenja održanu 11. studenoga 1990. oštro je i uvjerljivo nastupio Ivan Janković Fredi koji je zatražio da se umjesto priredbi i folklor obnovi Turopoljsko bratstvo i zatraži povrat oduzete imovine. Već u siječnju 1991. krenulo se tim putom. Dana 9. siječnja 1991. započeo je put koji je omogućio budući život POT-a. Tada je na Inicijativnom odboru za obnovu Turopoljskoga bratstva donijeta odluka da se u svim sučijama Plemenite općine turopoljske osnuju inicijativni odbori za njihovu obnovu. Krenulo se i u izradu pravilnika i drugih akata koji će ozakoniti Bratstvo, a počela je i obnova sučija od kojih je prva se sastala već 15. siječnja 1991. i to sučija Prvonožec. Do kraja ožujka 1991. i ostale su sučije imale svoje izabrane suce. Zatraženo je pokroviteljstvo Hrvatskog sabora koji je, citiram: „sa zadovoljstvom prihvatio vašu molbu da Sabor RH bude pokrovitelj nad obnovom Turopoljskog bratstva“. Popis ovlaštenika je izvučen iz gruntovne od 1908.g., izrađen je i nacrt Statuta koji je do 20. travnja

1991. bio na javnoj raspravi, a pripremljena je i Povelja bratstva turopoljskog. U izbornom razdoblju Kandidacijskom su odboru stigle dvije kandidature za župana – prof. Zdravka Lučića i ing. Ivica Ledera.

Dan se Obnoviteljskog spravišća održao 7. srpnja 1991. Na spravišće su u vijećnicu Turopoljskog grada stigla 23 suca (nedostajao je iz Cvetković brda), deset budućih prisjednika, kandidati za magistarske dužnosnike i Nadzorni odbor te gosti – potpredsjednici Sabora Republike Hrvatske Stjepan Sulimanec i Vladimir Šeks, predsjednik Privredne komore Republike Hrvatske Ivica Gaži, zastupnici Nikola Bulat i Zvonimir Špišić, msgr. Ladislav Loina, Ivo Pranjković, Višnja Huzjak, Božo Biškupić, Cvitko Teskera i drugi.

Potpisana je Povelja ispisana na kozjoj koži, usvojen je Obnoviteljski statut, izabran je župan te svi predviđeni dužnosnici koji su položili prisege. Izabrani su: Zdravko pl. Lučić za župana turopoljskog, fiškuš Franjo pl. Sever, bilježnik Stjepan pl. Šipušić, knjigovodstvenik Zdravko pl. Lučić Josipov, blagajnik Branko pl. Čunčić, kaštelan Ivica pl. Leder, arhivar Martin pl. Modrušan te službenik Ivan pl. Sever. Prisjednici: Zlatko pl. Crnić, Slavko pl. Cvetnić, Josip pl. Deverić, Josip Frkin župnik, Ivan pl. Janković, Josip pl. Kovačević, Branko pl. Lučić, Imbro pl. Pučko, Josip pl. Robić Haba, Zvonimir pl. Robić, Josip pl. Smolković dok su Nadzorni odbor činili Mirko pl. Stanilović, Drago pl. Devunić, Mijo pl. Klarić, Mijo pl. Kundić i Alojz pl. Pučko.

«Da nam se rod v zburkanosti sveta mrkline ne zgubi i ne zatre, ter da horvatstvu vekivečnomu svoj del na diku damo kakti primer lepote slobode zajedništva živuga i istine v pravice z dobrom skup držeče zadavamo si nepretrglivu reč... da zabili ne bumo kak je hitrost našeh starih vu tom da pravice naše budu na vreme i pravomožno priznate, potrdjene i v zakon pretvorjene nas same v domovine jedine i v povesti održala, v samosvesne časti uzvisila i za budućnost obvezala».

Riječi su to koje su nakon više od četiri stoljeća od bratimljenja Turopoljaca daleke 1560. godine ponovno oživljene u obnovljenom turopoljskom bratstvu današnje Plemenitu općine turopoljske. I pri ovoj, posljednjoj, obnovi, ponovno se ogleda kako Plemenita općina turopoljska stasa na svojoj bogatoj povijesti na kojoj želi graditi bolju sutrašnjicu. Uz događaje koji su prethodili tom povijesnom danu, potpisom nove Povelje turopoljskog bratstva krenuo je teći današnji dio povijesti Plemenite općine turopoljske. Nastavak je to sveukupne povijesti do toga dana koji su oživotvorili ljudi koji nose isti krvni zapis kao i ljudi koji su živjeli Plemenitu općinu do njenog nasilnog ukidanja.

Tu svoju potvrdu veze sa „starim“ POT-om danas vidimo i u samome nazivu u kojemu i dalje stoji „općina“ umjesto „općina“, kao spomen na naš stari kajkavski govor. Uz genetski zapis, u srži današnjeg POT-a je ostalo zajedništvo, ali i opredijeljenost prema ukupnom (ne)materijalnom napretku koja je posebno pokrenuta prije stotinu godina dolaskom župana Franje. pl. Lučića na čelno mjesto turopoljskog bratstva. Uz velikane poput Matije Slatinskog, koji je vratio Stari

grad Lukavec pod upravu Turopoljaca i bio arhitekt Povelje turopoljskog bratstva, Sigismunda Škrlca koji je osigurao Turopolju status „vjerodostojnog mjesta“ kada je od kralja dobio (i današnji) grb POT-a, ili Antuna Danijela i Stjepana Josipovića, od kojih je jedan Turopolje stavio na političku kartu kraljevine, a drugi definirao današnji izgled povijesne jezgre Velike Gorice, uz bok im je stao mladić iz Kuča koji je usmjerio Turopolje u obrazovni razvoj. Mnogo od njegovih promišljanja i smjernica sastavni je dio današnjeg života POT-a pa je neizbježno dotaknuti se toga velikog čovjeka za cijeli turopoljski kraj.

„Čovjek vrijedi onoliko koliko vrijedi ono što je uradio za svoj narod“

Iz uvodnih rečenica preuzetih iz knjige *Povijest Plemenite općine turopoljske* vidimo da je ona kao samoupravno tijelo imala gotovo državničke ovlasti, dakle njen čelnik – komeš odnosno župan, imao je obvezu brige o pravnom poretku unutar Općine, njenom gospodarskom prosperitetu, sigurnosti, društvenom razvoju odnosno sveukupnoj brizi o životu ljudi na svom teritoriju. Iako se dio tih županovih zadataka postupno smanjivao te na prijelazu u 20. stoljeće u fokus stavio gospodarsko upravljanje, stoljetna tradicija zajedništva i međuljudske brige unutar Plemenite općine turopoljske i dalje je obvezivala župana da se bori za ukupan razvoj našega zavičaja. Ta razina sposobnosti i želje za boljitkom očekivala se zasigurno i od Franje Lučića koji se za županovu dužnost pripremao u vjerojatno najtežem razdoblju za Europu. Onome s kraja Prvog svjetskog rata o kojemu Lučić govori ovim riječima: „Svi smo prošli taj strašni rat, svi smo trpjeli, žrtve doprinosili, ali posljedice i odjek svjetskog klanja još uvijek snašamo i tražimo svaki na svoj način neki put, kojim bi lakše to zlo pretrpjeli i sigurnije došli što prije do mirnoga već jednom života“. Dakle, svjestan je Lučić u kojem vremenu preuzima breme upravljanja Plemenitom općinom i vođenjem njezina naroda.

Nakon uspostave novih političkih okolnosti poslije Prvoga svjetskog rata na hrvatskom se prostoru uspostavljaju novi politički i društveni odnosi. Duboke su to promjene u kojima su stare vrijednosti i samoupravnost Plemenite općine turopoljske, došle na kušnju te će zadaci očuvanja njezina bogatstva biti veliki izazov za budućeg župana.

U godini promjene političkih okolnosti, 1918., dogodila se još jedna velika promjena u Plemenitoj općini turopoljskoj, u kojoj je gotovo stoljeće čvrsto vladala obitelj Josipović, a tadašnji župan Ljudevit Josipović prvi je čovjek POT-a bio punih 25 godina. Velike su zasluge župana iz obitelji Josipović ne samo za očuvanje Turopoljskog bratstva nakon ukidanja feudalizma 1848. godine nego i u razvoju povijesne jezgre Velike Gorice koja je u doba Josipovićevih dobila svoj oblik kojim i danas svjedočimo. Ipak, u vrijeme poslijeratnih političkih, državnih i drugim promjena Turopoljci su zaželjeli da bogatog veleposjednika starog kova župana Josipovića zamijeni novo lice iz naroda, zbog čega je zatražena i provedena županova smjena, a upravo to novo lice Plemenite općine turopoljske prepoznali su u liku i djelu tada mladog 29-godišnjeg intelektualca Franje Lučića.

Sam Lučić o tome vremenu piše: «Zastupnici turopoljskog naroda dva do tri puta su me posjetili u Zagrebu u mom stanju i zamolili da primim mjesto župana turopoljskoga. Ja sam se konačno odlučio u ovom teškom i burnom vremenu da primim tu čast.»

Prema staroj turopoljskoj tradiciji, a nakon provedenih izbora, Franjo pl. Lučić za župana je turopoljskoga potvrđen 13. prosinca 1918. godine, dakle prije više od 100 godina.

Povjesničar dr. Branko Dubravica u knjizi *Prilozi za povijest Plemenite općine Turopolja* objavljuje dijelove i pretiske zapisnika Plemenite općine turopoljske, a već u prvim zapisnicima vidimo razmišljanja i smjer djelovanja Lučića kao župana. Tako na sjednici 30. travnja 1919. godine župan Lučić govori o zaslugama hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Krste Frankopana, a čije su kosti upravo toga dana prenesene u zagrebačku katedralu uz veliku procesiju u kojoj je jašući na konju uz turopoljski banderij sa zastavom sudjelovao i sam Lučić. I već tu iščitavamo da je hrvatsko opredjeljenje i ljubav prema domovini odlika Franje Lučića. Nadalje, 30. lipnja utištava nezadovoljstvo zbog agrarne reforme, što pokazuje da razumije problematiku odnosa poljoprivrede-politika, 5. prosinca kupuje 100 dionica od Turopoljske veresijske banke, dakle brine za imetak POT-a, 29. prosinca odobrava trošak popravka orgulja u crkvi u Vukovini. Tom odlukom spaja brigu o crkvi i glazbi. Ništa manje nije zanimljiv niti posljednji zapisnik kojega potpisuje župan Lučić. Tako 25. listopada 1927. godine ponovno iščitavamo kako blagajnu POT-a ostavlja punu prodajom 500 hrastovih trupaca i novim ugovorom o zakupu turopoljske ciglane; za društvo brine kroz odluku kojom sučija Rakitovec traži građevno drvo za gradnju vatrogasnog spremišta, a umjesto toga doznačena im je cigla i opeka. Odobreni su i radovi koje je zatražio Župni ured u Velikoj Gorici, dakle nastavlja brigu o crkvi. Sve ove odluke prihvatilo je spravišće na županov prijedlog.

Zaslužni povjesničar Emilij Laszowski i Lučićev suvremenik naglašava kako je Franjo pl. Lučić u potpunosti shvaćao važnost knjige i čitanja te podupirao otvaranje čitaonica i knjižnica. Lučić je 4. lipnja 1920. sučijama uputio poziv u kojemu među ostalim navodi: „Odlučio sam, da pomoću naroda i plemenite općine, otvorim diljem Turopolja što više čitaonica i knjižnica. Svaki od nas, koji misli dobro sebi i svojim, poduprijet će tu važnu i korisnu stvar i zapisat će se za člana čitaonice.“

Lučić je pripremio statut knjižnica i osigurao financiranje pa se 1920. osnivaju čitaonice u Dragonošcu, Kućama, Plesu, Rakitovcu, Velikoj Gorici i Velikoj Mlaci. U njegovo vrijeme osnivačku podršku dobivaju pjevačka, tamburaška i folklorna društva: „Vjenčić“ u Mraclinu, Tamburaški zbor u Buševcu i Donjoj Lomnici te crkveni zborovi. Reorganizira prvo pjevačko društvo „Lira“ kojemu je i predsjednik. Župan Lučić potpomaže i osniva nova vatrogasna društva, a po sučijama se grade „općinske hiže“ za okupljanja – današnji društveni domovi. Brine za crkve u Turopolju, obnavlja i gradi u Velikoj Gorici i Dubrancu te kapele u Kobiliću i Lomnici.

Nastavio je Lučić podupirati i veliki posao sređivanja turopoljskog arhiva koji je prema Josipovićevu poticaju započeo Emilij Laszowski, bez čijega bi nastojanja

povijest Turopolja bila još veća nepoznanica. Tako je 1924. pripremljen i tiskan treći svezak *Povijesti Plemenite općine turopoljske* koji se bavi prosvjetnim radom. Birane riječi za to dobio je Lučić u samoj knjizi, a napisao ih je dr. Velimir Deželić: „Kao komeš, uzeo je sebi glavnom zadaćom, da svoj narod pridigne u socijalnom, ekonomskom, a naročito u kulturnom pogledu. Morao se boriti za agrarnu reformu, da u novoj državi sačuva oblik turopoljske zajednice. Uspjelo mu je zadržati opseg, autonomiju i imovinu, da je to ostalo kao i prije prevrata. Bio je praktični i duševni vođa naroda, koji je u nj zalazio, u njegove sastanke, skupštine i prikazivao mu blagodati kulture. I njegove riječi nisu pale o kamen. Za njegova županova otvorene su tri škole i 15 čitaonica i knjižnica. Kao napredan čovjek, znao je, da u ovoj mladoj državi ne može postojati zajednica, ako se ne razvija i materijalno dobro, stvaranjem industrijalnih pothvata. Zato je 1919. g. predložio skupštini gradnju ciglane, salaša i osnutak vlastite štedioničke zadruge. Ciglana je podignuta u jesen 1922 g. i nosi turopoljskoj općini veliki prihod.“

Promišljanja za njegov energični rad na osuvremenjivanju POT-a, a kojih se i danas držimo, možemo osjetiti iz njegova pisma kojega je 1920. poslao svim ovlaštenicima putem plemenitih sučija.

„Tako je nastala sada općenita borba za mirni, a većinom laki i udobni život. Svaki si hoće osigurati, kako pojedinac, tako i cijeli stalež lagodni život, a većinom na tuđi račun. Jedan iskorišćuje drugoga samo gdje to može. Većina teži za užitkom i plodom, a malo tko za radom. Hoće žeti bez sijanja; rušiti a ne graditi; znati a ne učiti; zapovijedati a ne slušati; imati prava bez dužnosti.“

Lučić nastavlja...

„Jedan od prvih i glavnih uvjeta svakoga solidnoga rada je poštenje, do koje vrline danas mnogi žalibože ništa ili malo drže... Poštenje je dragocjenost, koja resi i pokazuje plemenita čovjeka, kao što dobar plod pokazuje dobru voćku.

Drugi važan uvjet, koji osigurava uspješan rad je sloga. Badava i najljepša osnova i prijedlog, ako nema sloge i ako nemaš s kime to oživotvoriti... U svakom poštenom radu budite složni, da se dokrajči, a u nepoštenom budite složni, da se zabaci i uguši.

Treći od glavnih uvjeta je samosvijest i zrelost. Čovjek mora sebe spoznati, svoju snagu i vrijednost, svoje pravo, dužnosti i položaj u državi time, da zna što mora dati, a što dobiti.

Jedan pako najveći, najglavniji uvjet svakom naprednom radu jest prosvjeta. Akoprem može biti i neuk pošten, daje ipak prosvjeta poštenome neku stalnost i jakost, dok nepoštenoga može poučiti i privesti u kolo vrijednih. Narod bez prosvjete je kržljiv i slab, kao i biljka bez sunca. Narod prosvijetljen ne nasjeda drugima i ne da se od stranih voditi, već se vodi sam u svojoj jakosti i samosvijesti.“

Franjo pl. Lučić svojim djelovanjem u prosvjeti i glazbi, razvoju i životu turopoljskog kraja zadužio je cijeli turopoljski kraj koji mu se 2008. godine odužio

spomenikom u parku ispred Muzeja Turopolja. Danas njegovo ime ponosito nosi i velikogorička umjetnička škola, gradski zbor, ulica u povijesnoj jezgri grada, a i nagrada Grada Velike Gorice za postignuća na području društvenog djelovanja nosi upravo ime Franje pl. Lučića. Župana Lučića posredno se sjetimo i svaki put kada se izvodi turopoljska himna koju je skladao 1925. godine. Spoznaju i veličinu ljubavi prema svom zavičaju lako čitamo iz teksta cijela himne, a citirat ću tek posljednje stihove: „Bože silni, Bože sveti, / Turopoljski brani dom. / Ljubav, slogu nam podijeli, / Ponos da smo rodu svom.“ Njegove riječi: „Čovjek vrijedi onoliko koliko vrijedi ono što je uradio za svoj narod“ trebala bi biti misao vodilja svakome dužnosniku, ne samo Plemenite općine nego bilo koje odgovorne pozicije u upravljanju našom Domovinom.

Turopoljsko bratstvo, a ne udruga

Tim njegovim riječima nastojimo i danas živjeti. Hrvatsku nacionalnost i pripadnost Domovini isticali smo kroz cijelu povijest, a tu ljubav dokazuje i odluka čelnništva Plemenite općine turopoljske svega mjesec dana nakon obnove, iz kolovoza 1991. kojom župan poziva članstvo i Turopoljce da se uključe u obrambene aktivnosti kroz hrvatske vojne postrojbe. Kada je minula ratna opasnost, 1993. prionuli smo i drugim našim ciljevima koji se mogu svesti pod zajednički nazivnik – „očuvanje turopoljskog identiteta“. Pokrenut je niz manifestacija koji promoviraju turopoljski kraj i promiču našu kulturnu baštinu – od proslave Jurjeva i Žirovine, polumaratona Turopoljske trke, kao i naših stalnih spravišća koja okupljaju plemenitaše i tako čuvaju tradiciju okupljanja slobodnih ljudi koji su brinuli za svoj kraj. Već tih prvih godina krenuli smo samostalno u obnovu zapuštenog dvorca Lukavec te spasili od izumiranja turopoljsku svinju, objavili pretiske knjiga „Povijest Turopolja“ Emilija Laszowskog čime smo spasili našu povijesnu bitnost od zaborava, a poticali su se i podupirali autori s novim povijesnim istraživanjima. Naš turopoljski banderij ponosito je zaštitno lice Turopoljaca, njegovu odoru nosili su stotine banderijalaca, jednako kako su u proteklih 30 godina stotine i stotine ljudi svojim angažmanom, vrijednim radom, ostavile svoj trag u Plemenitoj općini turopoljskoj.

Prvi naš statut napisan je dana 26. svibnja 1278. godine, njime nam se priznalo plemićko pravo kraljevine i sve slobode koje iz toga proizlaze „od vremena kome nema pametara“, odnosno od pamtivijeka. Od pamtivijeka pa dalje u budućnost neka nam vječno živi Plemenita općina turopoljska.

I zato ovaj tekst završavam u tom duhu riječima obnoviteljskog župana Zdravka pl. Lučića:

„Nek ne zamre reč vu ovom kraju rojena, nek se ne zruše zidi grada Lukavca, nek ne pozebu rasti našega Luga, nek se ne zmute naši izvori, a gorice i ravnice nek rode i ubuduće z onem kaj telo krepí, a duh bistri“.

Predgovor

U pripremi je knjiga *Veliki zbornik turopoljskih plemenitaša* kao dopuna mojoj knjizi *Povijest plemenite općine turopoljske*, koja je izašla 2020. godine u izdanju Pučkoga otvorenog učilišta Velika Gorica i Plemenite općine turopoljske. I dok nas *Povijest plemenite općine turopoljske*, kao što joj i samo ime govori, upoznaje s poviješću te osebujne povijesne tvorevine, *Veliki zbornik turopoljskih plemenitaša* ima zadaću izvući iz zaborava imena onih turopoljskih plemenitaških obitelji i osoba koje su se stoljećima borile i izborile se za svoju slobodu i za opstojnost Plemenite općine turopoljske.

Suvremena hrvatska historiografija uglavnom se ne bavi Plemenitom općinom turopoljskom pa je taj dio hrvatske povijesti slabo poznat. Vjerojatno je uzrok tome činjenica da se radilo o izdvojenoj društveno-političkoj tvorevini unutar Hrvatske, koja je stoljećima, još od dolaska Hrvata na ova područja pa sve do pred kraj devetnaestog stoljeća zadržala svoj autonomni status, vlastitu samoupravu, vlastiti pravni sustav (sudstvo i zakonodavstvo) i bila formalnopravno ukinuta tek 1947. godine.

Turopoljsko je plemstvo po svojem nastanku staro hrvatsko rodovsko plemstvo koje svoj plemićki status izvodi iz slobodnih žitelja starohrvatske župe, a temelji se na nasljednom privatnom zemljoposjedu, na tzv. *plemenštini*. Župa Turovo polje bila je od dolaska Hrvata u ove krajeve u sastavu kneževine Slovinje, hrvatske države u panonskoj nizini sa sjedištem u Sisku. Poglavar župe bio je župan koji se birao na općem saboru župe (*spravišću*). Uz ostale upravne dužnosti župan je bio i vrhovna sudbena vlast, a u doba obrambenog rata vrhovni vojvoda župske plemenske vojske. Njegova je vlast bila osobito jaka, jer je svaka župa bila samostalna¹.

U Slovinju² (odnosno u Panonskoj Hrvatskoj kako su je također zvali) bile su župe u doba narodnih vladara, tj. do početka dvanaestog stoljeća vrlo snažne. Sjeverno od kneževskog grada Siska nalazila se župa Turovo polje, zapadno od župe Turovo polje bile su župe Okić i Podgorje, istočno, preko Save bile su župe Moravče, Čazma i Garić, jugozapadno od Siska bila je župa Gora, a zapadno od Gore, s desne strane Kupe bila je župa Gorica.

¹ V. Klaić. *Povijest Hrvata*, knjiga 1, NZMH Zagreb 1981., str. 156.

² Slovinje (lat. *Sclavonia*) obuhvaćalo je u doba narodnih vladara područje od Velike i Male Kapele na zapadu, do Dunava na istoku, od Save na jugu, do Drave i Mure na sjeveru.

Iznimni položaj župe Turovo polje

O župama iz tog razdoblja sve do trinaestog stoljeća malo se zna, a to vrijedi i za župu Turovo polje. Kao što je rečeno, nalazila se na samom prilazu Sisku, tom značajnom biskupskom i upravnom središtu Slovinja. Od grada Siska dijelili su je samo posjedi Sisačke biskupije. Sigurno je da je postojala velika uzajamna povezanost i ovisnost između župe Turovo polje i Siska jer su Turopoljci, koristeći rimske ceste i plovnu Kupu opskrbljivali grad živežnim namirnicama i vinom, ali i nabavljali u Sisku potrebno oruđe i druge potrepštine. Tada su se osobito razvila turopoljska naselja u južnom Vrhovju poput Jerebića i Vojnošca (danas Cvetković Brda) iz kojih su proizašli mnogi turopoljski župani.

Glavni su rimski putovi vodili iz središnje Europe prema jugoistoku, preko Turopolja. Možemo danas samo pretpostaviti da je položaj župe Turovo polje u odnosu na kneževsko sjedište Sisak, a većega grada u Slovinju u to doba nije bilo, sigurno utjecao i na značaj žitelja župe Turovo polje. Povjesničar Ferdo Šišić pisao je u svojoj *Povijesti Hrvata* (Marjan tisak, Solin 2004.) o iznimnom pravnom položaju Turopoljaca, a taj iznimni pravni položaj može se objasniti samo značenjem koje su za kneževski glavni grad Sisak imali žitelji župe Turovo polje radi opskrbe grada i njegove obrane. Sisak je u to doba bio sjedište biskupije u kojoj se služilo slavensko bogoslužje i jedan od onih hrvatskih gradova koji su bili dobro napućeni i s dovoljno svećenstva, govore dokumenti crkvenog sabora u Splitu iz 928. godine.

Početak 9. stoljeća kad su slovinski Hrvati pod vodstvom kneza Ljudevita Posavskog podigli ustanak protiv Franaka, Turopoljci su bili na prvoj crti obrane glavnog grada Siska jer je franačka vojska jedini pristup gradu Sisku imala preko župe Turovo polje. Franačke su kronike govorile o hrvatskim ratnicima koji su skriveni u odranskim i lekeničkim močvarama napadali teško oklopljene franačke vitezove.

U jedanaestom stoljeću, u doba vladavine slovinskog bana Zvonimira koji je također stolovao u Sisku i koji je kasnije postao hrvatskim kraljem Dmitrom Zvonimirom, jačale su prijateljske veze s Ugarskim kraljevstvom. Ban Zvonimir bio je ugledan i rado viđen gost na dvoru ugarskog kralja pa je ugarski kralj Andrija I. prihvatio prosidbu bana Zvonimira 1065. godine i dao mu svoju kćer kraljevnu Jelenu Lijepu za ženu. Tako je ban Zvonimir ušao u svojtu ugarskog kralja, a njegov je tadašnji šurjak postao kasnije ugarski kralj Ladislav I. Arpadović. Kao zet ugarskog kralja mogao je ban Zvonimir pod određenim uvjetima čak postati ugarski kralj. U toj živoj komunikaciji između Budima i Siska našla se opet župa Turovo polje na značajnom tranzitnom prostoru.

Godine 1069. ban Zvonimir postao je, zajedno s kraljem Petrom Krešimirom IV. suvladar ujedinjene Hrvatske sa sjedištem u Kninu, a 1074. godine postao je kraljem cijele Hrvatske. Nakon njegove smrti (navodno ubojstva) 1089. godine Hrvati su u Kninu izabrali novog kralja Stjepana II., a Zvonimirova udovica Jelena, bojeći se za svoj život, vratila se sa sinom u Sisak i nastavila vladati Slovinjem. Smatrajući da

prema nasljednom pravu cijela Hrvatska pripada vladarici Jeleni, a time i Ugarskoj napao je ugarski kralj Ladislav 1091. godine Južnu Hrvatsku, ali je nije uspio osvojiti. Tada su Mađari razorili grad Sisak, ukinuli Sisačku biskupiju, koja je bila vezana uz Splitsku nadbiskupiju i 1094. godine sjeverno od Turopolja, preko Save, istočno od grada Griča osnovali Zagorsku biskupiju, koja se od 1111. godine naziva Zagrebačkom biskupijom i koju su podredili mađarskoj Ostrogonskoj nadbiskupiji. U Slovinju je kralj Ladislav I. za vladara postavio svojeg nećaka Almoša.

Godine 1097. krenuo je, ovaj put, ugarski kralj Koloman dovršiti posao strica Ladislava i osvojiti Južnu Hrvatsku, ali se na planini Gvozd sukobio s hrvatskom vojskom kralja Petra Svačića (Snačića)³. U toj je borbi poginuo kralj Petar Svačić. Borbe Hrvata i Mađara završile su 1102. godine nagodbom (*Pacta conventa*), koju su hrvatski plemenski župani sklopili s ugarskim kraljem Kolomanom, o prihvaćanju ugarskih vladara za hrvatske kraljeve s tim da Hrvatska ostaje zasebno kraljevstvo u kojem će ugarski kraljevi biti ustoličeni prema hrvatskim običajima.

Svih tih godina Turopolje se nalazilo na glavnim smjerovima kretanja ugarske vojske i podnijelo je velike žrtve. Razaranjem Siska te nestankom banskog i biskupskog sjedišta izgubila je župa Turovo polje svoje značenje. Na njezinu sjevernom dijelu, preko Save, razvilo se u zagrebačkoj udolini uz grad Grič novo biskupsko središte. Tada su u župi Turovo polje počela jačati sela u sjevernom dijelu Polja, osobito Kurilovec, Lomnica Donja i Gornja, Lukavec Donji i Gornji, Lužje i Mraclin.

Ugarska kraljevska vlast nije imala mnogo utjecaja na samostalne hrvatske rodovske župe niti na njihove župane, stoga ih je uklopila u veće upravne jedinice, županije, koje su obuhvaćale nekoliko župa. Županijama su iz županijskih utvrda (*castrum*)⁴ upravljali tzv. veliki župani (*comes*) koje je postavljao kralj prema vlastitom izboru. Ovlaštenja velikih (županijskih) župana uglavnom su bila vezana uz obranu zemlje, dok su unutar pojedinih župa suvereno vladali izabrani teritorijalni župani (*comes terrestris*). Župa Turovo polje bila je uključena u Zagrebačku županiju (*castrum Zagrabienis*), no povjesničar Ferdo Šišić navodi⁵ da je turopoljska plemenska župa zadržala svoj nezavisni položaj prema Zagrebačkoj županiji i nije se utopila u njezin teritorij, a Emilij Laszowski napisao je da je još 1125. godine počela emancipacija Turopoljaca od Zagrebačke županije i nastavljena je 1271. godine.

Sjedište župana zagrebačke županije nalazilo se u utvrdi (*castrum Zagrabienis*) na Griču, blizu današnjega Markova trga, po svemu sudeći uz bivšu Županijsku ulicu

³ Povjesničari tvrde da je kralj Petar bio iz plemena Snačića. Budući da se naziv Svačić uvriježio među Hrvatima, stavljen je ovdje na prvo mjestu taj naziv.

⁴ Povjesničar Vjekoslav Klaić navodi da je županijska utvrda (*castrum*) bila ograđena i utvrđena nasipom ili zidinama, da nije bila prostrana i da je bila branik čitave župe. U njoj je župan održavao sabore (spravišća) (V. Klaić. *Povijest Hrvata*, knjiga 1, NZMH Zagreb 1981., str. 156.)

⁵ Šišić: *Povijest Hrvata*, str. 258 i 259, fusnota br. 120 i 121

(danas ulicu 29. listopada 1918.).⁶ Za zagrebačku županiju koristio se u latinskim tekstovima uz izraz *castrum Zagradiensi* povremeno i izraz *comitatus Zagradiensi* pa se u ispravi iz 1395. godine koju je izdao slovinski ban Detrik Bubek spominju Petar i Nikola Velikomlački kao „*nobilium comitatus Zagradiensis*“.

Poznato je da su kraljevi pojedine svoje podanike, koji su se iskazali u ratu ili u miru, darivali svojim posjedima (*feudima*), izuzimali ih iz sudske i bilo kakve druge županijske nadležnosti te su bili odgovorni izravno kralju. Ti su se darovani pojedinci nazivali feudalnim ili darovanim plemićima (*nobiles*). Kao protuuslugu darovani su se plemići obvezali na vjernu službu kralju. Darovane su posjede mogli naslijediti njihovi muški potomci, u suprotnom, posjed je natrag pripao kralju. Na njihovim su posjedima, u kmetskim selištima, živjeli i obrađivali zemlju obespravljani kmetovi (*coloni*) koji su se smatrali plemićevim vlasništvom. Međutim, objašnjava povjesničar Trpimir Macan u svojoj knjizi *Povijest hrvatskog naroda* (Školska knjiga, Zagreb 1971.), u feudalizmu su stradavale i župe i njihovi slobodni žitelji jer se „*društvo počelo dijeliti na slojeve, na slobodne i neslobodne. (Veliki) župani koji su bili kraljevi činovnici postajali su sve moćniji. Oni su upravljali i sudili iz svoga utvrđenog grada u kojem je bila vojnička posada... Jaki župani nastojali su svoju vlast ojačati i tako da ih nasljeđuju sinovi... Razlike među ljudima nastajale su i kraljevskim darovnicama drugim pojedincima. Posjedi pojedinaca koji su nekoć bili dijelovi posjeda plemena, tj. plemenštine, zvali su se baštine i prelazile su s oca na sina, za razliku od zajedničke zemlje (šume i pašnjaci) koja nije prelazila. Samostalnim stjecanjem nove zemlje, kraljevskim darovnicama, nasilnim oduzimanjem, prepuštanjem ili prodajom zbog siromaštva nastajale su razlike u posjedu i razlike među ljudima. Osiromašeni su u nevolji prodavali članove svoje obitelji pa i same sebe... Tako su postajali kmetovi. Izgubivši zemlju, prestajali su biti članovi plemena i vojnici*“.

lobagiones castri (castrenses) ili županijsko rodovsko plemstvo

U takvom feudalnom okruženju teritorijalne su župe i njihovi slobodni zemljoposjednici bili nerijetko prisiljeni boriti se s osiljenim feudalcima, kako bi sačuvali svoje posjede, svoju naslijeđenu plemenštinu i svoju slobodu premda su kao zemljoposjednici i ratnici imali slična prava i obveze kao i feudalno plemstvo. U ono doba, objašnjava dalje Trpimir Macan u svojoj u knjizi *Povijest hrvatskog naroda* „*biti slobodan, biti vojnik tada je značilo biti plemenit, biti plemić. Vlasnici plemenske zemlje u rodovskim župama činili su rodovsko plemstvo, a vlasnici od kralja darovane zemlje bili su dvorsko plemstvo*.“ Za razliku od feudalnog, dvorskog plemstva tzv. visokog plemstva (*nobiles*) koristila se za staro rodovsko plemstvo tzv. niže plemstvo do četrnaestog stoljeća, latinizirana mađarska riječ *iobagioni* (*iobagiones*), čiji su pokušaji prijevoda još od predloženog Mažuranićeva⁷ izraza „gradokmet“ stvarali niz problema u povijesnoj znanosti. Premda je Mažuranić u svojem pravno-

⁶ D. Hirc: *Stari Zagreb, Gradec i Grič*, MH Zagreb MMVIII, str. 201

⁷ Vladimir Mažuranić: *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (1908.-1922.)

povijesnom rječniku jasno naveo da izraz *iobaggio castrī* „bez sumnje znači slobodni posjednici zemljišta“, neke je povjesničare zavela njegova složenica od riječi „grad + kmet“ pa su izraz „*iobagiones castrī Zagrabienis*“ pogrešno tumačili kao „kmetovi zagrebačke utvrde, tvrđavni službenici“ i slično⁸. Na oprez prigodom prevođenja upućuju mnogi drugi tekstovi. Kad se u jednoj ispravi iz 1410. godine spominju „*nobiles iobagiones castrī de Rakarya*“, zatim 1418. godine „*nobilis iobagionis castrī de Inferiori Lomprycha*“ ili 1424. godine „*nobiles iobagiones castrī de larebych*“, onda to nisu „*plemeniti gradokmeti rakarske (donjolomničke, ili jerebičke) utvrde*“ jer takve utvrde nisu postojale, već se radi o plemenitim zemljoposjednicima (plemenitašima) iz Rakarja, Donje Lomnice odnosno Jerebića koji su bili u nadležnosti županije (*castruma*) odnosno župana, a ne kralja. U prilog ovoj tvrdnji ide činjenica da se nakon četrnaestog stoljeća izraz *iobagiones* u svim ispravama postupno zamjenjuje izrazom *nobiles*, tj. plemići. Jobagioni su, kao staro rodovsko plemstvo, obavljali u Srednjem vijeku niz državničkih poslova u kraljevstvu i bili u skladu sa svojim dužnostima titulirani kao *iobagiones regni*, *iobagiones fidedigni*, *iobagiones literae*, *iobagiones nobilium*, *iobagiones deputati* itd. Na istoj su društvenoj ljestvici bili biskupi, jobagioni i drugi plemići kraljevstva.⁹

U Srednjem vijeku feudalci nisu birali načine kako bi povećali svoje posjede i pri tome su posezali ne samo za posjedima slabijih feudalaca, već su otimali posjede i slobodnih župa. Poglavar župa (župani) bili su prisiljeni obraćati se banu (kao kraljevom namjesniku) ili izravno kralju da ih zaštiti od samovolje feudalaca. Na plemićkim su saborima, na kojima su sudjelovali zajedno s feudalnim plemićima zahtijevali da se poštuju njihovi posjedi i njihova prava. Poznato je iz članka 19. Zlatne bule kralja Andrije iz 1222. godine da je kralj Stjepan II. potvrdio 1125. godine jobagionima njihova povijesna prava da mogu živjeti prema svojim starim slobodšinama, a u članku 17. zaprijetio nasilnicima da se nikome ne smije oteti posjed koji je poštenom i pravednom službom stekao.

⁸ Izraz „grad“ označavao je u Srednjem vijeku utvrdu, tvrđavu, ili gradinu tj. *castrum* (Medved**grad**, Sused**grad** i sl.), kao i županijsku utvrdu, sjedište velikog župana (*castrum Zagrabienis*), a ne grad u smislu urbanog središta (Stadt, City). Druga riječ u Mažuranićevoj složenici je općeslavenska riječ *kmet*, koja danas u hrvatskom jeziku označava neslobodnu i obespravljenu osobu na feudalnom posjedu. Međutim, u ranom Srednjem vijeku izraz *kmet* označavao je seljaka, zemljoposjednika pa i seoskog poglavara, a ovo značenje (tj. zemljoposjednika i/li seljaka) ima riječ *kmet* i danas u suvremenom slovenskom i poljskom jeziku. Kada u ispravi, koju je 9. kolovoza 1464. izdao Sigismund Frankopan, darujući zemljište pavlinima iz samostana sv. Nikole na Gvozdu kod Modruša, piše kako je odluku donio „za prošnjo krala Matijaša i **kmeti** ugr'skih“, onda Frankopan sigurno ne misli na kmetove kao obespravljene osobe, već na slobodne zemljoposjednike, odnosno rodovsko plemstvo. *Jobagioni* odnosno tzv. *gradokmeti* bili su, dakle, slobodni zemljoposjednici neke župe, a ne nikakvi kmetovi nekog grada.

⁹ A. Dabinović: *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb NZMH Zagreb, 1990, str. 342. i 373.

Premda su feudalci uglavnom ignorirali Zlatnu bulu kralja Andrije, ona je bila važan oslonac za opstanak preostalih hrvatskih rodovskih župa i na nju se župa Turovo polje posebno oslanjala. Komentirajući posljedice Zlatne bule napisao je Trpimir Macan u *Povijesti hrvatskog naroda* da je niže plemstvo u Slovinju pretvorilo postupno stare kraljevske županije u svoje staleške zajednice u kojima su sami upravljali i sudili. „Takva je zajednica bila turopoljska općina“, zaključio je povjesničar Macan. Od svih tada još postojećih župa izdvaja povjesničar Ferdo Šišić upravo turopoljsku župu i navodi u svojoj *Povijesti Hrvata* da su Turopoljci još od trinaestog stoljeća branili svoj iznimni pravni položaj i da su na svoju autonomiju ljubomorno pazili. Svaki pokušaj feudalne vlastele da ugroze suverenitet turopoljske župe s uspjehom su sprječavali. Kad je 1249. godine okićko-brezovički vlastelin Ivan Jaroslavov bez odobrenja turopoljskog župana poslao svoje kmetove sa svinjama u Turopoljski lug, zabranio mu je ban Stjepan žirenje svinja u Turopoljskom lugu naredivši mu da poštuje međe turopoljske plemenštine, a poveljom iz 1255. godine točno su bile utvrđene međe Turopoljskog (odnosno Bunskeg) luga koji je pripadao župi Turovo polje.

Iz isprave slovinskog bana Stjepana izdane 1249. godine saznajemo da je ban također intervenirao kad je okićki vlastelin Ivan Jaroslavov svojatao odranski posjed koji je pripadao rodovskoj plemićkoj obitelji Korla (kasnije zvanih Kurla) i još nekim Budininim potomcima. Kralj Bela IV. potvrdio je 1264. godine ispravu bana Stjepana. Korlov/Kurlav je rod živio na području Kurilovca i po njemu je Kurilovec dobio ime.

Među darovanim (feudalnim) plemićima bilo je dakako i Turopoljaca koje je kralj uzdignuo na čast plemića zbog njihovih zasluga. Prvi je zapis iz 1225. godine kada je herceg i kasniji kralj Bela IV. uzdignuo u rang plemića kraljevine Slovinje turopoljsku rodovsku zadrugu obitelji Budune i njegove braće Ivana i Levče, te članove obiteljske zadruge Đure, Ivana (sina Ladislavova), Pribislava, Dopče, Roduša, Nikole, Tole, Milovana i Koškuta, te ih oslobodio svih obveza prema turopoljskoj župi i Zagrebačkoj županiji. Kao potomci ove plemićke obitelji spominju se turopoljske obitelji Jagnić, Jakopović, Knezeković, Knezović, Košković, Križanić, Kušević, Lacković, Magdalenić, Mikšić, Modić, Pogledić, Stanilović, Toljaš, Vukomerić i Vukota. Mraclinskom plemićkom rodu Staniska (Stanka) iz roda Buduninog kao i potomcima toga roda dodijelio je 1258. godine podgorski župan, podban Aleksandar posjede u Boblač polju, na području današnjeg Buševca, između potoka Obdine, potoka Bune i glavne ceste. Kralj Bela IV. je, međutim, 1269. godine zbog nečega kaznio mraclinski plemićki rod i vratio ga pod vlast župana, ali je ban Joakim 1271. godine poništio ovu odluku, što je učinio i kralj Stjepan 1272. godine, a kasnije i slovinski ban Leustahije u ispravi izdanoj 19. studenoga 1360. godine. Vrlo se rano spominje i posebni rod jerebičkih plemića (*generationis larebychi, nobiles castrenses de larebicz*). Tom su rodu u petnaestom stoljeću pripadale plemenitaške obitelji Grdenić, Grdošić, Ivković, Malčević, Malec (ili Pribičević), Opačić, Penturić, Petravić, Petrušević, Prvonožec, Škulčić i Vučić.

Kao što je već spomenuto, povjesničari Ferdo Šišić i Emilij Laszowski u svojim su djelima naveli da je još u dvanaestom stoljeću plemenska župa Turovo polje imala nezavisan položaj u odnosu prema Zagrebačkoj županiji, tj. da su se Turopoljci rano emancipirali od Zagrebačke županije i, kako je napisao Ferdo Šišić, taj je status omogućio turopoljskoj župi da „brani svoj iznimni autonomni položaj i da na njega pazi vrlo surevnjivo“¹⁰. U usporedbi s ostalim rodovskim župama, župa Turovo polje nije potpadala pod županijsku sudbenu vlast već je imala vlastitu sudbenost, ali i vlastitu obrambenu vojsku (banderij). Naime, ni jamstva kralja Stjepana II. iz 1125. godine, kao ni odredbe Zlatne bule kralja Andrije II. iz 1222. godine nisu bile trajno jamstvo župama i njihovim jobagionima za neometan život. Plemenske su župe postupno nestajale, bilo prodajom posjeda, bilo da su ih veliki župani pretvorili u svoje feude ili su im feudanci jednostavno oduzeli njihove posjede. Uspjelo je jedino u to doba jakoj župi Turovo polje da održi svoju autonomiju. Morao je postojati neki razlog ili je to bila dalekovidna mudrost turopoljskog župana Ladislava Gumzine da je 1278. godine zatražio od hrvatsko-sloviniskog bana Nikole Guthkeleda da se na hrvatskom saboru u nazočnosti i u suglasju svih hrvatskih plemića utvrde i popišu sva prava i povlastice koje žitelji župe Turovo polje od pamtivijeka uživaju. To se dogodilo na općem plemićkom saboru cijelog Slovinja koji se održao 26. svibnja 1278. godine i na kojem je uz feudalno plemstvo (*nobiles*) ravnopravno sudjelovalo i rodovsko plemstvo (*iobbagiones*). Ban Nikola Guthkeled iznio je pred okupljeno plemstvo zahtjev župana Ladislava Gumzine i držeći se običajnog prava glasno postavljao pitanja koja su se odnosila na njihova vjekovna prava, na neometano uživanje svojih turopoljskih posjeda te na ostala prava i povlastice, kao što je vlastita sudbenost, slobodni izbor čelništva i poglavara, turopoljskog župana, kao i ostale posebnosti. O postavljenim pitanjima nazočni su se hrvatski plemići glasno izjašnjavali i potvrdili da su Turopoljci ustvari odvajkada imali svoju samoupravu, svoje čelništvo, svoju sudbenost i obranu. Zaključci toga sabora bili su zapisani i tvorili su neku vrstu turopoljskog statuta na čijim se odredbama kasnije temeljila autonomnost turopoljske plemenitaške općine. Župan Gumzina nije ostao na tome. Zatražio je i od kralja Ladislava IV. da prihvati zaključke plemićkog sabora slovinjskog i da ih svojim pečatom potvrdi što je kralj 1279. godine učinio i time omogućio slobodnim žiteljima Turovog polja, odnosno turopoljskim plemenitašima, da žive u svojoj autonomnoj općini u skladu sa svojim starim običajnim regulama koje postoje od pamtivijeka¹¹. Povjesničari Branko Dubravica i

¹⁰ F. Šišić: Povijest Hrvata, 1. dio, Marjan tisak Split, 2004, str. 259, fusnota br. 121

¹¹ *Nos itaque auditi set intellectis libertatibus supradictis, volentes plenius certificari de eisdem, universos nobiles regni, quorum multitudo adherat copiosa, requisivimus, qui unanimiter retulerunt, quod idem iobagiones castri a tempore, cuius momeria non extat, in libertatibus predictis permansissent. Unde nos per nobiles regni certificati, de libertatibus supradictis easdem, ne in futurum per quempiam possint irritari, presentibus duximus roborandas. In facti memoriam et cautelam ampliorem, presentes contulimus sigilli nostri munimine roboratas.*

Agneza Szabo napisali su u *Velikogoričkom leksikonu*¹²: „Statut je tako dobio sankciju zakona za cijelu Kraljevinu i stoga su Turopoljci i tijekom kasnijih stoljeća uvijek nastojali da njihove stare povelje kao i dobivene povlastice priznaju i potvrde novi hrvatsko-ugarski kraljevi, ali i hrvatski banovi“. Aleksandar Bresztyenszky navodi¹³: „Od svih turopoljskih izprava iz 13. stoljeća pa u obće do 1560. godine, držim s pravnog gledišta najvažnijom onu bana Nikole od g. 1278. Sa formalno-pravnoga gledišta možemo ju smatrati zakonom, jer sadržava priznanje prava Turopoljaca toli sa strane stališa i redova, koli i sa strane bana, a kašnje i kralja“. A povjesničar Ferdo Šišić napisao je da je: „prvi turopoljski statut potvrdio kralj Ladislav IV god. 1279., a taj je ovim plemićima dao pravo da sebi biraju svoga župana (*comes*) i ostalo činovništvo (*oficiales*) na zboru čitave općine (*congregatio generalis*) i to svake godine. Na tim zborovima Turopoljci su raspravljali o svojim lokalnim potrebama i branili svoj posjed i svoj iznimni pravni položaj... Kao plemići Turopoljci su služili i u vojsci pod banskom zastavom, ali ipak tako da su sačinjavali zasebnu četu pod svojim zapovjednikom (*capitaneus*)“¹⁴. U statutu je izričito navedeno da turopoljski župan može biti samo onaj plemić, kojeg na zajedničkom spravišću izaberu turopoljski plemići na temelju osobnog prava glasa i da svaki plemić ima pravo doći na izbore.¹⁵ Veliki župan zagrebački, poglavar Zagrebačke županije (*comes*), nije imao prava miješati se u unutrašnje poslove župe Turovo polje¹⁶. Izabrani turopoljski zemaljski župan (*comes terrestris*) imao je na području župe neograničenu sudsku vlast u čemu su mu pomagali sudski prisjednici. Osim toga, zastupao je općinu pred kraljem, hercegom, banom i dolazio na ugarski i slavonski sabor kao njegov virilni član. Isprava bana Nikole Guthkeleda od 26. svibnja 1278. godine koju je godinu dana kasnije ovjerio kralj Ladislav IV. omogućila je daljnji opstanak župe Turovo polje. Slična jamstva nisu imale ostale starohrvatske župe i bile su prepuštene postupnom nestajanju. Ne samo da je ova isprava Turopoljcima koristila kroz stoljeća da od banova i kraljeva u slučaju opasnosti zatraže zaštitu, nego se Turopoljce kao zemljoposjednike u ispravama u početku nazivalo plemenitim jobagonima (*nobiles iobagiones*), a kasnije je u petnaestom stoljeću prevladao naslov plemića (*nobiles*). Premda se već u ispravi Zagrebačke biskupije od 4. srpnja 1279. govori o turopoljskim i lomničkim plemićima (*nobiles Campi videlicet Zagrabiensis, terra nobilia campi de Lumnica*), tek je 1466. godine kralj Matijaš Korvin u jednoj povelji nazvao Turopoljce „plemićima Turopolja“ (*nobiles Campi Zagrabinesis*). Turopoljski su plemići, za razliku od darovanih (feudalnih) plemića, sebe najčešće nazivali plemenitašima.

Pedesetak godina nakon što su ban Nikola i kralj Ladislav IV. izdali potvrdu o autonomnosti turopoljskih plemića bili su, 1324. godine, prinuđeni turopoljski

¹² B. Dubravica-A. Szabo: *Velikogorički leksikon*, Albatros, POU Velika Gorica 2007, str. 16

¹³ A. Bresztyenszky: *Izbor iz djela*, Gradske knjižnice Velika Gorica i Dugo Selo 2013., str. 71

¹⁴ Ferdo Šišić: *Povijest Hrvata, Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1526.*, prvi dio, Marjan tisak 2004.

¹⁵ Emilij Laszowski: *Povijest plem. općine Turopolja*, svezak II., Zagreb 1911., str. 7

¹⁶ *Curialis vero comes Zagrabiensis predictus, nullo unquam tempore posset descensum facere inter ipsos.*

župan Jakob Vukota zajedno s Petrom Neprečovićem, Filipom Andrijinom, Milovanom Krikanom i još nekim plemićima obratiti se slovinskom banu Nikoli Omedejevom da potvrdi kraljevske povlastice iz isprave iz 1278., odnosno 1279. godine, što je on učinio dana 26. siječnja 1324. godine, a njegovu je ispravu dvije godine kasnije, 4. srpnja 1326. godine, potvrdio i Mikac Prodavić, ban čitavog Slovinja. Na slične su županove zamolbe Turopoljci dobivali jamstvo za svoju samoupravu dana 4. srpnja 1333. godine od kralja Karla, zatim 25. ožujka 1352. godine od kralja Ludovika i 4. prosinca 1354. godine od herceginje (*ducissa*) Marije. U svim su ovim poveljama turopoljskim plemenitašima bila potvrđena prava na nepovredivost njihovih posjeda i postojećih kraljevskih povlastica.

Nakon izdvajanja Zagorske županije iz Zagrebačke, obuhvaćala je Zagrebačka županija samo Turopolje. Veliki župan Zagrebačke županije (*comes castri Zagrabiensis*) dobio je tada naslov velikog župana Turopolja (*magnus comes Campi Zagrabiensis*)¹⁷, a budući da je njegova najvažnija uloga bila u doba rata, kralj Žigmud, koji je zavladao Hrvatskom od 1387. godine, donio je odluku da će ubuduće dužnost velikog župana Turopolja obavljati kaštelan njegova kraljevskog grada Medvedgrada, koji će ujedno biti i kapetan turopoljskog banderija. Bila je to velika pogreška kralja Žigmunda koja je kasnije donijela mnoge nevolje turopoljskim plemenitašima. Prvi kaštelan medvedgradski, koji je ujedno bio veliki župan Turopolja i kapetan turopoljskog banderija bio je 1390. godine Ivan Veliki (*Iohannes Magnus*) u doba kada je turopoljski teritorijalni župan bio Petar Jurjev (*Petrus filius Georgii*).

Dok su tadašnji gospodari Medvedgrada, biskupi Ivan i Eberhard Alben poštovali prava i povlastice Plemenite općine turopoljske, kasniji su gospodari sebi drugačije tumačili činjenicu da je njihov kaštelan, kojeg je inače postavljao kralj, imao dvije dužnosti, bio je veliki župan turopoljske županije kao i turopoljski kapetan. Na nesreću, bilo je to doba bezakonja, kad je feudalno plemstvo zbog neposredne turske opasnosti bilo vrlo snažno i utjecajno, znajući da je sa svojim ratnicima bilo ono potrebnije kralju nego kralj plemstvu. Tadašnji medvedgradski gospodar grof Herman Celjski zapisao je u jednoj svojoj ispravi 1418. godine da su „*nastale mnoge i razne prepirke, nesloga, raskoli, ubojstva ljudi, otimačine, razbojstva. Krađe, paleži, grabeži, posvojenja posjeda, a sve to biva bez broja, takoreći danju i noću; siromašnije plemiće tjeraju iz njihovih vlastitih kuća, otimaju im sve njihove stvari i njihove dokazne isprave...*“.¹⁸ Stoga je možda razumljivo zbog čega su novi medvedgradski gospodari, najprije Ulrik, a kasnije i Frederik Celjski, nasljednici Hermana Celjskog, tražili od turopoljskih plemenitaša dokaze o njihovim povlasticama. Nakon što je 9. veljače 1436. godine kralj Žigmund izdao takvu ispravu i nakon što ju je 7. rujna 1437. godine turopoljski župan Stjepan Petkov u pratnji nekoliko turopoljskih

¹⁷ *Nos Paulus magnus comes Campi Zagrebiensis et Thomas filius Martini comes terrestris eiusdem Campi* (isprava od 10. veljače 1421. g.) Laszowski: Povijesni spomenici POT, svezak 1. Zagreb 1904, str. 177-179

¹⁸ A. Bresztyenszky: Izbor iz djela, Gradske knjižnice Velika Gorica i Dugo Selo 2013., str. 80

plemića pokazao Ulriku Celjskom, nije bilo nesuglasica između Ulrika Celjskog i Turopoljaca. Deset godina kasnije potvrdio je u ispravi izdanoj 27. kolovoza 1447. godine i medvedgradski gospodar grof Frederik Celjski turopoljskom županu Jurju Egidijevom iz Kurilovca i Tomi Bukovčaku iz Vojnošća (danas Cvetković Brda) da će poštovati prava i povlastice turopoljskog rodovskog plemstva.

U petnaestom stoljeću uslijedile su česte provale Turaka u Turopolje, koje im je bilo na putu prema Zagrebu i prema zapadnim europskim zemljama. Turci su 1421. godine u žestokim borbama s Turopoljcima koje je vodio župan Tomo Martinov tako poharali Turopolje, da je kralj Žigmund ispravom izdanom 2. svibnja 1422. godine oslobodio turopoljske plemenitaše od plaćanja svih poreza. Ispravom izdanom 9. veljače 1436. godine priznao je kralj Žigmund i potvrdio županu Stjepanu Petkovom (*fideles nostris Stephanus filius Pethk, supanus*) sve povlastice koje su turopoljski plemenitaši uživali na temelju povelje bana Stjepana iz 1255. godine i povelje kralja Ladislava iz 1279. godine temeljene na ispravi bana Nikole iz 1278. godine. To je isto na zamolbu župana Jurja Egidijevog iz Kurilovca učinio kralj Ladislav poveljom od 22. studenoga 1447. godine i kralj Matijaš Korvin na molbu Dioniza Mikšića iz Donjeg Lukavca, Imbre Petruševića iz Lomnice i Ivana Jagnića iz Gornjeg Lukavca poveljom od 15. listopada 1466. godine.

Zbog učestalih turskih provala u kojima su najviše stradavala plemenitaška sela u Vrhovju, najbliža turskoj granici na Kupi, birala su se od sredine petnaestog stoljeća dvojica podžupana, jedan za područje Vrhovja a drugi za područje Polja kao ispomoć turopoljskom županu za brzo organiziranje obrane. Izgrađena je tada jaka drvena obrambena utvrda u Lukavcu. Gradnja je započeta 1464. godine u doba župana Đure Stančića iz Gornjeg Lukavca i završio ju je 1467. godine župan Klement Mikšić iz Donjeg Lukavca. Pokraj svakog sela napravljene su visoke drvene stražarnice u obliku lovačkih čeka, tzv. kule, kako bi se na vrijeme moglo uočiti i dojaviti kretanje Turaka. U borbama s Turcima 1469. godine opet su spaljena mnoga turopoljska sela i tada je 29. rujna 1469. godine spaljena i lukavečka drvena utvrda. Do 1474. godine u doba župana Ivana Jagnića iz Gornjeg Lukavca utvrda je bila obnovljena, proširena i ojačana. Kad su Turci napali Turopolje 1478. godine zatražio je turopoljski teritorijalni župan Matija Maloobreški od bivšeg hrvatskog bana, a tadašnjeg gospodara Medvedgrada, Ivana Tuza od Laka, da medvedgradsko-turopoljski kaštelan Mihalj Lovrand koji je boravio u Lužju, pošalje u Lukavec nekoliko medvedgradskih puškara kao ispomoć Turopoljcima u obrani od Turaka. Nakon što je utvrda Lukavec bila obranjena, medvedgradski puškari otjerali su borce turopoljskog banderija iz lukavečke utvrde, zauzeli su je i predali Ivanu Tuzu od Laka. Poznato je da je Ivan Tuz od Laka bio okrutna i nemilosrdna osoba. Pomagao je palikućama, kažnjavao je svoje službenike osljepljivanjem, učinio brojna ubojstva i druga nedjela pa ga je kraljevski sud 1481. godine osudio na smrt. Zahvaljujući pomilovanju kralja Matijaša Korvina ostao je živ, ali je morao platiti novčanu kaznu od 12.000 forinti koju nije mogao platiti već je iste godine kao zalog dao kralju utvrde Medvedgrad, Lukavec i Rakovec. Tako je Lukavec

neopravdano pripao kralju Matijašu, a on ga je darovao svojem sinu Ivanišu Korvinu. Protiv takvog kraljevog postupka uložili su 1489. godine protest kralju Matijašu Korvinu putem zagrebačkog Kaptola u svoje osobno ime turopoljski župan Matej Lomnički, plemenitaši Mihalj Mikšić iz Donjeg Lukavca, Đuro Trepše iz Gornjeg Lukavca i Dioniz Pogledić iz Kurilovca, a u ime svih turopoljskih plemenitaša njihov predstavnik Pavao Stanilović iz Donjeg Lukavca, ali bez uspjeha.

I dok su s jedne strane trajale borbe za očuvanje vlastitih posjeda i sloboda, turopoljski su plemenitaši još od druge polovice petnaestog stoljeća vodili i dalje teške borbe s Turcima, koji su provaljivali preko Kupe prema Zagrebu i pljačkali po Turopolju. Zbog čestih turskih pustošenja oslobodio je ovaj put kralj Matijaš Korvin 1483. godine turopoljske plemenitaše plaćanja nekih poreza. Iz jedne isprave saznajemo da je za turske provale u Turopolje 1484. godine stradalo mnogo naroda i poznata su imena nekih Kurilovčana koji su odvedeni u ropstvo.

Nakon smrti Ivaniša Korvina njegova se udovica Beatrica r. Frankopan na nagovor kralja Vladislava II. udala 1509. godine za kraljevog nećaka markiza Jurja Brandemburškog. Markiz Juraj Brandemburški zatražio je i dobio od kralja Vladislava II. kaštel Lukavec. Tada se dogodila sudbonosna kraljeva pogreška. U njegovoj ispravi od 22. ožujka 1510. godine nabrojana su sva turopoljska plemenitaška sela kao lukavečki posjedi. Smatrajući se time vlasnikom cijelog Turopolja zahtijevao je markiz od turopoljskih plemenitaša kao njihov feudalni vlasnik da mu daju dio svojih prinosa. Turopoljski su plemenitaši odlučno odbili pokoriti se markizovim naredbama i tada je počeo markizov teror nad Turopoljcima i pljačka njihovih imanja. Nakon što su plemenitaši Nikola Plepelić iz Plesa, Barnaba Pogledić iz Kurilovca i Kirin Košković iz Hrašća u ime turopoljskih plemenitaša uložili oštar protest kralju Vladislavu II., kralj je ispravom od 8. ožujka 1514. godine promijenio svoju odluku, i premda su Turopoljci uzeli u zaštitu ban Imbro Perenja, podban Baltazar Alapić i po naredbi kralja i ban Petar Berislavić, moćni markiz Juraj Brandemburški i nadalje je pljačkao i mučio turopoljske plemenitaše. Prema svjedočenju dvojice tadašnjih podbanova Baltazara Baćana i Baltazara Alapića uništene su 1516. godine turopoljske povelje i druge isprave koje je turopoljski župan sakrio u velikogoričku crkvu, a markizovi su ih vojnici, nakon što su razbili crkvena vrata, odnijeli iz crkve i uništili cijeli turopoljski arhiv.

I tako je trajala dugogodišnja bitka Turopoljaca na dva polja, s jedne strane pravna bitka turopoljskih plemenitaša s gospodarima Medvedgrada za povrat grada Lukavca i s druge strane učestale borbe s Turcima. O brojnosti Turopoljaca na bojištima govori isprava od 1. rujna 1521. godine, u kojoj sam kralj Ludovik II., komentirajući sudski spor između markiza Brandemburškog i Turopoljaca, navodi da Turopoljci nisu mogli doći na zakazano sudsko ročište, jer su svi bili na ratištu, zaokupljeni borbom s Turcima.

Godine 1524. opet su Turci provalili u Turopolje. Župan Đuro Trninić iz Donje Lomnice snažno se s turopoljskim banderijalcima odupirao Turcima i premda je

mnogo ljudi odvedeno u ropstvo Turopoljci su, navodi Laszowski, junački obranili svoje ognjište. Dvije godine kasnije pridružio se turopoljski banderij četama bana Franje Bačana, koje su krenule da pomognu kralju Ludoviku II. u čuvenoj borbi s Turcima na Mohačkom polju u kojoj su poginuli mnogi hrvatski velikani. Devetnaest je turopoljskih plemenitaša poginulo na Mohačkom polju. U toj je bitki bio zarobljen od Turaka turopoljski malomlački literat Bartol Jurjević¹⁹. Nakon trinaestogodišnjeg turskog ropstva uspio je pobjeći i putujući po Europi pisao je i objavljuvao na latinskom jeziku o životu i običajima u Turskoj. Knjige su mu objavljuvane u Londonu, Parizu, Beču i Rimu, prevedene su na druge jezike, a kao prvi hrvatski leksikograf dopunjavao je svoje tekstove rječnicima hrvatskog, turskog, perzijskog i mađarskog jezika.

Presudom kralja Ludovika II. od 4. prosinca 1524. godine dobili su konačno Turopoljci pravnu bitku protiv markiza Jurja Brandemburškog. Spor je rješavao i presudu sastavio tvorac *Tripartituma*, hrvatsko-ugarskog feudalnog ustava, pravnik Istvan Verböczy i dvojica ugarskih protonotara Janos Ezoy i Benedikt Bekeny. Presudom je potvrđeno da su Turopoljci pravi plemići kraljevstva u političkom, upravnom, vojnom, gospodarskom i poreznom smislu i da se uvrštavaju „u red pravih i povlaštenih plemića kraljevine“²⁰. Da bi ih zaštitio od markizove samovolje naredio je 27. svibnja 1525. godine kralj Ludovik II. hrvatskom banu Franji Bačanu da štiti i brani „vjerne prekosavske turopoljske plemiće“.

Kako bi spriječio pojavu novih nesporazuma poništio je kralj Ludovik II. problematičnu vezu između Medvedgrada i Plemenite općine turopoljske, pa kaštelan medvedgradski nije više obavljao dužnost velikog turopoljskog župana niti lukavečkog kapetana, već je Plemenita općina turopoljska vraćena u okvir Zagrebačke županije, zadržavši i nadalje svoju punu autonomiju.

Međutim, i dalje je trajala druga sudska bitka Plemenite općine turopoljske i to za povrat utvrde Lukavec koja je prodajom, založbom ili nasljedstvom mijenjala vlasnike i tako 1531. godine nasljedstvom dospjela u posjed Nikole Zrinskog, starijeg, a kasnije u posjed Nikole Šubića Zrinskog, budućeg sigetskog junaka. Sudski predmet preuzeo je 1548. godine pravnik Matej Slatinski i dobio spor pa je Lukavec 1553. vraćen Plemenitoj općini turopoljskoj.

Zbog svojih zasluga za povrat Lukavca Matej Slatinski primljen je u Turopoljsko bratstvo 1553. godine i iste godine izabran za turopoljskog župana. Tada je kao turopoljski župan napravio 1560. godine novi statut Plemenite općine turopoljske, koji je omogućio njezin trajni opstanak i predstavlja uz ispravu bana Nikole iz 1278. godine drugi temeljni dokument ove plemenite općine. Ovim je statutom zajamčena teritorijalna cjelovitost općine, jer nitko ne može postati vlasnikom nijednog posjeda u Turopolju ako nije pripadnik Turopoljskog bratstva. To znači da ako neki Turopoljac prodaje svoj posjed, kupiti ga može jedino turopoljski

¹⁹ Neki ga nazivaju Đurđević

²⁰ Laszowski: *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, sv. 2, Zagreb 1904, str. 428. i 448.

plemić. Ako nema zainteresiranih, otkupljuje ga Plemenita općina turopoljska. Nitko ne može ostaviti u nasljedstvo svoje nekretnine osobi izvan bratstva. Ako se plemkinja udaje za neplemića, ona može uživati svoj dio posjeda do smrti, a nakon toga posjed se vraća ženinoj obitelji. Zajedničke nekretnine, poput pašnjaka i šuma, podjednako mogu uživati u jednakom dijelu svi članovi plemenite općine turopoljske. Na ovaj su način, napisao je A. Bresztyensky, Turopoljci obnovili „glavni temelj starohrvatske plemenske župe, koja bijaše sagrađena poglavito na srodstvu, dotično bratstvu slobodnih ravnopravnih žitelja”.²¹

Novim je statutom bila propisana obveza da se na spravišćima vode zapisnici koji su se morali pohraniti u arhiv na trajno čuvanje. Zapisnici su se pisali na latinskom jeziku, a to je značilo da je čelništvo Plemenite općine turopoljske moralo imati učene osobe (*literatuse*) koji su dobro vladale latinskim jezikom. Posebno je to vrijedilo za župana, kao osobu koja je zastupala Plemenitu općinu turopoljsku u Hrvatskom kao i u Hrvatsko-ugarskom saboru te izravno komunicirala s vladarima. Odnosilo se to, dakako, i na suce (*iudex ordinarius*), pravnike (*iuratus*), bilježnike (*notarius*), prisjednike (*assessor iuratus*) kao i na činovnike u općinskoj upravi. Iz sačuvanih zapisnika vidljivo je da su se presude pisale latinskim jezikom, ali su saslušanja svjedoka zapisana na ondašnjem hrvatskom turopoljskom govoru, kako bi se svjedoci nakon čitanja mogli uvjeriti da je njihovo svjedočenje točno zapisano. Prava je to riznica za hrvatsko jezikoslovlje.

Darovnicama kralja Ferdinanda I. izdanim 29. travnja 1560. godine, zatim 11. svibnja 1560. godine i 20. svibnja 1561. godine potvrđena su članovima Turopoljskog bratstva njihova prava, povlastice i nabrojani poimence njihovi plemenitaški posjedi od Velike i Male Mlake na sjeveru do Lekenika i Vojnošća (Cvetković Brda) na jugu, od Kuća na istoku, do Lipnice na zapadu. Poimence su u ovim poveljama navedeni svi turopoljski plemenitaši na koje se zajedno s njihovim potomcima ova prava odnose. Ozakonjena je sudska autonomija tj. sudbena nadležnost turopoljskog župana u svim sporovima u kojoj sudjeluje turopoljski plemić. Kao plemići kraljevine, navodi Laszowski, uživali su Turopoljci osobitu zaštitu kraljevu i banovu²².

Odredbe toga Statuta vrijedile su za Turopoljce ne samo u Turopolju, već i pred svim državnim i municipalnim tijelima u kraljevinama Hrvatske i Ugarske. Plemenita općina turopoljska vodila je evidenciju svojih plemića, sastavljajući tzv. konumeracije plemićkih kuća i kataloge plemića turopoljskih. Ona je bila sve do 1804. godine ovlaštena izdavati svjedodžbe o plemstvu svojim pripadnicima ovjeravajući ih turopoljskim pečatom.

U međuvremenu bez prekida su trajale borbe s Turcima u kojima je turopoljske plemenitaše vodio župan Matej Slatinski. U kolovozu 1556. godine Turci su opet napali Turopolje, palili i pljačkali i, kako je navedeno u jednom pismu velikomlačke

²¹ A. Bresztyenszky: Izbor iz djela, Gradske knjižnice Velika Gorica i Dugo Selo 2013., str. 97

²² E. Laszowski: Povijest plem. općine Turopolja, sv. 1, Zagreb 1910, str. 248.

obitelji Modić, „ostatak kraljevine Slavonije između Save i Kupe razorili ognjem i mačem“²³. Prema nalogu Hrvatskog sabora 1562. godine stražarili su Turopoljci danonoćno na Kupi i u slučaju turske opasnosti paleći krijesove i pucajući iz mužara najavljujivali opasnost. Nakon pogibije Nikole Šubića Zrinskog u obrani Sigeta 1566. godine vodile su se jake borbe s Turcima. Godine 1567. borio se turopoljski banderij s Turcima odazvivši se pozivu bana Franje Frankopana i biskupa Đure Draškovića. Provale Turaka u Turopolje bile su sve češće i žešće. Godine 1574. borio se turopoljski banderij na sisačkom bojištu, a u borbama se posebno isticao Stjepan Trepšetić iz Gornjeg Lukavca. Svake su godine turske čete pljačkale i palile po nekoliko puta po Turopolju, da bi 1592. godine u doba vladanja turopoljskog župana Benedikta Arbanasa iz Donje Lomnice turopoljska stradanja od Turaka doživjela svoj vrhunac. I dok je ban Erdödy radi obrane Zagreba rasporedio veliku vojsku prikupljenu iz cijele Monarhije između rijeke Save i Zagreba, dotle su turopoljski banderijalci bili prepušteni sami sebi da brane Turopolje. Te je godine Turopolje stradalo u tri velika ratna pohoda Hasan-paše Predojevića. Nekoliko tisuća Turaka krenulo je 25. rujna 1592. godine iz Petrinje na svoj drugi veliki pohod preko Kupe. U neravnopravnoj borbi s turopoljskim banderijalcima Turci su 27. rujna harali i palili po Turopolju, uništili četrdesetak turopoljskih sela te poubijali ili odveli u ropstvo nekoliko tisuća Turopoljaca. Kad je kapetan Franjo Nadasdy koji je s konjicom bio utaboren kod Susedgrada želio krenuti preko Save u pomoć Turopoljcima, ban Tomo Erdödy ga je zaustavio bojeći se velike turske premoći. I premda je u bitkama poginulo nekoliko tisuća Turopoljaca, premda je velik broj ljudi odveden u ropstvo, a mnogi izbjegli preko Save, Turci nisu uspjeli zauzeti Turopolje ni prijeći Savu. Zauvijek su nestale brojne prastare turopoljske plemićke obitelji, pa i čitava sela. Srećom, veliki snijeg na sv. Luciju (13. prosinca 1592. godine) i velika hladnoća prisilili su Turke da se vrate preko Kupe u Petrinju.

Cijela je kršćanska Europa pratila 1592. godine događaje u Turopolju o čemu svjedoče članci i bakrorezi iz onog doba. Kralj Rudolf II., potaknut stradanjima Turopoljaca, naredio je 19. listopada 1592. godine da u *Svetom rimskom carstvu i u Ugarskoj zvone zvona i pozivaju na molitvu protiv Turaka*. U znak zahvale sv. Luciji izabrala je u sedamnaestom stoljeću Plemenita općina turopoljska sv. Luciju za svoju zaštitnicu čiji se lik od tada nalazi na zastavi Plemenite općine turopoljske. Na dan sv. Lucije, 13. prosinca, održavalo se svake godine veliko izborno spravišće. Lik viteza sv. Jurja zadržan je kao zaštitnik turopoljskih ratnika na zastavi turopoljskog banderija.

Iduće 1593. godine krenula je banska vojska, koja se skupila kod Erdödyjeve utvrde Novigrad kod sela Ruče, pod vodstvom bana Tome Bakača Erdödyja dolinom uz Savu i Odru na Sisak i u čuvenoj Sisačkoj bitki potukla Turke, a Hasan-paša Predojević utopio se u Kupi.

Početkom sedamnaestog stoljeća opustošeno se Turopolje sporo oporavljalo. Neke su se izbjegle obitelji vratile u Turopolje, poneki se Turopoljac uspio spasiti

²³ E. Laszowski: Povijesni spomenici plem. općine Turopolja, sv. 3, Zagreb 1906, str. 389.

iz turskog ropstva, a mnoga su sela u Vrhovju i u blizini Kupe ostala ispražnjena i teško su se obnovljala. Turopoljski podžupan Ivan Pogledić i plemićki sudac Zagrebačke županije Pavao Šćitaroci obišli su turopoljska sela i popisali 12. studenoga 1600. godine preostale plemenitaše. Našli su i zabilježili po nekoliko obitelji u Hrašću, Velikoj Mlaki, Plesu, Ilovenjaku, Kobiliću, Rakarju, Velikoj i Maloj Gorici, Kučama, Kurilovcu, Donjoj Lomnici, Donjem i Gornjem Lukavcu, Lužju i Domagoviću. Zapisano je bilo još pet obitelji u Polju, dvije u Gornjem Volavljju te sedam nerazvrstanih obitelji.

Kralj Rudolf poticao je naseljavanje plemića u opustošeno Turopolje, darujući im posjede bez vlasnika, jer je tek dobra naseljenost Turopolja bila jamstvo za obranu od Turaka. Mnogim vrijednim podložnicima, koji su ostali i obrađivali imanja svojih nestalih gospodara, dodijeljeni su napušteni posjedi, primljeni su u Turopoljsko bratstvo i uzdignuti su u plemenitaški stalež o čemu svjedoče prezimena nekadašnjih podložnika među plemenitašima. Nakon popisa turopoljskih plemića 1600. godine izdao je kralj Rudolf II. tri isprave o njihovim privilegijama, pozivajući se na ranije kraljevske isprave iz 1483. i 1548. godine. Hrvatski je sabor 23. rujna 1610. godine zajamčio turopoljskim plemenitašima poštivanje njihove autonomije, oprost od svih nameta i služba za sva vremena (što se ubrzo zaboravilo) i naglasio hrabrost Turopoljaca spominjući pritom i nevolje, koje su Turopoljci morali pretrpjeti.

Ali i sedamnaesto stoljeće bilo je stoljeće ratova. Plemenita općina turopoljska polako se oporavljala i bila spremna ponovno svoj banderij dati na službu banu i kralju. Turopoljski banderij, osim što je na molbu Zagrebačkog kaptola davao čuvare za čuvanje sisačke tvrđave, tijekom cijelog sedamnaestog stoljeća bio je po nalogu bana na borbenim linijama. O tome svjedoči velik broj banskih zapovijedi objavljen u IV. svesku *Povijesnih spomenika plemenite općine turopoljske*²⁴. O zaslugama turopoljskih plemenitaša govore dvije ondašnje zahvale kralja Ferdinanda III., jedna od 13. veljače 1648. i druga od 18. lipnja 1649. godine²⁵. Treba naglasiti da je na svim ratištima turopoljski banderij bio zasebna vojska pod vodstvom župana, ali dakako pod zajedničkom vrhovnom komandom, i da nisu bili plaćeni kao carska vojska, premda su se neki prijavili i u carsku vojsku. Vidljivo je to iz zapovijedi bana Nikole Erdödyja od 23. listopada 1692. godine kad je naredio turopoljskom županu Petru Senkovačkom Valici da povede Turopoljce na ratište u Brod i da se opskrbe u Križevcima. U zapovijedi stoji da mora „*marljivo vsem Turopoljcem zapovedati, da koteri imaju plaću, da pod cesarskum zastavum navadnu službu obdržavaju, a koteri pako nisu plaćeni, da imaju z Vašum milošćum pod zastavum turopoljskum biti.*”²⁶

Turopoljsko plemstvo podržalo je Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana u uroti protiv Habsburgovaca. Izaslanici Petra Zrinskog u pregovorima s Turcima 1669. godine bili su plemenitaši Franjo Bukovački iz Donje Lomnice, Baltazar Pogledić iz Kurilovca i Franjo Berislavić iz Male Mlake. Nakon povratka iz Soluna izvijestio je

²⁴ E. Laszowski: *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, sv. 4, Zagreb 190, str. 107-204.

²⁵ E. Laszowski: *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, sv. 4, Zagreb 190, str. 138.

²⁶ E. Laszowski: *Povijesni spomenici plem. općine Turopolja*, sv. 4, Zagreb 190, str. 204.

Bukovački Petra Zrinskog o rezultatima razgovora i sazvao 1670. godine u Donjoj Lomnici turopoljske plemiće radi dizanja bune. Nakon propasti urote spalili su vojnici generala Herbersteina iz Karlovca kuriju Bukovačkog u Lomnici i zaplijenili njegovu imovinu, a on je pobjegao u Tursku. Imovina je bila također zaplijenjena Baltazaru Poglediću, Franji Berislaviću i Đuri Maleniću.

Ustvari, od petnaestog do kraja osamnaestog stoljeća nalazimo turopoljske banderijalce na ratištima diljem Europe. U Tridesetogodišnjem ratu od 1618. do 1648. godine nalazile su se turopoljske čete na bojištima u Češkoj, Ugarskoj, Njemačkoj i Francuskoj o čemu svjedoče nove plemenitaške povelje i grbovnice zaslužnim Turopoljcima. U Francuskoj se hrvatske čete spominju 1637. godine u doba Tridesetogodišnjeg rata u bitkama kod Landreciesa, u redovima mađarskih pukovnija koje je novačio Luj XIII. Zbog svoje odvažnosti Hrvati su ulijevali strah neprijatelju i bili rado novačeni od drugih europskih vladara. Njemački saski izborni knez Johann Georg II. držao je 1660. godine elitnu hrvatsku plaćeničku konjičku gardu (*Churfürstlich Sächsische Leibgarde Croaten zu Ross*). Francuski kralj Luj XIV. osnovao je 1667. godine konjički odred Kraljevskih Hrvata (*Royal Cravates*) i za njih nabavljao konje iz Hrvatske. U španjolskoj vojsci kralja Karla II. borili su se hrvatski vojnici 1667. godine u ondašnjoj španjolskoj Flandriji protiv Francuza, tako da su s obje zaraćene strane bili hrvatski vojnici. Posrednik u novačenju Hrvata u strane plaćeničke gardijske jedinice bio je grof Petar Zrinski²⁷. Nije poznato koliko je Turopoljaca bilo u *Royal Cravates*, no zna se da su turopoljski banderijalci sa svojim podgutnicama ostavili dojam na vladara Luja XIV. (1638.-1715.) pa je podgutnica, kao modni detalj pod nazivom *kravata* ušao u svjetsku modu.

Od ostalih bojišta spomenimo da se u doba Rakoczyjeve bune 1702. godine i kasnije kad su Mađari krenuli preko Mure i Drave, dvije stotine Turopoljaca borilo u hrvatskoj vojsci 1705. i 1706. godine na hrvatsko-mađarskoj granici.

Na bojištima diljem Europe turopoljski su se plemenitaši iskazali u borbama i nerijetko su opetovano dobivali priznanja u obliku plemićkih povelja i grbovnica, stoga nije neobično da je većina plemićkih povelja pojedinim Turopoljcima izdano u drugoj polovici sedamnaestog stoljeća. Mnogi su turopoljski plemenitaši napravili i vojnu karijeru. Kad je hrvatska vojska krenula 10. svibnja 1742. godine na ratište u Italiju, vodili su je glavni zapovjednik i pukovnik hrvatske vojske u Glini Turopoljac Petar Paraminski i potpukovnik Đuro Pogledić. Ostali su časnici bili Nikola Arbanas, Brigljević i Ivan Trumbetašić. Turopoljska je četa, navodi Emilij Laszowski, išla pod svojom zastavom²⁸.

Kad se 1744. godine turopoljski banderij borio u Češkoj i Bavarskoj u nasljednom ratu protiv Prusa, vodili su ga kapetani Juraj Mikšić ml., Ivan Mikšić i poručnik Ivan Lučić. U tom je ratu 1747. godine tvorio turopoljski banderij od 96 Turopoljaca

²⁷ Podatci o hrvatskim plaćenicima u stranim vojskama nalaze se u knjizi Luca Oreškovića: *Luj XIV i Hrvati*, Dom i svijet, Zagreb 2000., str. 137. – 185.

²⁸ Laszowski: *Povijest plem. općine Turopolja*, sv. 1. strana 262.

sastavni dio prve plemićke čete kojom je zapovijedao sada već pukovnik Đuro Pogledić. Od Turopoljaca treba navesti da je zastavnik ove plemićke čete od 1000 vojnika bio Ivan Petković, dočasnik (stražmeštar) Tomo Lacković, bubnjari su bili Đuro Car i Petar Kovačević, a desetnik je bio Ivan Modić.

U borbama s Turcima 1789. godine ponovno su se isticali turopoljski banderijalci. Kad je konjanik Ivan Kraličković 28. kolovoza 1789. godine u okršaju s Turcima kod Banja Luke oteo Turcima njihovu zastavu, predao ju je svom zapovjedniku, zamolivši ga je da je pokloni Turopoljcima, kao najzaslužnijima za pobjedu. Ban Ivan Erdödy predao je tursku zastavu turopoljskom županu Đuri Poglediću, o čemu je župan izvijestio Turopoljce na spravišću u Velikoj Gorici 17. svibnja 1791. godine. Uz zahvalu banu zastava je svečano pohranjena kao uspomena na junaka Kraličkovića i nalazila se do 1947. godine u arhivu Turopoljskog grada (danas u Muzeju Turopolja).

Novi turopoljski statut

Turopoljski župan Žigmund Škrlec Lomnički (zvani Žiga) u tri je navrata početkom osamnaestog stoljeća bio biran za župana, od 1716. do 1721., od 1724. do 1727. i od 1733. do 1737. godine. Poznat je bio kao reformator Plemenite općine turopoljske. U njegovo doba još su na velikim spravišćima imali pravo sudjelovati i glasovati svi članovi Turopoljskog bratstva, a to je značilo svi muški žitelji Turopolja. Kako se taj broj brzo povećavao, sve je teže bilo držati sjednice pod kontrolom. Na skupovima je dolazilo do svađe, vike, a nerijetko i do tučnjave. Na zamolbu župana Škrleca dogovoreno je 1735. godine s banom Josipom Eszterhazyjem da se zakonski uredi rad velikog spravišća, izbor župana i ostalih općinskih dužnosnika. Nakon devetodnevnog vijećanja u kojem su sudjelovali ban Eszterhazy, župan Žigmund Škrlec Lomnički, svi prisjednici, turopoljski bilježnik, lukavečki kapetan, svi suci i još po jedan predstavnik iz svake sućije donesen je 8. lipnja 1735. godine zakon o izboru turopoljskog čelnništva pod nazivom *Red iliti način reštauracije oficerov plemenite općine Turovoga polja* i to na hrvatskom jeziku. Bio je to moderan izborni zakon popularno nazvan *Eszterhazyjev statut*, koji se temeljio na predstavničkom sustavu.

Budući da je Plemenita općina turopoljska imala vlastitu sudbenu nadležnost u svojoj općini, što je potvrdio i Hrvatski sabor, isposlovao je Žigmund Škrlec Lomnički od kralja Karla III. da izda 7. siječnja 1737. godine povelju kojom se Plemenitoj općini turopoljskoj dodjeljuje javni pečat s grbom, čijom je ovjerom neka isprava vrijedila na području cijele Monarhije bez ikakve nadovjere.

Pokazala se potreba za dopunom Eszterhazyjevog statuta iz 1735. godine što je 1748. godine napravio ban Ludovik Erdödy. Hrvatska verzija toga zakona izašla je 5. ožujka 1749. godine kao regulatorni članak XXVIII (28.) *O uređenju općine plemića Turopolja (De regulanda universitate nobilium Campi Turopolia)*.

Turopoljski župan Gabrijel Škrlec Lomnički (od 1749.-1750. i od 1763.-1766.) proveo je u prvom mandatu odredbe novog regulatornog članka, a u svojem drugom mandatu izgradio je u Velikoj Gorici veliku zidanu upravnu zgradu Plemenite općine turopoljske (*curia murata*) koja je bila završena 1765. godine. Danas se u njoj nalazi Muzej Turopolja.

Od važnih propisa koje je donijela Plemenita općina turopoljska valja spomenuti propise o održivom gospodarenju šumom tj. Odluku o sječi i prodaji hrastovih dasaka (*zbog sečenja i prodavanja desek hrastoveh*), a koju je predložio župan Đuro Pogledić 1776. godine. Budući da je turopoljski lug bio temelj turopoljskog bogatstva bili su to u ono doba jedinstveni propisi i u europskim razmjerima.

Plemenita je općina turopoljska brinula i o socijalnom statusu žitelja svoje općine i to ne samo plemenitaša. Temeljiti popisi svih turopoljskih plemenitaša napravljeni su 1773. i 1782. godine, a 1796. godine popisani su svi domovi plemenitaša i njihovih podložnika u pojedinim plemenitim sućijama, opisano je stanje njihovih kuća i gospodarskih zgrada, broj prostorija kao i zahvati potrebni za poboljšanje stanja. Popisi su služili čelničtvu plemenite općine da osigura građevno drvo radi obnove ili gradnje potrebnih stambenih i gospodarskih objekata.

U zagrebačkom Gornjem gradu (Griču), središtu glavnih političkih i društvenih događanja imali su bogati turopoljski plemenitaši palače i kurije. Sredinom osamnaestog stoljeća na Gornjem gradu imao je u Opatičkoj ulici palaču Aleksandar Jelačić, a na Markovu trgu svoje su kuće imali Franjo Kušević, Nikola Petković, Nikola Dumbović i obitelj Puc, a prazno dvorno mjesto kupila je obitelj Stepanić. U Gospodskoj ulici (danas Ćirilometodskoj) nalazila se kuća obitelji Škrlec-Lomnički i Tome Huzjaka. U Mesničkoj ulici bio je dom obitelji Ivana Šošarića, Andrije Cvetkovića, Petra Valičevića i Mateja Škrlca. U Mletačkoj su ulici imali kuće župan Magdalenić i Nikola Špišić. U Ulici pod vratima bile su kuće Ivana Puđara, Đure Čunčića, Josipa Fabečića, Petra Paraminskog, Luke Bedekovića, Pavla Filipčića i udovice Malčević.

Turopoljski župan Antun Danijel Josipović, kao „najbogatiji hrvatski veleposjednik“²⁹ posjedovao je sredinom devetnaestog stoljeća palaču uz Strossmayerovo šetalište do gimnazije kojoj je jedno krilo dosegalo do Katarinskog trga. Bile su na Griču također palače i kuće turopoljskih plemenitaških obitelji Bedeković Kurilovečki, Berković, Blažeković, Brigljević, Bušić, Jakopović, Janković, Jelačić Kurilovečki, Magdić, Malenić, Mikšić, Petričević, Pogledić Kurilovečki, Špišić, Vernić, Zrnčić i vjerojatno još pokoja.

Može se zaključiti da je sedamnaesto i osamnaesto stoljeće bilo najznačajnije doba u povijesti Plemenite općine turopoljske. Bila je to uređena grofovija s visokim stupnjem samostalnosti unutar Monarhije, čiji je župan imao rang grofa i stalno mjesto u hrvatskom saboru u Zagrebu, u ugarskom saboru u Pešti i u hrvatsko-ugarskom saboru u Požunu (Bratislavi). Župan je morao biti učena osoba koja je

²⁹ D. Hirc: *Stari Zagreb, Gradec i Grič*, MH Zagreb MMVIII, str. 147

bila u stanju zastupati interese svoje Plemenite općine. Bez učenih i sposobnih ljudi u njezinom čelništvu to ne bi bilo moguće ostvariti, imajući na umu da se župan birao svake godine. Isprave i zapisnici koji se čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu dokazuju da se radilo o vrlo uređenoj samostalnoj općini. Turopoljski su župani često izravno komunicirali s banskom i kraljevskom administracijom, a prema potrebi bili su predstavnici Turopoljaca primani čak i kod kralja. Tako je npr. 1552. godine u sporu s Nikolom Šubićem Zrinskim primio kralj Ferdinand I. turopoljske predstavnike Blaža i Jakoba Pogledića iz Kurilovca, Petra Djankovića iz Kobilića, Mirka Plepelića iz Plesa, Martina Terclića iz Rakarja, Grgura Čunčića iz Kuća, Tomu Knezekovića iz Mraclina, Ivana Krupića iz Velike Mlake, Đuru Svastovića iz Donje Lomnice, Martina Volarića iz Lukavca, Fabijana Koškovića iz Hrašća, Tomu Petravića iz Ratkova Vrha, Petra Fočića iz Dubranca, Antuna Buševca iz Buševca i Marka Radenića iz Dragonošća. Svi su ti ljudi morali biti učeni, kako bi mogli komunicirati s kraljevskom kancelarijom. Već iduće 1553. godine čak je trideset i sedam turopoljskih plemenitaša bilo u Požunu na pregovorima s kraljem radi nagodbe sa Zrinskim. Sigurno je da župan Martin Terclić niti odvjetnik Matej Slatinski nisu sa sobom vodili ljude koji ne bi bili u stanju jasno i suvislo iznijeti svoje probleme. Taj dio turopoljske povijesti, koji se odnosi na učenost Turopoljaca nije još istražena.

Važan neistraženi dio turopoljske povijesti jest i pravosuđe. Turopoljska sudbenost temeljila se na običajnom pravu, a sudske je odluke donosilo sudsko vijeće na čelu s turopoljskim županom kao predsjednikom suda. U turopoljskom arhivu, u odjelku *Iudicaria* čuva se velik broj presuda i zapisnika iz rasprava koje su se vodile u nazočnosti sudskih prisjednika. U zapisniku jedne ostavinske rasprave održane 25. studenoga 1615. godine navedeni su prisjednici u sudskom vijeću kojim je predsjedao turopoljski župan Đuro Vagić (Vađić). Nazočni su bili Mihalj Mašić, upravitelj (*provizor*) utvrde Želin, predstavnici Zagrebačke županije Matija Vojković, Nikola Plepelić, Gašpar Belošević i Grgur Glagolčić, zatim velikogorički župnik Nikola Rudo i turopoljski plemenitaši Mihalj Svastović, Franjo Škrlec, Petar Žugec, Jakob Pljuščak, Grgur, Ivan i Marko Jakopović te Petar Križanić.

Turopoljsko plemstvo školovalo se u crkvenim školama. Poznato je da je 1617. godine u doba župana Petra Vagića (Vađića) iz Velike Mlake radila javna škola u Velikoj Gorici. Školovani ljudi, tzv. *literatusi* bili su osobito cijenjeni i stoga nije neobično da je Turopolje iznjedrilo u ono doba nekoliko značajnih intelektualaca.

O piscu i leksikografu Bartolu Jurjeviću već je bilo riječi. Godine 1609. godine rodio se u malomlačkoj obitelji Baltazara Habledića pisac Juraj Habledić. Baltazar Habledić priženio se kod obitelji Magdalenić, oženivši Anu Magdalenić i dobivši ženidbom posjed u Maloj Mlaki. Juraj Habledić rodio se, međutim, u Kućama. Bio je isusovac, profesor na Rijeci, u Varaždinu i Zagrebu i rektor isusovačkog kolegija u Zagrebu. Pripada među najznačajnije hrvatske pisce i leksikografe na kajkavskom jeziku. Autor je nekoliko nabožnih djela i hrvatsko-latinskog rječnika. Iz malomlačke obitelji Magdalenić bio je poznat u sedamnaestom stoljeću pisac (pjesnik) Matija Magdalenić, a Turopoljac Nikola Dijanežević, kanonik i prepošt Zagrebačkog

kaptola bio je 1666. godine zaslužan za osnivanje trogodišnjeg studija filozofije u Zagrebu. Svakako treba spomenuti učene plemiće iz donjolomničke obitelji Škrlec. Mijo Škrlec, rođen 1653. godine, doktorirao je filozofiju i teologiju u Beču i bio rektor isusovačkog samostana u Zagrebu. Žigmund Škrlec obavljao je početkom osamnaestog stoljeća dužnost prisjednika sudbenog stola Kraljevine Hrvatske. Njegov sin Petar Škrlec bio je od 1756. godine protonotar bana i čuvar pečata Kraljevine Hrvatske. Govorio je pet stranih jezika, a bavio se i glazbom. Najznačajniji iz obitelji Škrlec bio je Nikola koji je također obavljao niz visokih funkcija. Bio je protonotar Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (1763.), organizator i nosilac Kraljevskog vijeća, vrhovni ravnatelj školstva u Hrvatskoj (1776.), radio je na obnovi i razvoju Kraljevske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, uvođenju novih fakulteta, modernizaciji Akademijine knjižnice, bio je veliki župan Zagrebačke županije itd. Iz obitelji Škrlec treba još spomenuti Adama i Jakoba Škrlca koji su u prvoj polovici osamnaestog stoljeća završili teološke studije u Beču i Rimu. Među učenim teolozima nalazimo također Jurja Ligutića iz Kurilovca i Matiju Stepanića iz Donje Lomnice³⁰.

Treba spomenuti pisca Jurja Muliha (1694.-1754.) iz Hrašća, autora dvadesetak knjiga i prvog kajkavskog bontona, zatim Franju Novačića, kanonika Stolnog kaptola zagrebačkog, rektora Hrvatskog kolegija u Beču i rektora Ugarsko-hrvatskog kolegija u Bologni, Blaža Dumbovića iz Lekenika, koji je u drugoj polovici osamnaestog stoljeća bio također rektor bečkog i kasnije bolonjskog kolegija, kao i još nekoliko drugih Turopoljaca na Hrvatskom kolegiju u Beču. Nije stoga iznenađujuće da su u osamnaestom stoljeću postajale četiri privatne zaklade Turopoljaca za stipendiranje turopoljske djece.

Turopoljsko plemstvo i Ilirski pokret

Devetnaesto stoljeće donijelo je velike turbulencije u životu turopoljskih plemenitaša. Napoleon u svojim ratnim pohodima u Europi nije poštedio ni Habsburšku Monarhiju, koja je 1810. godine predala hrvatske krajeve južno od Save Napoleonovim okupatorskim vlastima. Turopoljski su se krajevi našli u Napoleonovim ilirskim pokrajinama i tada je republikanska Napoleonova administracija ukinula Plemenitu općinu turopoljsku. Nakon završetka francuske okupacije turopoljski su plemenitaši 1813. godine održali obnoviteljsku skupštinu i ponovno uspostavili Plemenitu općinu turopoljsku, ali je Austrija zadržala pod svojom upravom bivše Ilirske pokrajine stvorivši 1816. godine Kraljevinu Iliriju čiji zakoni nisu dopuštali postojanje Plemenite općine turopoljske. Tek je nakon ujedinjenja prekosavskih dijelova Hrvatske s Kraljevinom Hrvatskom 1822. godine Plemenita općina turopoljska ponovno uspostavljena.

Kad je Ljudevit Gaj tridesetih godina devetnaestog stoljeća svojim budnicama poput *Još Hrvatska nij propala* kao i izdavanjem *Novina Horvatzkih* potaknuo

³⁰ A. Jembrih: Tragom turopoljske povijesti, Albatros POU Velika Gorica, 2014., str. 71-77

Hrvatski narodni preporod turopoljsko je plemstvo bilo oduševljeno Gajem i u mnogim prigodama pjevale su se njegove budnice. Turopoljski župan grof Antun Danijel Josipović prijateljevao je s Gajem, dopustio je Gaju da stanuje u njegovoj kući na Griču i čak mu je 1837. godine kupio novo pokućstvo. Kad je utemeljena *Narodna čitaonica* turopoljski župan grof Josipović bio je među njezinim osnivačima.

A onda se dogodila velika promjena. Gaj je 1835. godine odustao od Hrvatskog preporoda (smatra se da je taj uvjet već ranije dao Gaju austrijski kancelar knez Metternich kao protuuslugu za izdavanje novina) i stvorio je tzv. ilirski pokret. Dva su bila glavna cilja ilirskog pokreta: prvi, da uvjeri Hrvate da su oni ustvari potomci Ilira, a da izraz Hrvat označava samo pokrajinsko podrijetlo, kao što su nazivi Turopoljac, Zagorac, Dalmatinac ili Slavonac. U Gajevom se tisku od tada spominju Iliri iz Hrvatske, Iliri iz Dalmacije, Iliri iz Kranjske i slično. Drugi je cilj bio da se Hrvatska odrekne višestoljetne državne veze s Ugarskom i da se priključi Austriji. Međutim s vremenom su se Gajevi apetiti povećavali, pa je ilirska ideja prerasla u sveslavensku ideju na čelu s pravoslavljem i Rusijom, a kad se to izjalovilo, onda je Gaj, kao oduševljeni pristalica Garašaninove Velike Srbije i član njegove stranke radio na stvaranju južnoslavenske zajednice s predvodnicom Srbijom. Za njega je pravoslavna crkva bila „prava slavenska crkva“ i čak je uspio spriječiti da bana Jelačića ustoliči zagrebački biskup Juraj Haulik pa je to obavio patrijarh Srpske pravoslavne crkve Josif Rajačić. Gajeva je zasluga da je 1850. godine organiziran Bečki književni dogovor na kojem su ilirski i srpski književnici zaključili da imaju isti jezik i da se radi o „jednom narodu i jednoj književnosti“.

Gajeva proaustrijska politika digla je na noge turopoljsko plemstvo jer je prijetila opstojnosti Plemenite općine turopoljske i značila gubitak njezine autonomije, koja je kratko prije tog vremena nakon Napoleonove i kasnije austrijske okupacije jedva ponovno uspostavljena. Austrija nije poznavala municipalno pravo koje je vrijedilo u Hrvatskoj i Ugarskoj i na kojem se temeljila turopoljska autonomija. Kao reakciju na Gajevu protuustavnu politiku osnovao je turopoljski župan grof Antun Danijel Josipović zajedno s grofovima Aleksandrom Draškovićem i Ivanom Nepomukom Erdödyjem te barunima Jurjem i Levinom Rauchom ustavnu Horvatsko-vugersku stranku, koja je, kako se iščitava u njezinom imenu, bila nacionalno hrvatska, a politički vezana uz Ugarsku. Od hrvatskog plemstva jedino je grof Janko Drašković pristao uz ilirce u uvjerenju da se radi o prohrvatskom pokretu. Ilirci su pristaše Horvatsko-vugerske stranke nazivali mađaronima i taj se naziv u povijesti uobičajio.

Gajeva je novinska propaganda stvarala sliku da turopoljsko plemstvo želi provoditi velikomađarsku politiku, koja je tada također bila prisutna u Hrvatskoj, ali ne i u Turopolju, te uvesti u Hrvatsku mađarski jezik. Uzalud je grof Antun Danijel Josipović izjavio u govoru na hrvatskom jeziku u Saboru 28. ožujka 1845. godine da nije točno da je protiv svojeg naroda zato jer nije ilirski domoljub, da je uvijek bio i da će uvijek biti pravi domorodac, da je uvijek ljubio domovinu, materinji jezik i narodnost te da će Turopoljci uvijek braniti svoja prava i uvijek pravi Hrvati ostati, objasnivši da „zato, što se nećemo od braće Mađara odijeliti ne slijedi, da hoćemo

našu domovinu satrti... Ne ću učiniti nikakav korak", izjavio je Josipović, „koji bi bio proti moje domovine, proti moga naroda za ništa na svijetu.“. Već ranije je Josipović u Ugarskom Saboru dana 6. srpnja 1844. godine ukazao da će „ilirci hrvatsku slavnu kraljevinu razoriti i na njezinim razvalinama stvoriti neku nebuloznu srpsko-ilirsku državu“. Josipovićevi govori u Saboru nisu dopirali do hrvatske javnosti zbog jake Gajeve novinske propagande koja je mnoge njegove izjave iskrivljavala. Do danas još hrvatska historiografija ponavlja ilirske tvrdnje, kako su Turopoljci tražili da se u hrvatske škole i upravu uvede mađarski jezik kao službeni jezik, što je čista besmislica. Turopoljci nisu imali pojma o mađarskom jeziku niti ih je on zanimao. Njihovo suprotstavljanje ilirskom pokretu bila je isključivo borba za opstojnost turopoljske autonomije koja je Gajevom proaustrijskom politikom bila ugrožena. Kad se piše o događajima iz doba ilirskog pokreta onda nije znanstveno u redu koristiti se samo ilirskim izvorima. To je isto kao kad bi se o Domovinskom ratu pisalo koristeći isključivo srpske izvore.

Suvremena hrvatska historiografija još uvijek izbjegava dati realnu ocjenu o ilirskom pokretu. Pišući o njemu povjesničari namjerno iskrivljavaju izvorne tekstove mijenjajući izraz „ilirski“ u „hrvatski“ kako bi ilirski pokret prikazali prohrvatskim pokretom premda niti Gaj niti ilirci nisu u doba ilirskog pokreta koristili naziv hrvatski jezik. Za njih je tada postojao jedino ilirski jezik, a kad je to ime bilo zabranjeno, onda su ga nazivali narodnim jezikom, a od bana Šokćevića 1860. godine nadalje jugoslavenskim jezikom. Nije Ante Starčević 1861. godine slučajno napisao da u to doba „reći da si Hrvat, znamenova da si Mađaron“, što bi značilo da su se u njegovo doba jedino mađaroni izjašnjavali Hrvatima. Tek je nakon propasti ilirskog pokreta u međudržavnom aktu između Hrvatske i Mađarske, prvi put navedeno u čl. 56. Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine, da „u svemkolikom obseku kraljevinah Hrvatske i Slavonije službeni je jezik hrvatski toli u zakonodavstvu koli u sudstvu i upravi“. Tek tada, nakon prestanka ilirske stege, naglo jača u drugoj polovici devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj svijest o pripadnosti hrvatskom narodu. Gajevu ideju o „jednom narodu i jednoj književnosti“ čuvaju u jezikoslovlju još jedino tzv. „vukovci“.

Početak kraja

Plemenita općina turopoljska imala je u osamnaestom i sve do sredine devetnaestog stoljeća poseban autonomni status unutar Kraljevine Hrvatske. Premda je prema svojem ustrojstvu nalikovala županiji, ipak je bila mnogo samostalnija. Svake godine birala je svoga poglavara i svoj magistrat. Imala je svoj pečat i svoju vojnu postrojbu, banderij. U slučaju ratne opasnosti kraljevska je vlast (a ne županija) određivala broj obveznika. Plemenita općina turopoljska vodila je zemljišne knjige, upisivala i skidala hipoteke, otvarala nove putove, vodila i čuvala matične knjige rođenih, vjenčanih i umrlih. U samostalnom turopoljskom sudstvu nisu sudjelovali županijski već turopoljski sudski činovnici, a u postupcima

utvrđivanja i evidencije plemićkog statusa nadležna je bila isključivo Plemenita općina turopoljska.

Sredinom devetnaestog stoljeća dogodile su se u Monarhiji velike promjene koje su dovele do slabljenja Plemenite općine turopoljske. Ban Josip Jelačić ukinuo je kmetstvo 1848. godine i svi su podanici postali izjednačeni pred zakonom. Turopoljskom su plemstvu nametnuti porezi, koje do tada nisu bili dužni plaćati. Godine 1849. ukinuta je sudska nadležnost turopoljskog župana u sporovima bivšim podložnicima (kmetovima) i ova je obveza prešla na županijske sudove. Lekeničkim podložnicima dopušteno je bilo uživati dio Turopoljskog luga koji im je dodijelila Plemenita općina i tako raskinula veze s njima. Hrvatska je vlada 1861. godine donijela naputak „*O privremenom uređenju municipija u ovih kraljevinah*“ kojim je pod nazivom Slobodni kotar turopoljski obnovljena Plemenita općina turopoljska, ali s jako ograničenim pravima. Još uvijek je bila poštovana samostalnost i suverenost Plemenite općine turopoljske kao zasebne političke tvorevine. U Hrvatsko-ugarskoj nagodbi izričito je 1868. godine (čl. 66, stavak 2.) navedeno da u hrvatski teritorij ulazi Zagrebačka županija s gradovima Zagrebom i Karlovcem i Slobodnim kotarom turopoljskim. Međutim, pred kraj devetnaestog stoljeća sve više se ograničavaju suverena prava turopoljske plemenite općine. Godine 1875. ukinuta je posebna sudbena vlast turopoljskog župana i Turopoljci su podvrgnuti velikogoričkom kotarskom sudu.

Zakonom o uređenju Plemenite općine Turopolja iz 1895. godine mnoge su dotadašnje zakonske odredbe promijenjene na štetu turopoljskih plemenitaša. Plemenita općina postala je zemljišnom zajednicom, a državne su vlasti dopustile turopoljskim plemenitašima da se bave isključivo imovinsko-gospodarskim pitanjima, ali i to pod nadzorom zemaljske vlade. Ukinuto je univerzalno pravo svakog turopoljskog plemenitaša da ima udjela u cjelokupnoj turopoljskoj imovini, a umjesto toga svakoj je tada postojećoj obiteljskoj zadruzi (dvornom mjestu) dodijeljeno jedno ovlašteničko pravo, tzv. juš (lat. *ius*) koje se diobom obiteljske zadruge razmjerno dijelilo. Bio je to početak propadanja turopoljskog plemstva.

Turopoljski su podložnici na urbarskim selištima također bili obuhvaćeni diobom turopoljske imovine i oni su kao „neplemenita braća“ za svako urbarsko selište dobili po jedno ovlašteničko pravo i postali tzv. „ovlaštenici“. Turopoljski župan zadržao je mjesto u Hrvatskom saboru, ali se birao na dužnost u trajanju od deset godina.

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine Hrvatska se našla u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, i tada je opet mijenjan statut Plemenite općine turopoljske. Pravo biranja župana imali su samo suci plemenitih sučija, a ne više i prisjednici, a župan se birao na tri godine. Tada je 1918. godine za turopoljskog župana izabran skladatelj Franjo Lučić iz Kuća, koji je tijekom svojeg mandata otvorio mnoge škole, knjižnice i čitaonice u Turopolju. Autor je i današnje turopoljske himne.

Pod vladavinom Karađorđevića turopoljska je samouprava 1920. godine bila uređena posebnim Pravilnikom Zemljišne zajednice Plemenite općine turopoljske. Premda je većina prava i povlastica nestalo, imovina Plemenite općine turopoljske bila je sačuvana i njom su upravljali turopoljski župan i čelništvo Plemenite općine.

Zadnji turopoljski župan bio je plemenitaš Mijo Pučko iz Gornjeg Dragonošća koji je bio izabran na spravišću 1935. godine. Kad je započeo Drugi svjetski rat vlast NDH razriješila je dužnosti turopoljskog župana i sve seoske suce i na njihovo mjesto postavila povjerenike. Nakon rata održano je prema tradiciji 13. prosinca 1945. godine veliko spravišće na kojem je za turopoljskog župana ponovno izabran Mijo Pučko. Održana se i sućijska spravišća, no vlasti Federativne Narodne Republike Jugoslavije ukinule su 15. travnja 1947. godine Plemenitu općinu turopoljsku i oduzele joj imovinu. Tako je nakon 670 godina prestala postojati najstarija slobodna i demokratska tvorevina na području Hrvatske.

Pokušaj obnove Plemenite općine turopoljske nakon osamostaljenja Republike Hrvatske 1990. godine nije naišao na razumijevanje novih vlasti. Toga su se posla prihvatila dvojica turopoljskih plemenitaša, politolog i sociolog Zdravko Lučić iz Kuća uz pravnu podršku Zlatka Crnića, predsjednik Vrhovnog suda Republike Hrvatske iz Mraclina. Obavljene su 1990. godine sve pripremne radnje za održavanje lokalnih sućijskih spravišća i održano obnoviteljsko spravišće dana 7. srpnja 1991. godine. Za turopoljskog župana izabran je plemenitaš Zdravko Lučić iz Kuća, izabrani su prisjednici i ostali članovi čelništva te obnovljen turopoljski banderij kao povijesna postrojba i na tome je stalo. Pokazalo se da Plemenita općina turopoljska nije bila više zanimljiva vlastima nove, samostalne Hrvatske. Mogla se registrirati samo kao neprofitna udruga građana.

Iako Plemenite općine turopoljske kao teritorijalne autonomije danas više nema, još uvijek postoji u Turopolju staro hrvatsko plemstvo. Plemeniti ljudi Turopolja čiji su preci stoljećima branili i obranili svoj dom i domovinu čuvaju u okviru brojnih aktivnosti udruge Plemenite općine turopoljske i povijesne postrojbe Turopoljskog banderija spomen na svoje pretke i na svoju povijest uz geslo: *Još nas ima, još smo tu.*

OSMANSKI UPADI I NAPADI NA TUROPOLJE (16. I 17. STOLJEĆE)

Tema je ovoga stručnog priloga pregled povijesti osmanskih upada i napada na Turopolje koji su se zbivali od prve polovice 15. do konca 16. stoljeća. Na početku bih želio naglasiti da mi je u radu glavni cilj staviti zbivanja u Turopolju u kontekst osmanskih provala u hrvatske zemlje odnosno kontekst ratovanja Osmanskoga Carstva protiv Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva – u 15. i početkom 16. stoljeća – i Habsburške Monarhije, u čijem su se sklopu od 1527. nalazila kraljevstva Hrvatska i Slavonija. Zbog toga ću biti slobodan nešto reći i o osmanskoj strategiji osvajanja te njezinim rezultatima na hrvatskom prostoru. Nadam se da će mi biti oprostene te digresije koje su, vjerujem, ipak vrlo važne za razumijevanje onoga što se događalo u Turopolju u 15. i 16. stoljeću. Valja znati i da konkretnih podataka o pojedinim osmanskim upadima i napadima na Turopolje zapravo nema tako puno koliko bismo željeli, posebno onim ranijima, pa ponekad nemamo izbora nego raspoložive podatke dopuniti podacima o zbivanjima u susjednim područjima i općenito u hrvatskim zemljama.

Autor ovih redaka bavi se razdobljem osmanske vlasti u Slavoniji, a po obrazovanju je povjesničar i turkolog. Možda će se netko zapitati kakva je veza Slavonije s Turopoljem, odnosno zašto si jedan istraživač slavonske povijesti uzima slobodu govoriti o povijesti Turopolja? Siguran sam da to čitatelji znaju, ali ja ću još jednom reći: važno je naglasiti da se Turopolje i čitava sjeverna Hrvatska tijekom najvećeg dijela 16. stoljeća bili smatrani dijelom kraljevstva Slavonije. Teritorij tog kraljevstva početkom 16. stoljeća obuhvaćalo je područje od Drave na sjeveru do obronaka Dinarskog gorja na jugu te od Žumberačkog gorja i Sutle na Zapadu do obronaka Psunja na istoku. Turopolje je bilo srce Slavonije u tadašnjim granicama! Upravo ta činjenica moj interes za povijest osmanskih provala u Turopolje čini prirodnim, a moja znanja, utvaram si, relevantnim.

Uza sve žalosne posljedice osmanske prijetnje i osvajanja, o kojima će se obavijestiti u ovome radu, spomenuo bih da je u sklopu tih tragičnih zbivanja bilo i posljedica koje iz hrvatske nacionalno-integracijske perspektive možemo smatrati pozitivnima, a ona su itekako vidljive na primjeru položaja Turopolja. Naime, upravo zbog osmanske prijetnje dva su kraljevstva, Hrvatska i Slavonija, teritorijalno sužena na „ostatke ostataka“ i prepuštena često samima sebi, počela tijekom ovoga stoljeća funkcionirati u potpunosti kao jedna cjelina budući da su, osim činjenice što su već neko vrijeme dijelila zajedničkog bana, i sabori ova dva kraljevstva otpočeli zajednički zasjedati, što će se ustaliti. U razdoblju osmanske opasnosti postupno slabi svijest o posebnoj slavonskoj pripadnosti na području

koji danas opisujemo kao sjeverna i sjeverozapadna Hrvatska, dijelom i zbog doseljavanja izbjeglih s teritorija srednjovjekovnog kraljevstva Hrvatske koji sa sobom donose hrvatsko narodno ime, a granica između dva kraljevstva postaje fluidna i regionalna u naravi. Upravo se Turopolje u saborskim spisima, geografskim kartama i povijesnim kronikama od druge polovice 16. stoljeća sve češće opisuje kao dio Hrvatske, a granica pokrajine Slavonije pomiče se sjevernije, na rijeku Savu. Od kraja 16. stoljeća smještanje Turopolja u Hrvatsku postaje norma. Posljedično, hrvatski (horvatski) identitet postaje prihvaćen u Turopolju, a Turopoljci postaju njegovi izraziti zagovornici, što ćemo vidjeti u događajima vezanim za mnogo kasniji ilirski pokret. Od 18. stoljeća pojam Slavonije prestaje se koristiti za zapadni dio savskog-dravskog međurječja te je od tada rezerviran za područja koja danas smatramo Slavonijom, tj. istočni dio savsko-dravskog međurječja.

Osmanska haranja i osvajanja hrvatskih zemlja u 15. i 16. stoljeću te u mnogo manjoj mjeri u 17. stoljeću vjerojatno su najtraumatičniji period hrvatske povijesti čije posljedice nisu izgubile svoje tragove ni dan danas. Bilo je to razdoblje ne samo stranog osvajanja teritorija kraljevstava Hrvatske i Slavonije, velikog broja poginulih i zarobljenih u izravnim borbama, već i ogromnog broja civilnih žrtava kao i nesagledive materijalne, ali i kulturne, štete na hrvatskim povijesnim prostorima. Velik broj žrtava i velike materijalne štete na tome prostoru nastale su kao posljedica osmanskih provala duboko iza, poslužimo se današnjim rječnikom, službene linije razdvajanja zaraćenih strana. Šteta je nastala i masovnim iseljavanjima iz ugroženih područja u sigurnije krajeve. Zbog svega toga povijesne su hrvatske zemlje imale i dugoročne demografske posljedice, a na nekim područjima poput današnje Bosanske i Cazinske krajine, Pounja, Pokuplja, Korduna i Like te Zapadne Slavonije došlo je do potpunog ili djelomičnog nestanka starosjedičkog katoličkog stanovništva. Depopulacija tih i drugih područja bila je uvećana time što su u 16. stoljeću neki plemići organizirano iseljavali svoje podložnike u sigurnije krajeve, često u Ugarsku i Austriju, o čemu svjedoče Gradišćanski Hrvati. Na područja opustjela uslijed osmanskih ratova ponekad spontano, a ponekad po nalogu osmanskih i habsburških vlasti, doseljavalo se novo stanovništvo katoličke, pravoslavne, pa čak i islamske vjere (ovi zadnji naravno isključivo na područjima pod osmanskim vlašću!). I u Turopolju, koje je ipak u cijelosti ostalo pod kršćanskom vlašću i nije iskusilo potpuni demografski slom, bilo je doseljavanja izbjegloga katoličkog stanovništva pred Osmanlijama.

Tijekom razdoblja osmanskih provala i osvajanja u 15. i 16. stoljeću, posebno je teška sudbina zadesila brojne zarobljenike koje su Osmanlije odvodili dublje u svoj teritorij. Manji broj zarobljenih uglednika mogao je računati da će ih netko sa kršćanske strane otkupiti, no ostali su prodavani na tržnicama roblja ili su raspoređivani među vojnicima koji su ih zarobili. Jedan dio robova se preobratio na islam, što im je po svemu sudeći omogućavalo bolji tretman, no ne nužno i oslobođenje od ropskog statusa. Prema bosansko-hercegovačkom povjesničaru Ademu Handžiću, osmanski dokumenti svjedoče da su muslimani robovi

zarobljeničkog porijekla u 16. stoljeću činili nemali dio stanovništva u trgovačkom središtu osmanske Bosne, Sarajevu, a možemo pretpostaviti kako se tu dobrim dijelom radilo o osobama s hrvatskih područja. Ropski status u Osmanskom Carstvu nipošto nije bio trajan. Protokoli sarajevskog šerijatskog sudca, kadije, iz 1557. i 1566. donose podatke o oslobađanju nekolicine robinja i jednog roba porijeklom iz Slavonije – što bi se, kao što sam rekao na početku rada, moglo odnositi i na Turopolje. Prema tim protokolima neki od zabilježenih slavonskih sužanja prešli su u Sarajevu na islam te su se zvali Fatima, Nefisa, Mustafa, dok su dvije ropkinje iz Slavonije zadržale kršćansku vjeru pa se u dokumentima spominju kao Ana i Dora. Neke od navedenih su svojevrijem oslobodili pred sudom njihovi vlasnici, dok su dvije žene dobile slobodu jer su uspjele dokazati da su svojim gospodarima rodile djecu, što je bilo dovoljno da ih osmanski sud oslobodi od ropuskog statusa.

Tko je na osmanskoj strani organizirao i provodio ta haranja pljačkajući imovinu i otimajući ljude? Povijesni izvori lake konjaničke osmanske trupe koje su brzo i neočekivano prodirale s osmanskog teritorija zaobilazeći linije kršćanske obrane i vraćale se s plijenom uključujući i zarobljenike najčešće nazivaju terminom osmanskog podrijetla akindžije (osmansko-turski *akıncı*), odnosno u njemačkim izvorima *Renner und Brenner* (doslovno: trkači i palitelji). Njihove pohode osmanski narativni izvori opisuju kao *akın* – tj. pohod, provalu, a ratovanje u službi islama i osmanske države u kojima akindžije i ostali rodovi osmanske vojske sudjeluju naziva se u osmanskim izvorima *gaza*, što se obično – ali ne uvijek – interpretira kao ratovanje u službi islama. Akindžijske trupe bile su vješte u izvođenju brzih taktičkih manevara i varki, a zbog lakog naoružanja bile su mnogo mobilnije od drugih vrsta vojski s kojima su se susretale u pohodima, a ponekad su, ako su bile dovoljno brojne, akindžijske trupe mogle pobijediti i u izravnim sukobima s velikim neprijateljskim formacijama. Jedan takav primjer jest Krbavska bitka 1493. u kojoj su osmanske akindžije pod vodstvom bosanskog sandžakbega Jakub-paše samostalno, bez sudjelovanja ostalih osmanskih rodova vojske, poput janjičara, spahijskog konjanstva ili topništva, pobijedili vojsku Hrvatskog Kraljevstva.

Organiziranje akindžijskih pljačkaških pohoda bila je vojno-politička strategija kojom je Osmansko Carstvo željelo postići dugoročno slabljenje protivnika uništenjem njegovih materijalnih i ljudskih resursa te potaknuti njihovu opću demoralizaciju, a provodila se ponekad i za vrijeme službenih primirja između kršćanske i osmanske strane. Akindžije su također imale i izvidničku ulogu. Nekada se ovdje radilo o većim skupinama osmanskih vojnika – ne samo muslimana veći i kršćana u njihovoj službi – pod vodstvom visokih vojno-upravnih dužnosnika, najčešće sandžakbegova, upravitelja osmanskih teritorijalnih jedinica poznatih kao sandžaci. Ponekad se ipak radilo o manjim, lokalno okupljenim, grupama. U svakom slučaju riječ je bila o neredovitim trupama, koje nisu primale stalnu plaću, već su se okupljale u povoljnom trenutku te su se njihovih pripadnici financirali i opskrbljivali sami, naravno iz mase opljačkanih dobara i prodajom zarobljenika u ropstvo.

Akindžijska taktika brzih prepada pokazala se veoma uspješnom tijekom širenja osmanske države na Balkanu od prve polovice 14. stoljeća te je u sljedećim stoljećima, primijenjena za iscrpljivanje teritorija novih osmanskih susjeda i suparnika u srednjoj Europi – Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i Habsburške Monarhije. U prvim stoljećima najznačajniju ulogu u ratovanju i vođenju akindžija imali su ratnici turkmenskog podrijetla, tj. tursko-nomadskog porijekla iz Anadolije. Način ratovanja turkmenskih i drugih osmanskih akindžija veoma je podsjećao na načine ratovanja starijih stepskih naroda koji su svoju snagu temeljili na lakim konjicama – Huna, Avara, Hazara, Mongola.

Za hrvatske zemlje i Turopolje od osobito važnog i negativnog značenja bilo je pojava Osmanskog Carstva kao vojno-političkog faktora u Hrvatskoj i Slavoniji susjednom Bosanskom Kraljevstvu početkom 15. stoljeća. Postupno teritorijalno učvršćivanje Osmanlija u Bosni koje je uslijedilo u narednim desetljećima i posebno pad najvećeg dijela te zemlje 1463. u osmanske ruke izložili su Turopolje i okolna područja izravno udarima osmanskih akindžija. Tijekom 15. stoljeća osmanske provale su bile osobito smjele u pogledu udaljenosti ciljeva do kojih su uspijevali doći – preko hrvatskih zemalja akindžije su redovito upadali i u slovenska, austrijska, ugarska, pa i sjevernotalijanska područja – i nailazeći, zbog još uvijek nedostatnog, nerazvijenog sustava obrane, na nedostatan otpor. Naglasimo ipak da je i tada otpora, pa i uspješnog uništavanja osmanskih ekspedija, bilo – npr. kada je hrvatska vojska kod Vrpila u Lici 1491. uništila osmansku ekspediciju koja se vraćala s plijenom i zarobljenicima iz Kranjske.

Ipak, na sreću hrvatskih krajeva, efikasnost obrane kršćanske strane protiv akindžijskih upada povećavat će se postepeno tijekom 16. stoljeća, a u 17. stoljeću bit će toliko jaka da možemo zaključiti da je akindžijski način ratovanja osmanske strane postao rijedak na hrvatskom prostoru. Valja spomenuti i da je habsburška, odnosno hrvatska strana, od 16. stoljeća preuzela taktičke elemente akindžijskog ratovanja – upotrebu lake konjice za brze prodore u neprijateljski teritorij i povratak iz njega – upotrebljavajući ih uspješno protiv Osmanlija. Na Jadranu su uskočki kopneni i pomorski napadi na osmanski teritorij – doduše uz rijetku upotrebu konjice – bili također pandan akindžijskom ratovanju. Ponekad su pohodi s habsburške, tj. hrvatske strane na područja pod osmanskom vlašću rezultirali također većim razaranjima i ljudskim gubicima, a zarobljavanje i prodaja u ropstvo (ili zadržavanje u statusima sličnim ropstvu) osmanskih podanika islamske i kršćanske vjere nipošto nije bila rijetkost.

Važni su podaci i o osmanskim navalama na Turopolje i okolna područja. Na širem zagrebačkom području prva akindžijska provala zabilježena je već 1414. Prvi veliki upad na Turopolje zbio se nedugo poslije. Naime, godine 1422. teško su stradali pavlinski posjedi u Turopolju: Petruševac, Grdovčak i Rakitovec, pri čemu je poginuo velik broj tamošnjih stanovnika. Kralj Žigmund Luksemburgovac izuzeo je kraljevskom poveljom iste godine te posjede od poreznih davanja kako

bi se oporavili od pustošenja. Konstantna osmanska prijetnja osmanskih provala nakon pada Bosne 1463. ponukala je turopoljsku plemenitu općinu na izgradnju fortifikacija. Tako je u od 1474. do 1479. izgrađen utvrđeni grad u Donjem Lukavcu, a gotovo istodobno grade se kule i palisade oko nedalekog zagrebačkog Kaptola. Napomenimo i da je godine 1478., strepeći od osmanskog prepada, Plemenita općina Turopolje zatražila pomoć u ljudstvu od medvedgradskog vlastelina Ivana Tuza koji je poslao 12 strijelaca u grad Lukavec kao pomoć, a nakon toga Lukavec je ostao još gotovo stoljeće u posjedu medvedgradskih vlastelina.

Druga osmanska provala u Turopolje zbila se oko 1480. kada su prema dostupnim podacima odvedeni u ropstvo plemići Brcko, Jakob i Toma, sinovi Egidija iz Kurilovca te im se potom izgubio svaki trag. O toj provali nema mnogo izvora. Ipak, osmanski kroničar Ibn Kemal koji je pisao krajem 15. i početkom 16. stoljeća ostavio je u svom djelu *Povijest osmanske dinastije (Tevarih-i al-i Osman)* vrlo zanimljiv i detaljan opis jednog osmanskog akindžijskog pohoda iz Bosne prema hrvatskim, ugarskim, austrijskim i slovenskim zemljama koji bi mogao imati veze sa spomenutim upadom u Turopolje. Akindžijski pohod se, kako Ibn Kemal navodi, odvio 884. prema islamskom kalendaru, odnosno između 25. ožujka 1479. i 12. ožujka 1480. Premda nije moguće s potpunom sigurnošću ustvrditi je li opisani pohod doista povezan s prethodnom provalom u Turopolje koju spominju kršćanski izvori, to ostaje mogućnost, pogotovo ako se obrati pažnja na put kojima su osmanski akindžije napredovali i vrijeme upada. U svakom slučaju odlomak iz Ibn Kemalove kronike može nam poslužiti kao ilustracija kako se dogodila ta provala te ju vrijedi ukratko prikazati.

Prema izvještaju Ibn Kemala, bosanski sandžakbeg Koca Davud-paša dobio je u zadatak od osmanskog sultana organizirati akindžijske pohode u neprijateljske susjedne zemlje. Zato je ubrzo nakon imenovanja za bosanskog sandžakbega organizirao pohod uputivši glasnike da po gradovima i trgovištima pozivaju sve koji žele ići u akindžijski pohod da se u određeno vrijeme okupe na polju ispred Sarajeva. Ondje ih se zatim okupilo „preko deset tisuća“, kako navodi Ibn Kemal. Okupljena vojska je na svojem pohodu prešla rijeke Unu, Kupu, Savu, Dravu i Muru jašući, kako se opisuje, na konjima. Tijekom tog pohoda, koji je gotovo sigurno morao voditi i preko područja između Kupe i Save, dakle Turopolja, osmanski vojnici su se, kako to gotovo poetski opisuje Ibn Kemal, „razlili po dolinama kao planinska rijeka u proljeće“. Na svom pohodu su, kako piše Ibn Kemal, ubijali stoku, palili polja i nekretnine, odnosili pokretni plijen i zasužnjivali zarobljenike, a neuspješno su ih napadale domaće konjičke snage. Dospjevši u Međimurje, organizirali su nekoliko napada na kaštel Nedelišće tijekom kojih su se branitelji branili bacanjem kamenja, baruta i nafte. Osmanlije su naposljetku uspjeli zauzeti utvrdnu. Predvodnik akindžijske ekspedicije Davud-paša naredio da se zarobljenici pobiju tako što ih se žive zapalilo u utvrdi koju su zatim uništili. Izliku za tako okrutan postupak autor je našao u tvrdnji da su među braniteljima Nedelišća bili brojni odmetnici koji su napustivši islamsku vjeru i pobjegli s osmanskog teritorija, što je

u osmanskome poimanju bio jedan od najvećih prijestupa. Nakon toga su akindžije s prikupljenim plijenom napustili Međimurje i nastavili harati po Štajerskoj. Odande su se akindžijski odredi vratili u Bosnu. Upravo su u jednoj takvoj provali spomenuti nesretni plemići iz Kurilovca mogli biti oteti i ubijeni.

Nove uspješne osmanske provale u Turopolje zabilježene su tek četrdesetak godina kasnije. Naime, Osmanlije su u Turopolje provalili tek oko 1524. Prema dostupnim izvorima oni su, kako se prenosi, „jakom vojskom provalili u Turopolje, te ga mačem i ognjem opustošili«. Zabilježeno je da su tom prilikom odveli mnogo roblja. Novo veliko pustošenje i pljačkanje uslijedilo je na području između Kupe i Save 1556. nakon što su osmanski akindžije prestali pustošiti neposredne okolice zagrebačkih Gradeca i Kaptola okrenuvši se Turopolju, a potom je uslijedila i velika glad na području Turopolja. Bilo je to razdoblje kada se teritorij pod osmanskim nadzorom počeo primicati Turopolju – iste godine u osmanske ruke došla je Kostajnica čime se Osmanlijama otvorio put u izravno osvajanja područja između Une i Kupe, današnje Banovine. Nakon tih su događaja pooštrene mjere obrane, kako piše Emilij Laszowski u svojoj znamenitoj monografiji *Povijest pl. općine Turopolja*: „Uz Kupu stajale su mnoge postaje za palenje krijesova, kojima bijaše svrha najavljivati dolazak Turaka. God. 1562. odredio je sabor hrvatski, da dan i noć bdiju stražari kod mužara i da pucanjem najave svaku pogibelj od Turaka. Takova jedna postaja bila je i u Turopolju kod sv. Katarine u Dubrancu.“

Godine 1591. započela je nova i najopasnija etapa osmanskih upada, etapa direktnoga napada na Hrvatsku i Slavoniju. Bosanski je beglerbeg Hasan-paša Predojević 1592. jednu od ključnih obrambenih utvrda hrvatskoga kraljevstva, Bihać, te je potom pokrenuo pohod na osvajanje strateški važnog grada Siska čiji pad mu je, planirao je, trebao osigurati daljnji prodor prema Zagrebu. Borbe koje su tada otpočele oko Siska dovele su habsburško-osmansku bojišnicu direktno na rub Turopolja. Osmanske su snage tijekom 1592. porazile habsburške snage kraj Bresta na Kupi te je osnovana nova osmanska utvrda na mjestu današnje Petrinje, čime su Osmanlije ostvarili kontrolu nad najvećim dijelom prostora između Kupe i Une, no nisu bili uspješni njihovi pokušaji zauzimanja samog Siska. Osmanske konjičke snage harale su te 1592. po Turopolju postavivši svoj tabor na turopoljskom potoku Lomnici. Na povratku u Petrinju osmanski plijen iz Turopolja je tada, prema nekim izvorima, ispunio 1000 kola raznog žita. Početkom 1593. osmanski napad se na Turopolje ponovio: opljačkan je i spaljen kaštel u Vukovini, a bio je ugrožen i grad Želin, a zatim je tijekom godine bilo više manjih prepada u sklopu kojih je u ropstvo odvedeno oko 800 osoba. Hrvatsko-slavonski ban Toma Erdődy aktivno se uključio u obranu Turopolja te je uspio potisnuti Osmanlije kada su se ponovno pojavili kraj spaljenog kaštela u Vukovini. Turopoljsko područje oko Lekenika bilo je najviše izloženo osmanskome pritisku tijekom sukoba oko Siska. Izvori upućuju da je više turopoljskih naselja opustjelo zbog razaranja ili bijega stanovnika u sigurnije krajeve krajem 16. stoljeća, a literatura spominje turopoljski lokalitet Kostanjevec kao primjer takva pustošenja.

Osmanski pokušaj zauzimanja Siska u lipnju te godine završio je čuvenim katastrofalnim porazom za Osmanlije i pogibijom bosanskog namjesnika Hasan-paše Predojevića – braniteljima Siska u pomoć je bila stigla hrvatska, ali i vojska iz slovenskih i austrijskih zemalja, a glavnina nadmoćne osmanske vojske našla se okružena te se mahom utopila u Kupi. Iako su se borbe oko Siska nastavile i u sljedećim godinama, osmanski poraz bio je prekretnica u korist habsburške i hrvatske strane, a ujedno i kraj širenja Osmanskog Carstva na hrvatskom području. Moć je osmanske vojske na području osmanske pokrajine Bosne znatno oslabljena pogibijom mnogih pripadnika elite i običnih vojnika u borbama oko Siska te se osmanska strana dugo nije oporavila. Istodobno, uznapredovali razvoj sustava Vojne krajine na hrvatskom području, uz sve veći vojni i financijski angažman iz slovenskih i austrijskih zemalja, stvorio je obrambeni pojas koji je bio sve teža prepreka za osmanske upade i napade. Konac je 16. stoljeća kraj stogodišnjeg neprekidnog širenja Osmanskog Carstva po hrvatskim zemljama. Dugoročno je olakšan položaj Turopolja koje je ne samo izbjeglo mogućnost osmanskog osvajanja nego su i pljačkaški upadi ubrzo nestali.

Iz dostupnih izvora i literature nije sasvim jasno kada su točno osmanske provale konačno prestale. Već spominjani autoritet za povijest Turopolja, Emilij Laszowski smatra da, citiram: „od godine 1593. nije Turopolje više osjetilo tursku provalu.“. Međutim, glasoviti osmanski putopisac Evlija Čelebi u svom djelu *Putopis (Seyahatname)*, nastalom sredinom 17. stoljeća, izvješćujući o zbivanjima nakon osmanskog sisačkog poraza navodi da je zapovjednik Petrinje Rustem još 1594. izveo pljačkaški prepad na, kako kaže Turopolje i Zagrebačko polje (što je inače drugo ime za Turopolje). Taj osmanski izvor nije bio objavljen u prijevodu u doba kada je Emilij Laszowski pisao o osmanskim provalama pa se njime nije mogao ni koristiti. U svakom slučaju konac 16. stoljeća konačan je kraj osmanskih prepada na Turopolje i šire okolno područje. Godine 1595. utvrda Petrinja koju su sagradili Osmanlije prešla je u hrvatske ruke i postala prvom linijom obrane Turopolja kao sjedište Petrinjske kapetanije, opremljeno novim fortifikacijama. Za Turopolje je osmanska opasnost otklonjena tijekom Velikog turskog rata koji je počeo osmanskim porazom kod Beča 1683. i završio novim razgraničenjem na temelju mirovnog sporazuma u Srijemskim Karlovcima 1699. pri čemu je habsburško-osmanska granica pomaknuta na granice koje približno odgovaraju današnjoj hrvatskoj državnoj granici prema Bosni i Hercegovini.

Plemenita općina turopoljska

Plemenitu općinu Turopolje utemeljili su tijekom 13. stoljeća stanovnici Turopolja koji su bili podložnici kraljevog kastruma i obrambenom obvezom vezani uz grad Zagreb. Kao temelj osnivanja općine smatra se povlastica kralja Bele IV. iz 1225. kojom je Bela IV. braću Buduna, Ivana i Levča te njihove rođake imenovao plemićima i oslobodio ih svih dužnosti prema gradu Zagrebu. Sredinom 13. stoljeća započinje proces izuzimanja turopoljskih jobagiona od služenja gradu Zagrebu, a dovršava se 1278. kada su slobode i povlastice turopoljskih plemića bile priznate na Hrvatskom saboru. Razdoblje kasnog srednjeg i ranog novog vijeka obilježeno je sukobima općine s pojedinim velikašima (posebno gospodarima Medvedgrada). Godine 1580. donesen je novi statut prema kojem je općina dobila autonomno uređenje, podjelu na 22 sućije, sigurnost prava zemljišnog nasljeđivanja isključivo za pripadnike bratstva te je uređen sud i sudbeni postupak. U 18. stoljeću uslijedile su promjene u organizacijskoj strukturi. Tako je ban Josip Eszterhazy izdao 1735. poseban statut kojim je uređen izbor činovništva turopoljske općine i turopoljske skupštine (spravišća), a Sabor je 1749. donio regulatorni statut općine. Tim je statutom bilo određeno da virilno pravo glasa pri izboru turopoljskog magistrata nemaju turopoljski plemići, već suci. Taj je statut također uređivao način izbora općinskog činovništva. Tijekom 18. stoljeća turopoljska je općina nekoliko puta dizala insurekcijsku vojsku, posebno krajem stoljeća u ratovima protiv Napoleona. Od 1809. do 1813. Turopolje je bilo sastavnicom Ilirskih pokrajina. U tom je razdoblju samouprava općine bila poništena, a od 1812. bila je dokinuta samostalna sudbenost. Upravu su vodili posebni francuski suci i službenici. Samouprava se obnavlja 1813., a od 1815. Turopolje je uključeno u Kraljevinu Iliriju te 1822. vraćeno u sastav Hrvatske. U 19. stoljeću turopoljsko plemstvo opiralo se ilirskim idejama i tražilo savez s Mađarskom. Zbog toga su izborne skupštine Zagrebačke županije tijekom 40-tih godina bile obilježene sukobima između iliraca i turopoljskih plemića, uz intervencije kralja i pokušaje upletanja Ugarskog sabora. Nakon 1849. i uvođenja neoapsolutizma, zamire rad Općine, u kojoj su se tijekom 50-ih godina 19. stoljeća održavale samo gospodarske sjednice.

Veliki je lug Turopoljcima stoljećima donosio korist i veliki prihod te je bio uvjet opstanka i razvitka. Laszowski opisuje što je Lug značio za Turopoljce i cijeli kraj: „Glavna korist, što su je kroz vijekove imali Turopoljci od svojih šuma, bila je sljedeća: drvo za gradnju kuća i inih zgrada, drvo za ogrjev (ligna focalia), žirovina za domaće krmke, za koju se je općini plaćala stanovita pristojba po glavi krda, i napokon dohodak što ga je općina dobivala za prodano drvo... Uzme li se još u

obzir ono zamašno gojenje krmadi, to je jasno, da je žirom rodno ljeto doneslo općini i pojedincu znatan dohodak“.

Korist od Turopoljskog luga imali su i neki drugi, većinom susjedi Turopoljaca. Iz zapisnika Plemenite općine turopoljske vidljivo je da plemenita općina udovoljavala molbama pojedinaca ili Crkve i donirala drva za građu ili ogrjev. Laszowski navodi: „Tako nalazimo da je općina davala drva vlastelinstvu Želinskom (grofovima Erdodyma), purgarom zagrebačkim, vlastelinima u Gornjoj Lomnici i Črnkovcu, Kosnici i dr., zagrebačkom Kaptolu, remetskim Pavlinima, zagrebačkim Franjevcima, opaticama sv. Klare za njihovo imanje u Vukovini, raznim crkvama, zagrebačkom sjemeništu, pogorelcima itd...“

Plemenita općina turopoljska besplatno je davala drva za gradnju i ogrjev i uvažanim osobama, onima koje je „počastila pobratimstvom (adoptio) ili bi im darovala pravo na žirenje svinja u lugu. O tome postoji više odluka i izdanih dozvola. U jednoj od njih piše: „Tako je godine 1630. dala općina Nikoli Kovačiću iz Bihaća, koji je tada živio u Buzinu, mužu Jelene kćeri pokojnog Gašpara Mikšića, pravo sužitka šume. Makar je sve to općina davala badava, imala je ipak od toga neku korist, stjerala je prijatelje od kojih je opet dobivala milo za drago“.

Hrastove šume turopoljskog luga oduvijek su bile od životne važnosti za Turopoljce i važan dohodak za Plemenitu općinu turopoljsku. Slobodno možemo reći da je hrast pratio Turopoljca „od kolijevke do groba“ jer je sve bilo od drva. Kuće – čardaci, pa i kurije koje nazivamo drveni dvorci, građene su od mladog hrasta jer u Turopolju nema kamena. Od hrasta su se izrađivali i uporabni predmeti na gospodarstvu i domaćinstvu, gradili mostovi i kapele. Uz drvenu je građu najveći dohodak hrasta bio zapravo njegov plod – žir. Naime, poljoprivreda se turopoljskoga kraja temeljila na svinjogojstvu autohtone pasmine, turopoljske svinje koja je veći dio godina bila u šumi i hranila se žirom.

Godine 1572. iz zapisnika sa spravišča održana u sučiji Kuće razvidno je da se zabranjuje sječa žirorodnih hrastova, što znači da se mladi hrast koristio za građu, a stariji se čuvao za žir. Tako je nastao i pojam *žirovina*, cijena koju je odredila žirna komisija za Bartolovo (24. kolovoza), za pašarinu žirom u šumi. Kada je godina bila

rodna, žirovina je bila manja, a u šumi je moglo biti više krmaka – nekoliko tisuća. No, usmjerenost prema žiru stvorio je ozbiljan problem. Sama je šuma ostarjela pa se tako krajem 19. stoljeća određuje sječa 14500 prastarih stabala, a samo u prodaji stabala 1896. nalazi se preko 2000 trupaca hrasta starog od 200 do 300 godina, dok je danas normalan ophod do 140 godina te se u šumi može pronaći svega desetak hrastovih staraca.

Slika 1.: List i žir hrasta lužnjaka
(izvor: Josip Škof 2020.)

Turopoljci su odavno znali da prosperitet Plemenite općine mogu zahvaliti vrlo kvalitetnoj pasmini turopoljske svinje i bogatim turopoljskim šumama hrasta lužnjaka. Iskorištavanje turopoljskih šuma budno su nadzirali lugari i strogo kažnjavali prekršitelje bez obzira je li se radilo o nedopuštenom branju žira, puštanju svinja i stoke u šumu u doba zabrane ili o krađi stabala.

Na čelu uprave šumama bio je nadlugar, a potom su slijedili lugari, vojvode, detići. Prve pisane vijesti o lugarima nalazimo iz 1571. godine – nadlugar Juraj pl. Arbanas. Lugari su obavljali izdavanje doznačenog drva i vodili osobitu brigu da kod sječe ne bude štete. Lugare je na spravišćima birala Plemenita općina te im određivala opseg rada i plaću, a isto to radile su i pojedine sućije Plemenite općine turopoljske.

Sačuvanih dokumenta o upravljanju šuma nema sve do 1571., a otada su sačuvani zapisnici plemenitaških spravišća. U jednom zapisniku čitamo: „Te godine 1571. god na 7. decembru ašešori turopoljski, da lugari polože račune o ubranim iznosima na žirovini“.

Godine 1572. Plemenita općina donosi vrlo važne odluke koje su imale dalekosežne posljedice za Turopoljski lug. Spravišće je održano u Kućama 6. veljače 1572. i donijete su važne odluke o šumama:

1. Nitko, ni brat Turopoljac, nit kmet ne smije posjeći žirorodni hrast pod kaznom od 1 forinte i 1 kabla vina, što ga dobivaju lugari, izim ako to treba za gradnju kuće ili krova
2. Tko od tako posječenog hrasta izradi daske ili grede, pak ih proda, imadu lugari to zaplijeniti za općinu, krivac mora da plati gore ustanovljenu globu
3. Pod istu globu ne smije nitko potpaliti žirorodni hrast
4. Žirorodni hrast ne smije nitko posjeći za ogrjevno drvo pod istom globom
5. Svinjci što se u šumama grade za krmad u žiru, ne smiju se rušiti, već imadu ostati za buduće žirenje, jer se tako suviše troši šuma. Tko protiv toga uzradi, plaća globu od 6 forinti u korist općine
6. Tko se protivi tim odredbam i suprostavi lugarima, kaznit će se na županovom sudu globom od 12 forinti
7. Zabranjuje se krčenje šuma u Velikom lugu, a zasijane krčevine imadu ostati do naredne sječe.

Nesumnjivo je da su Turopoljci i ranije određivali pravila ponašanja u šumama i vodili brigu o uzgoju šuma iako o tome nema sačuvanih dokumenta. Plemenita općina turopoljska najveće je prihode od šuma imala žirenjem svinja. Zato je bila razumljiva odluka da se ne smiju rušiti žirorodni hrastovi, što znači da se Turopoljski lug nije obnavljao i da je sve više stario, a da se za ogrjev i građu koristilo najkvalitetnije i mlado drvo.

Branjevine uopće nije bilo pa se lug sve više pretvarao u žirovnjak prastarih i za sječu odavno dorašlih hrastova. Nekoliko stoljeća kasnije Turopoljski lug je bio pun ogromnih prezrelih hrastova a mlade šume nije bilo. To je izazvalo velike probleme u Turopoljskom lugu i samoj općini u 19 stoljeću.

Iz odluke je spravišća iz 1572. također vidljivo da su se stanci, nastambe za svinje i svinjare u šumi, planski počeli graditi krajem 16. stoljeća. Zadnji stanci u Turopoljskom lugu održali su se sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Stroga kontrola i kaznene odredbe

Uvedene su oštre kazne za prekršitelje odredbi i za obične ovlaštenike i za dužnosnike Plemenite općine. Razvijala se svijest da se šume moraju strogo čuvati i sjeći samo kada je to zaista nužno, što potvrđuju kasniji zapisnici. Primjerice, spravišće od 1606. donosi odluku da se bez dozvole ne mogu svinje puštati na žirenje u Bunski lug i „da imadu petorica ili šestorica na poziv lugara izmjenice na tjedan stražariti u šumi, i tatove krmaka poloviti i dovesti županu. Lugari imadu savjesno čuvati šumu, i ako se o svoju dužnost ogriješe, plaćaju županu globu od 2. forinte za svaki slučaj“. Godine 1614. POT je kaznio nemarnog lugara Mihalja Galovića.

Zanimljiva je odredba spravišća od 1625. godine koja određuje da se „strancima koji sa znanjem župana i općine primu lugare ili druge šumske organe Banskog luga na stan ili ih inače počaste, to se odšteti iz Banskog luga. Ujedno je učinjena stroga odredba, da se ne smije nikakvo drvo sjeći (nit domaći nit stranac) bez znanja lugara, inače će se globiti po lugu“.

Općina je posebno pazila na uredbu iz 1572. koja se odnosila na korištenje stabala oštećenih vatrom prouzročenom vremenskim nepogodama, munjama ili na koji drugi prirodan način. Oštećeni hrastovi zvani pogorelci propadali su pa su se zato jeftinije prodavali. Neki koji su se time htjeli okoristiti namjerno su potpaljivali stabla hrasta kako bi se domogli ogrjevnog drva ili građe. Otkrivene prevarante Plemenita općina strogo je kažnjavala, a kasnije su odredbe korištenja pogorelaca još pooštrene.

Drvokradice

Plemenita općina turopoljska izuzetno je pazila i na drvokradice, ali je ta nemila pojava uvijek držana pod kontrolom zahvaljujući lugarskoj službi i izuzetno razvijenoj zajedničkoj svijesti da su šume trajna zajednička vrijednost koja se mora pravedno koristiti i očuvati za pokoljenja. Takav mentalitet i stav Turopoljaca zadržan je i za socijalizma, čak desetljećima nakon što su komunističke vlasti nasilno ukinule Plemenitu općinu turopoljsku.

Od početka 20. stoljeća šumama upravlja Šumarija Velika Gorica. Sve do prijelaza na sustav revira u Lugu je bilo puno domaćih lugara koji su šumu odlično poznavali, a pomoć u otkrivanju drvokradica pružali su im lovci i okolno stanovništvo. „U Lug je bilo lako ući, ali je s ukradenim drvima bilo teško neprimijećen izaći, jer su stanovnici Kuća, Rakitovca, Turopolja, Peščenice ili Veleševca uvijek jednim okom i uhom pratili tko je u Lugu i što radi!“. Ta je praksa zadržana i dan-danas te je još dodatna pomoć postavljanje videonadzora na izlaze iz šume.

Jedna zgoda iz 70-ih godina 20. stoljeća: drvokradica je za svoju rabotu izabrao neradni dan i kasno poslijepodne. Iz Turopoljskog je luga s „vozom drva“ izašao prema pilani DIP-a Turopolje vozeći trakom nekadašnje „štrekice“, uskotračne pruge koja se protezala kroz Lug i od KPD Turopolje do pilane. Drvokradica je sretno prošao kroz Rakitovec i nastavio prema Velikoj Gorici. Kada je uvezao traktor u svoje dvorište u jednom selu blizu Velike Gorice, pojavio se Šumarijin automobil s lugarom. Kasnije je drvokradica pričao da nije stigao „ni lesu zaprti“, a lugar je već bio u dvorištu. Tolika je bila dobra suradnja lugara i okolnoga stanovništva, a takva je dojavna služba i dan-danas na snazi.

Zanimljiv slučaj pamti i inženjer Marijan Barulek, upravitelj velikogoričke Šumarije od kraja 80-ih do 1997. godine. Jedno jutro kad je stigao na posao, zazvonio je telefon. Jedan građanin je htio prijaviti buduću krađu drva. Objašnjavao je upravitelju Baruleku da njegov susjed „upravo pali traktor i kopča prikolicu“ i odlazi u šumu krasti drva. Građanin je upravitelju odao i registracijski broj traktora, opisao traktor i boju prikolice te čak rekao i točnu lokaciju na koju se navodno uputio drvokradica. Podaci su bili toliko iscrpni pa je upravitelj otišao do toga mjesta u Lugu. Tamo je zatekao dvojicu muškaraca kako motornim pilama obaraju stabla. Kada su drvokradice vidjeli djelatnike Šumarije, odložili su pile i započeli jesti „gablec“ koji su ponijeli od kuće. Nisu htjeli razgovarati pa su im šumari oduzeli motorne pile. Znali su da će se drvokradice morati kad-tad pojaviti u Šumariji. Tako je i bilo. Nekoliko dana kasnije prekršitelji su došli u Šumariju i priznali nedjelo.

Primitivno gospodarenje šumama

U 19. stoljeću Plemenita općina turopoljska posjedovala je najviše 6.000 rali šuma. Šumsko gospodarenje bilo je najvažnija gospodarska grana Turopolja, ali se šumama upravljalo na vrlo jednostavan, moglo bi se reći i primitivan način. Gospodarske osnove za upravljanje šumama nije bilo. U Lugu nije bilo odvodnih kanala, linija ni održavanih prometnica. Glavni je cilj „upravljanja“ bio da se zajedničke šume očuvaju od haraćenja i šteta. Laszowski je to komentirao riječima: „Uprava šumska išla je vazda zatim da njihove šume čim više rode žirom, stoga je često na dražbama prodavala hrastove sušce, da se na njihovom mjestu može naravnim pošumljenjem pomladak razvijati. Prodavali su se samo oni sušci koji domaći plemići potrošiti nijesu mogli. Živa stabla (*Quercus fructiferae*) davala su se samo za gradnju kuća i ostalih zdanja. Potreba građevnoga drva bila je uvijek

dosta velika, jer su se plemići od vjkada neograničeno služiti mogli.". Najveća se prodaja „živih stabala" zbilja 1828. kada je Plemenita općina veći broj hrastovih stabala prodala za gradnju Savskog mosta u Zagrebu. Postigla je cijenu od osam forinti po komadu.

Početak 19. stoljeća zabilježena je prva veća pojava sušenja hrastova. Takva se stabla nazivaju *sušci*. U Lugu su cijeli odjeli znali biti zahvaćeni sušenjem. Slične su pojave zabilježene krajem 70-ih godina 20. stoljeća. Sušenje je, smatraju stručnjaci, izazvao iznenadni pad razine podzemnih voda zbog gradnje odteretnog kanala Sava-Odra, pa je Turopoljski lug ostao bez uobičajenih poplava Odre u proljeće i kasnu jesen. Novi val sušenja hrasta primijećen je od sredine 80-ih godina 20. stoljeća, vjerojatno zbog sve većeg onečišćenja rijeke Odre i okolice Turopoljskog luga, blizine zagrebačke gospodarske zone te kiselih kiša iz zapadne i središnje Europe.

Lug postao prestara šuma – žirovnjak

Početak 19. stoljeća došla je na naplatu gospodarska politika ustrojena još u 16. stoljeću, da se ni pod koju cijenu ne smiju sjeći žirorodni hrastovi jer je žirenje bilo najveći izvor prihoda Plemenite općine turopoljske. To je, u konačnici, dovelo do poraznog stanja da je Turopoljski lug bio prestara šuma s hrastovima orijašima, ali mladih stabala, koja bi obnovila šumu i produžila njezin vijek trajanja, nije bilo. Laszowski o tome piše: „Vremenom mnogo je hrastovih stabala podijeljeno, a dijelom posušilo, da su velike čistine koje su u lugu nastale, zadavale dosta briga upravi, da ih ponovo pošumi.". Pošumljavanje, međutim, nije uspijevalo, pa je Plemenita općina za 1. kolovoza 1826. godine sazvala spravišće koje je donijelo važne odluke o uživanju i pošumljavanju Luga. Spravišće je izabralo povjerenstvo koje je izradilo prvu šumsko-gospodarsku osnovu Turopoljskog luga.

Povjerenstvo je Plemenitoj općini predložilo sljedeće:

1. „Branjevina pod Zelenikom ne uspijeva, stoga treba istu odmah žirom zasaditi, kojega imadu pojedine sučije nabrati i posaditi.
2. Živa stabla za gradnju doznačivati će se slobodno u razdoblju od 1. studenoga do 19. ožujka svake godine, dok u drugo doba godine samo u skrajnjoj nuždi.
3. „Šuplaki, sušci i podere" izvažati će se samo uz doznaku lugara (inšpektora).
4. Od sada će samo blagajnik imati pravo prodavati sušce i šuplake.
5. U gaju Vučjaku ima plemenita općina odmah žir posaditi, kojega imadu plemići u ostalom lugu nabrati."

Bila je to prva gospodarska osnova upravljanja turopoljskim šumama, poprilično nestručna i rigidna, ali sadržavala je intenciju postupnog pomlađivanja Luga i vrijedila je do 1874. Upravo do te godine POT nije imao šumara koji bi

vodio brigu o šumama, već samo četvoricu lugara, što bilježi i Laszowski: „Tekar godine 1874. započelo je u šumama stručno šumsko gospodarstvo, kada je općina pozvana po hrvatskoj zemaljskoj vladi, da za svoje šume izabere šumara. Izabran bude Vatroglas Makovička, prije šumar gospoštije topolovačke, kojemu su bile podređene sve šume, koli skupne toli pojedinih sučija.”

Početak stručnog gospodarenja šumama

Prvi zadatak novoizabranog šumara bio je izraditi gospodarsku osnovu upravljanja Turopoljskim lugom po načelima tadašnjeg suvremenog šumarstva. Nova gospodarska osnova bila je završena za nešto više od godine dana, a bila je potvrđena 7. siječnja 1876. godine. Tom su osnovnom po Turopoljskom lugu prosječne linije, a dobivena su stabla prodana. U turopoljskom je arhivu zabilježeno: „Godine 1876. bude ponajprije prodavan šumski skup zvan Kozjak, koju je odobrila zemaljska Vlada 23. kolovoza 1876., a utržak od 74.800 forinti podijeljeno među ovlaštenike, na svaku plemenitu kuriju po 84 for. Dočim je 20.000 for. ostalo u zajedničkoj blagajni za razne upravne potreštine.” Kako su skoro sva stabla u Turopoljskom lugu bila većinom iste starosti, nekoliko godina kasnije uvidjelo se da ni stručna gospodarska osnova nije dovoljna za spas prezrele šume. Zato je Plemenita općina zamolila zemaljsku Vladu „da dozvoli po cijeloj šumi od 6.000 rali posjeći sva prezrela i prestara stabla i prodavati ih. Na to je rado pristala zemaljska Vlada budući da je prijetila pogibelj, da bi veliki dio stabala i prije nego bi prema gospodarskoj osnovi na njih red došao, propao, a da se ne bi mogla prodati na vrijeme. U tu svrhu bude 14.500 prezrelih i prestarih stabala po cijeloj šumi ‘Turopoljski lug’ obilježeno i posječeno i za prodaju određeno.”

O kakvoj se količini drvene mase radi, svjedoči podatak iz dokumenta *Publico juridica* o sječi u Bunskom (Turopoljskom) lugu: „Za gradnju i ogrjev mnogo je služila šuma, a naročito Bunski lug. Od godine 1650. do 1702. posječeno je ondje više od tisuću stabala”. Dakle, u više od pedeset godina na prijelazu 17. i 18. stoljeća, Turopoljci su u Turopoljskom lugu posjekli tek 1000 stabala. Skoro 200 godina kasnije, samo u jednoj godini, u Lugu je posječeno 14500 stabala. Bila je to nevjerojatna promjena politike gospodarenja Turopoljskim lugom, što će kasnije izazvati brojne prigovore i prijepore.

Nakon Drugog svjetskog rata Plemenita općina nije se priklonila novoj vlasti, pa je u novu općinu uvedena prinudna uprava. Turopoljski plemenitaši su vjerovali da će svojom skupnom imovinom, koju su sačuvali sedam stoljeća, i dalje upravljati, ali su komunističke vlasti, dekretom ukinule sve zemljišne zajednice, a njezino cjelokupno vlasništvo oduzele bez naknade i proglasile je općenarodnom imovinom.

Početak devedesetih godina 20. stoljeća probudila se nada da će se skoro pola stoljeća stara nepravda ispraviti. U Turopolju su mnogi već razgledavali i mjerili

„svoju“ šumu. Vladalo je neraspoloženje prema starim državnim institucijama. Nekima su se državne šumarije učinile smetnjama i preprekama prema njihovim težnjama i zahtjevima, a svaki njihov gospodarski potez, proglašavan aktom protiv bivših vlasnika koji su čekali povrat „svoje imovine“.

U jednom od brojeva Glasnika Turopolja, inženjer šumarstva dao je poprilično jasan i razuman osvrt: „Šume su veliko bogatstvo i odlično je da što veći broj ljudi brine o šumi, međutim briga o šumama i prosuđivanje o tom pitanju mora biti zasnovano na stručnosti i znanosti. Laici, čak i kad su vođeni najboljim namjerama donose pogrešne zaključke. Najbolji primjer tome je današnja usporedba privatnih i državnih šuma. Privatne šume su masom degradirane, progaljane i smanjenih općekorisnih funkcija za razliku od državnih.“

Bez obzira na različitosti i poneke prijemore, može se zaključiti da je šuma Turopoljskog luga očuvana od stoljeća sedmog pa sve do danas bez obzira na vlasničke titulare, društvene ili političke sustave. Šumari u šali ističu da je Turopoljski lug sada mladić od 100 godina i najbolje godine tek mu slijede.

Žirna komisija Plemenite općine turopoljske

Jedan od najznačajnijih običaja Plemenite općine turopoljske bilo je žirovinsko spravišće na kojem se svake godine procjenjivao urod žira. Turopoljci su to nazivali žirna komisija. Komisija je imala važan zadatak utvrditi kakav je urod žira jer se na osnovu toga na spravišću (skupštini) određivala cijena žirenja, tj. naknada za puštanje svinja u Turopoljski lug na ispašu žirom. Žir je bio osnovna prehrana autohtone turopoljske svinje, a žirovina najveći prihod Plemenite općine turopoljske. Žirovinsko spravišće najčešće se održavalo na blagdan Sv. Bartola koji je na dan 24. kolovoza. Žirna komisija nije bila važna samo zbog ekonomskog aspekta, već je to bio i veliki društveni događaj. Vjekovima se na Bartolovo, prema tradiciji u Turopoljskom lugu održavala veselica ispunjena neizvjesnošću konačnog određivanja cijene žirovine. Taj lijepi stari običaj održali su Turopoljci sve do 1947. godine kad je komunističkim dekretom ukinuta ne samo žirovina već cijela Plemenita općina turopoljska.

U samostalnoj Hrvatskoj Plemenita općina turopoljska obnavlja se 1991. kao udruga građana, a 1992. obnavlja se i žirovna komisija, tj. žirovinsko spravišće kao kulturno-zabavna priredba koja bi mogla dobiti i veći turistički značaj. Plemenita općina na Bartolovo provede posjetitelje Turopoljskim lugom, a stariji članovi govore o nekadašnjim žirovinama, uzgoju svinja u Lugu, povijesti Vrata od krča i dr. Tom se prilikom demonstriraju stare igre turopoljskih pastira i svinjara poput prasićkanja i balticanja, a priredi se i izložba starog oružja.

Pilana u Turopolju

Godine 1910. Plemenita općina turopoljska prodala je tvrtki Filip Deutsch i sinovi 18.697 stabala hrasta čime su udareni temelji za izgradnju moderne parne pilane u Turopolju. Pilana je započela s radom 1911. Izgrađene su upravna zgrada sa stanom za upravitelja i stambene zgrade za radnike. Tako je oko pilane nastalo selo Turopolje, najmlađe naselje u velikogoričkom kraju.

Pilana je zapošljavala od 450 do 600 radnika. Rekordna proizvodnja zabilježena je 1936. godine kada je obrađeno 24.000 kubika.

Godine 1945. pilana je nacionalizirana. Pogon nastavlja proizvodnju kao socijalističko Drveno industrijsko poduzeće Turopolje (DIP). Poslije sloma komunizma pilanu kupuje koncern Agrokor koji je nakon nekoliko godina prodao pilanu. Tvornica je kasnije neprestano mijenjala vlasnike i završila u stečaju 2002. U punom manjem opsegu pilana djeluje danas u sklopu drvnog poduzeća Pana d.o.o. koje je nakon dugo godina obnovilo proizvodnju parketa u Turopolju.

ZNAMENITE ODREDBE

Vrata od Krča - Zlatna vrata Turopolja

Turopoljci su tijekom povijesti bili prisiljeni krčiti nepregledne prezrele (pra) šume kako bi stvorili obradive površine i prostore za livade. Nakon jednog velikog zahvata krčenja šuma u Turopoljskom lugu koje je trajalo pet godina, od 1774.

Slika 2.: Vrata od krča (izvor: Josip Škof 2020.)

godine do 1779., zemlja je podijeljena na 1600 jednakih parcela prema pravima ovlaštenika. U čast pobjede čovjeka nad „divljom prirodom“ na granici krčevine i ostatka Luga Turopoljci su podigli tzv. Vrata od krča, dva drvena stupa (danas betonska) preko kojih je pružena velika greda.

Taj svojevrsni slavluk pobjede ukrasili su mnogim detaljima, a na drvenu poprečnu planjku urezali su latinski natpis o cvjetnim livadama koje su stvorili krčenjem šume.

Za vrijeme velike poplave i olujnog nevremena 1914. godine vrata su srušena te su ponovno obnovljena i postavljena 1916. godine, a i u prijašnjim godinama, unatoč oznakama upozorenja, bilo je slučajeva oštećivanja. S unutarnje strane vrata zapisano:

„25 VII 1914 porušila je oluja drveni prolaz ovdje koji je sagrađen godine 1779 kako gornja hrastova ploca svjedoci koja je bila na staromu prolazu smjestena. Istog dana kada se je srusio stari prolaz predan je ultimatum Srbiji nakog cesa se je rodio strasni svjetski rat“

U 20. stoljeću bilo je radova na obnovi slavluka, a tužna sudbina zadesila je vrata i 2016. i 2019. kada su ponovno uništena te obnavljana. Zbog mnogobrojnih nezgoda Šumarija Velika Gorica je 2020. izradila projekt izgradnje šumske ceste „Vrata od Krča obilazak“. Cesta je izgrađena iste godine te su postavljeni znakovi upozorenja.

Danas su Vrata od Krča turistička atrakcija i česti su kadar fotografija iz turopoljskih šuma.

Lugarnica na Vratovu

Vratovo je posljednji močvarni predio Turopoljskog luga, neobično važan za održivost brojnih močvarnih biljaka, kukaca i životinja. Plemenita općina turopoljska na maloj je uzvisini Vratova krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća izgradila

*Slika 3.: Šišmiš na stablu
(privatna zbirka Juraja Rončevića)*

lugarnicu koja je nekada bila puna života. Šumski radnici i konji obitavali su u njoj cijeli radni tjedan, nekada i nekoliko tjedana. Danas je lugarnica napuštena i potrebna joj je sanacija, posebno nakon zadnjih potresa koji su pogodili Sisačko-moslavačku županiju.

Lugarnica je značajna jer se na njezinu tavanu nalazi kolonija od oko petsto šišmiša. Također, u krugu lugarnice nalazi se nekoliko starih prezrelih hrastova (dio se morao

Slika 4.: Lugarnica na Vratovu (izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

posjeći iz sigurnosnih razloga) koji su bili tzv. žirorodni hrastovi od kojih je u prošlosti Plemenita općina turopoljska stjecala prihode u vidu prodaje žira i žirenja svinja. Odredba o zabrani rušenja žirorodnih hrastova bila je na snazi skoro 300 godina, a posljedica je te odredbe bilo neobnavljanje i starenje Turopoljskoga luga i korištenje najkvalitetnijega mladog drveta za ogrjev i građu.

Slika 5.: Stari žirorodni hrast (izvor: akademik Igor Anić)

Turopoljski tartufi

U Turopolju se nalazi bogato nalazište nekoliko različitih vrsta tartufa visoke kvalitete. Tartufi se mogu pronaći u cijelom Turopolju, sve zavisi o godišnjem dobu jer u svakom godišnjem dobu raste barem jedna vrsta. Međutim, turopoljsko je područje specifično po ljetnoj vrsti koja kreće nešto ranije nego u Istri, a traje do rujna. Na kraju te sezone počinje zimski tartuf koji je jako dobre kvalitete bez obzira na poplave. Turopoljski su crni tartufi cijenjeni u gastronomskoj ponudi, najčešće u štruklima s tartufima i čokoladnim pralinama s tartufima. Također, lov na tartufe postaje sve veća atrakcija.

Rana arvalis ili močvarna smeđa žaba

Turopolje, a na poseban način njegov najveći kompleks šuma Turopoljski lug, obiluje pravim bogatstvom herpetofaune (vodozemci i gmazovi) koje se rijetko gdje nalaze u takvom broju. Za samu šumu Turopoljski lug zabilježeno je trinaest vrsta vodozemaca i šest vrsta gmazova. Vodozemci (*Amphibia*) važni za šumu Turopoljski lug jesu:

Slika 6.: Močvarna smeđa žaba (izvor: privatna zbirka prof. Damira Drvodelića)

1. *Salamandra salamandra* – pjegavi daždevnjak (repaši)
2. *Triturus alpestris* – planinski vodenjak
3. *Triturus vulgaris* – mali vodenjak
4. *Triturus carnifex* – veliki vodenjak
5. *Bombina bombina* – crveni mukaè (bezrepki)
6. *Bombina variegata* – žuti mukaè
7. *Bufo bufo* – smeđa krastača
8. *Hyla arborea* – gatalinka
9. *Rana arvalis* – močvarna smeđa žaba
10. *Rana dalmatina* – šumska smeđa žaba
11. *Rana temporaria* – livadna smeđa žaba
12. *Rana ridibunda* – velika zelena žaba
13. *Rana esculenta* – zelena žaba.

Među tim vodozemcima posebnu vrijednost i značaj ima vrsta *Rana arvalis* ili močvarna smeđa žaba kod koje mužjaci za vrijeme parenja poprimaju plavu boju pa se nazivaju još i *plava žaba*. Turopolje i Turopoljski lug među najbogatijim su nalazištima upravo te vrste vodozemaca.

Turopoljska svinja

Hrastove šume Turopolja oblikovale su jednu od najstarijih europskih izvornih pasmina svinja – turopoljsku svinju. Uzgoj se i širenje turopoljske svinje temeljio na jednostavnoj tehnologiji, sa specifičnim načinom ishrane koji se uglavnom zasnivao na šumskoj ispaši, žirenju i završnom tovu s kukuruzom. Smatra se da je turopoljska svinja nastala na području Turopolja još tijekom ranog srednjeg vijeka križanjem lokalnih svinja kojima je izvorni oblik bila sredozemna divlja svinja (*Sus mediteraneus*) i šiške – izravnog potomka europske divlje svinje (*Sus scrofa ferus*) koju u ove krajeve sa sobom dovode slavenska plemena, zbog čega se smatra jednom od najstarijih izvornih pasmina svinja u Europi. Prvi pisani trag o uzgoju svinja u Turopolju potječe iz 1352. godine kad je hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit naložio istragu pljačka svinja u Turopoljskom lugu.

Slika 7.: Turopoljska svinja (izvor: Josip Škof 2020.)

TUROPOLJSKI LUG u 21. stoljeću

Šumarstvo u Republici Hrvatskoj

- 23. veljače 1765. – prvi propis organiziranog šumarstva
- 1769. – šumski red Marije Terezije “POTRAJNOST GOSPODARENJA”
- 1991. – osnovano javno poduzeće Hrvatske šume d.o.o.
- 16 uprava šuma podružnica, 169 šumarija
- ukupna površina šuma u RH iznosi 2 688 687 ha
- 45% kopnenog teritorija Republike Hrvatske:
 - o 2018987 ha - državne šume
 - o 581770 ha - privatne šume
 - o 87930 ha - druge pravne osobe (vojska).

OSNOVA GOSPODARENJA (Šumarska biblija)

Radovi na području kojim gospodari Šumarija Velika Gorica propisani su važećim Osnovama gospodarenja Ministarstva poljoprivrede Republike Hrvatske, a provedbu kontrolira Državni inspektorat.

Slika 8.: Izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića

Osnova gospodarenja sadržava:

- prikaz stanja šuma
- prikaz radova koji se trebaju izvršiti
- izvršenje radova.

Zakonski akti kojih se moramo pridržavati:

Ustav RH (čl. 52)

1. Zakon o šumama
2. Zakon o zaštiti prirode
3. Zakon o lovstvu
4. Zakon o vodama
5. Zakon o cestama
6. Zakon o prostornom uređenju
7. Zakon o zaštiti od požara
8. Zakon o gradnji
9. Zakon o poljoprivrednom zemljištu.

ŠUME NA PODRUČJU GRADA VELIKA GORICA

Državnih šuma ima 11 500 ha, dok je privatnih šuma 3 000 ha.

Šumarija Velika Gorica

- 1954. osnivanje Šumarije Velika Gorica
- 11 500 ha državnih šuma
- 59 zaposlenih osoba
- četiri Gospodarske jedinice: G. J. Savski vrbaci (275 ha), G. J. Turopoljski lug (4364 ha), G. J. Šiljakovačka dubrava II (4225 ha) i G. J. Vukomeričke gorice II (2703 ha)
- drvena zaliha: 2,9 mil. m³
- desetogodišnji prirast: 758 tis. m³
- desetogodišnji etat: 634 tis. m³
- potrajno gospodarenje – etat 83% prirasta
- osiguranje dugoročnog povećanja kvalitete i kvantitete šuma
- glavne su vrste drveća na području Šumarije:
 - o hrast lužnjak 53%
 - o obični grab 15%
 - o obična bukva 13%
 - o ostale vrste 19%.

Osnovne značajke Turopoljskog luga

- površina: 4359,77 ha, (obraslo 4099,87 ha, neobraslo proizvodno 28,56 ha, neobraslo neproizvodno 111,78 ha, neplodno 119,56 ha)
- drvena zaliha: 1 198 925 m³
- prirast (godišnji): 27,301 m³, 75 m³ dnevno šuma u Turopolju prirašćuje u vrijednosti od približno 10 000 eura
- etat godišnji: 23,310 m³
- udio vrsta:
 - o hrast lužnjak 68%
 - o obični grab 14%
 - o c. joha 8%
 - o p. jasen 6%.

Gospodarska jedinica Turopoljski lug smještena je u savskoj nizini, južno od rijeke Save. Upravno i teritorijalno nalazi se na području Zagrebačke šumarije u gradu Velika Gorica. (3849,22 ha) te manjim dijelom (514,46 ha) na području Sisačko-

moslavačke županije u općini Lekenik. Granice gospodarske jedinice protežu se na zapadu od sela Buševac do sela rijeke Odre u istočnom dijelu, a na sjeveru od sela Donje Podotočje do Lekenika na jugu. Turopoljski lug podijeljen je na 142 odjela i 305 odsjeka. Najveći je odsjek 5b s površinom od 54,88 ha, a najmanji je 11c s površinom 0,85 ha.

Slika 9.: Turopoljski lug (izvor: Josip Škof, 2020.)

Prirodne značajke

Turopoljski lug nosi ime šireg područja koji se proteže jugoistočno od Velike Gorice, a od davnina se zvalo Turopolje, kao i selo koje je u neposrednoj blizini same jedinice. Inače, taj je kraj prvobitno zvan Zagrebačko polje, a kao Turopolje se prvi put spominje 1334. g. i to u popisu župa kojega je izradio Ivan Gorički. Od 16. stoljeća taj se naziv češće spominje, a tek od 18. stoljeća upotrebljava se naziv *Campus Turopolia* – Turovo polje – Turopolje.

Pojam *lug* u nazivu gospodarske jedinice znači 'šuma'. Prema tome, Turopoljski lug nije ništa drugo nego turopoljska šuma koja je najdominantniji šumski kompleks u tom kraju. Međutim, sam pojam Turopolje potječe od imena izumrlog divljeg goveda koje je još u 17. stoljeću živjelo u tim krajevima u velikim stadima, a koje se zvalo tur (*Bos primigenius*). Dakle, slikovito rečeno, Turopolje bi bilo polje na kojem obitava divlje govedo zvano Tur. Tur je bio jedna od najvećih životinja koje su ikada živjeli u Europi. Odrasli mužjak dosezao je dužinu i do 3 m, visinu do 2 m u hrptu, a težio bi između 800-1000 kg. Rogovi mužjaka bili su masivniji nego kod ženki. Dosezali su u oba spola dužinu između 70 i 80 cm. Bili su boje slonovače, a sa krajevima koji su tamnili u raznim nijansama činili su crni luk. Tur je bio biljojed i kao tipična šumska vrsta, nastanjivao je terene gustih šuma, ne izlazeći iz njihova područja. S obzirom na svoje prehrambene potrebe, obitavao je najčešće na

nizinskim terenima. Kao vrsta koja se hranila pretežno travom, izabirao je ekološke niše na prostorima tadašnjih šuma, uglavnom karakteristične za nizine, močvarna, plavna i blatna područja koja su na prirodan način otporna na utjecaj šume, a puna su hrane, trave i raslinja. Pretpostavlja se da je tur posjedovao sposobnost, koju ima i los, izvlačenja vodenog i močvarnog bilja koje je raslo ispod vode. Činio je to zaranjajući glavu u vodu.

Orografske prilike

Turopoljski lug smješten je u nizinskom poplavnom području rijeke Save i Odre. Gledajući makroreljefski, teren je dosta jednoličan, dok se mikroreljefski sastoji od niza i greda s nešto depresija i đolova. Prevladavaju nize s mjestimično manjim, nepravilno raspoređenim gredama i vlažnim gredama te depresijama i dolovima.

Hidrografske prilike

Što se tiče hidrografskih prilika, važno je napomenuti da svi potoci – Koravec, Buma (kanal), Vranić, Peščenjak, Lekenički potok i Lomnica (kanal) – teku u smjeru zapad – istok, tj. u smjeru nagiba terena, i utječu u Odru. Uza sve su prometnice prokopani odvodni kanali s obje strane. Uz poplavne i oborinske vode značajnu ulogu imaju i podzemne vode.

Tlo

Prema podacima iz elaborata kojeg su izradili šumarski stručnjaci na području su Turopoljskoga luga sljedeće vrste tala: 1. smeđe tlo, 2. pseudoglej, 3. pseudoglej-glej, 4. močvarno glejno tlo, 5. semiglej i 6. aluvij.

Klima

Turopoljski lug pripada umjereno toploj kišnoj klimi sa oznakom **Cfwbx** pri čemu je:

- C** – topla umjerena klima
 - f** – stalno vlažno
 - w** – suho razdoblje
 - b** – temperatura najtoplijeg mjeseca nije veća od 22 °C
 - x** – račvasti tip – jedan maksimum količine oborina pojavljuje se u proljeće i rano ljeto, dok je kasno ljeto suho i vedro, a drugi maksimum pojavljuje se u kasnu jesen.
- Mrazovi i snijeg pojavljuju se u hladnije godišnje doba, ali su uvijek prekidani toplim razdobljima, tako da dugotrajni snježni pokrov nije redovita pojava.

Vegetacija – biljne zajednice

Šumske zajednice:

- rakitova zajednica
- šume crne johe s trušljikom
- šume poljskog jasena s kasnim drijemovcem
- šume hrasta lužnjaka i velike žutilovke
- šume hrasta lužnjaka i velike žutilovke s bljedožutim šašem
- šume hrasta lužnjaka i velike žutilovke s rastavljenim šašem
- šume hrasta lužnjaka i običnog graba
- tipična šuma hrasta lužnjaka i običnog graba
- šume hrasta lužnjaka i običnog graba s bukvom.

Podaci o divljači

Divljač koja prirodno obitava ili se može uzgajati je srna obična, divlja svinja, zec i fazan.

Na području lovišta djeluju četiri lovačka društva:

1. L.D. Srndać Vukovina
2. L.D. Trčka Novo Čiče
3. L.D. Fazan Vukojevac
4. L.D. Buševac Buševac.

Što je Natura 2000, a što je FSC certifikat?

Natura 2000 ekološka je mreža sastavljena od područja važnih za očuvanje ugroženih vrsta i stanišnih tipova Europske unije. Njezin je cilj očuvati ili ponovno uspostaviti povoljno stanje više od tisuću ugroženih i rijetkih vrsta te oko 230 prirodnih i poluprirodnih stanišnih tipova. Dosad je u tu ekološku mrežu uključeno oko 27.500 područja na gotovo 20% teritorija EU, što je čini najvećim sustavom očuvanih područja u svijetu. Natura 2000 temelji se na EU direktivama, područja se biraju znanstvenim mjerilima, a kod upravljanja tim područjima u obzir se uzima i interes i dobrobit ljudi koji u njima žive.

FSC (*Forestry Steward Council*) međunarodna je nevladina organizacija čiji je cilj promovirati očuvanje i unapređenje okoliša i svjetskih prirodnih resursa. Korištenje toga loga znači da proizvodi dolaze iz kontroliranih izvora u kojima se gospodari prema ekološkim, socijalnim i ekonomskim principima.

Turopoljski lug i vlažne livade uz rijeku Odru zaštićene su 2003. kao značajni krajobraz ukupne površine 3.403,56 ha. Na tom području isprepliću se tri cjeline. To

su još uvijek očuvani kompleks poplavnih šuma hrasta lužnjaka – Turopoljski lug, vlažne livade uz rijeku Odru te prirodni tok rijeke Odre. Odransko polje s okolnim šumama prirodna je retencija, što znači da može primiti ogromne količine vode te na taj način štiti naselja koja se nalaze nizvodno uz rijeku Savu.

Dosadašnja istraživanja pokazala su kako se ovo područje odlikuje velikom raznolikošću staništa, a time i bogatstvom biljnih i životinjskih vrsta od kojih je većina zaštićena Zakonom o zaštiti prirode, a pojedine su zaštićene i na europskoj razini. Zabilježeno je 48 različitih stanišnih tipova, 358 biljnih svojti, 133 vrsta kornjaša, 60 vrsta pauka, 73 vrste danjih leptira, 23 vrste vretenaca, 13 vrsta vodozemaca, 9 vrsta gmazova, 23 vrste riba i 33 vrste sisavaca. Staništa se osobito ističu brojnošću i raznolikošću vrsta ptica, kojih je zabilježeno više od 200 vrsta. Od onih najugroženijih treba istaknuti orla kliktaša, štekavca, eju livadarku, crnu rodu te kosca koji se gnijezdi na vlažnim livadama uz Odru.

Zbog redovitih poplava, život na tom području nije nimalo lagan, ali na takve uvjete naviknuti su i ljudi, ali i biljke i životinje koje tamo obitavaju.

Područje Turopoljskog luga uključeno je u Ekološku mrežu Natura 2000 pod imenima Turopoljski lug (HR1000003) i Odransko polje (HR2000415), sveukupne površine 137,36 km². Ciljne su vrste očuvanja 17 vrsta ptica, gmazovi i vodozemci: crveni mukač (*Bombina bombina*), žuti mukač (*Bombina variegata*), barska kornjača (*Emys orbicularis*), veliki vodenjak (*Triturus carnifex*) i veliki dunavski vodenjak (*Triturus dobrogicus*), od sisavaca su to šišmiši: širokouhi mračnjak (*Barbastella barbastellus*), riđi šišmiš (*Myotis emarginatus*) i veliki potkovnjak (*Rhinolophus ferrumequinum*) te dabar (*Castor fiber*) i vidra (*Lutra lutra*), zatim leptiri: kiseličin vatreni plavac (*Lycena dispar*) i močvarna riđa (*Euphydryas aurinia*), od kornjaša: velika hrastova strizibuba (*Cerambyx cerdo*), jelenak (*Lucanus cervus*) i dvoprugasti kozak (*Graphoderus bilineatus*), a od biljaka četverolisna raznorotka (*Marsilea quadrifolia*).

Propadanje šuma

Iako se termin propadanja šuma javlja još u prošlom stoljeću, alarmantne je razmjere ta pojava poprimila zadnjih dvadesetak godina kako u Europi tako i u Hrvatskoj. Kako je najvažniji uzročnik propadanja šuma zračno zagađenje, godine 1985. u okviru je Konvencije UN i Europske komisije o prekograničnom onečišćenju osnovan Međunarodni program za procjenu i motrenje utjecaja zračnog onečišćenja na šume. Glavni je zadatak programa prikupiti podatke o stanju šuma i njihovoj reakciji na čimbenike stresa osobito zračnog zagađenja. Ključnu ulogu u Programu ima praćenje stanja oštećenosti krošanja putem vizualne procjene oštećenosti krošanja.

Suvremena zaštita šuma respektira ekološku ravnotežu u šumskim ekosustavima. Što je neki ekosustav labilniji, to je zaštita šuma značajnija i nije u suprotnosti s racionalnim gospodarenjem šuma. Štetni dominantni utjecaji su

Slika 10.: Sušac u Turopoljskom lugu
(izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

abiotski i biotski čimbenici. Abiotski su čimbenici mraz, niske temperature, kasni i rani snijeg, jaki vjetar, suša, ledolom i poplava, dok su biotski čimbenici virusi, bakterije, gljive, kukci, glodavci, divljač i čovjek. Šumu treba zaštititi od lošega gospodarenja, neadekvatnoga iskorištavanja, pretjeranih ambietalnih promjena i nepovoljnih biotskih čimbenika.

Što se tiče hrasta lužnjaka u Turopoljskom lugu, velika opasnost dolazi od zsjene, kasnijih mrazeva i suše te od štetnika i biljnih bolesti. Djelovanjem štetnika defolijatora i biljne bolesti pepelnice (*Microsphaera alphitoides*) hrast tijekom jedne vegetacije može izgubiti list i do tri puta.

Hrastova pepelnica (*Microsphaera alphitoides*) napada sve vrste hrastova, a kod nas su na prvom mjestu hrast lužnjak i kitnjak. Pepelnica stvara pepeljastu prevlaku na listu i lako se prepoznaje. U normalnim uvjetima pepelnica ne čini znatnu štetu starim hrastovim sastojinama, ona se redovito nalazi na listovima hrastova takvih sastojina. Šteta nastaje najviše na biljkama koje su izložene suncu, a to su biljke u rasadnicima, čiste sječine, progale i rubovi sastojina. Pepelnica se javlja i u starijim sastojinama, ali je u njima napad slabijeg intenziteta i ne pravi značajniju štetu.

Sasvim je druga situacija kada hrast strada od golobrsta ranih kukaca defolijatora (savijača, mrazovaca, ose listarice, gubara, kukavičjeg suznika i zlatokraja). Tada vrlo često novi list bude zaražen pepelnicom jer u to vrijeme vladaju optimalni uvjeti za njezin razvoj. Obično je bolest tako jaka da se mladi list koji je odmah zaražen ne stigne razviti, već ga pepelnica uništi i on brzo otpadne. Isto se dogodi i s trećim listom pa je vrlo često izgubljena cijela vegetacijska godina za napadnutu sastojinu. Kod hrastova pomlatka, pepelnica smanjuje visinski prirast i utječe na vitalitet mladih biljaka.

Slika 11.: Pepelnica na pomladku hrasta
(izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

Gubar (*Lymantria dispar*) jedan je od najznačajnijih šumskih štetnika koji kod masovne pojave može uzrokovati golobrst na velikim šumskim površinama.

Gubar glavonja ili hrastov gubar (lat. *Lymantria dispar*) vrsta je leptira iz porodice *Lymantriidae*. Ženka je zdepasta i dlakava tijela, bjelkaste boje (duga 2,5 cm), a mužjak manji, sivosmeđe boje. Jaja, što ih ženka odlaže na koru drveta i pokrije dlačicama svojega tijela, nalikuju na gljivu gubu (odatle ime). Jedan je od najvećih štetnika u listopadnim šumama i voćnjacima. Javlja se periodično u velikom broju (prenamnoženje ili gradacija gubara) kada izaziva golobrste na stotinama i tisućama hektara šumskih površina i milijunima stabala voćaka. Mužjak i ženka razlikuju se po izgledu. Uzrokuje sušenje stabala, smanjenje prirasta i poremećaj u gospodarenju šumama. Štete u poljoprivredi, posebno u voćarstvu jesu smanjenje uroda i sušenje stabala. Pored tih direktnih (ekonomskih) šteta daleko su veće ekološke štete koje je ponekad teško i izračunati. Gubar glavonja je polifagni štetnik čije se gusjenice mogu hraniti lišćem preko 100 vrsta biljaka, ali u pojedinim područjima svog rasprostranjenja preferira određene biljne vrste. U kontinentalnom dijelu to su prije svega hrastovi, obični grab, bukva i brijest, a od voćaka jabuke i šljive. Gubar u nedostatku hrane, može obrstiti i četinjače (smreku, jelu i borove). Kao primarni štetnik jedan je od prvih biotskih uzročnika u procesu sušenja hrastovih šuma.

Veliki mrazovac (*Erranis defoliaria*) jedan je od najznačajnijih štetnika u listopadnim šumama. Zajedno s malim mrazovcem, hrastovim savijačem, hrastovom osom listaricom i kukavičjim suznikom čini kompleks ranih defolijatora u našim najvrjednijim hrastovim šumama. To je leptir iz porodice *Geometridae* čije se ličinke hrane mladim listovima listopadnog drveća. Prezimljava u stadiju jajeta uz pupove hrasta i graba te u proljeće zajedno s otvaranjem listova gusjenice izlaze i počinju se hraniti mladim lišćem. Kod velike brojnosti može izazvati značajne štete pa i golobrst. Ličinke se kukulje u tlu i leptiri izlaze za vrijeme prvih mrazova. Kod mrazovaca je zanimljivo da ženke nemaju krila nego pužu po stablu gdje ih mužjak koji ima krila oplodi. Tada se ženke penju u krošnju gdje odlažu jaja na pupove. Gusjenice mrazovaca i ostalih leptira iz porodice *Geometridae* se zovu grbice zbog svog karakterističnog načina hoda (grbljenje).

Mrežasta hrastova stjenica (*Corythucha arcuata*) invazivna je strana vrsta u Hrvatskoj koja se brzo širi u hrastovim šumama i čini veliku štetu. Podrijetlom je iz sjeverne Amerike, a u Europu je unesena 2000. godine. U zadnjih nekoliko godina vrlo brzo se proširila u svim kontinentalnim hrastovim šumama i u urbanim područjima. To su sitni kukci, prozirnog pokrivanja koji ima mrežastu nervaturu (mrežasta stjenica). Ima nekoliko generacija godišnje. Ličinke i odrasli oblici ovog štetnika s donje strane lista sišu biljne sokove. Sisanjem uzrokuju diskoloraciju lista pa hrastove šume kod jakog napada već u kolovozu imaju brončano smeđe listove. Stjenice bodu i ljude, no ne mogu jako ubosti. Nisu opasne za čovjeka, ali kad ih ima u velikom broju, ulaze u oči, usta i zadržavaju se na odjeći. Stjenica nema prirodnog neprijatelja

(„šumarima su vezane ruke“), možda je rješenje u genetici, stvaranje tipičnog, ciljanog virusa koji bi joj eventualno naškodilo. Navodno u Izraelu već postoje rješenja koja će zasigurno biti enormno skupa. Građani jedino mogu upirati prstom i proglašavati šumare krivima. Krivi smo jedino što smo prihvatili FSC certifikat kojim ne odustajemo od prirodnog uzgoja i ne dopuštamo primjenu kemije u šumama. Naravno to je logično jer širokom primjenom insekticida uništavamo cijeli ekosustav, stoga to nije rješenje ovoga problema.

Što se tiče poljskog jasena u Turopoljskom lugu, i kod njega se javljaju štetnici koji zadavaju itekakve glavobolje šumarima. Počevši od jasenove pipe preko gljive mednjače (*Armillaria melea*) pa sve do najopasnije gljive koje uzrokuje potpuno odumiranje stabala poljskog jasena ime joj *Hymenoscyphus fraxineus* – gljivični patogen prvi je put opisan u Hrvatskoj 2009. godine. Odumiranje je utvrđeno u Europi na poljskom jasenu (*F. angustifolia*) te na američkim i azijskim vrstama jasena. Odumiranje je izraženo u krošnji stabala i obuhvaća velik broj simptoma, od sušenja i prijevremenog opadanja lišća, do nekroze i diskoloracije kore i drva. Izolacijom gljive na umjetnoj hranjivoj podlozi dolazi do razvoja tipičnih morfoloških obilježja kultura. Vrlo se brzo proširio na čitav prostor areala običnog i poljskog jasena u Hrvatskoj. Jasenova pipa štete čini u stadiju ličinke i u stadiju imaga kada vrši žderanje, izgriza listiće, sve do lisne nerventure čime utječe na prirast i zdravstveno stanje jasena.

Kontrola brojnosti štetnika

Na području Šumarije kontrolira se brojnost štetnika. U siječnju se svake godine, prema uputi stručnog suradnika za zaštitu šuma, na svakoj šumariji prorijedi uzorak hrastovih grančica. Grančice se režu sa svježe oborenih, zdravih hrastovih stabala, s vrha i iz sredine krošnje u dužini od oko 80 cm sa dobro očuvanim pupovima. Uzorak se uzima s deset stabala iz postojećih sječina. Uzorke se šalje u Šumarski institut u Jastrebarskom, gdje se utvrđuje prisutnost i brojnost pojedinih štetnika te prognozira njihov napad. Tim se načinom prognozira napad hrastove ose listarice.

Brojnost gubara kontrolira se u rujnu i prvoj polovici listopada prebrojavanjem najnih legala dijagonalnim prolaskom kroz odjel. Evidentiraju se sva zaražena i nezaražena stabla na obrascima po odsjecima, a objedinjeni podaci za čitavu Šumariju šalju se odjelu za ekologiju do 15. listopada.

Brojnost populacije mrazovaca počinje se kontrolirati od 20. listopada.

U svakom šumskom predjelu postoje skupine od po deset stabala s ljepljivim prstenovima koji služe za kontrolu brojnosti. Stablima treba izmjeriti opsege jer se pomoću njih izračunava kritični broj (koji iznosi 1–2 ženke po cm debla). Prebrojava se svaka 2–3 dana, a izvještaji o brojnosti šalju se odjelu ekologije do 10. dana u mjesecu, zaključno s 10. siječnja za određenu sezonu motrenja.

U slučaju velike opasnosti od golobresta za iduću godinu stručni suradnik

zaštite šuma dogovara aviosuzbijanje sa stručnjacima iz Šumarskog instituta, koja se prema njihovim uputama i provodi.

Osim toga svake se godine u Turopoljskom lugu postavljaju platna radi kontrole brojnosti šumskih defolijatora. Platna se postavljaju kroz nekoliko predjela ispod ranog i kasnog hrasta. Tijekom listanja defolijatori kreću u napad žderanjem hrastova lista, te izbacuju ekskreme ispod hrasta. Ekskrement pada na kontrolno platno. Ekskrementi se skupljaju sa svakog platna posebno i šalju u odjel za ekologiju radi utvrđivanja gustoće populacije defolijatora.

Slika 12.: Ljepljivi prstenovi za kontrolu brojnosti mrazovca (izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

Ostali štetni biotički čimbenici

KOROVI – rašireni su širom svijeta, imaju izraženu sposobnost samoodržanja, sposobni su nicati u različitim tlima i klimatskim uvjetima. Što se tiče Turopoljskog luga, veliki problem prirodnoj obnovi radi *Amorpha fruticosa* ili čivitnjača, jedna od najpoznatijih stranih invazivnih vrsta. U nizinskim područjima uz rijeke stvara guste monokulture gdje rijetko koja druga biljka može uspijevati. Na popisu je invazivnih vrsta jer svojim prisustvom na staništu uvelike ometa rast i razvoj ostalih, zavičajnih vrsta. Zbog vrlo brzog rasta i gustog sklopa čini zasjenu mladima drugih biljaka, primjerice mladima hrasta lužnjaka i poljskog jasena. Na travnjačkim površinama čivitnjača gradi jednolične, guste sastojine i onemogućuje rast drugih vrsta, zbog čega zavičajne biljke vezane uz travnjake gube staništa. Tako čivitnjača bitno utječe na smanjenje biološke raznolikosti jer onemogućuje obnovu prirodnih šumskih sastojina. Prepoznata je kao veliki problem. Na već postojećim staništima čivitnjaču je praktički nemoguće iskorijeniti jer se razmnožava vegetativno i sjemenkama, no moguće je kontrolirati njezino širenje kako bi se maksimalno ublažila šteta koju nanosi. Preporuča se mehaničko uklanjanje rezanjem na visini od nekoliko cm u odnosu na površinu tla.

DABAR (*Castor fiber*) – oglodano drveće, odgrizena stabla ili začepljeni cijevni propusti samo su beznačajan danak suživota s dabrovima u Turopoljskom lugu. Najveće probleme stvaraju dabrove brane zbog kojih su potopljene livade, šumarci, ali i ceste. Stručnjaci predlažu rješenje nalik onom iz Češke, gdje su uvedene zone u kojima su dabrovi poželjni i one u kojima su nepoželjni.

ŠUMSKI POŽARI – Požari općenito, pa tako i šumski, nastaju ako su ispunjena tri uvjeta (požarni trokut): prisutnost goriva, poticaj kisika i dovoljna temperatura. Šumski požari nanose šumama velike štete, što ovisi o starosti i površini šume, vrstama drveća, odnosno vegetacije te o vrsti požara i njegovoj jačini.

Vrste šumskih požara su:

1. niski ili prizemni požar – zahvaća samo mrtvi materijal na tlu i nisko rašće, redovito se brzo širi i doseže temperaturu do 900 °C
2. požar krošanja, odnosno vršni ili visoki požar – razvija se većinom iz niskog požara jakog intenziteta, a širi se skokovito, tj. prestiže liniju niskog požara i spušta se na zemlju i dalje se širi kao niski požar postajući sve jači ponovno se prebacuje na krošnje
3. podzemni požar – redovito se javlja na tresetištima, širi se vrlo sporo, ali čini velike štete na korijenu biljaka.

*Slika 13.: Opožarena površina u 5b odsjeku Turopoljskog luga
(izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)*

U Hrvatskoj je vrlo rijedak požar pojedinih stabala, a nastaje udarom groma ili paljenjem vatre u šupljinama stabala. Šumski požari rjeđe nastaju prirodnim uzrocima, već najčešće djelatnošću čovjeka. Najčešći je prirodni uzrok požara udar groma, a u nekim zemljama uzrok je i vulkanska erupcija. Svi ostali požari nastaju ljudskom djelatnošću, a po strukturi se mogu podijeliti u nekoliko grupa: nesretni slučajevi (eksplozije, promet), nepažnja i grubi nemar (poljoprivredni, radovi u šumi, izletnici, turisti, prolaznici, dječje igre, neuređeni deponiji i dr.), požari nastali namjernim paljenjem (piromani, osveta, špekulacije građevinskim zemljištem, diverzija) požari kojima se nije mogao utvrditi uzrok.

Najopasniji šumski požari u predjelu Turopoljskog luga nastaju u proljeće i ljeti kad ljudi pale grane i svoje poljoprivredne površine, tako je prošle godine u kolovozu izgorjelo 2,6 ha stare hrastove šume u Donjem Podotočju. Šteta je mogla biti i veća, ali pravodobnom reakcijom vatrogasnih službi i interventnih skupina šumskih radnika do štete ogromnih razmjera nije došlo. Da bi se smanjila opasnost i moguće štete od požara, šumarija treba planirati i provoditi preventivno uzgojne radove i druge mjere zaštite od požara, a to su: njega sastojina, pravodobna prorjeda sastojina, kresanje i uklanjanje suhog granja, izrada i održavanje protupožarnih prosjeka i putova te izrada i održavanje protupožarnih prosjeka s elementima šumske ceste.

Cilj je radova u šumi povećanje kvalitete (vrijednosti) drvnih proizvoda, njezina zdravlja i vitalnosti, kao i općekorisnih vrijednosti. Provode se tako da se održi prirodna struktura šume čime se osigurava njezina stabilnost, biološka raznolikost, potrajnost prihoda i produktivnost, a to znači i mogućnost kvalitetnije prirodne obnove. Pravilno obavljenim radovima umanjujemo i mogućnost nastanka štete (od suncožara, leda, vjetra, snijega, mraza, štetočina i sl.), a time i troškove uklanjanja njihovih posljedica. Kada šumarski stručnjaci govore o šumi, uglavnom upotrebljavaju pojam *sastojina*. Sastojina je dio šume koji se od ostalih dijelova šume razlikuje po vrsti drveća, starosti i stadiju razvitka, načinu postanka ili uzgojnom obliku i načinu gospodarenja.

Prema vrsti drveća (omjeru smjese) sastojine mogu biti:

1. čiste – jedna vrsta drveća zastupljena je sa više od 90 % drvne zalihe prema ukupnoj drvnj zalihi
2. mješovite – u kojima su uz glavne vrste drveća zastupljene i druge, sa udjelom većim od 10 % ukupne drvne zalihe.

Prema starosti i stadiju razvitka sastojine se razvrstavaju na:

1. ponik (do 1 godine starosti)
2. pomladak (1-4 godina starosti)
3. mladik (4-10 godina starosti)
4. koljik (10-14 godina starosti)
5. letvik (14-20 godina)
6. stadij odraslih stabala (20 godina); srednje dobne, starije i stare (20 godina starosti pa do kraja ophodnje).

Prema načinu postanka ili uzgojnom obliku sastojine mogu biti:

1. visoke – takve sastojine nazivamo još i sjemenjače, jer ih čine stabla nastala iz sjemena koje je s matičnih stabala (stabla koja čine sastojinu) palo na tlo. Sjemenjače mogu nastati sjetvom sjemena i sadnjom sadnica.
2. srednje – sastojine nastale dijelom iz sjemena, dijelom iz panja
3. niske – različiti degradirani oblici sastojina koje uglavnom nastaju zbog izostanka šumskouzgojnih radova tijekom njihovog razvoja. Takve sastojine nemaju osobitu vrijednost pa ih različitim šumskouzgojnim zahvatima pokušavamo prevest u vrijednije sastojine visokog uzgojnog oblika.

Prema načinu gospodarenja razlikuju se:

1. *jednodobne sastojine* – one u kojima su stabla glavne vrste drveća podjednake starosti, visina i prsnih promjera
2. *preborne sastojine* – one u kojima su raspoređena stabla različitih starosti, visina i prsnih promjera. U Hrvatskoj ih kao glavna vrsta tvori jela s primiješanim ostalim vrstama drveća

3. *raznodobne sastojine* – one u kojima se nalaze skupine (do 1 ha) stabala različitih starosti, prsnih promjera, visina i razvojnih stadija gdje su stabla unutar skupina podjednake dimenzije.

Može se zaključiti da se u Turopoljskom lugu prema načinu gospodarenja gospodari sa jednodobnim šumama koje su po načinu postanka i uzgojnom obliku visoke i prema omjeru smjese mješovite.

RADOVE KOJE OBAVLJAMO TIJEKOM ŽIVOTA SASTOJINE

1. njega pomlatka - pomlatkom nazivamo biljčice od prve godine života do starosti kada se oblikuje debalce i krošnja (1-4 god.). Sječom korova, grmlja, predrasta (nadulte jedinke) te agresivnijih vrsta od one s kojom gospodarimo oslobađamo vršni pup mlade biljke i dovodimo svjetlo koje joj je potrebno za rast. Za razvoj pomlatka bitno je iz sastojine na vrijeme ukloniti grane s površine ostale pri sječi stabala. Grane se mogu usitniti i posložiti na panjeve. U jednodobnim sastojinama nakon dovršnih sječa po potrebi se vrši sječa stabilaca na "čep" odnosno oštećeni pomladak se sječe na 3-4 cm iznad tla.

Slika 14.: Uklanjanje korova da bi pomladak mogao rasti i razvijati se (izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

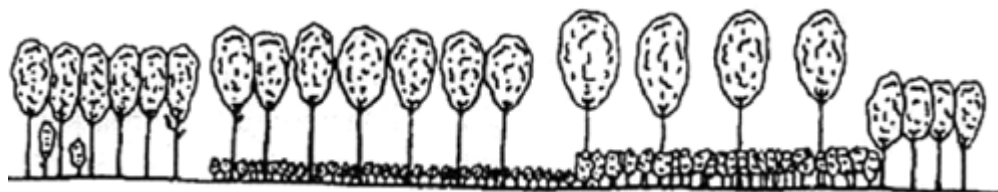
2. njega mladika - u stadiju mladika stabilca imaju oblikovano deblo i krošnju (4-10 god.). Iz sastojine je potrebno ukloniti suha, polomljena i rašljava stabilca.
3. čišćenje koljika – stadijem koljika nazivamo stabilca prosječnog prsnog promjera 5-7 cm (10-14 god). Iz sastojine uklanjamo sve što smatramo nekvalitetnim i suvišnim za razvoj mlade sastojine, kao što su nekvalitetna, bolesna, deformirana, polomljena i granata stabla te predrast. Uklanjamo također i nepoželjne vrste drveća čime reguliramo omjer smjese u sastojini.
4. čišćenje letvika – stadijem letvika nazivamo stabala prosječnog prsnog promjera 7-15 cm (14-20 god). U tom stadiju počinjemo raspoznavati "stabla budućnosti", a to su ona stabla za koje smatramo da bi zbog svoje kvalitete i vrijednosti trebala ostati u sastojini stoga iz njihove okoline uklanjamo ona stabla koja im smetaju pri daljnjem razvoju.

Jednodobne sastojine obnavljamo (pomlađujemo) prirodnim putem oplodnim sječama. Radovi kojima negujemo jednodobnu sastojinu provodimo kroz sve

razvojne stadije, od ponika do stare sastojine nakon čega počinju oplodne sječe. To su sječe starih sastojina koje se, ovisno o stanju sastojine, provode u trima sjekovima (pripremni, naplodni, dovršni) ili više njih, pričem se uz istodobnu pojavu prirodnog ponika i pomlatka zamjenjuju stare sastojine novom. Dovršni sijek provodi se kada je najmanje 70 % površine pokriveno pomlatkom koji je sposoban za razvoj.

*Slika 15.: Razvojni stadij hrastovih šuma
- koljika (izvor: privatna zbirka Juraja
Rončevića)*

Slika 16.: Shematski prikaz pomlađivanja pod zastorom krošanja oplodnim sječama u Hrvatskoj radimo već više od 200 godina. Prikaz je izradio profesor Waldbau u Zurichu 2002.godine

U jednodobnim sastojinama nakon dvadesete godina života sastojine započinju prorede kao faza njege i traju do razvojnog stadija stare sastojine. U toj fazi odabiru se "stabla budućnosti", uklanjaju bolesna i nekvalitetna stabla kao i ona stabla koja smetaju razvoju stabala budućnosti.

Slika 17.: Pripremni sijek u Turopoljskom lugu (izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

Priprema staništa, sjetva sjemena i sadnja sadnica

Radovima pripreme staništa stvaramo ili popravljamo stanišne uvjete kako bi osigurali kvalitetno prirodno pomlađivanje (prvenstveno omogućavamo sjemenu da padne na tlo, proklije i da se nastavi dalje normalno razvijati): uklanjanje grana s površine, sječu grmlja i ostalog nepoželjnog raslinja, čišćenje tla od korova, razbijanje busenova, rahljenje zbijenog tla, tla s nagomilanim sirovim humusom ili nerastvorenim listincem, djelomičnu ili potpunu obradu tla, površinsku odvodnju zamočvarenog tla, ograđivanje pomladne površine, trovanje glodavaca (po potrebi) i sl.

Slika 18.: Sjetva sjemena u Turopoljskom lugu (izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

Ako se sastojina nije dovoljno prirodno naplodila tako da na jedan kvadratni metar imamo barem jednu sadnicu, provodi se sjetva sjemena ili sadnja sadnica popunjavanjem nedovoljno naplođenih površina. Taj način pomlađivanja nazivamo umjetnim. Obavljaju se potrebni pripremni radovi tla za sjetvu i sadnju (ovisno o stanju tla radovi isti kao i kod pripreme staništa). U sastojinu nakon toga unosimo sjeme ili sadnice.

Kada se obavljaju radovi u šumi?

Razdoblje	Rad
proljeće, jesen	priprema tla za sjetvu i sadnju, sjetva i sadnja
kraj proljeća, ljeto	priprema staništa, njega pomlatka, njega mladika
uglavnom u jesenskom i zimskom razdoblju	čišćenje koljika i letvika
tijekom godine	ovisi o štetniku i intenzitetu napada, provodi se po potrebi zaštita od štetnih organizama
za vrijeme trajanja vegetacije (u pravilu)	doznaka

Kada se obavlja sječa?

Razdoblje	Rad
za vrijeme mirovanja vegetacije	oplodne sječe u jednodobnim sastojinama, sječa stabalaca na "čep"
tijekom cijele godine osim u prva dva mjeseca od početka vegetacije	proreda
u pravilu za vrijeme trajanja vegetacije	sječa u jednodobnim i prebornim sastojinama gdje su predviđeni radovi njege

Izrada mreže uzgojnih staza u šumama hrasta lužnjaka mjera je učinkovitije njege i učinkovitije korištenje šumskih resursa kao i uvelike olakšana kontrola uzgojnih radova u svim dobnim stadijima. Mreža se formira u godini prvoga uzgojnog zahvata nakon dovršenoga sijeka (prije popunjavanja sadnicama ili njege pomlatka). Radnicima je rad sa staza jednostavniji i lakši, a posebice je učinkovita kontrola.

Izradu uzgojnih stazica i njezino održavanje kroz godine izrađuje šumarija vlastitim kapacitetima. Proizvodna površina između staza različitih je širina u pojedinim UŠP-ima, ali najčešće iznosi 3–5 m.

Slika 19.: Uzgojna stazica u Turopoljskom lugu (izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)

Uzgojni radovi i zaštita šuma Šumarije Velika Gorica

U 2022. Šumarija Velika Gorica utrošila je 6.500,000 kn za radove na uzgoju i zaštiti šuma. Za kraj godine planirana je sadnja 60 000 sadnica. Planiran je unos hrastova sjemena, 85.000 kg (1 kg žira = cca 260 kom žireva). Kada bi primitak bio 100%, to bi značilo 22.100,000 mladih biljaka. Da bi primitak i uspjeh bio što bolji, potrebno je raditi njege mladih sastojina (uklanjanje pionirskih vrsta i korovske vegetacije koja ometa rast i razvoj mladih biljaka te onemogućava dolazak sunčeva svjetla na tu mladu biljku), zaštitu mladih biljaka od pepelnice, zaštitu mladih biljaka od glodavaca i sl. Prekrasne mlade sastojine u Turopoljskom lugu jamstvo su opstojnosti i stabilnosti hrasta lužnjaka, kao i samog Turopoljskog luga kao šumskog ekosustava. Mlade sastojine na mjestu starih šuma već sada pokazuju bolju prilagodbu vremenskim uvjetima, nižim razinama podzemnih voda i osiguravaju 20 puta veću proizvodnju kisika po jedinici površine, u usporedbi sa starim šumama, čiji vitalitet, sposobnost reprodukcije i sama kvaliteta drveta rapidno opada nakon 130-te godine.

*Slika20.: Mlada stabilna sastojina hrasta lužnjaka u Turopoljskom lugu
(izvor: privatna zbirka Juraja Rončevića)*

MOLITVA ŠUME

PROLAZNIČE!

Kad pored mene prođeš i zaželiš podići svoju ruku protiv mene,
pazi, nemoj me ozlijediti jer:

Ja sam toplota tvoga ognjišta u hladnim zimskim noćima,
prijateljski hlad, koji te štiti od ljetnog sunca,
moj ti plod osvježava grlo i gasi žeđ dok putuješ.

Ja sam sljeme tvoje kuće, daska na tvojoj trpezi,
postelja na kojoj spavaš i drvo od kojeg gradiš lađe.

Ja sam držalica tvoje motike, vrata tvog obora,
drvo tvoje koljevke i mrtvačkog sanduka.

Ja sam hlebac dobrote i cvijeće ljepote.

Prolazniče saslušaj moju molitvu:

„Ne ozlijedi me!“

LITERATURA

1. *Osnova gospodarenja za gospodarsku jedinicu Turopoljski lug.*
2. Božić, Aleksandar. 2016. *Magna Silva* : Turopoljski lug, Velika Gorica : Magna silva.
3. Meštrović, Šime; Fabijanić, Gašpar. 1995. *Priručnik za uređivanje šuma*, Zagreb : Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Hrvatske – Hrvatske šume.
4. Schütz, J.-P. 2002. *Die Technik der Waldverjungung von Waldern mit Ablosung der Generationen* Skript zur Vorlesung Waldbau II, Zürich : Professur Waldbau ETH Zentrum.
5. *Održivo korištenje prirodnih dobara i ekološka mreža*, <https://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/odrzivo-koristenje-prirodnih-dobara-i-ekoloska-mreza/ekoloska-mreza/natura-2000> (zadnji pregled 28. travnja 2023.).

TUROPOLJSKA SVINJA

Naša najstarija pasmina svinja

Razvoj domaćih životinja pa tako i pasmina svinja povezan je s ljudima i područjem u kojem su se tijekom povijesti razvijale te su njihov napredak i opstanak usko povezani i isprepleteni. Domaće su svinje udomaćene od divljih predaka i naše svinje vuku podrijetlo od divlje europske svinje. Na području Hrvatske sve do sredine XVIII. stoljeća bile su zastupljene isključivo primitivne kasnozrele i niskoproduktivne pasmine prilagođene prirodnim, pretežno držanim na pašnjacima i u šumama (Vučevac-Bajt, 1988.). Kvalitetnija hranidba i držanje svinja uslijedilo je tek poslije 1800. godine, kada su se poboljšali uvjeti za razvoj poljoprivrede. Od primitivnih pasmina svinja u Hrvatskoj su bile zastupljene šiška, bagun, turopoljska svinja, mangulica i crna slavonska svinja (Kadić, 1975., Vučevac-Bajt i sur., 2001.). Analiza ranijih istraživanja o postanku turopoljske svinje i pasmine, nedvojbeno ukazuje da je turopoljska pasmina autohtona pasmina svinja, čiji razvoj započinje u procesu domestikacije na prostoru Turopolja. Navodi o pojedinim pasminama koje su od XVII. do XIX. stoljeća sudjelovale u njezinom formiranju vrlo su različite te se bez genetske analize ne može pouzdano tvrditi koje su to pasmine (Đikić i Jurić, 2001.). Druga polovica XIX. i prva polovica XX. stoljeća razdoblje je velikog uspona tada moderne turopoljske svinje i ona postaje značajan gospodarski čimbenik na prostoru Turopolja poznat na tržištu Austrije i Mađarske. Turopoljska svinja se proširila na područje Slavonije, Podravine i jugozapadni dio Mađarske. Bila je uvelike iskorištavana u mesnoj industriji, da bi uslijed gubitka interesa za svinjsku mast i sve većeg prodora mesnih svinja u naša područja, ta pasmina bivala sve više potiskivana. Tijekom posljednjih pet desetljeća XX. stoljeća broj turopoljski svinja je drastično smanjen, sve do ugroženosti pasmine. Takvu je stanju doprinijela i zabrana šumske ispaše, gubitak velikih šumskih posjeda, društveno-socijalne promjene na selu, promjene u poljoprivredi (Robić, 2002.). Turopoljska svinja kao najstarija hrvatska i jedna od najstarijih europski pasmina ima značajnu ulogu u procesu korištenja prirodnih resursa Republike Hrvatske, a njezino očuvanje i zaštita je od nacionalnog značenja.

Uzgojno područje turopoljske svinje

Nedvojbeno je, da su se Hrvati od prastarih vremena bavili uzgojem svinja. Oni su se tom gospodarskom granom bavili i u svojoj pradomovini. Uz sve ostale domaće životinje u svoju su novu domovinu doveli i svinje, misli se da je to bila šiška (Ulmansky, 1911.). Laszowski (1910.) u svojoj knjizi „Povijest plemenite općine Turopolje“ spominje slučaj sa Grgurom, sinom Stjepanovim, koji je godine 1352.

kao službenik bana i župana, oteo Turopoljcima mnogo svinja te u šumi kraj Bune do gola svukao tri pastira i isprebijao ih na mrtvo ime. Svinja je dobila ime po Turopolju, a ranije se rabio naziv „Polje zagrebačko“ (*Campus Zagrabienensis*), a tek kasnije 1334. godine spominje se prvi puta „Polje Turovo“ (*Campus Turuoi*). Hrvatski naziv Turopolje susreće se u prvi puta u zapisima 1530. godine, a potječe od goveda Tura (*Bos primigenius Bojanus*).

Razvoj turopoljske svinje tekao je kroz dugo razdoblje. Njezina sudbina usko je povezana s prilikama u Turopolju. Kroz povijest ta je pasmina bila podvrgnuta nizu transformacija od kojih su nam neke poznate. Smirivanjem prilika u Europi koncem XVII. stoljeća, kao posljedica prestanka turske opasnosti, a nakon toga započinje gospodarski oporavak (Robić, 2002.).

Turopoljska je svinja bez sumnje naša najstarija pasmina svinja te se uvrštava u red najstarijih europskih pasmina (Mason, 1988., cit. Robić, 2002.). Uzgojno područje turopoljske svinje je Turopolje i okolna područja (slika 1.).

Slika 1.: Mijo Kundić iz Mraclina u obilasku svojih svinja u Turopoljskom lugu. Slika s desna na lijevo: Mijo Kundić i njegova supruga, ostali nepoznati (izvor: iz zbirke Mije Kundića).

Turopolje ima neznatan pad prema Savi, te samo po sebi nije izloženo poplavama, ali kad Sava nabuja, uspori tok vode i radi toga dolazi izlivanje vode te je Turopolje većim dijelom močvarno. Radi svojih odličnih svojstava pasmina turopoljske svinje brzo se proširila u susjedna područja u kojima su uvjeti vrlo slični onima u Turopolju, a najviše jer je savršeno prilagođena životu na podvodnom i močvarnom tlu te osposobljena za iskorištavanje žira. Tako se turopoljska svinja uzgajala i na području Novske, Kutine, Čazme, Dugog Sela, Siska, Zagreba, Pisarovine, Jastrebarskog, Karlovca, Gline i Petrinje. Prema podacima iz „Popisa stoke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca od 31. siječnja 1921.“ došlo se do podataka o broju svinja u različitim područjima (tadašnjim srezovima). U najvećem dijelu navedenih područja postoje i druge pasmine svinja, na koje po procjeni otpada oko 25%, a na turopoljsku svinju

otpada otprilike oko 85 000 grla (Ritzoffy, 1931.). (Tablica 1).

Tablica 1. Zastupljenost turopoljske svinje u pojedinim područjima (podaci za 1921. godinu) (Ritzoffy, 1931.).

Područje (Srez)	Broj svinja
1.Čazma	10 080
2.Dugo Selo	10 009
3.Glina	9 553
4.Jastrebarsko	8 278
5.Karlovac	6 658
6.Kutina	8 313
7.Novska	11 451
8.Petrinja	7 831
9.Pisarovina	4 241
10. Sisak	11 785
11. Velika Gorica	11 742
12. Zagreb	12 678
Ukupno	112 619

Postanak turopoljske svinje

Turopoljska svinja nastala od europske divlje svinje (lat. *Sus scrofa ferus europeaeus*). Nastala je u VI. stoljeću križanjem šiške sa krškodolskom pasminom. Postoji pisani trag o turopoljskoj svinji još iz 1352. godine. Razvoj turopoljske svinje tekao je više stoljeća. Važnim u razvoju turopoljske svinje smatra se događaj iz polovice XIX. stoljeća kada je Miško pl. Leder iz Kurilovca u svoj uzgoj uveo svinju sličnih obilježja i križao ih sa svojim svinjama. Od tada se u Turopolju uzgajaju svinje sa stalnim svojstvima koje su odgovarale gospodarskim zahtjevima onog vremena. Prema zapisima Ritzoffiya (1935.) svinja koju je u svoj uzgoj uveo Leder mogla je biti samo krškodolska svinja. Jedina svinja koja se u to vrijeme uzgajala u tom dijelu Europe bila je krškodolska svinja, a po svojim morfološkim karakteristikama gotovo istovjetna s turopoljskom. Među pasminama koje su polovicom XX. stoljeća bile zastupljene na području tadašnje države, turopoljska je pasmina zauzimala oko 4 do 4,82% udjela svih pasmina svinja, a ukupan broj svinja u pojedinim razdobljima kretao se od 85 000 do najviše 129 274 komada. Na području tadašnje Savske banovine njezina zastupljenost bila je čak 20% od ukupnog broja svinja.

Turopoljska svinja je radi svojih odličnih svojstava bila cijenjena i izvan granica Hrvatske. Izvažali su je za rasplod, a spominje se da je 1910. godine izvezeno je u Mađarsku 12 krmača. Prema prof. Ujheljiu čistokrvnom tipičnom turopoljskom svinjom smatrala se samo ona svinja koja je po sebi imala sedam crnih piknji.

Opis pasmine turopoljske svinje

Turopoljska svinja obrasla je kovrčavom dlakom, žućkasto bijele boje sa nekoliko crnih šara po tijelu koje ne smiju premašiti veličinu dlana. Koža je najvećim dijelom ružičasta bez pigmenta. Ima karakterističan izgled, glava i uha su srednje veličine, poluklapava u smjeru njuške tako da ne zaklanjaju vidno polje. Vrat je kratak, leđa su prema stražnjem kraju uzdignuta, tako da je odrasla svinja u križima viša za 10 cm nego u grebenu. Sapi su iskošene, rebra su obla, noge su tanke, pravilno građene, papci su žute boje. Vrlo su otporne i čvrste konstitucije, dobroćudne, a po svojim fiziološkim osobinama, turopoljska svinja je masna pasmina. Posjeduje i vrlo dobru kvalitetu mesa te je radi takvi svojstava bila vrlo cijenjena i na stranim europskim tržištima (Findrik, 1948.). Turopoljska svinja je kao i svaka primitivna pasmina, prema različitim promjenama i bolestima prilično otporna. Savršeno je prilagođena životu na močvarnom tlu i podnosi razne vremenske nepogodnosti (Ritzoffy, 1931.). (slika 2.).

Slika 2.: U dvorištu obitelji Galeković – Načelnikovih u Mraclinu, svinjar tuli u rog i doziva svinje (izvor: V. Huzjak, 1970.).

Izbor svinja za rasplod

Desetljećima se ništa nije izmijenilo u držanju, ishrani i njezi turopoljske svinje. Poznato je da iako kasno zrele pasmine, nazimice turopoljske svinje često su se vrlo rano pripuštale, već u starosti od šest do osam mjeseci, a isto tako su se prerano isključivale iz rasploda, bez obzira na rasplodnu sposobnost i kvalitetu potomstva. Tako da su se rijetko mogle naći krmače s četiri ili pet godina starosti. Za nerasta se ostavljalo uvijek najljepše muško prase od najbolje krmače, ali iz vlastitog stada. Nerasti su obično služili za rasplod do jedne godine starosti, kada su bili kastrirani. Krmače su bile oplođene na paši, što ukazuje na nekontrolirani način uzgoja i bilo kakav vid selekcijskog rada i oplemenjivanja. Provodilo se parenje u srodstvu, u slučaju da se to ne ostvari tek tada se posezalo za drugim nerastom, nije bilo uobičajeno kupovati nerasta iz drugog uzgoja. U dobi od šest do sedam mjeseci mladi bi nerast oplodio sve krmače u stadu i nakon toga je bio kastriran. U Turopolju se uopće nije ostavljao nerast, a samo iznimno se događalo da ostave takvog nerasta da još jednom oplodi sve krmače. Svake godine ostavljao se određeni broj nazimica, a izlučivao se isto toliko starih krmača. Pri tome ništa nije značila rasplodna kvaliteta krmače, kada na nju dođe red ona bude izlučena i kastrirana. Uzgajivači su to opravdavali time što je meso starijih krmača manje vrijedno i da je bolje ako krmača dođe u tov ako je mlađa. U uređenim uzgojima nazimice se nisu pripuštale prije nego je navršila deset mjeseci, a oni napredniji su čekali s pripustom do 13 ili 15 mjeseci. Krivo je mišljenje da su turopoljske svinje slabo plodne. One redovito prase 7 do 10 komada odojaka, a iznimno i više, ali krmača ne može othraniti pet ili šest prasadi. Turopoljske krmače preslabo su hranjene i zbog toga nisu u stanju othraniti više od pet, šest odojaka. Krmače su se pripuštale tri puta u dvije godine, razlog je bila slaba ishrana (Findrik, 1948.) (slika 3.).

Slika 3.: Turopoljska svinja s prasadi u Turopoljskom lugu 2018. godine

Hranidba turopoljskih svinja

Najvažnija hrana za svinje u uzgojnom području je paša na mokrom i vlažnom tlu. Na mokrim pašnjacima i u šumama nalaze gotovo svu proteinsku hranu u obliku kukaca, glista, ličinki crva, a najvažnija hrana je hrastov žir i razno korijenje. Ogromne šume pogodovala su razvoju turopoljskog svinjogojstva. Osobito ranije

Slika 4.: Tov turopoljskih svinja u „kocu“ u Mraclinu (izvor: iz zbirke Mije Kundića).

Slika 5.: Turopoljske svinje na „kopajne“ - Velika Gorica 1945. godine (izvor: zbirka Juraja Cundekovića)

dok su postojale jake zadruge s velikim zadružnim posjedima s velikim čoporima, a ti su čopori najveći dio godine proveli u šumi. Tamo su se krmače pripuštale, kod kuće su se oprasile i nakon što je pomladak odbijen od sise, kastrirana muška prasad, opet je sve zajedno otjerano u šumu na pašu. Suprasne krmače su se hranile obilno, a krmače u zadnjoj fazi suprasnosti i poslije prašenja su slabo hranjene. Ako je paša radi vremenskih nepogoda bila slaba i svinje su se držale kod kuće tada su se hranile posijama u vodi i s nešto kukuruza. Cijelo ljeto krmača uz pašu dobiva samo malo kukuruza. Prasad je sisala oko osam tjedana, prihranjivali su se kukuruzom ili ječmom nakon tri do četiri tjedna, a nakon odbijanja odlazili su s krmačom na pašu, gdje su uz žir i bukvicu dobivali i nešto kukuruza u zrnju. Zimi je, dok su se nalazile kod kuće, glavna hrana svinjama bio kukuruz i napoj uz nešto krumpira (Ritzoffy, 1931., Findrik, 1948.). (Slika 4, 5 i 6)

Slika 6.: Turopoljske svinje u Kušancu 1935. godine, vlasništvo Juraja Cundekovića iz Velike Gorice (izvor: zbirka Juraja Cundekovića)

Za uzgoj turopoljske svinje bile su neophodne velike hrastove šume i u većem dijelu močvarno tlo. Pašnjaci su u Turopolju bili uređeni za goveda i nije se dozvoljavala paša za svinje. Veći gospodari držali su od trideset do sto i više svinja, a svinje su najveći dio godine provodile u šumi na tzv. "stancima" (slika 7).

Slika 7.: Turopoljski lug „stanci“ oko 1940. godine. Drugi s desna je Mijo Kundić, a prvi s desna s kuburom je njegov svinjar (izvor: Iz zbirke Mije Kundića).

Svinje su gotovo cijelu godinu provodile u šumi, a samo prije isporuke ili klanja dovodile su se doma u staje gdje su se još dohranjivale kukuruzom.

Tovljenje svinja ovisilo je o rodnosti žira i dovoljnih količina vode u šumi. Ako je godina bila povoljna svinje su se iz šume vraćale utovljene pa su trebale manje kukuruza. U tov su se obično stavljale kastrirane krmače u dobi od dvije do četiri godine te muška prasad iznad godine dana. U tovlilištima se obično nalazilo više od 80% kastriranih krmača i oko 20% muških kastrata. Svinje koje su se vraćale iz šume i žirenja, prve su dane dobivale malo kukuruza (oko 1 kg) i čiste vode. Takva promjena imala je svrhu da se očiste crijeva, a svinja se privikne na promjenu hrane. Nakon toga su se hranile prekrupom kukuruza (do 5 kg) dnevno ili je dio zamijenjen s ječmom (oko 1/3). U tovu su svinja dosežale težinu od 170 do 220 kg žive vage, a za to se potrošilo oko 400 do 600 kg kukuruza. Autor navodi da su Mracinci bili naročito vješti u tovljenju svinja (Ritzoffy, 1931.). (Slika 8)

Slika 8.: Svinjar sa turopoljskim svinjama u šumi u Lukavcu (izvor: V. Huzjak, 1970.)

Turopoljska svinja danas

Turopoljska pasmina svinja spada u vrijedne autohtone pasmine svinja. Koncem prošlog i početkom ovog stoljeća počelo je križanje ove autohtone pasmine s drugim pasminama, u početku s berširskom, ali se ubrzo prestalo jer su se tako oplemenjeni križanci teško prilagođavali na uobičajeni način života turopoljske svinje. Turopoljska svinja vezana je na područje Turopolja, a biološke značajke svinje odraz su uvjeta i vremena u kojima je pasmina nastala. Uz promjene društveno gospodarskih odnosa u XX. stoljeću zaustavlja se razvoj ove pasmine, a zaustavlja se i način držanja i hranidbe vezanih za ovu pasminu. Dolazi do naglog razvoja selekcije svinja koje doprinose bržem razvoju pasmina koje tadašnje tržište zahtijeva u čemu ta pasmina zaostaje. Danas turopoljska svinja kao masna pasmina i tip za pašno držanje svinja nema gospodarsku važnost u svinjogojstvu Hrvatske, jer su procesi uzgoja i selekcije koji su započeli na modernizaciji ove pasmine iza Drugog svjetskog rata zaustavljeni. Ukinute su zemljišne zajednice poput Plemenite općine turopoljske i uvođenjem zemljišnog maksimuma te uvođenje intenzivnog uzgoja svinja. Tako da se ta pasmina nalazila u statusu nestanka, ali i obnove, jer je Hrvatska preuzela obvezu zaštititi biološke resurse pa tako i turopoljsku pasminu. Na području Republike Hrvatske, 2019. godine registrirano je 148 krmača i 19 nerasta turopoljske svinje. Većina uzgoja nalazila se na području Turopolja južno od Zagreba, na lokalitetima Lukavečki čret u okolici Velike Gorice. Većina grla je raspršena na području Zagrebačke i Sisačko – moslavačke županije. Drže se uglavnom u ekstenzivnim uvjetima i samim time cjelokupna, ipak prilično mala populacija još je uvijek znatno ugrožena zbog moguće pojave različitih uzročnika vrlo opasnih bolesti svinja poput klasične ili afričke svinjske kuge i drugih. Važno je zbog očuvanja, širenje populacije ove pasmine na različite lokacije diljem Republike Hrvatske (Đikić i Jurić, 2002.).

Prema podacima Ministarstva poljoprivrede (2022.) prema broju uzgojno valjanih grla izvornih pasmina i efektne populacije tijekom 2021. godine navodi se da turopoljska pasmina svinja ima 18 muških i 240 ženskih jedinki kod 19 uzgajivača i smatra se ugroženom pasminom. Očuvanje, uzgoj i promocija izvornih pasmina može pomoći stvaranju dodane vrijednosti, a time očuvanja tradicijski vrijednosti i oživljavanje ruralnih područja.

Korištena literatura:

- Đikić, M., I. Jurić (2001): Turopoljska pasmina svinja autohtona hrvatska pasmina - postanak, opstanak ili nestanak. Biološka raznolikost u stočarstvu Republike Hrvatske. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Str. 97-113.
- Đikić, M., I. Jurić (2002): Turopoljska svinja- autohtona hrvatska pasmina. Plemenita općina turopoljska, Velika Gorica.
- Findrik, M. (1948): Prilog poznavanju turopoljskih krmača. Vet. arhiv 3/4, 73-86.
- Kadić, M. (1975): O hranidbi svinja u prošlosti Slavonije. Vet. Glasnik, 29 (4), 301-306.
- Laszowski, E. (1910): Povijest plemenite općine Turopolje. Plemenita općina Turopolje. Velika Gorica.
- Ministarstvo poljoprivrede (2022): Hrvatske izvorne i zaštićene pasmine- turopoljska svinja (Banka gena). <https://bag.mps.hr/o-banci-gena>
- Ritzoffy, N. (1931): Prinos k poznavanju turopoljskog svinjčeta. Vet. Arhiv, 1, 83-134.
- Ritzoffy, N. (1935): Uzgoj svinja - turopoljska svinja. Skripta Veterinarskog fakulteta u Zagrebu, Zavod za stočarstvo.
- Robić, Z. (2002): Prilog obnovi turopoljske pasmine svinja. Agronom. Glasnik, 5-6, 305-320.
- Ulmanski, S. (1911): Studie uber die Abstammung des Šiška schweines. Zietschrift für das landwirtschaftliche versuchsweser in Ostereich, Wien.
- Vučevac Bajt, V. (1988): Povijesni preobražaj primitivnih pasmina svinja u visokoproduktivne na teritoriju Hrvatske. Acta Hist. Oecon. Jugosl. 15 (1), 49-55.
- Vučevac Bajt, V., G. Gregurić Gračner, A. Vitković (2001): Autohtone pasmine svinja na području Hrvatske. Stočarstvo, 55 (5), 351-356.

POVIJEST NASTANKA I OČUVANJA „VRATA OD KRČA“ U TUROPOLJSKOM LUGU

mh
maticahrvatska
LUČ 10 (2022.)

VESNA ŽUPETIĆ

Stručni rad objavljen u **Godišnjaku**
zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 45/2021.

Šume su bile važan resurs na kojem se temeljio gospodarski razvoj Turopolja sve do sredine 20. stoljeća. O gospodarenju i korištenju šumskog bogatstva postoje zapisnici od najranijeg vremena. Najstariji zapis o organiziranom krčenju šumskih površina većeg opsega u Turopolju potječe iz druge polovine 18. stoljeća. Nakon završetka krčenja, u znak sjećanja na ovaj iznimni poduhvat Turopoljci su podigli drveni spomenik Vrata od krča u Turopoljskom lugu. Početkom 20. stoljeća izvorna drvena arhitektura spomenika zamijenjena je betonskom.

U posljednjih četrdesetak godina gospodarsko korištenje šuma, sječa stabala uz uporabu suvremene tehnologije, specijaliziranih dizalica te transportnih vozila znatno je ugrozila spomenička svojstva ovoga kulturnog dobra. U vremenskom periodu od 1982. do 2020. godine, zbog nepažnje prijevoznika drvene građe, Vrata od krča srušena su četiri puta: 1982., 2001., 2017. i 2019. godine. Tekst donosi pregled svih konzervatorsko-restauratorskih radova koji su poduzimani na spomeniku nakon oštećivanja kao i promjena koje su se posljedično dogodile prilikom obnove te utjecale na izvornost spomeničkih obilježja kulturnog dobra.

UVOD

Spomenik Vrata od krča podigli su turopoljski plemići 1779. godine od drva u spomen na izniman napor uložen u krčenje turopoljskih šuma i stvaranje plodnih površina. Drveni spomenik srušila je velika poplava 1914. godine. Na istom mjestu izgrađen je 1916. godine novi betonski spomenik. Drvena greda s latinskim natpisom spašena je od poplave i ugrađena na novu betonsku arhitekturu (sl. 1).

Spomenik je smješten na šumskom putu u Turopoljskom lugu, regija Turopolje, na katastarskoj čestici br. 2 (zk. ul. 7), k.o. Turopoljski lug. Nalazi se na administrativno-upravnom području jedinice lokalne samouprave Grada Velike Gorice te je dio njezine kulturne baštine. U povijesnim dokumentima sve do 14. stoljeća za ovaj prostor umjesto naziva Turopolje u upotrebi je naziv Zagrebačko polje, a u povelji bana Stjepana iz 1249. i 1255. godine Turopoljski lug spominje se pod nazivom Velika šuma.¹

Turopoljski lug smješten je u regiji Turopolje, koju opisujemo kao nizinsko područje koje se prostire južno od Zagreba, uz desnu obalu rijeke Save u smjeru

¹ DRVODELIĆ, DAMIR, 1999., 67.

Slika 1.: Vrata od krča – Turopoljski lug (foto: G. Jerabek, 2022.)

Siska, gdje postupno prelazi u Pokuplje te dijelom uključuje i pobrđe Vukomeričkih gorica.² Granice Turopoljskog luga omeđene su rijekom Odrom, Kanalom Sava – Odra, željezničkom prugom Zagreb – Sisak te Odranskim poljem. Šumsku cjelinu Turopoljskog luga čine: Kozjak, Međubunje, Topolovec, Rastine, Prekobunje s predjelom Jalševa greda, Kolniki, Klenovo, Ostrovska greda, Strug i Ostrovje, Jasenje s predjelom Velika globuka i Krč (Turopoljski krč).³ Za razumijevanje konteksta izgradnje spomenika te njegova kulturno-povijesnog značaja za lokalnu zajednicu pogodnija je prostorno-identitetska definicija Turopolja profesorice Borne Fuerst-Bjeliš koja polazeći od prirodnih i egzistencijalno-proizvodnih te socio-kulturnih obilježja povezuje nizinski dio i pobrđe Vukomeričkih gorica u jedinstvenu cjelinu. Prema Bjeliš egzistencijalno-proizvodna povezanost temelji se na tradicijskom gospodarstvu, od svinjogojstva u Turopoljskom lugu, vinogradarstva i polikulture u pobrđu te polikulture i uzgoju žita u nizinskom dijelu. Socio-kulturnu povezanost pronalazi u lokalnom govoru⁴, kulturnom krajoliku te upravno-političkoj i crkvenoj organizaciji prostora kroz povijest. Svijest o regionalnom identitetu proizvod je kulturnog nasljeđa, a oblikovanju ove percepcije te njenoj održivosti kroz povijest najznačajnije je pridonijela najstarija upravno-politička organizacija u Turopolju, Plemenita općina turopoljska koja je u kontinuitetu trajala od XIII. stoljeća do 1947. godine.⁵

² KLEMENČIĆ, MLADEN, 2021. (2022.).

³ MATKOVIĆ MIKULČIĆ, KATJA, 2010., 25.

⁴ Turopoljski dijalekt pripada kajkavskom narječju te je zaštićeno nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske, od 2017. godine.

⁵ ŽUPETIĆ, VESNA, 2012. (2022.) prema: FUERST-BJELIŠ, BORNA, 2012., 1, 13.

Upravljanje i gospodarenje Turopoljskim lugom bilo je u nadležnosti Plemenite općine turopoljske, zajednice turopoljskih plemića organiziranih u četrnaest sučija u nizinskom dijelu Turopolja i osam sučija u Vrhovlju.⁶ Svaka sučija imala na čelu suca, a na čelu Plemenite općine turopoljske postavljen je župan – komeš. Ova naslijeđena plemenska organizacija temeljila se na relativno demokratskoj upravi – suci i župan birali su se na spravišćima. Imali su ovlasti uređivati imovinska i gospodarska pitanja u zajednici, o čemu su se vodili zapisnici iz kojih danas možemo rekonstruirati djelovanje ove dugovječne zajednice kroz povijest. Najveća gospodarska vrijednost Turopoljaca bile su šume. Šume su se prema vlasništvu dijelile na zajednički posjed cijele Plemenite općine turopoljske, na posjed pojedinih sučija, a manji dio šuma bio je u privatnom vlasništvu pojedinih obitelji.⁷ Svinjogojstvo⁸ i trgovina drvom najstarije su gospodarske grane u Turopolju. Posebno se čuvao hrast i njegov plod žir jer je bio važan za ishranu turopoljskih svinja čije je meso bilo cijenjeno i traženo. Budući da je o šumama ovisio prosperitet kako pojedinca tako i cijele zajednice, posvećivana im je posebna pozornost te su imali organizirane čuvare šuma koji su birani na turopoljskim spravišćima. Iz sačuvanih se pisama razbire, da su lugari i vojvode u prvom redu imali čuvati šume, a zatim bditi nad općinskim ribnjacima i dijeliti ribu i ubirati dohodak od žira (žirovninu). Ako su prekršili dužnost svoju, bivali su kažnjeni prema jednom zaključku spravišća starijeg od god. 1606... Najstarije vijesti o lugarima i vojvodama nalazimo u najstarijem zapisniku spravišća od godine 1571.⁹

Nakon 1874. godine, prema odluci Sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije Plemenita općina gubi sudbene ovlasti, dobiva status zemljišne zajednice, a turopoljski plemići po osnovi zajedničkog posjeda postaju jedna zadruga prema kompromisu od 1560. godine.¹⁰ Od tada je njezina jedina ovlast upravljanje zajedničkom imovinom koja se sastojala od šume Turopoljski lug i livade Krči.¹¹ Zakonom iz 1895. godine Plemenita općina je uređena kao zemljišna zajednica.¹² Upravu šumama zadržala je sve do 1947. godine, kada se zakonom ukida rad i djelovanje Plemenite općine turopoljske, a upravu turopoljskim šumama i Turopoljskim lugom 1954. godine preuzima Šumarija Velika Gorica.

⁶ BRESZTYENSZKY, ŠANDOR, 1889., 4., navodi da plemenita općina ima 24 sučije, 16 u „ravnom kotaru“ i 8 u „bregovitom kotaru“ ili „Vrhovlju“.

⁷ LASZOWSKI, EMILIJ, 1911., 101

⁸ Prvi spomen o uzgoju svinja u Turopolju potječe iz 1352. godine. Hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit naložio je Kaptolu da istraži krađu svinja u Turopoljskom lugu koju je počinio banski službenik Grgur. Prema: ROBIĆ, ZVONKO, 2002., 75.

⁹ LASZOWSKI, EMILIJ, 1911., 56.

¹⁰ POGLEDIĆ, FRANJO, 1877., 10.

¹¹ Isto, 10.

¹² KESTERČANEK, FRAN ŽAVER XAVER, ur., 1906., 467.

Gospodarenje Turopoljskim lugom planiralo se na spravišćima te provodilo odlukama župana. Sječa šume i raspodjela drva bila je organizirana prema pravilima koja su određivala količinu i doba godine kada pojedina obitelj može sjeći stabla za potrebe ogrjeva. Pravilima se kontrolirala i odobravalala sječa za gradnju ili popravak kuća i gospodarskih objekata.¹³ Briga i promišljanje o gospodarskom korištenju te očuvanju svih turopoljskih šuma vidljiva je u odluci o korištenju turopoljskih šuma koju je potpisao 23. travnja 1776. župan Franjo Đuro Pogledić¹⁴ (župan od 1776. do 1783. godine).¹⁵ Budući da je glavna gospodarska djelatnost bila svinjogojstvo, proizvodnja žira i žiropaša bile su prioritet; stoga su čuvana stabla hrasta, što je dugoročno nepovoljno utjecalo na obnavljanje i pomlađivanje šume. S ciljem poboljšanja i prevencije posljedica ovakvog upravljanja, za Turopoljski lug je izrađena 1875. godine prva šumsko-gospodarska osnova koja se dopunjavala i mijenjala 1878. i 1895. godine, a promjene su u pravilu bile vezane uz utvrđivanje ophodnje hrasta. Godine 1896. osnovan je šumarski odred, koji je s radom započeo tek 1898. godine.¹⁶

Prva poznata velika sječa šume u Turopoljskom lugu započela je 1774. godine, trajala je pet godina, sve do 1779. godine i zapisana je na drvenoj gredi spomenika Vrata od krča. Iskrčeno je 375.085 m² (37,5 hektara) šumske površine.¹⁷ Krajem 19. i početkom 20. stoljeća intenzivirala se sječa i prodaja šume Turopoljskog luga (prvenstveno hrastove građe). Plemenita općina turopoljska prodala je 1880. godine osam tisuća hrastovih stabala, a samo nakon šesnaest godina, 1896. godine, prodaje još 6.684 hrastovih stabala.¹⁸ Gospodarski najznačajnija sječa u Turopoljskom lugu te posljednja takvog obima koja se dogodila pod upravom Plemenite općine turopoljske jest prodaja prava sječe šume na vremenski period od 1895. do 1924. godine kojom je Plemenita općina ostvarila prihod od 2.400.000 k. Sredstva su utrošena za kulturno-obrazovne potrebe zajednice, uređenje šumskih puteva, izgradnju novih objekata, a dio sredstava podijeljen je i ovlaštenicima.¹⁹

Šumska površina Turopoljskog luga 1892. godine je obuhvaćala 6.941 rali (2.809 hektara), 1906. godine 6.275 rali (2.539 hektara)²⁰, a danas se šuma prostire na 4.364 hektara (10.784 rali)²¹. Na rasprostranjenost i veličinu šume Turopoljskog luga kroz povijest su utjecale gospodarske i ekonomske prilike te brojne društvene promjene kao što su porast stanovništva, urbanizacija, izgradnja željezničke pruge te izgradnja Kanala Sava – Odra. Zbog navedenih promjena bile su nužne

¹³ ROŽIĆ, IVAN, 2020., 100.

¹⁴ Isto, 100.

¹⁵ LASZOWSKI, EMILIJ, 1911., 42.

¹⁶ KESTERČANEK, FRAN ŽAVER XAVER, ur., 1906., 468-469.

¹⁷ DUBRAVICA, BRANKO, 1997., 124.

¹⁸ Isto, 124-125

¹⁹ KESTERČANEK, FRAN ŽAVER XAVER, ur., 1906., 469.

²⁰ Isto, 1906., 466.

²¹ Podatak objavio na internetu JOSIP BEUK, dipl. ing. šum., voditelj Šumarije Velika Gorica

intervencije kojima su se šumske površine smanjivale, ali su organizirane i akcije pošumljavanja kojima su se ponovo povećavale. Usporedbom povijesnih zemljopisnih karata i zemljovida novijeg doba vidljive su spomenute promjene i varijacije u površinskim obuhvatima (sl. 2, 3).

Slika 2.: Karta Turopolja iz 19. stoljeća.
(izvor: VALENTIĆ, MIRKO; HORBEC, IVANA; JUKIĆ, IVANA (ur.),
Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. st. Sv. 12: Zagrebačka županija (II.),
Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009.

Slika 3.: Karta Turopolja – današnje stanje, topografska karta 1:25 000 za područje Grada Velike Gorice (TK25 Geoportal DGU_2)

POVIJESNI KONTEKST IZGRADNJE SPOMENIKA

Odluku o krčenju dijela šume Turopoljskog luga i stvaranju sjenokoša potrebnih za uzgoj stoke donio je župan Ivan Plepelić²² koji je dužnost župana obnašao od 1772. do 1775. godine.²³ Obvezu sudjelovanja u krčenju šume imale su sve plemićke zadruge, uvedena je radna obveza kojom je za svaku zadrugu određen broj osoba te vrijeme trajanja obveze. Krčenje šume trajalo je u razdoblju od 1774. do 1779. godine, a nova livada Krči podijeljena je na 462 dijela, odnosno dvorna mjesta iz 22 sučije²⁴ kako je navedeno u tablici 1

²² ROŽIĆ, IVAN, 2020., 99-100.

²³ LASZOWSKI, EMILIJ, 1911., 42.

²⁴ Tablica je u cijelosti preuzeta od: DUBRAVICA, BRANKO, 1997., 51.

	Ime sučije	Broj parcela	Dimenzija parcela	Ukupna površina
1.	Kuće	47	(52 x 16)	39.104 m ²
2.	Lomnica Donja	43	(73,3 x 11)	34.670 m ²
3.	Dragonožec, Lipnica i Haviđić Selo	42	(72,3 x 12,3)	33.402 m ²
4.	Mraclin-Lazi	40	(62 x 13)	32.240 m ²
5.	Cerovski Vrh-Jerebić	29	(52 x 16)	24.128 m ²
6.	Kurilovec-Kušanec	28	(42,3 x 19)	22.503 m ²
7.	Velika Mlaka	28	(81 x 10)	22.680 m ²
8.	Buševec	23	(69 x 12)	19.044 m ²
9.	Lukavec Gornji	22	(63,4 x 12)	16.737 m ²
10.	Vukomerić-Petravec	21	(43 x 18,3)	16.524 m ²
11.	Dubranec	19	(71 x 11,3)	15.243 m ²
12.	Pleso-Rakarje	19	(58 x 15)	16.530 m ²
13.	Mala Gorica	18	(50 x 16)	14.400 m ²
14.	Hrašće	16	(47,1 x 17,1)	12.886 m ²
15.	Cvetković Brdo	11	(51,4 x 16)	9.046 m ²
16.	Kobilić	10	(30 x 27)	8.100 m ²
17.	Bukovčak	9	(55 x 15)	7.425 m ²
18.	Gustelnica	9	(40 x 20)	7.200 m ²
19.	Rakitovec	8	(40 x 20)	6.400 m ²
20.	Lukavec Donji	7	(39 x 22)	6.006 m ²
21.	Velika Gorica	7	(43 x 19,4)	5.839 m ²
22.	Prvonožina	5	(22 x 3 8)	4.180 m ²
	Komešov kut	1		800 m ²
	Ukupno			375.085 m²

Tablica 1. Livada Krči podijeljena je u 22 sučije

U znak sjećanja na ovaj događaj turopoljski plemići su podigli memorijalna drvena vrata koja u pojednostavljenoj formi podsjećaju na povijesne slavoluke. Današnji izgled spomenika, međutim, potječe iz 1916. godine jer je starija drvena arhitektura stradala u velikoj poplavi 1914. te je zamijenjena 1916. godine betonskom. Drvena greda s latinskim natpisom koju je odnijela oluja spašena je i montirana na novi betonski spomenik. Arhitektura spomenika (dimenzije oko v/š 549 cm x 609 cm bez temelja) sastoji se od dvaju betonskih stupaca, horizontalne betonske grede te hrastove drvene grede s latinskim natpisom. Na drvenoj gredi

s obje strane utisnut je latinski tekst koji daje informaciju o godini i razlozima podizanja spomenika.

U predgovoru drugom izdanju knjige *Ženidba turopoljskog plemenitaša Vida Lackovića* autor knjige, pučki pisac Josip Kovačević, objavio je latinski tekst koji je prepisao s grede. Na strani iz smjera Velike Gorice nalazi se tekst: FLORIDA+NOBILIUM, SUNT, HIC+FOENILLAXCAMPIQUIN QUENIO X SOCIOLABORE X NANUS+SxlxNx C (SISTUNT), a s druge strane grede: 1774=COEPTA EXTIRPARI TNADEM X DIVISA X PER X X OMNES = 1779.²⁵ U spomenutom predgovoru donesen je i prijevod latinskog teksta koji u slobodnoj formi glasi: Ovdje su rascvjetale livade plemenitih Turopoljaca koje su, tijekom pet godina udruženim radom i zalaganjem, iskrčile marljive ruke, 1774. godine započele su krčiti, napokon 1779. godine razdijeljene su na svu braću, koja ovdje zadobiše jednake dijelove. (Preveo: dr. Stanko Kos).²⁶

U Rješenju Ministarstva kulture iz 2008. godine kojim je utvrđeno da Vrata od krča u Turopoljskom lugu imaju svojstvo kulturnog dobra nalazi se sljedeći prijevod navedenog latinskog natpisa: ...na jednoj strani drvene grede navodi podatak da je 1774. g. započelo krčenje šume koja je podijeljena 1779. godine na 160 jednakih dijelova, a na drugoj je strani navedeno kako su nakon pet godina krčenja šume ovdje cvjetne livade turopoljskih plemića.²⁷ Prijevod latinskog teksta istog sadržaja nalazi se i u Rješenju o preventivnoj zaštiti spomenika kulture iz 1982. godine.²⁸

Četvrtasti stupci izvedeni su u nekoliko geometrijskih oblika, u donjem dijelu su proširenja u piramidalnom obliku, u sredini u obliku izduženog pravokutnika, a u gornjem dijelu bogato ukrašeni trokutnim poljima utisnutim u beton koja su s čeone i stražnje strane ukrašena šahovnicom s umetnutim plavim stakalcima. Iznad njih se nalazi šest položenih plitkih kvadara nejednakih duljina te kapiteli u koje su utisnuti nepravilni ukrasni oblici, a na koje je položena betonska greda. Betonska greda je na oba kraja polukružno zaobljena. S donje strane ukrašena je kvadratnim kasetiranim poljima utisnutima u beton, a na vrhu grede u osi betonskih stupaca s obje strane nalaze se ukrasne kape. Na ova dva betonska stupca naliježe hrastova greda koja je položena cijelom duljinom ispod armiranobetonske grede koja je štiti od vremenskih nepogoda. Na unutarnje strane betonskih stupaca pričvršćene su granitne ploče s natpisima koji opisuju događaj kada je i kako izvorni drveni spomenik srušen. Rušenje spomenika povezano je s važnim povijesnim događajem, atentatom na prestolonasljednika Franza Ferdinanda i početak Prvoga svjetskog rata koji je utjecao na društvene i teritorijalne promjene Europe i svijeta (sl. 4, 5). Oblikom izvedbe, smještajem u šumski krajolik i funkcijom očuvanja memorije povijesnog događaja važnog za lokalnu zajednicu Vrata od krča su jedinstven

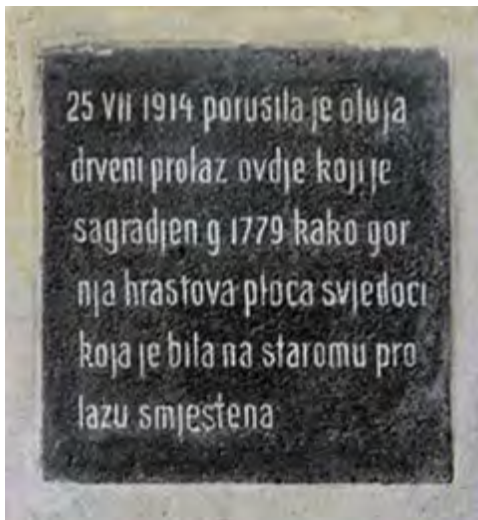
²⁵ KOVAČEVIĆ, JOSIP, 1987., 11-12 i MODRUŠAN, MARTIN, 183 (2001.), podlistak.

²⁶ Isto.

²⁷ Rješenje, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Klasa: UP-I612-08/08-06/0177, Urbroj: 532-04-01-01/4-08-2, Zagreb, 14. svibnja 2008.

²⁸ Turopoljski lug – Krči, vrata – rješenje o preventivnoj zaštiti, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, Broj: 03- UP/I-781/1, Zagreb, 25. 10. 1982., Znak BL/VP

spomenik na području sjeverne Hrvatske. Jednostavnost u oblikovanju odražava status graditelja – turopoljskih plemića. Posvećena su ideji zajedništva i ljudskom radu, tj. vrijednostima koje su pridonijele boljitku cijele zajednice. Šumski put kao mjesto izgradnje logičan je, praktičan i ekonomičan odabir, kao i materijal za izgradnju koji se nalazio odmah pri ruci.

Slika 4.: Granitna ploča s natpisom
(foto: G. Jerabek, 2022)

Slika 5.: Granitna ploča s natpisom
(foto: G. Jerabek, 2022)

Spomenik je prezentacija graditelja, naručitelja, stilskog razdoblja i složenih društveno-kulturoloških okolnosti te ima vrijednost povijesnog dokumenta i svjedoka jednog vremena.²⁹ Upravo zbog posebnosti simbolike i izvedbe Vrata od krča su 2008. godine dobila status zaštićenog kulturnog dobra Republike Hrvatske te su uvedena u Registar kulturnih dobara pod brojem Z-3649. Kulturno-povijesna, estetska i arhitektonska vrijednost spomenika u Rješenju iz 2008. godine Ministarstva kulture izvodi se iz načina oblikovanja spomenika koje podsjeća na tradicijski način građenja drvetom u Turopolju, u ponovljenim profilacijama i ukrasima drvenog graditeljstva u suvremenom materijalu betonu, detaljima izvedenima u stilu moderne. Vrata od krča su rijedak primjer spomenika posvećenog ljudskom radu, a smještaj na šumskom putu pridonosi njihovoj jedinstvenosti.³⁰

²⁹ DOBRIĆ ŽAJA, SUZANA (2021.).

³⁰ Krčka vrata rijedak su spomenik ljudskom radu, oblikovno evociraju tradicijski način konstruiranja i gradnje drvetom pri čemu je osnovna podjela nosača i tereta, zajedno s izgledom profilacija i ukrasa iz jezika drvodjelstva prevedena u tada suvremeni materijal beton, a istovremeno se u detalju primjećuje stilski rječnik moderne. Smještaj ovog spomenika usred šume i daleko od naselja, specifičnost je bez koje bi se uvelike izgubio njihov smisao i vrijednost. Rješenje Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Klasa: UP-I612-08/08-06/0177; Urbroj: 532-04-01-01/04-08-2 od 14. 5. 2008.

Temeljem čl. 18. st. 2. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara vlasnik ovog kulturnog dobra je Republika Hrvatska, no budući da Hrvatske šume gospodarski koriste šumsko područje i upravljaju njime, briga o ovom spomeniku u njihovoj je nadležnosti.

U kontekstu značaja za lokalnu zajednicu spomenik je prepoznatljivo identitetsko obilježje Turopolja te mu se kao važnoj sastavnici korpusa kulturnih dobara Grada Velike Gorice posvećuje posebna pozornost. Premda se spomenik nalazi na zabačenom mjestu, duboko u šumi, niti jedna od gore navedenih nezgoda nije ostala neprimijećena u javnosti. Predstavnici tradicijskih udruga, građani i lokalna javna glasila budno su pratili i komentirali obnove, obraćali se gradskim tijelima i tražili informacije o tijeku restauracije. Lokalna zajednica bila je aktivno uključena u sve obnove, od 1982. do 1983. godine kroz Muzej Turopolja, a u ostale tri obnove kroz Upravni odjel za društvene djelatnosti Grada Velike Gorice. Uloga Upravnog odjela za društvene djelatnosti u obnovama mijenjala se od organizatora i voditelja obnove u razdoblju od 2001. do 2007. godine do koordinacije sudionika te informiranja građana o tijeku obnove u razdoblju od 2017. do 2020. godine.

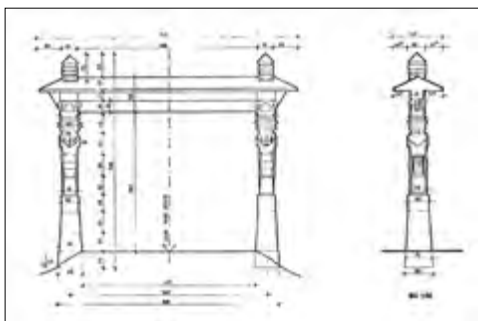
OBNOVA 1982. – 1983.

Prema dokumentu Vrata od krča, Turopoljski Lug: Izvještaj o radovima na sanaciji i rekonstrukciji objekta Restauratorskog zavoda Hrvatske 1982. godine prometno vozilo teško je oštetilo arhitekturu spomenika (sl. 6). Betonska greda duga 7,12 m i teška oko 8000 kg te vršni segmenti s profilacijama popucali su i pali u pokrajnji jarak ispunjen vodom. Lijevi stupac gledano iz smjera Velike Gorice u osi je zaokrenut za 30%, dok je desni stupac srušen do pola, a dijelovi su pali u jarak s vodom na drugoj strani ceste. Priprema i organizacija obnove započela je odmah nakon što je oštećen spomenik 1982. godine, a zbog nepristupačnosti terena sami radovi obnove započeli su tek u rujnu 1983. godine. Prema navedenom Izvještaju izvedeni su novi temelji koji su uzdignuti od razine ceste te je visina grede podignuta za oko 45 cm. Intervencija je izvedena u nadi da će se povišenjem grede omogućiti prolaz kamionima i time zaštititi spomenik od budućih sličnih nezgoda. Betonski dijelovi sanirani su na takav način da je oko zdrave jezgre postavljena armatura te je izvedena nova tzv. košuljica od kulir betona koja je spojena sa zdravom jezgrom. Betonski elementi montirani su pomoću dizalice, spojeni čeličnim trnovima i izliveni poliesterom. Granitne spomen-ploče sanirane su na isti način crnim granitnim zrnem. Drvena greda s natpisom restaurirana je postupkom tašeleriranja. Truli i oštećeni dijelovi

su zamijenjeni, nakon čega je greda zaštićena sredstvom protiv štetočina i ponovno montirana na spomenik. U okviru restauratorskih radova obnovljen je natpis na pločama i gredi te je cijeli spomenik zaštićen od atmosferilija.³¹ Godine 1983. Vrata od krča su obnovljena zalaganjem Šumarije Velika Gorica i Muzeja

³¹ Izvještaj je sastavio Vladimir Hanzić, dipl. ing. građ., 16. siječnja 1984.

Turopolja, trudom Restauratorskog zavoda Hrvatske i sredstvima osiguravajućeg zavoda „Croatia“³² (sl. 7).

Slika 6.: Vrata od krča – Turopoljski lug, shematski prikaz stanja prije rušenja 1982. (AKO-ZG)

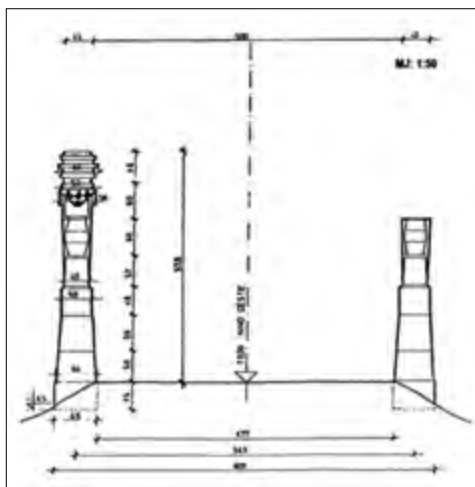
Slika 7.: Vrata od krča, stanje nakon obnove 1983. (foto: HRZ, AKO-ZG, 1984.)

OBNOVA 2001. – 2007.

Nakon 19 godina, točnije 23. siječnja 2001. godine ponavlja se sudbina Vrata od krča, koja su ponovno srušena nepažnjom vozača prometnog vozila. Vozač kamiona nije spustio dizalicu montiranu na kamion te je prilikom prolaska kroz memorijalna vrata dizalicom srušio betonsku gredu koja se razlomila u nekoliko dijelova. Sudbina drvene grede s natpisom bila je ista kao i sudbina betonske grede. Teško su oštećeni i gornji dijelovi stupaca na kojima je bila položena greda. Lijevi stupac, gledano iz smjera Velike Gorice, srušen je do polovice svoje visine, a desni je ostao bez vršnog dijela. Segmenti spomenika pali su u obližnje duboke kanale ispunjene vodom. U Projektu obnove Krčkih vrata u Turopoljskom lugu tvrtke SAM.N.P.P. d.o.o. iz Zagreba navodi se podatak da je izmjerena visina prolaza 383 cm, a dozvoljena visina za kamione je 420 cm.³³ Vjerojatno je tijekom dvadesetak godina poslije prethodne obnove i povišenja spomenika 1983. godine, a zbog održavanja šumskih puteva, ponovno došlo do snižavanja visine prolaza (sl. 8). Dijelovi drvene grede skupljeni su i odvezeni u Hrvatski restauratorski zavod u Zagrebu na restauraciju. Upravni odjel za društvene djelatnosti zatražio je mišljenje nadležnog Konzervatorskog odjela u Zagrebu o potrebnim intervencijama na oštećenom spomeniku. Zbog nepopravljivih oštećenja, odlučeno je da se betonska greda te slomljeni dijelovi stupaca (kapitel i kape) izrade novi prema nacrtima, a oštećeni dijelovi stupaca obnove, povežu i ponovno montiraju na spomenik. Tvrtka SAM.N.P.P. iz Zagreba izradila je 2001. godine projektnu dokumentaciju za obnovu

³² Vrata od Krča, Turopoljski Lug: Izvještaj o radovima na sanaciji i rekonstrukciji objekta, Zapisnik o primopredaji radova na obnovi Vrata od Krča u Turopoljskom Lugu, 13. 1. 1984., 2.

³³ Projekt obnove Krčkih vrata, SAM.N.P.P.d.o.o., 2001., str. 10.

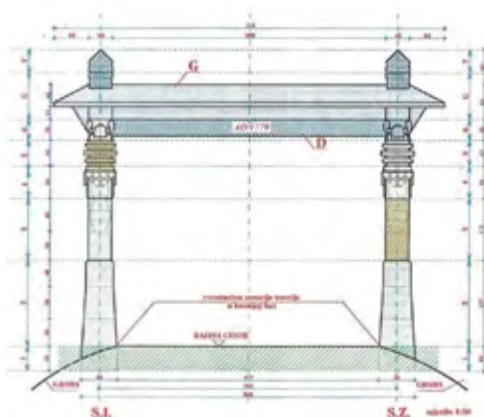

Slika 8.: Vrata od krča, stanje nakon nezgode 2001. (projekt SAM-N.P.P. d.o.o., AGVG)

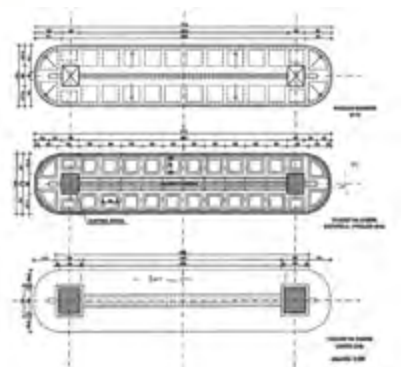
spomenika prema smjernicama Konzervatorskog odjela u Zagrebu. Projektom je predviđena izrada grede prema arhitektonskoj snimci i postojećim dijelovima. Provedena su dva postupka javne nabave na koje se usprkos interesu nije prijavio niti jedan izvođač. Nepristupačnost i udaljenost spomenika, zahtjevnost izrade grede te projekt koji nije dao dovoljno detaljna rješenja za izvođenje bili su razlozi koje su navodili potencijalni izvođači za odustajanje. Rješenje je stoga pronađeno u gradskoj tvrtki VG Komunalac d.o.o. s kojom je temeljem čl. 6. st. 1. Zakona o javnoj nabavi (NN 117/01) i čl. 5. Uredbe o postupku nabave roba, radova i usluga male vrijednosti (NN 14/02) zaključen ugovor o izvođenju zaštitnih radova na Vratima od krča. Betonske dijelove, arhitravnu gredu, kapitele i kape izradio je podizvođač, tvrtka BETON-RAD d.o.o. u Turopolju prema nacrtima i srušenim dijelovima originala. Stručni nadzor izvodio je Grapro d.o.o. iz Velike Gorice, a tvrtka Arhitektura Leder izradila je Dopunu projektne dokumentacije za izvođenje radova obnove 2003. godine. Dopuna je sadržavala detaljni projekt za izradu nove grede i oštećenih dijelova stupaca. Restaurirana drvena greda izložena je u Muzeju Turopolja, a akademski kipar Mladen Mikulin izradio je repliku koja je montirana na obnovljenu arhitekturu spomenika. Dana 1. listopada 2002. godine predstavnici Konzervatorskog odjela u Zagrebu i Upravnog odjela za društvene djelatnosti Grada Velike Gorice konstatirali su da je replika drvene grede Vrata od krča u Turopoljskom lugu identična izvorniku u materijalu, dimenzijama i natpisu s obje strane, no montaža je odgođena jer još nisu bili izvedeni radovi sanacije arhitekture spomenika.

Radovi sanacije arhitekture spomenika započeli su 12. rujna 2003. godine, a završeni su u cijelosti postavljanjem replike drvene grede 7. studenoga 2003. godine.³⁴ Sanacija spomenika izvedena je prema priloženoj shemi (sl. 9, 10). U 2007. godini Vuksan Slikarsko-konzervatorska radionica iz Velike Gorice izradila je Prijedlog restauratorskih radova s troškovnikom prema kojem je proveden postupak javnog nadmetanja. Za izvođača radova odabrana je Vuksan Slikarsko-konzervatorska radionica. Na obnovljenom korpusu memorijalnih vrata izvedeni su radovi čišćenja, liječenje barijevim hidroksidom, učvršćivanje kamena natapanjem,

³⁴ Preuzeto iz Zapisnika o preuzimanju radova, Klasa: 612-13/2003-01/41 od 14. studenog 2003. te Završnog izvješća nadzornog inženjera Mladena Brckovića, KLASA: 612-13/2003-01/41, Urbroj: 379-2003-10, 5. 12. 2003.

Slika 9.: Vrata od krča, shema sanacije po elementima (Dopuna projektne dokumentacije za izvođenje, Arhitektura Leder, 2003., AGVG)

Slika 10.: Vrata od krča, shema izrade nove betonske grede (Dopuna projektne dokumentacije za izvođenje, Arhitektura Leder, 2003., AGVG)

otvaranje fuga, čišćenje starih rekonstrukcija, restauriranje oštećenih dijelova, rekonstrukcija i restauracija, izrađene su nove četvrtaste pločice na trokutastim dijelovima stupova, provedeno je čišćenje i restauratorska rekonstrukcija spomen-ploča, usklađivanje boje novih betonskih elemenata sa starima, impregnacija i zaštita cijelog spomenika. Restauratorske radove izveli su akademski kipar, viši konzervator-restaurator Ivan Briski i konzervator-restaurator Branko Briski.³⁵

Nekoliko puta postavljena je odgovarajuća signalizacija koja je pozivala na oprez vozače kamiona s oznakom visine prolaza, ali je svaki put nakon postavljanja vrlo brzo uklonjena. Radove obnove spomenika vodio je i organizirao Upravni odjel za društvene djelatnosti Grada Velike Gorice u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Zagrebu Ministarstva kulture te uz podršku Hrvatskih šuma i Šumarije Velika Gorica. Grad Velika Gorica i Ministarstvo kulture osigurali su sredstva za radove obnove. Grad Velika Gorica zaključio je 2001. godine s počiniteljem Sporazum o štetnom događaju i naknadi štete na spomeniku kulture – Krčkim vratima³⁶ temeljem kojeg je zatražena i sudskim putem dobivena naknada štete od osiguravajućeg društva.

³⁵ Izvještaj o izvršenim restauratorskim radovima na objektu Krčka vrata, Turopoljski lug, Vuksan Slikarsko-konzervatorska radionica, Velika Gorica, Klasa: 612-13/07-01/60, Urbroj: 383-2008-25, od 28. 12. 2007.

³⁶ Sporazum o štetnom događaju i naknadi štete na spomeniku kulture – Krčkim vratima, zaključen između Grada Velike Gorice i počinitelja štete Gorana Papića. Temeljem Sporazuma Grad Velika Gorica je sudskim putem dobio povrat uložених sredstava u obnovu spomenika od osiguravajućeg zavoda Veritas. Klasa: 612-13/2001-01/23, Urbroj: 238-31-08-2001-8, 12. 2. 2001.

U ovom razdoblju Vrata od krča su ponovo srušena, i to 2017. i 2019. godine te su dva puta obnavljana, tako da su se dvije intervencije nakon počinjene štete gotovo stopile u jednu. Nakon što su vrata oštećena 2017. godine Hrvatske šume preuzele su organizaciju i vođenje postupka obnove uz stručnu pomoć Konzervatorskog odjela u Zagrebu Ministarstva kulture, a Upravni odjel za društvene djelatnosti Grada Velike Gorice preuzeo je ulogu koordinatora sudionika u obnovi te informiranje javnosti.

Spomenik je srušen 27. rujna 2017. godine te je očevitom 4. listopada iste godine ustanovljeno da je betonska horizontalna greda srušena, ali bez većih oštećenja, za razliku od drvene grede i dviju piramidalnih baza koje su teško oštećene (sl. 11, 12). Proveden je postupak procjene potrebnih radova temeljem kojega su Hrvatske šume provele postupak javne nabave za odabir izvođača radova. Radovi su se izvodili tijekom 2018. godine. Prema *Restauratorsko-konzervatorskom elaboratu o sanaciji i restauraciji „Krčkih vrata“ u Turopoljskom lugu*³⁷ betonski dijelovi spomenika prevezeni su u radionicu, obnovljeni, slijepljeni i ponovno montirani pomoću dizalica u rujnu 2018. godine. Lijevi stupac (iz smjera Velike Gorice) vraćen je u vertikalu, a ispod dijela stupca izvedena je armiranobetonska oplata radi učvršćivanja temelja. Drvena greda s natpisom (replika iz 2001. godine) slijepljena je i povezana drvenim tiplama od identičnog drva, očišćena te zaštićena lazurou.

Slika 11.: Stanje nakon nezgode 2017.
(foto: R. Hercegovac)

Slika 12.: Stanje nakon nezgode 2017.
(foto: R. Hercegovac)

³⁷ Restauratorsko-konzervatorski elaborat o sanaciji i restauraciji „Krčkih vrata“, sastavio akademski kipar i viši restaurator Rajko Hercegovac te Građevina d.o.o., Zagreb, 2018.

Dopunjen je oštećeni natpis na granitnim pločama, a plava stakalca na kapitelima su restaurirana. Svi dijelovi spomenika su restaurirani i zaštićeni.³⁸ Radove su izvodili akademski kipar i viši restaurator Rajko Hercegovac i tvrtka Građevina d.o.o. iz Zagreba (sl. 13).

Vrata od krča ponovno su srušena 11. rujna 2019. godine na isti način, tako da je dizalica montirana na prikolicu traktora zapela za spomenik i srušila ga. Betonska greda je srušena i u sredini oštećena od siline udarca dizalice, lijevi stupac gledano iz smjera Velike Gorice srušen je do baznoga betonskog bloka, a desni stupac je pomaknut te su mu srušeni gornji dijelovi. Svi dijelovi su manje ili više oštećeni, a drvena greda je izgubljena (sl. 14, 15). Prema Izvještaju o konzervatorsko-restauratorskim radovima na objektu „Vrata od Krča“ u Turopoljskom lugu³⁹ radovi su se odvijali in situ. Betonski dijelovi su očišćeni od starog veziva i oštećene armature, pukotine su povezane šipkama od inoksa veličine 5-10 mm uz korištenje epoksidne smole i tekućeg epoksida. Manja oštećenja su zapunjena umjetnim kamenom na cementnoj bazi, a veća tekućim epoksidom. U blokovima je oštećena armatura zamijenjena novom. Oštećena plava stakla ispod kapitela zamijenjena su novima. Nakon sanacije, betonski elementi arhitekture spomenika sastavljeni su pomoću dizalice, a u radionici je izrađena nova replika drvene grede. Nakon montaže svih dijelova spomenik je očišćen i premazan zaštitnim sredstvima.⁴⁰

Slika 13. Obnova drvene grede (foto: M. Ožanić, 2018.)

Slika 14.: Stanje nakon nezgode 2019.
(foto: Arhiva Hrvatske šume d.o.o.)

Slika 15.: Stanje nakon nezgode 2019.
(foto: Arhiva Hrvatske šume d.o.o.)

³⁸ Restauratorsko-konzervatorski elaborat o sanaciji i restauraciji „Krčkih vrata“, 2018., str. 6.

³⁹ Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na objektu „Vrata od Krča“ u Turopoljskom lugu sastavio je akademski kipar i viši restaurator Rajko Hercegovac, Zagreb, studeni 2020.

⁴⁰ Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na objektu „Vrata od Krča“ u Turopoljskom lugu, studeni 2020., str. 15-16.

Betonska arhitektura Vrata od krča u postojećem obliku izvedena je 1916. godine. U razdoblju od postavljanja 1916. godine do 2020. godine spomenik je oštećen i obnavljan četiri puta. Najzahtjevnija obnova, koja je ujedno najviše utjecala na izvornost spomenika, jest obnova nakon nezgode 2001. godine kada je izvedena nova betonska greda, dijelovi kapitela i kape, a originalna drvena greda zamijenjena je replikom.

S obzirom na učestalost nezgoda, postalo je jasno da se hitno treba pronaći dugotrajno rješenje koje će zaštititi spomenik od sličnih nezgoda, a i troškovi obnove su veliki. Nakon nezgode 2019. godine održan je sastanak predstavnika Ministarstva kulture, Konzervatorskog odjela u Zagrebu, Hrvatskih šuma te Upravnog odjela za društvene djelatnosti Grada Velike Gorice na kojem je dogovoreno da se izgradi zaobilaznica kojom će ubuduće prometovati kamioni i ostala mehanizacija koja se koristi za sječu šume, a postojeći prolaz ostat će otvoren za osobne automobile bicikliste i pješake. Zaobilaznica je izgrađena usporedno sa zadnjom sanacijom spomenika 2020. godine te se nadamo da će ova intervencija zaštititi spomenik i spriječiti ovakve nezgode u budućnosti (sl. 16).

U novije doba paradigma o gospodarsko-ekonomskom značaju Turopoljskog luga mijenja se u skladu sa suvremenim pogledima na okoliš i potrebom da se zaštite prirodni resursi. Povijesno značajna gospodarska vrijednost Turopoljskog luga sve

Slika 16.: Vrata od krča i zaobilaznica izgrađena 2020. (foto: G. Jerabek, 2022.)

je manja, a na značaju dobiva njegova ekološka i društvena uloga u zajednici.⁴¹ Ekološki značaj Turopoljskog luga potvrđen je 2003. godine kada sukladno Zakonu o zaštiti prirode dobiva status značajnog krajobraza Republike Hrvatske, a uvršten je i u ekološku mrežu zaštićenih područja Europske unije Natura 2000.⁴²

Značaj društvene uloge Turopoljskog luga raste proporcionalno s razvojem rekreativno-zdravstvenih te kulturno-turističkih potencijala koji se grade u blizini dvaju gradova: Velike Gorice i Zagreba. Razvoj društvene uloge Turopoljskog luga pridonijet će vidljivosti i važnosti spomenika kao povijesno i kulturno vrijednog objekta u prostoru prema kojemu se treba odnositi s posebnom pažnjom, što će, nadamo se, osigurati očuvanje i održivost cjeline u budućnosti.

Vesna Župetić
Grad Velika Gorica, savjetnica za kulturu

⁴¹ U prilog paradigmi o rastućem značaju društvene uloge Turopoljskog luga govori činjenica da općekorisne funkcije šume Turopoljskog luga imaju šesnaest puta veću vrijednost od njihove ekonomsko - gospodarske vrijednosti (Podatak iz osnove gospodarenja za g.j. «Turopoljski lug» 1995– 2004). DRVODELIĆ, DAMIR, 1999. (2022.).

⁴² ŠPANJOL, ŽELJKO, DRVODELIĆ, DAMIR, 2017. (2022.).

LITERATURA

BRESZTYENSZKY, ŠANDOR, Zapisnici plemenite sudčije Pleso-Rakarje od godine 1642 do 1746., Zagreb, 1889.

mh
matica hrvatska
LUČ 10 (2022.)

DUBRAVICA, BRANKO, Turopoljsko plemstvo poslije ukidanja plemstva, Velika Gorica, 1997.

FUERST-BJELIŠ, BORNA, Turopolje – Što je to? Historijskogeografski pogled na prostorni pojam i identitet tradicijske regije. Luč. Časopis ogranka Matice hrvatske Velika Gorica. Matica hrvatska – Ogranak Velika Gorica 1 (2012.), 13-19.

KESTERČANEK, FRAN ŽAVER XAVER, ur., Izlet u turopoljski lug, Šumarski list 12 (1906.), 465-470.

KLEMENČIĆ, MLADEN, Turopolje uzduž i poprijeko, Studia lexicographica 15 (2021.), 69-81.

KOVAČEVIĆ, JOSIP, Ženidba turopoljskog plemenitaša Vida Lackovića, 3. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1987.

LASZOWSKI, EMILIJ, Povijest plemenite općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane, svezak II, Zagreb, 1911.

MATKOVIĆ MIKULČIĆ, KATJA, Hrast – drvo Turopolja, Velika Gorica, 2010.

POGLEDIĆ, FRANJO, Imovina i život plemićah kotara turopoljskoga, U Zagrebu, 1877. – 8*. Turopolje

ROBIĆ, ZVONKO, Obnova turopoljske pasmine svinja u sklopu prilagodbe ekološkim uvjetima, Zbornik Turopoljska svinja autohtona hrvatska pasmina, (ur.) Marija Đukić, Ivan Jurić, Plemenita općina turopoljska, Velika Gorica, 2002., 72-80.

ROŽIĆ, IVAN, Povijest Plemenite općine turopoljske, Velika Gorica, 2020.

ŽUPETIĆ, VESNA, Uloga Vojka Miklaušića u oblikovanju tradicijske kulture Turopolja, Kaj 46 (2013.), 141-151.

ARHIVSKI IZVORI

Arhiva Grada Velike Gorice, Izvještaj o izvršenim restauratorskim radovima na objektu Krčka vrata, Turopoljski lug, Vuksan slikarsko-konzervatorska radionica, 2007., Klasa: 612-13/2007-01/60, Urbroj: 383-2008-25.

Arhiva Grada Velika Gorica, Krčka vrata – Dopuna projektne dokumentacije za izvođenje T.D.26/03, Arhitektura Leder d.o.o., Velika Gorica, 2003., Klasa: 612-13/2003-01/50, Urbroj: 383-2003-3.

Arhiva Grada Velike Gorice, Projekt obnove Krčkih vrata u Turopoljskom lugu, SAM-N.P.P., 2001., Klasa: 612-13/2001- 01/23, Urbroj: 383-2001-25.

Arhiva Grada Velike Gorice, Rješenje o preventivnoj zaštiti spomenika kulture, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, Broj: 03-UP/I-781/1, 25. 10. 1982.

Arhiva Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, HERCEGO-VAC, RAJKO, Izvještaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima na objektu „Vrata od krča“ u Turopoljskom lugu, studeni 2020.

Arhiva Ministarstva kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Rješenje, KLASA: UP-I612-08/08-06/0177; URBROJ: 532-04-01-01/04-08-2, 14. 5. 2008.

Arhiva Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, HERCEGOVAC, RAJKO, „Građevina“ d.o.o., Restauratorsko-konzervatorski elaborat o sanaciji i restauraciji Krčkih vrata u Turopoljskom lugu, 2018.

Arhiva Ministarstva kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Turopoljski lug, Krčka vrata – očevid, KLASA: 612-08/17-01/2909, UR- BROJ: 532-04-02-01/15-17-2, 6. 10. 2017.

Arhiva Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, „Vrata od krča“: Turopoljski lug: Izvještaj o radovima na sanaciji i rekonstrukciji objekta, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 1984. Arhiva Muzeja Turopolja, Hemeroteka, MODRUŠAN, MAR- TIN, Vrata od krča – Krčka vrata, Glasnik Turopolja, 2001., 183, podlistak.

INTERNETSKI IZVORI

BEUK JOSIP, Šumarija Velika Gorica, 2016., <https://door.hr/wp-content/uploads/2017/09/%C5%A0u>

marija-Velika-Gorica.pdf (12. 9. 2022.)

DOBRIĆ ŽAJA, SUZANA, Slavoluci u Rimskom Carstvu, Nova Acropola, <https://nova-akropola.com/lijepe-umjetnosti/arhitektura/slavluci-u-rimskom-carstvu/> (22. 10. 2021.)

DRVOĐELIĆ, DAMIR, Ekološki i prostorni značaj Turopoljskog luga, diplomski rad, 1999.

<https://repozitorij.sumfak.unizg.hr/islandora/object/sum-fak:1246> (20. 9. 2022.)

ŠPANJOL, ŽELJKO, DRVOĐELIĆ, DAMIR, Prirodna baština Turopolja, 2017., <https://core.ac.uk/download/pdf/197905261.pdf> (15. 9. 2022.)

Položajni plan livade krči – sastavio prema nacrtu šumara plemenitog kotara turopoljskog, Vatroslava Makovičke od godine 1876., ovlašteni civilni geometar Dragutin Jemrić, u Zagrebu 5.6.1933. god. (izvor: privatna zbirka Božidara Deverića)

TUROPOLJSKA POVJESNICA

U Luči broj 9 izašao je moj članak *O čudnim povijesnim kartama Turopolja* koji je izazvao zanimanje čitatelja, ali i otvorio neke nedoumice. Tako je 10. svibnja 2022. godine na internetskoj stranici www.velika-gorica.com izašao osvrt na moj članak u Luči pod naslovom *Što su „gradokmeti“ radili u Peršin gradu?*. Autor članka, Stjepan Zlodi, očito dobar poznavatelj turopoljske povijesti, kritički se osvrnuo na moje tumačenje riječi *jobbagoni* (*gradokmeti*) kao i o Peršin-gradu. Prigovorio je, također, povjesničaru Emiliju Laszowskom, autoru trosveščane *Povijesti plem. općine Turopolja*, da se bavio isključivo plemenitaškim, a ne i ostalim selima u Turopolju.

O jobagionima, o gradokmetima i još o ponekim nejasnoćama

Osvrćući se na moje neslaganje da se izraz „jobbagoni“ prevodi kao „gradokmeti“ Zlodi navodi da je Vladimir Mažuranić autor izraza *gradokmet* i da se spominje u „Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik“ (izdavan od 1908. do 1922.). Pritom citira puni tekst natuknice:

„gradokmet“, gradukmet, m. (možda doista dvije rieči: gradu kmet), bez sumnje znači: jobbagio (izvodi se iz magj. jobbag == meliores) castri, **slobodni posjednici zemljišta** (zovu ih i prediales et nobiles jobbagiones castri), n. pr. Rojištane iliti Rovištane, 1279. K. jur. I. 89.), dužni da vojuju za kralja, naročito da brane grad kraljev, pod kojim stoje. U nas ciela neka plemena, bratstva ili župe, jamačno od starine posve slobodne, dolaze pod zaštitu kraljevih pojedinih gradova, ter gube donekle samosvojnost, nekim pak kraljevi podaju sva prava pravih plemića. Izp. o tom primjerice iz obilja djela i izvora Timon 144. 155. i dr., Czir I. 141. Laszowski Rad 138., Sm. cod. IV. 612. (v. grad, cit. 1.), zatim v. bratstvo, naročito cit. 12. 22. (gdje se spominju gradu kmetje Hlivanjski) i 29. dar, cit. 16. i dr. Kako su i Turopoljci bili neko vrijeme baš u takvoj svezi prema kraljevu gradcu Zagrebu, jamačno zvali bi ih gradukmeti, gradokmeti. V. bradokmet (pisac pamfleta u Zagrebu veli posprdno: nobilis bradukmet)“ (završetak citata)*

Nisam bio upoznat s činjenicom da je Mažuranić bio autor prijevoda mađarske riječi *jobbagio castri* u hrvatski izraz *gradokmet*, no i on u svojem tumačenju navodi kao prvo značenje da se radi o **slobodnim posjednicima zemljišta**. U suvremenom hrvatskom jeziku označava riječ *kmet* (lat. *colonus*) neslobodnu i obespravljenu osobu na feudalnom posjedu koja nije mogla biti zemljoposjednik. U predfeudalno doba to nije bio slučaj. Izraz *kmet* označavao je seljaka, zemljoposjednika pa i seoskog poglavara, a to značenje (tj. zemljoposjednika i/li seljaka) ima riječ *kmet* i danas u suvremenom slovenskom i poljskom jeziku. Kada u ispravi, koju je 9. kolovoza 1464. izdao Sigismund Frankopan, darujući zemljište pavlinima iz samostana sv. Nikole na

Gvozdu kod Modruša, piše kako je odluku donio „za prošnjo krala Matijaša i **kmeti ugr'skih**“, onda Frankopan sigurno ne misli na kmetove kao obespravljene osobe, već na slobodne zemljoposjednike, odnosno ondašnje rodovsko plemstvo.

Drugi je problem izraz *castrum* koji se prevodi kao *grad*, a označava zapravo *utvrdu* ili *gradinu*. Kad se kaže Lobor grad, Medvedgrad, Susedgrad i sl. onda se ne misli na urbano središte (lat. *civitas*) već na utvrdu. Izraz *castrum Zagradiensi* znači *zagrebačka utvrda*, kao sjedište velikog župana Zagrebačke županije. Stoga, kad se govori o jobagionima zagrebačkog kastruma onda se govori o slobodnim zemljoposjednicima (tj. rodovskim plemićima) Zagrebačke županije, koja je bila najveća od devet slovinskih županija i prostirala se, kako navodi Juraj Ratkaj, od Jadranskog mora do Varaždinske, Križevačke i Čazmanske županije¹. Kad ne bi bilo tako, kako bismo preveli izraze *iobagiones castri de Parva Goricza* (spis iz 1300. g.), *iobagiones castri de Kochan* (spis iz 1346. g.) ili *nobiles iobagiones castri de larebych* (spis iz 1424. g.)? Jesu li to bili gradokmetovi grada Mala Gorica, odnosno grada Kuće ili grada Jerebića, ili se možda ipak radilo o rodovskom plemstvu iz Male Gorice, Kuća ili Jerebića u Zagrebačkoj županiji?

Iz navedene natuknice proizlazi da je Mažuranić svoj prijevod riječi *iobaggio* izveo iz jednog starog teksta u kojem se spominje *gradu kmetje Hlivanjski*. Pitanje je, jesu li društveni odnosi na Livanjskom polju bili istovjetni s odnosima u turopoljskoj autonomnoj općini. Mažuranić dalje navodi da *u nas ciela neka plemena, bratstva ili župe, jamačno od starine posve slobodne, dolaze pod zaštitu kraljevih pojedinih gradova, ter gube donekle samosvojnost. Kako su i Turopoljci bili neko vrijeme baš u takvoj svezi prema kraljevu gradcu Zagrebu jamačno zvali bi ih gradukmeti, gradokmeti*.

Nisam naišao ni na jednu staru turopoljsku ispravu prema kojoj bi turopoljski plemenitaši došli pod zaštitu grada Zagreba (*civitas Zagradiensi*) ili da bi imali bilo kakve obveze prema zagrebačkim građanima (*cives Zagradiensi*). Dapače, povjesničar Ferdo Šišić navodi² da je turopoljska plemenska župa zadržala svoj nezavisni položaj prema Zagrebačkoj županiji i nije se utopila u njezin teritorij. Stoga *Hlivanjski gradu kmetje* sigurno ne odražavaju društveni status turopoljskih jobagiona.

I nadalje smatram da je izraz „gradokmet“ u suvremenom hrvatskom jeziku nes(p)retan (a to znači nesretan i nespretn) jer ne daje na jasan način pravo značenje originala „*iobagionis castri*“ i treba ga izbjegavati, osobito s obzirom na činjenicu da se nakon 15. stoljeća u svim latinskim ispravama umjesto riječi *iobagiones* koristio izraz *nobiles*. Zbog toga i nadalje ostajem u uvjerenju da se u

¹ Georgio Rattkay: *Memoria Regum et Banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* (Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije), Beč, 1652., Nakladnik: Hrvatski institut za povijest i Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2016.

² Šišić: *Povijest Hrvata*, str. 258 i 259, podrubnica br. 120 i 121

Turopolju izraz *iobagiones* upotrebljavao za rodovsko ili tzv. niže plemstvo. Naveo sam u *Luči* br. 9 primjere iz mađarske i britanske historiografije koji naziv *jobagioni* također prevode kao *niže plemstvo* i smatram da je to najbliže značenje.

U nastavku svojeg teksta o jobagionima Zlodi navodi da je „šteta što Rožić nije pogledao u recentnu *Enciklopediju* u kojoj je pojam detaljnije objašnjen“, pa citira iz *Enciklopedije*: o jobagionima Zlodi citira iz *Enciklopedije*:

„jobagioni (mađ. *jobbágyok*, srednjovj. lat. *iobagiones*), naziv koji je označavao pripadnike različitih skupina stanovništva u sr. vijeku. U XII. i prvoj polovici XIII. st. pojam je označavao plemiće koji su obnašali najviše državne položaje. Poslije su se pripadnici te skupine nazivali barunima kraljevstva (lat. *barones regni*). *iobagiones castri* (nobiles *iobagiones castrenses* – graščani, gradokmetovi) bili su slobodni ljudi, oslobođeni plaćanja poreza, koji su u zamjenu za vojnu službu u kraljevskim utvrđenim gradovima dobivali povlastice i zemlju. Jedna su od skupina iz kojih se razvilo niže plemstvo u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. U historiografiji najpoznatiju skupinu gradokmetova u hrvatskim zemljama čine pripadnici plemenite općine turopoljske. Pojam *jobagioni* rabio se i za kmetove.“ (završetak citata).

Kad nam u *Enciklopediji* autori natuknice objašnjavaju da riječ „jobagioni“ označava plemiće koji su obnašali najviše državne položaje, i da se taj pojam rabio i za kmetove, onda tu više nikakva tumačenja ne pomažu. A budući da, prema tumačenju *Enciklopedije*, najpoznatiju skupinu gradokmetova u hrvatskim zemljama čine pripadnici plemenite općine turopoljske, nije pojašnjeno jesu li Turopoljci bili „plemići koji su obnašali najviše državne položaje“ ili su bili kmetovi? Dobro je, međutim, da je Stjepan Zlodi spomenuo kako se u *Arhivskom vjesniku*, Vol. 1 No. 1, 1958. Mirko Androić osvrnuo na korištenje pojma „gradokmet“ od strane hrvatskih povjesničara do tog doba i zaključio da ne želi ulaziti u raspravu o svim tim terminima već preporuča koristiti izraz „*iobagiones castri*“ jer čuva izvorno značenje koje će teže nadomjestiti bilo koji drugi opisni izraz. Smatram da je Androić dao pametan i praktičan prijedlog svima onima, koji po svaku cijenu izbjegavaju izraz „rodovsko (ili niže) plemstvo“.

Recimo usput da Turopoljci sebe nikad nisu nazivali „plemićima“ nego „plemenitašima“. Možda u tom pojmu postoji nijansa koja razlikuje rodovsko od feudalnog plemstva.

O Peršin-gradu

O nepoznanici zvanj Peršin-grad teško se može bilo što pouzdano napisati. Nakon što se složio da „karte u Leksikonu nisu baš precizno nacrtane“ i „čini se da su autori karte ipak gađali danas poznatu lokaciju Peršin-grada, kod Peršinovca pa nema govora da je nacrtan u Mraclinskoj Dubravi“, Zlodi nastavlja (citiram): „Krešimir Regan je prošle godine objavio rad „Turopoljske utvrde“ (*Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, Vol. 15 No. 29, 2021.) i on se pita kako

to da se utvrda pod današnjih imenom ne spominje u povijesnim izvorima i zaključuje da se vrlo vjerojatno spominje pod nekim drugim imenom. Iz postojećih isprava je vidljivo da se prva utvrda Lukavec nalazila na nekom drugom mjestu te da su zahvalni turopoljski plemići darovali Mateju Slatinskom ruševine starije utvrde. Moguće da je ta starija utvrda bila na lokaciji koju danas zovemo Peršin-gradom. U "Povijesti plem. općine Turopolja" Laszowski piše *"Kada su Turopoljci god. 1553. dobili natrag Lukavec, doskora je taj grad sasvim napušten, pače je darovan porodici Slatinskih. Turopoljci si sagradiše na drugom mjestu novi grad istoga imena."* Nagađanja o Peršin-gradu idu i dalje. U dokumentima koje je prikupio Laszowski toponimi Peršinov vrh i Peršinovec spominju se tijekom 15. i 16. stoljeća, ali nakon toga nema im pomena. Vjerojatno je to bila zemlja Slatinskog i njegovih nasljednika pa ga nakon toga više ne zanima. Tako da Peršin-grad moramo potražiti u nekim drugim dokumentima. Rožić pronalazi samo jedno spominjanje Peršinova Vrh 1459. ali u Povijesnim spomenicima ono se spominje više nego jednom.

Izgleda da Laszowskom, nastavlja Zlodi, nije zapeo za oko toponim Mozočan (potok Mozočanje, Mozočanski vrh, selo Mozechana) jer ga samo usput spominje u "Povijesti plem. općine Turopolja". Taj toponim se spominje još u 13. stoljeću, a zanimljiv nam je jer se u jednom dokumentu spominje *"Mozochanye alio nomine Persynowcz"* (Mozočanje drugim imenom Peršinovec). Iako se u nekim dokumentima spominju istovremeno kao različita sela očito bili su vrlo blizu pa ih neki izvori navode kao jedno selo. Pitanje Peršin-grada treba istražiti i pronaći, ali ako se on ne spominje u Povijesnim spomenicima Laszowskog to ne znači da dokumenti o njemu ne postoje. Možda se spominje u dokumentima od 17. stoljeća i novijim, a ako je i pronašao dokument o njemu možda on Laszowskom jednostavno nije bio zanimljiv da ga uvrsti u svoju zbirku. Rožić navodi da utvrda takvog imena nije spomenuta u turopoljskim ispravama, no moramo biti svjesni jedne činjenice - Laszowski je napisao *"Povijest plem. općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane"*, a dokumente je skupio u knjizi koja je nazvana *"Povijesni spomenici plem. općine Turopolja nekoć »Zagrebačko polje« zvane, (I-IV)"*. Laszowskog isključivo zanima povijest plemenitaških sela, a ne i cjelokupna povijest Turopolja, Posavine, Pokuplja ili Vukomeričkih gorica." (završetak citata).

Točno je da se starija obrambena lukavečka utvrda nije nalazila na mjestu današnjeg kaštela Lukavca i da nije poznato gdje se točno nalazila, ali je isto tako poznata činjenica da se ona od svojeg prvog spomena 1464. godine uvijek nazivala Lukavcem. Staru su lukavečku kulu izgradili Turopoljci radi obrane od Turaka između 1464. i 1467. godine u doba turopoljskih župana Đure Stančića iz Gornjeg Lukavca i Klementa Mikšića iz Donjeg Lukavca.

U provalama Turaka u Turovo polje spaljena je u subotu 29. rujna 1469. godine i obrambena kula Lukavec. Pet godina kasnije, 1474. godine, u doba župana Ivana Jagnića iz Gornjeg Lukavca, Turopoljci su na istom mjestu izgradili od debelih balvana prostranu utvrdu Lukavec. Stijene od balvana omazali su debelim slojem ilovače i

slame, kako bi odolijevala vatri i iskopali oko utvrde kanal koji se punio vodom. Kad su Turci 1478. godine opet krenuli na Turopolje obratio se turopoljski župan Matija Maloobreški gospodar Medvedgrada, bivšem banu Ivanu Tuzu od Laka za pomoć i on je poslao dvanaest puškara. Kad je opasnost minula, medvedgradski je kaštelan otjerao Turopoljce iz Lukavca i zauzeo utvrdu za svojeg gospodara. Od tada pa sve do 1553. godine trajali su sudski sporovi Turopoljaca s raznim medvedgradskim gospodarima za povrat Lukavca i tek je nakon 75 godina uspjelo pravniku Mateju Slatinskom vratiti Lukavec pod upravu županovu. Razvalinu stare lukavečke utvrde poklonili su 1556. godine Slatinskom kojeg su u međuvremenu izabrali za svojeg župana u znak zahvalnosti za dobiveni sudski spor, a novi su kaštel Lukavec sažidali na sadašnjem mjestu.

Zbog čega navodim sve ove činjenice? Previše ima detaljnih podataka o onoj ranijoj lukavečkoj utvrdi, a da bi se tu mogao ugrurati još i neki nepoznati Peršin-grad, koji se nikad ni u jednoj poznatoj turopoljskoj ispravi ne spominje. Želim ukazati na to da se stara lukavečka utvrda od samog početka gradnje u 1464. i 1674. godine u svim ispravama nazivala isključivo Lukavec. O Peršin-gradu se ne zna pouzdano, gdje se nalazio, tko su mu bili gospodari i u kojim su se selima nalazili njihovi posjedi i kmetovi. Ono, što se u ispravama koje je objavio Emilij Laszowski spominje, jest selo Peršinov Vrh (*Persinov Werh*) koje se spominje još 1459. godine. Tada je u Peršinovom Vrh u živjelo jedanaest obitelji koje su poimence poznate. Godine 1501. spominje se brdo Peršinov Vrh (*in monte Persynowy werh*), na kojem su vinograde imali Matko i Tomo Modić, sinovi Petra Modića. U jednoj ispravi iz 1507. godine postoji opis zemljopisnog položaja Peršinovog Vrh na cesti između Dubranca i Lužja. Nakon 1520. godine ne spominje se više Peršinov Vrh već Peršinovec (*Persynowcz*). U ispravi od 1. veljače 1554. godine spominju se vinogradi obitelji Krupić u Peršinovcu nekad zvanom Mozočanje itd. da ne nabrajam onih još pedesetak isprava do 1560. godine u kojima se spominje Peršinovec, kao i još toliko isprava u kojima se spominju posjedi, selište, potok, brdo i šuma Mozočanje³. Prema tome očito je da je *Mozočan* i *Mozočanje* itekako „zapelo za oko Laszowskome“.

Laszowski je u *Povijesnim spomenicima plemenite općine Turopolja*, osim o Plemenitoj općini turopoljskoj, objavio velik broj isprava koje se odnose na susjedne posjede, njihove utvrde i vlasnike. Iz tih isprava doznajemo podatke o svim utvrdama i gradovima u Turopolju i njegovoj okolici, o novočičkoj utvrdi Želin i njezinim gospodarima (templari, ban Roland, knez okićki Ivan Jaroslavov, Babonići, Karlo Drački, Erdödy, Thurn-Taxis), zatim o kaštelu Novigrad u Ruči (ban Ivan Karlović i Erdödy), o kaštelu u Vukovini (Matijaš Korvin, Ivaniš Korvin, Alapići i Draškovići), o Medvedgradu i njegovim gospodarima, o vlasteli Okićko-brezovičkoj i Jamničkoj itd. Poznati su čak i takvi detalji oko Lukavca, da nam je poznato koliko vozova pšenične slame su 1614. godine morali pojedini plemići i pojedine sučije dovesti u Lukavec radi gradnje obrambenih bedema kaštela, ali o nekom Peršin-gradu usred Turopolja (vjerojatno izvan Plemenite općine) i o njegovim gospodarima nema ni

³ Danas na tom području postoji potok vrlo sličnog imena, Mostičajna.

slova. Ne vidim razloga, zbog čega bi Laszowski prešućivao baš Peršin-grad. Možda je postojala pod ovim imenom neka nenastanjena privremena vojna obrambena utvrda iz doba turskih prepada na Erdödyjevom posjedu (u 16. i 17. stoljeću) u kojoj nitko nije boravio i koja je ubrzo napuštena, ali i to je samo špekulacija. Činjenica je Peršin-grad nije ostavio nikakvoga traga u povijesti Turopolja.

O Laszowskom

Ne stoji niti prigovor zbog čega „Laszowskog isključivo zanima povijest plemenitaških sela“. Treba imati na umu da se radi o knjizi „Povijest plem. općine Turopolja nekoć Zagrebačko polje zvane“ koju je od Laszowskog naručila i njemu platila Plemenita općina turopoljska i stoga je sasvim normalno da su u knjizi obrađena samo ona mjesta koja su pripadala Plemenitoj općini turopoljskoj. Nije se u njoj mogla očekivati i povijest Erdödyjevog vlastelinstva želinsko-kravarskog s pripadajućim kmetskim selištima, odnosno kasnijeg Thurn-Taxisovih posjeda, Alapićevog vukovinskog vlastelinstva i pripadajućih sela, zatim posjeda Zagrebačke biskupije, posjeda kraljevskoga grada Griča, posjeda jamničkih i brezovičkih vlastelina niti drugih čiji su posjedi zalazili u neke dijelove Turopolja.

U svojem sam članku o čudnim povijesnim zemljovidima u *Turopoljskom leksikonu* želio ukazati na činjenicu da povijest Plemenite općine turopoljske nije dovoljno istražena, da se o njoj piše proizvoljno premda povjesničarima stoje na raspolaganju dragocjeni dokumenti objavljeni u četiri knjige *Povijesnih spomenika plem. općine Turopolja* Emilija Laszowskog. Povijest Plemenite općine turopoljske, te višestoljetne jedinstvene povijesne samouprave koju Antun Gustav Matoš stavlja u istu ravan s Poljičkom Republikom, Vinodolskim zakonom i Dubrovačkom Republikom još uvijek je nepoznata. U tom je dijelu hrvatska povijesna znanost, prema mojem mišljenju, zakazala, a to se odrazilo i sada u *Turopoljskom leksikonu* i njegovim povijesnim zemljovidima i to je bio moj jedini razlog pisanja spomenutog članka u časopisu *Luč* broj 9.

SAKRALNA BAŠTINA CRKVE UZNESENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE (SV. LADISLAVA) U POKUPSKOM

mh
maticahrvatska
LUČ 10 (2022.)

VALENTINA RADOŠ

UVOD

Arhitektura i sakralni inventar župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (sv. Ladislava) u Pokupskom neizmjerljivo su važni za razvoj sakralne umjetnosti baroka, ne samo za područje Pokuplja nego i za područje cijele kontinentalne Hrvatske. Upravo je isticanje važnosti te građevine bio cilj izložbe *Odrata do potresa: pokupska župna crkva 1991. – 2021.* održane u Muzeju Turopolja od 8. prosinca 2021. do 18. ožujka 2022. godine. Tom je obljetničkom izložbom obilježeno 30 godina od prvih napada na Pokupsko u Domovinskom ratu i godina dana od stradavanja u petrinjskom potresu. Obuhvaćene cjeline su povijest opremanja župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (sv. Ladislava) u Pokupskom, njezino stradavanje u Domovinskom ratu 1991. godine, evakuacija umjetnina, obnova, ali i oštećenja nastala u petrinjskom potresu 29. prosinca 2020. godine. Izložene su brojne, dosad u javnosti neviđene fotografije iz fotodokumentacije Muzeja Turopolja, Instituta za povijest umjetnosti, Hrvatskog restauratorskog zavoda, Schneiderova fotografskog arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Konzervatorskog odjela u Zagrebu, zatim deset posuđenih umjetnina iz župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pokupskom i dokumentarni film *Ratne sudbine i podvizi – crkva sv. Ladislava u Pokupskom* (HRT, urednica Maja Gregl, 1992.). Ovaj članak temelji se na istoimenom predavanju održanom na 265. Matičinom četvrtku u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici gdje je fokus bio isključivo na arhitekturi i sakralnim predmetima župne crkve u Pokupskom. Potrebno je naglasiti kako su izložba, predavanje i ovaj članak utemeljeni na istraživanju arhivske građe i literature o povijesti, izgradnji i opremanju pokupske crkve kako bi se vrijednost naše baštine predstavila široj publici. Zato je potrebno istaknuti nekoliko imena hrvatske povijesti umjetnosti koja su dala nemjerljiv doprinos našem znanju o ovoj crkvi – isprva su to bile velike stručnjakinje koje su postavile standard struke i bile i ostale uzor brojnim mlađim generacijama hrvatskih povjesničara umjetnosti poput dr. sc. Anđele Horvat (1911. – 1985.), dr. sc. Đurđice Cvitanović (1924. – 2009.) i dr. sc. Doris Baričević (1923. – 2016.), a rezultate je njihova rada i istraživanja pokupske crkve nastavila i proširila prof. dr. sc. Dubravka Botica s Odsjeka za povijest

Valentina Radoš: SAKRALNA BAŠTINA CRKVE UZNESENJA BLAŽENE DJEVICE MARIJE ...

UKRATKO O POVIJESTI ŽUPE

U XIII. stoljeću kralj Andrija II. Arpadovac osniva cistercitsku opatiju Topusko kojoj pripada i župa Pokupsko,² a u XIV. stoljeću se Pokupsko spominje kao *Culpateu possessione*.³ Godine 1558. Ferdinand I. Habsburški odobrio je Zagrebačkoj biskupiji preuzimanje posjeda bivše opatije u Topuskom, što je ujedno značilo da Pokupsko pripada Kaptolu.⁴ Župa se prvi puta spominje u kanonskim vizitacijama 1642. godine kada je pripadala Zagrebačkoj biskupiji, Gorskom arhiđakonatu te postaje sastavni dio Turopoljskog arhiđakonata nakon njegovog osnivanja 1771. godine. Nije poznato kome je bila posvećena prva crkva, zatim se spominje drvena crkva sv. Marte, a izgradnjom nove zidane crkve u XVIII. stoljeću sv. Ladislav. U XX. stoljeću odnosno 1982. godine pokupska župna crkva još jednom mijenja titular te je i danas pod zaštitom Uznesenja Blažene Djevice Marije. Od 2010. godine pokupska župa postaje dio Katedralnog arhiđakonata, odnosno Pokupsko-vukomeričkog dekanata ponovno osnovane Sisačke biskupije.

Prisjetimo li se stoljećâ ratovanja s Osmanlijama, važno je spomenuti da se na pokupskom području u XVI. stoljeću formirala obrambena crta na kojoj je zaustavljeno napredovanje Osmanlija prema srednjoj Europi, a kroničar Baltazar Adam Krčelić navodi kako se tu vodila jedna od prvih bitaka u kojoj su Osmanlije poraženi u rujnu 1580. godine.⁵ Nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine Pokupsko se nalazilo na važnom prometnom pravcu od Zagreba prema Vojnoj krajini u okvirima tadašnje Banske Hrvatske koja je pripadala ugarskom dijelu Monarhije, ponovno je uspostavljena crkvena i svjetovna vlast, dolazi do naseljavanja stanovništva i obnova te novih izgradnji pod vodstvom zagrebačkog

¹ Đurđica Cvitanović dala je velik doprinos što se tiče arhitekture, a njezin je rad nastavila Dubravka Botica koja je ujedno došla do novih zaključaka i ponudila novi pogled na podrijetlo tlocrtnog tipa crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije (sv. Ladislava). Doris Baričević posvetila se kiparstvu i altaristici i doprinijela sveukupnom znanju o drvorezbarskoj radionici koja je radila na pokupskoj sakralnoj opremi. Anđela Horvat nije se detaljno bavila pokupskom župnom crkvom, ali je njezine različite elemente uključila u kapitalno djelo o baroknoj umjetnosti u Hrvatskoj. Vidi: Anđela Horvat, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 3–381.

² Usp. Mirela Sukan-Altić, »Osnovne geografske i demografske značajke kraja«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 11–36 (13).

³ Usp. Ilija Škrinjar, »Iz starije povijesti Pokupskog s posebnim osvrtom na doba Tursko-osmanlijskih ratova«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 43–53 (45).

⁴ Isto, str. 45.

⁵ Usp. Dubravka Botica, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: prilog istraživanju tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 2015., str. 36.

biskupa.

Početak toga novog razdoblja obnove i uspostave vlasti predvodi zagrebački biskup Juraj Branjug (Zagorska Sela, 1677. – Zagreb, 1748.) koji je bio na čelu biskupije od 1723. do 1748. Zbog izgradnji novih crkava i osnivanja mnogobrojnih župa nazvan je „biskup graditelj“.⁶ Kako navodi Đurđica Cvitanović: „S njime počinje graditeljski zamah na prostoru biskupije zahvaljujući dobro organiziranoj privredi na biskupskim dobrima. Sredstva je prvenstveno namijenio za oporavak ratom opustošenih imanja i duhovnu obnovu naroda, te za unutrašnju obnovu zapuštenih kapela i dotrajalog inventara kojeg zamjenjuje umjetničkim djelima baroknog stila.“⁷ Njegova uloga bila je i ona povremenog banskog namjesnika jer su biskupi u to doba imali pravo sudjelovanja u svjetovnoj vlasti.⁸

ŽUPNA CRKVA SV. LADISLAVA⁹

Crkva sv. Ladislava izgrađena je u razdoblju baroka, preciznije, između 1736. i 1740. godine.¹⁰ Osim što je to prva crkva na području Hrvatske koja je potpuno oblikovanog četverolisnog tlocrta uz njezinu izgradnju vežu se za to razdoblje specifične iznimke.¹¹ Prva iznimka jest da je za to razdoblje sagrađena u vrlo kratkom roku od tri godine, ali osim toga sagrađena je u mjestu u kojem je već postojala drvena crkva sv. Marte. Drvena crkva sv. Marte je zbog potrebe izgradnje nove zidane crkve rastavljena i premještena u obližnje selo Šišinec gdje je uspostavljena župa istoga titulara. Ono

Slika 1.: Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije (Sv. Ladislava) u Pokupskom (snimila D. Rakoci, 2018.)

⁶ Usp. Andrija Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb: Glas Koncila, str. 241.

⁷ Đurđica Cvitanović, »Crkveni spomenici na području Pokupskog«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 168–173 (169).

⁸ Funkciju banskog namjesnika biskup Juraj Branjug dobiva 1733. godine nakon smrti bana Ivana Draškovića te tu funkciju obavlja i od 1741. godine. Usp. Dubravka Botica, 2015., str. 40.

⁹ Iako se titular crkve promijenio 1982. godine, koristit ću se izrazom titular sv. Ladislava jer je fokus članka na izgradnji i opremanju crkve u XVIII. stoljeću.

¹⁰ Usp. Đurđica Cvitanović, »Župna crkva sv. Ladislava u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991 – 1996*. (ur. Aleksandar Božić), Velika Gorica: Općina Pokupsko, Glasnik Turopolja, 1996., str. 28–31 (28).

¹¹ Usp. Cvitanović, 1996., str. 30; Cvitanović, 2006., str. 169.

što je također specifično jest da se promijenio titular nove pokupske crkve te je posvećena sv. Ladislavu, ali i oblici nove crkve ni u čemu se nisu ugledali na oblike crkve sv. Marte kako bi se vidjela povezanost sa starijim titularom, odnosno nisu se zadržali karakteristični arhitektonski oblici ili crkveni inventar i oprema. Ujedno se crkva sv. Ladislava nije gradila na prvotnom mjestu starije crkve, koje je bilo uz rijeku Kupu, nego nešto dalje zbog čestih plavljenja rijeke.¹²

Razlozi nove gradnje nisu zamjena stare i trošne drvene crkve sv. Marte, već je narudžba ostvarenje novoga programa (*concetto*) zagrebačkog biskupa Jurja Branjuga.¹³ *Concetto* se zasniva na poslijetridentskom zahtjevu vraćanja izvorima biskupije odnosno aktualiziranja prošlosti. Kralj Ladislav na vlast u tadašnjoj Hrvatskoj dolazi preko svoje sestre kraljice Jelene te on 1094. osniva Zagrebačku biskupiju. S tom idejom vraćanja na izvore biskupije povezuje se i novo povijesno tumačenje podrijetla kralja Ladislava. Tome pridonose historiografi Juraj Rattkay Velikotaborski i Pavao Ritter Vitezović svojim dijelima *Croatia Rediviva* i *Rođenje kralja Ladislava*. Prema njihovim tumačenjima kralj Ladislav rođen je nedaleko od biskupskog posjeda u Pokupskom, i to u burgu Steničnjak.¹⁴ Kao posljedica zahtjeva Tridentskog koncila (1545. – 1563.) upravo je ova nova historiografija ključan podatak za gradnju te crkve.

TLOCRT

O samom izgledu crkve saznajemo dosta rano, već 1740. godine arhiđakon Stanislav Pepelko pohodi pokupsku župnu crkvu i u svojim zapisima kanonske vizitacije piše izuzetno detaljne i točne opise te usporedbe.¹⁵ Pepelko navodi kako je crkva novina u tadašnjoj sakralnoj arhitekturi Zagrebačke biskupije, a valja naglasiti da je upravo biskup Branjug „uveo u Hrvatsku novi tip monumentalne, prostorno raskošne crkve centralnoga tipa“.¹⁶

Crkva sv. Ladislava četverolisnog je tlocrta, podsjeća na djetelinu s četiri lista, što nije najprecizniji termin jer zahvaća samo prostor broda, ali ne i svetišta. Barokna

¹² Usp. Botica, 2015., str. 38.

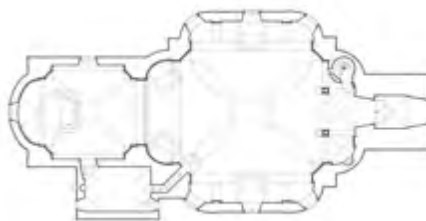
¹³ Usp. Dubravka Botica, »Naručiteljska djelatnost Jurja Branjuga, „biskupa graditelja“: Gradnja i opremanje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom kao odraz kulturnih i političkih ideja kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća u Zagrebu«, u: *Croatia Christiana periodica* 63, 2009a., 87–108 (93). Botica, 2015., str. 38.

¹⁴ Usp. D.B. (Doris Baričević), »Sv. Ladislav«, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (ur. Anđelko Badurina), Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, 1985., str. 372. Usp. Botica, 2015. str. 40.

¹⁵ Usp. Botica, 2015. str. 49. Prijepis i prijevod kanonske vizitacije vidi u: Botica 2009a., str. 99–106 i Botica 2015., str. 167–169.

¹⁶ Đurđica Cvitanović, »Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja«, u: *Sveti trag/devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094 – 1994*. (ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski), Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, Institut za povijest umjetnosti, Zagrebačka nadbiskupija, 1994., str. 233–270 (242).

crkva, pa tako i ova u Pokupskom, sastoji se od dva centralna prostora – broda i svetišta. To je suprotnost od renesansnog oblikovanja longitudinalnih crkava, a može se objasniti zahtjevom Tridentskog koncila koji navodi kako se centraliziranjem tih dvaju prostora postiže učinkovit *theatrum sacrum*.¹⁷ Četverolisni tlocrt odnosi se na prostor broda i kapela koje flankiraju brod. Brod je oblika blago izduženog kvadrata s koso odsječenim uglovima kojem se na poprečnoj osi nadovezuju plitke, široke kapele zaobljenih uglova. Koso odsječeni uglovi broda ortogonalno su pojačani pilastrima čije pojasnice neprekinuto kontinuiraju kupolastim svodom ili češkom kapom koji čini pokrenutu i dinamičnu krivulju. Plitke kapele na poprečnoj osi svođene su zaobljenim stiješnjanim segmentima kupolasta svoda, svodno polje podijeljeno je na tri dijela pojasnicama, a zidni je plašt raščlanjen pilastrima. Na uglovima kapela nalaze se prozori, a na središtu zida okulus. Oni su ujedno jedini izvor svijetla crkve koje Stanislav Pepelko po njihovom difuznom svijetlu uspoređuje s crkvom sv. Sofije u Carigradu.¹⁸ Prostor svetišta također je kvadratnog tlocrta, s koso odsječenim uglovima koji nose kupolasti svod, a povezan je s brodom arhitektonskim oblikom koji se naziva svođeni slavluk. Upravo svođeni slavluk pridonosi sceničnosti prostora jer svojom dubinom sugerira promatraču da se svetište nalazi još dalje u prostoru crkve. Svođeni slavluk na svoj način povisuje i sužava prostor svetišta te odjeljuje nebesko i onozemaljsko od broda koji predstavlja stvarnost i ovozemaljsko. Arhitektonska je plastika iznimno jednostavna, poput kapitela pilastara reduciranog dorskog reda ili

Slika 2.: Tlocrt župne crkve u Pokupskom
(Institut za povijest umjetnosti, crtao:
D. Stepinac, 1971., P-01660)

Slika 3.: Pogled na svođeni slavluk i
svetište (snimila D. Rakoci, 2018.)

Slika 4.: Pogled na dio svoda glavnog
broda i kor (snimila D. Rakoci, 2018.)

¹⁷ Usp. Botica, 2015., str. 55

¹⁸ Usp. Botica, 2015., str. 51.

kapiteli kao odlomci gređa koji nose profilirano gređe s obratima. Nastoji se naglasiti perspektiva u prostoru koja oko promatrača usmjerava prema glavnom sadržaju i ističe središnju scenu crkve – glavni oltar. Shvatljivo i jednostavno navodi Dubravka Botica: „U *theatrum sacrum* četverolisne crkve brod je gledalište, svetište je pozornica, a svođeni slavluk okvir pozornice.”¹⁹

PROČELJA CRKVE

Na glavnom pročelju nalazi se tradicionalan, zatvoren zvonik kvadratnog tlocrta s baroknom lukovicom i lanternom i jednostavno oblikovanim zidnim plaštem. Tu se još nalazi nepravilan prozor oblika misnice (njem. Kaselfenster) ili oblika kartuše.²⁰ Izgled crkve izvana oponaša unutrašnji tlocrt, a to isto čini i novi, zaobljeni krov.²¹ Crkva je nekada bila obojena nebesko plavom i bijelom bojom, a danas je oker boje s bijelim profilacijama. Na bočnim pročeljima prozori na uglovima kapela polukružno su zaključeni s profilacijama, a na začelnom zidu svetišta je okulus.

Slika 5.: Zvonik župne crkve s prozorom oblika misnice/kartuše (snimila V. Radoš, 2021.)

PODRIJETLO ČETVEROLISNOG TLOCRTA

Podrijetlo četverolisnog tlocrta nalazi se u opusu austrotalijana Carla Antonija Carlonea, pripadnika jedne od najvećih graditeljskih obitelji sjeverne Italije u kojoj se tada naglašavala protureformacija, a time je dolazilo i do različitih novih tlocrtnih rješenja kako bi se prilagodilo novoj liturgiji. Upravo se posredništvom radionica, a tako i radionice obitelji Carlone, prenosilo rješenja do srednjoeuropskih prostora. Četverolisni tlocrt je zapravo varijacija centralnog križnog tipa tlocrta, što se najbolje vidi u Carloneovoj crkvi sv. Egidija u Vöcklabrucku iz 1688. godine, a zatim u potpuno razrađenom četverolisnom tlocrtu crkve Uzvišenja Svetog Križa u Laxenburgu građene između 1693. i 1699. godine.²²

¹⁹ Botica, 2015., str. 23.

²⁰ Usp. Botica, 2015., str. 52.

²¹ Izvorni krov sa šindrama uništen je tijekom granatiranja u Domovinskom ratu 1991. godine te je današnjeg izgleda šatorastog četverolisnog krova. Usp. Cvitanović, 2006., str. 170.

²² Usp. Botica, 2015., str. 113.

Tlocrtno rješenje crkve sv. Egidija pokazuje pomak ka četverolisnom tipu jer je glavni brod kvadratnog oblika s koso odsječenim uglovima i ortogonalno pojačani pilastrima, a na poprečnoj se osi nalaze kapele zaobljenih uglova s prozorima na uglovima, ali u ovom slučaju upisanih u poligonalni zaključak. Crkva prema baroknom običaju još uvijek nije podijeljena u dva centralna prostora broda i svetište jer su umetnuta dva pravokutnika na mjestu pjevališta nakon ulaza u crkvu i prije svetišta kojem ne prethodi svođeni slavluk pa je crkva još uvijek nešto longitudinalnija. Ono što je najbitnije je ustvari svođenje kupolastim svodom ili češkom kapom koje se izvodi u brodu crkve i koje utječe na svođenje u arhitekturi XVIII. stoljeća.²³

Najvažnija crkva za tlocrtno rješenje sv. Ladislava u Pokupskom jest crkva Uzvišenja Svetog Križa u Laxenburgu koja je ujedno poznata kao carska rezidencija Habsburgovaca.²⁴ Tu je prvi put potpuno oblikovani četverolisni tip tlocrta koji ćemo naći i u Pokupskom, ima slično oblikovani brod, svetište i svođenje češkom kapom, dok je primjerice pročelje nešto drukčije izvedeno, više u stilu rimskog baroka.²⁵ Vidi se odvajanje dvaju centralnih prostora broda i svetišta u obliku začetka svođenog slavoluka koji u Laxenburgu izgleda kao nizanje pojasnica.

Na pitanje kako je Carloneovo tlocrtno rješenje došlo do Pokupskog jedini je logičan odgovor Graz koji se nalazi na pola puta između tih dvaju mjesta. Prenošenju rješenja znatno su doprinijele dvije obiteljske radionice koje su u Grazu djelovale tijekom XVII. i u prvoj polovini XVIII. stoljeća. To je radionica Joachima Johanna Carlonea i radionica Andreasa, odnosno njegova sina Johanna Georga Stengga koji je tridesetih godina XVIII. stoljeća bio vodeći arhitekt u Grazu.²⁶ Prema riječima Dubravke Botica: „[...] u Grazu su sjedište imale graditeljske radionice, izuzetno mobilne, koje su od 16. stoljeća kontinuirano djelovale u cijelom jugoistočnom dijelu Habsburške Monarhije pa tako i u Hrvatskoj.”²⁷

Dvije radionice, Carlone i Stengg, često su surađivale i izmjenjivale različita rješenja, pa se upravo to dogodilo s četverolisnim tlocrtom iz Laxenburga.²⁸ Stengg je u kontekstu sv. Ladislava u Pokupskom važniji jer se usporednom analizom crkava Johanna Georga Stengga na području Štajerske s crkvom u Pokupskom vide brojna slična rješenja u oblikovanju pojedinih dijelova.

Johann Georg Stengg u svođenju svojih crkava koristi češku kapu, kao

²³ Usp. Botica, 2015., str. 115.

²⁴ Crkva se nalazi u Donjoj Austriji u blizini Beča, te su se tu Habsburgovci legitimirali kao nasljednici Svetog Rimskog Carstva. Usp. Botica, 2015., str. 118.

²⁵ Usp. Botica, 2015., str. 119.

²⁶ Usp. Botica, 2015., str. 122–123.

²⁷ Botica, 2015., str. 121.

²⁸ U tom kontekstu možemo objasniti njemački pojam *Korrespondenz Architektur* koji označava suradnju i razmjenu različitih rješenja između radionica. Posredstvom Joachima Johanna Carlonea vjerojatno je tlocrtno rješenje iz Laxenburga došlo u ruke radionice Johanna Georga Stengga.

primjerice u glavnom brodu samostanske crkve Milosrdne Braće u Grazu (1735. – 1738.), samo što je u ovom slučaju centralizirao traveje longitudinalne crkve, a slično čini i u cistercitskoj samostanskoj crkvi Uznesenja Marijina u Reinu (1738. – 1747.) čiji su svodovi prekriveni oslikom. Prema Dubravki Botica: „Već sama primjena čeških kapa u Pokupskom i Stenggovim crkvama upućuju na srodnosti i vjerojatno je njegova radionica bila jedina koja je mogla izvesti takvo svođenje u 1730-ima.“²⁹ U crkvi u Reinu također možemo vidjeti kako oblikuje svođeni slavoluk koji isto scenično naglašava svetište kao i onaj u Pokupskom. Sličnost sa crkvom u Reinu vidi se još u okvirima slika oltara – ponavlja oblik kartuše i na oltarima sv. Marije i sv. Josipa u Pokupskom. Poveznice sa samostanskom crkvom Milosrdne Braće u Grazu vidi se još u oblikovanju prozora u obliku misnice – u Pokupskom se nalazi na zvoniku, a u Grazu nad bočnim ulazima crkve, te u načinu raščlanjivanja kapela – isti uzorak s pojasnicama u segmentima kupolasta svoda i pilastrima na zidnom plaštu nalazimo u ovoj samostanskoj crkvi, ali na zidu i svodu pjevališta. U njegovoj manjoj crkvi u Wolfsbergu možemo vidjeti kako je na sličan način kao i u Pokupskom riješio centralni brod kosih uglova s pilastrima na ortogonalnim osima na koje se oslanjaju pojasnice kupolastog svoda te na koji je način riješio jednostavnu arhitektonsku plastiku.³⁰

Vrlo je važan i utjecaj naručitelja.³¹ Crkve u Pokupskom i Laxenburgu označavaju novi početak nakon ratova s Osmanlijama, a ujedno se u simbolici njihove gradnje očituju i prepliću crkvena i svjetovna vlast jer su se u Laxenburgu Habsburgovci legitimizirali kao nasljednici rimskih careva, a zagrebački biskup Juraj Branjug u Pokupskom obilježava mjesto rođenja kralja Ladislava prema suvremenoj historiografiji.³²

Postoje još nekoliko razloga zašto je crkva u Laxenburgu bila poznata u tadašnjoj Zagrebačkoj biskupiji. Poveznicu predstavlja i prethodnik biskupa Juraja Branjuga, Emerik (Mirko) Esterhazy koji je prije svog stolovanja Zagrebačkom biskupijom bio upravitelj samostana Maria Trost u Grazu na čijoj je gradnji bio angažiran Johann Georg Stengg, a 1722. godine predvodio je svečani obred upravo u crkvi u Laxenburgu jer je podržavao habsburšku vlast.³³

Još je jedna poveznica s radionicom Stengg – biskup Juraj Branjug povremeno je obnašao dužnost banskog namjesnika pa je često nazočio pokrajinskom

²⁹ Botica, 2015., str. 125.

³⁰ Usp. Botica, 2015., str. 125.

³¹ Usp. Dubravka Botica, »Zagrebački biskup Juraj Branjug – naručitelj gradnje župne crkve Sv. Ladislava u Pokupskom. Uloga naručitelja u odabiru arhitektonskog tipa«, u: *Umjetnost i naručitelji. Zbornik radova znanstvenog skupa "Dani Cvita Fiskovića" održanog 2008. godine*, (ur.) Jasenka Gudelj, Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Institut za povijest umjetnosti, 2010., str. 125–136; Botica, 2015., str. 36.

³² Usp. Botica, 2015., str. 135.

³³ Isto.

štajerskom parlamentu gdje su prisutni bili i opat samostana u Reinu i opat samostana Milosrdne Braće u Grazu koji su radionicu Stengg angažirali pri gradnji svojih samostanskih crkava.³⁴

Zbog navedenih paralela i poveznica Dubravka Botica smatra da se „na temelju analiziranih srodnosti i vremenskih podudarnosti može iznijeti prijedlog da je graditelj crkve u Pokupskom blizak Stenggovoj radionici i upoznat s njegovim rješenjima.“³⁵

Prvi četverolisni tip tlocrta prepoznat je upravo u Pokupskom, zatim je prisutan i u drugim dijelovima sjeverozapadne Hrvatske i Slovenije. Najpoznatije crkve koje pripadaju korpusu jesu župna crkva sv. Marije Magdalene u Donjoj Kupčini (1748. – 1751.), proštenjarska crkva sv. Marije Jeruzalemske u Trškome Vrhu (1750. – 1761.) i župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kupincu (1795. – 1799.).³⁶

ŠTUKATURE I ZIDNI OSLIK

Usmjerimo li svoj pogled u svodove, primijetiti ćemo štukature i zidni oslik. Ovaj kvalitetan ciklus nastao je također u vrijeme izgradnje župne crkve. Štukature su izvedene na svodu broda i svetišta. Dubravka Botica zapaža da se prema oblikovanju, motivima i detaljima izvedbe pokupske štukature mogu dovesti u vezu sa štukaterskom radionicom Johanna Kajetana Androya iz Graza, a paralele možemo vidjeti u njegovim štukaturama u sakristiji crkve Maria Trost u Grazu. Majstor štukatura iz Pokupskog vjerojatno je došao iz kruga te radionice.³⁷

Ploha je svoda broda širokim trakama, koje djeluju kao pojasnice na ortogonalnoj osi, podijeljena na četiri nepravilna polja. Pojasnice su dekorirane trakama u pravokutnom motivu zaobljenih vrhova i uvučenih krajeva u prepletu te su kraće i ne dopiru do samog vrha svoda. U vrhu se nalazi okvir oblika kartuše unutar koje se nalazi oslik Krunjena Blažene Djevice Marije. Unutar nepravilnih svodnih polja, postavljeni u dijagonale nalaze se ovalni oslici četiriju evanđelista – sv. Marko s lavom, sv. Matej s anđelom, sv. Ivan s orlom i sv. Luka s volom, svaki unutar asimetrične kartuše. U gornjem dijelu kartuše nalazi se motiv mreže na čijem je vrhu palmeta, a trake okvira kartuše uvijaju se u volutice. U donjem se dijelu nalaze motivi poludiskova, a kartuša je zaključena s vegetabilnim motivom.

Štukature svetišta puno su složenije i uključuju raznoliku motiviku. Štukature su

³⁴ Usp. Botica, 2015., str. 136.

³⁵ Botica, 2015., str. 127.

³⁶ Usp. Botica, 2015., str. 34

³⁷ Usp. Dubravka Botica, »Štukature u župnoj crkvi sv. Ladislava u Pokupskom. Prilog korpusu štukature 18. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: *Sic ars depreditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića* (ur. Sanja Cvetnić, Milan Pelc, Daniel Premerl), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009b., str. 67–80 (74).

izvedene po cijeloj površini svoda koje je također podijeljeno širokim trakama (djeluju kao pojasnice) na četiri polja, a susreću se u središnjem kružnom polju. Unutar pojasnica motiv je trake položene u pravokutni oblik, povezane su romboidnim prepletima, a unutar kružnog polja prevladava preplet stiliziranih motiva akanta, mreže i traka. Ta su polja ponajviše ispunjena motivom vrpce u prepletu odnosno *Bandlwerk*.³⁸ Unutar svakog polja, od uglova prema središtu svoda, pojavljuju se sljedeći motivi: palmeta između dvije naglašene vaze, zatim slijedi trakasta dekoracija i lambreken,³⁹ iznad lambrekena preplet je traka i motiv lire, a sa strana su po dvije guste mreže sa stiliziranim uvijenim viticama na čijim se ortogonalnim osima nalaze listovi akanta, a na čvorištima mreže male plitke rozete. Iznad motiva lire nalazi se palmeta iznad koje se nalazi kružni, središnji preplet traka, a sa strana su niske sa zvončićima.

Štukature su plitko izvedene u blijedo ružičastoj boji, a ploha svoda i ugaone profilacije su bijeli.

Bogata motivika svoda svetišta i broda svoje podrijetlo nalazi u francuskoj i srednjoeuropskoj umjetnosti rokoka. Francuski motivi su primjerice lira i vegetabilni motivi, a srednjoeuropski je dominirajući motiv *Bandlwerka* koji ulazi u oblikovanje štukatura tridesetih godina XVIII. stoljeća.⁴⁰

Slika 6.: Dio štukatura svoda svetišta (snimila D. Rakoci, 2018.)

Slika 7.: Zidni oslik i štukature svoda glavnog broda (snimila D. Rakoci, 2018.)

³⁸ Motiv koji se koristi od XVI. stoljeća, a najpopularniji je u XVIII. stoljeću. Radionica Johanna Kajetana Androya najviše je koristila taj motiv na području Štajerske. Usp. Botica, 2009b., str. 71.

³⁹ Stilizirani viseći motiv koji oponaša tkaninu. Usp. Botica, 2009b., str. 73.

⁴⁰ Usp. Botica, 2009b., str. 73.

Artur Schenider prvi je uveo sakralni inventar pokupske župne crkve u stručnu literaturu. Za Likovni arhiv JAZU proveo je popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika diljem cijele Hrvatske, a 1939. godine pohodio je između ostalog i Pokupsko.⁴¹ Tu je zabilježio osam snimaka koji su danas jedni od najstarijih, ako ne i najstariji koji prikazuju župnu crkvu sv. Ladislava.⁴²

Oprema crkve poput glavnog oltara sv. Ladislava, bočnih oltara sv. Marije i sv. Josipa,⁴³ oltara sv. Izidora i sv. Križa zajedno sa štukaturama i zidnim oslikom svoda broda i svetišta čine zaokruženu i smislenu cjelinu. Veliki dio opreme poput glavnog oltara, dva bočna oltara, propovjedaonice i oltara sv. Križa izrađen je u Branjugovoj drvorezbarskoj radionici na Kaptolu u Zagrebu.⁴⁴ O postojanju te radionice prvi put nas je izvijestio Baltazar Adam Krčelić: „[biskup Branjug držao je]

Slika 8.: Glavni oltar sv. Ladislava
(snimila D. Rakoci, 2018.)

Slika 9.: Bočni oltar sv. Marije (snimila V.
Radoš, 2021.)

⁴¹ Usp. Artur Schneider, »Popisivanje i fotografsko snimanje umjetničkih spomenika 1939. godine«, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1939./1940.*, Zagreb, 1941., str. 171–186 (182).

⁴² Dio fotografija objavljen je u stručnoj literaturi, a sve se mogu vidjeti u Digitalnoj zbirci i katalogu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (DiZbi.HAZU).

⁴³ Glavni i bočne oltare kao prilog tipologiji arhitekture oltara u XVIII. stoljeću osim Doris Baričević obradili su i Dubravka Botica i Danko Šourek. Vidi: Dubravka Botica, Danko Šourek, Oltari u župnoj crkvi sv. Ladislava u Pokupskom – prilog tipologiji arhitekture oltara u XVIII. stoljeću, u: *Portal 5*, 2014., str. 179–191.

⁴⁴ Doris Baričević je prva povjesničarka umjetnosti koja uvodi naziv, »Drvorezbarska radionica biskupa Jurja Branjuga«. Vidi u: Doris Baričević, »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Kaj: časopis za književnost umjetnost i kulturu* 5-6 (1974.), str. 178–181.

vlastite majstore, osobito kipare, koji su uz pomoć deseterice zanatlija provodili u djelo biskupovu pobožnu darežljivost šaljući oltare i druge izrađene predmete crkvama u raznim krajevima biskupije.⁴⁵ Da se radi o narudžbama biskupa Branjuga svjedoče i njegovi grbovi koji su istaknuti na glavnom i dva bočna oltara, propovjedaonici i portalu crkve.

Monumentalni glavni oltar iz 1739. godine u potpunosti zaklanja zaključni zid svetišta, a svojom atikom ulazi i u prostor svoda. Menza se nalazi na trima stubama, stipes je trbušastog oblika naglašen konveksno-konkavnom pokrenutošću, a retabl se nalazi nad visokim podnožjem s vratima oltara koja služe za ophod. Retabl je izrazito pokrenute strukture i tako oponaša unutrašnjost same crkve, a na njemu se nalaze četiri korintska stupa i dva hermska pilastra na kojima torza atlanta nose glavno gređe oltara. Posebno je zanimljiv središnji prostor oltara sa skulpturom kralja Ladislava koji je okružen dvama hermskim pilastrima čiji kerubini nose i glavno gređe oltara i baldahin sa lambrekenima. Sv. Ladislav kralj je u raskošnom oklopu, zaogrnut dugim plaštom s atributima poput bojne sjekire i štita s povijesnim ugarskim grbom. U njegovom društvu nalaze se manji kipovi kraljice Jelene sa štitom koji sadrži grbove triju hrvatskih kraljevina (kasnije preslikan izmišljenim grbom) i veliki anđeo koji pridržava štit na kojem je nekoć bio kronografski natpis: „reX sanCte, qVae Vera ImbVlsl

Slika 10.: Bočni oltar sv. Josipa
(snimila V. Radoš, 2021.)

Slika 11.: Slika sv. Izidora i Marice s oltara
sv. Izidora (snimila A. Vuko, 2021.)

⁴⁵ Baltazar Adam Krčelić (priredio Veljko Gortan), *Annuae sive Historia ab Anno inclusive 1748 et subsequis 1767 ad posteritatis notitiam /Annuae ili Historija 1748 – 1767/*, Zagreb: JAZU, 1952., str. 536–538.

flDe haeC tVere, et serVa regna⁴⁶ koji je kasnije preslikan hrvatskim grbom.⁴⁷ Središnju skupinu oltara flankiraju kipovi sv. Donata, sv. Jurja, sv. Martina i sv. Florijana u odorama rimskih časnika. U skladu s poslijetridentskom ikonografijom želi se naglasiti sv. Ladislava kao sveca bliskog viteško-herojskom idealu ranokršćanskih svetaca-vojnika i mučenika te kao do tad nije prikazan u društvu sv. Stjepana i sv. Emerika. Pokrenutost retabla prati i gređe s istaknutim obratima koja se prekidaju nad prostornim dijelom oltara gdje se nalazi skulptura kralja Ladislava, a iznad gređa je atika s postamentima na kojima se nalaze volute koje nose povijeni vijenac na koji se spušta velika glorijska s Presvetim Trojstvom koje kruni Uznesenu Bogorodicu. Atika je naglašene prozračnosti i krasi ju još cvjetne girlande, anđeli, *putti* i ženske figura kao personifikacije teoloških vrлина Nade i Ljubavi. Kipovi su živog pokreta i dobro impostirani, ali Doris Baričević navodi da je autor oltara najvjerojatnije pokrajinski majstor koji oponaša uzore iz alpskog kiparstva, što se najbolje očituje u crtama lica koje djeluju pomalo karikirano.⁴⁸ Na oltaru su prisutni i motivi lambrekna, palmeta i traka u prepletu. Time se ponavljaju motivi štukatura na svodu svetišta i broda što dokazuje da se zaista radi o pomno osmišljenu programu cjelokupne narudžbe biskupa Branjuga.

Slika 12.: Oltar sv. Križa
(snimila D. Rakoci, 2018.)

Slika 13.: Propovjedaonica
(snimio A. Božić, 1991.)

Valentina Radoš: SAKRALNA BAŠTINA CRKVE UZNESENUJ BLAŽENE DJEVICE MARIE ...

⁴⁶ Prijevod: Sveti kralju, čuvaj i spasi ova kraljevstva koja si poučio pravom vjeri. Zbroj istaknutih slova daju godinu nastanka oltara: 1739. Usp. Botica, Šourek, 2014., str. 183.

⁴⁷ Usp. Doris Baričević, »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 187–190 (189).

⁴⁸ Usp. Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Školska knjiga, 2008., str. 106.

Bočni oltari sv. Marije i sv. Josipa smješteni su u svođenom slavlolu, konstrukcijski su jednaki i postavljeni na zidane menze izdignute na dvije stube. Retabli su niski, a iznad njih se uzdižu po jedan kompozitni stup sa svake strane, s pripadajućim kompozitnim pilastrima oslonjenih na strukturu oltara, te oni nose segmentno potisnuto gređe. Stupovi i njihovi postamenti na predeli, kao i istaknuti obrati gređa dijagonalno su usmjereni prema središtu oltara. Cjelinu flankiraju skulpture na volutnim konzolicama na bočnim stranama predele, na oltaru sv. Marije to su sv. Barbara i svetica bez atributa, vjerojatno sv. Katarina, a na oltaru sv. Josipa to su sv. Joakim i sv. Ana. Na atikama obaju oltara nalaze se manje skulpture sv. Petra na oltaru sv. Marije i sv. Pavla na oltaru sv. Josipa. Na oltarnim slikama primjetan je utjecaj pavlinskog slikarskog kruga Ivana Rangera,⁴⁹ a njihovi okviri slični su obliku misnice, kao primjerice prozor zvonika, što je također preuzeto od radionice Johanna Georga Stengga.⁵⁰ I na bočnim oltarima primjetni su motivi koji su slični onima na štukaturama svoda svetišta, radi se o romboidnim mrežama s rozetama na čvorištima koje su dodatan dokaz pomno osmišljena programa narudžbe. Na oltarnom gređu obaju oltara nalazi se grb naručitelja, biskupa Branjuga. Po dekorativnosti i ornamentici bočni oltari, premda jednokatni, nadmašuju glavni oltar te je njihov autor vještiji majstor. Ta vještina vidi se i u izražajnoj gestikulaciji, lelujavoj odjeći s posebnim fokusom na detalje i volumen te lica figura koja odaju pravi barokni patos.⁵¹

Slika 14. Krstionica
(snimila V. Huzjak, 1991.)

Oltar sv. Izidora spominje se tek 1746. godine i sastoji se od impozantne slike s prikazom sv. Izidora i Marice nepoznatog autora.⁵² Sv. Izidor je zaštitnik seljaka, što nam ova izuzetno narativna slika i poručuje. U prvom planu naslikani su sv. Izidor i

⁴⁹ Usp. Mirjana Repanić-Braun, *Sakralno i štafelajno slikarstvo 17. i 18. stoljeća na području katedralnog i turopoljskog arhiđakonata* (diplomski rad), Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1988., str. 64.

⁵⁰ Usp. Botica, Šourek, 2014., str. 184. i Botica, 2015., str. 59.

⁵¹ Usp. Baričević, 2008., str. 107.

⁵² Usp. Doris Baričević, »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991 – 1996*. (ur. Aleksandar Božić), Velika Gorica: Općina Pokupsko, Glasnik Turopolja, 1996., str. 32–34 (34).

*Slika 15.: Slika sv. Roka
(snimio A. Božić, 1991.)*

*Slika 16.: Slika sv. Valentina
(snimila V. Radoš, 2021.)*

Marica u klečećem položaju s rukama u molitvi. Izidor je odjeven u odoru, a Marica u narodnu nošnju najvjerojatnije XVIII. stoljeća na području Pokupskog. Njihovi pogledi uprti su prema golubici Duha Svetoga, anđeoskim glavicama i Raspetom Kristu s Marijom koji su naslikani u gornjem dijelu slike. Na lijevoj strani prikazani su pastiri sa stadom na potoku, a na desnoj strani veduta crkve i anđeo koji ore zemlju. Slika je najvjerojatnije rad samoukog slikara što se vidi po skromnoj kvaliteti, ali njezina je snaga upravo u narativnosti.

U crkvi se nalazi i oltar sv. Križa s prizorom Raspeća. Uzdiže se nad oltarnom menzom s niskom drvenom predelom i dva ugaona postamenta za kipove, a sastojao se od četiri figure: raspetog Krista na križu, pod križem je nekoć sjedila Marija između sv. Ivana i sv. Marije Magdalene. Kip Marije nestao je i zamijenjen je novim.⁵³ Radi se o kipu Majke Božje Žalosne nabavljenog u Ljubljani i postavljenog na oltar 1927. godine.⁵⁴ Iza Krista na križu naslikan je pejzaž grada Jeruzalema.

Nekadašnja propovjedaonica također je djelo Branjugove drvorezbarske radionice. Imala je grb biskupa Branjuga i figuru mladog Krista na baldahinu, a na govornici su nekoć bili kipovi evanđelista koji su kasnije uklonjeni. Stranice govornice naknadno je oslikao Josip Kaplan 1933. godine prizorima iz Kristova života, a na dnu je veliki viseći češer.⁵⁵ Za Josipa Kaplana i njegovu radionicu poznato je da su izrađivali kipove, oltare i slike Križnoga puta, a najpopularniji je

⁵³ Usp. Baričević, 1974., str. 180.; Baričević, 1996., str. 33.

⁵⁴ Usp. Lukinović, 2006., str. 141.

⁵⁵ Usp. Baričević, 1974., str. 180; Baričević, 1996., str. 33.

*Slika 17.: Satni mehanizam i zvona
(snimio A. Božić, 1991.)*

*Slika 18.: Zvona stradala u
Domovinskom ratu izložena ispred
cinkture (snimila V. Radoš, 2021.)*

bio kao trgovac devocionalijama.⁵⁶

Crkvu krase i kipovi Presveta srca Isusova i Marijina kupljeni 1906. godine u radionici Mayer u Münchenu.⁵⁷ Kipovi su donacija iseljenih župljana u Americi i postavljeni su u crkvu na blagdan Velike Gospe iste godine. Božji grob nabavljen je u Beču 1910. godine.⁵⁸ U crkvi su se nekoć nalazile i dvije slike izrađene u ne toliko čestoj tehnici ulja na limu. Na jednoj se nalazi prikaz sv. Roka, a na drugoj najvjerojatnije sv. Valentin. Sv. Rok prikazan je u hodočasničkoj odjeći s jakobovom kapicom, štapom, torbom i tikvicom kako pokazuje kužnu ranu na svom bedru. Pokraj njega njegov je vjerni pas, a u pozadini je prikazana priroda, veduta nepoznate crkve i grupa seljaka. Sv. Valentin odjeven je u reverendu i roketu, oko vrata mu je stola, a na glavi bireta. U lijevoj ruci drži križ, a desnom blagoslivlja. Podno njegovih nogu nalaze se dva lika – muškarac s platnenom trakom omotanom oko glave kako sjedi naslonjen na ženu koja kleči i pruža ruke prema svecu. Najvjerojatnije se radi o prikazu ozdravljenja osobe s epilepsijom. U pozadini, s desne strane, nalazi se prikaz vedute nepoznate crkve.

Izvorna krstionica iz XVIII. stoljeća nije sačuvana. Radilo se o poligonalnom drvenom ormariću koji se uzdizao nad kamenim bazenom u obliku školjke. Vrata krstionice bila su ukrašena reljefnim plamenim srcem, a uske stranice simetričnim spletom vrpca, zvonolikih cvjetova i uspravne lepezaste školjke.⁵⁹

⁵⁶ Usp. Olga Maruševski, »Prikaz knjige: Stjepan Kožul, Sakralna umjetnost Bjelovarskoga kraja«, u: *Tkalčić* 4 (2000.), str. 431–436 (435.); Ksenija Škarić, *Polikromija i polikromatori oltara 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (doktorski rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014., str. 536–537.

⁵⁷ Usp. Andrija Lukinović, »Župa Pokupsko«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 115–133 (141).

⁵⁸ Institut za povijest umjetnosti (dalje: IPU), *Rukopisi Đurđice Cvitanović, 9.15, Župa Pokupsko od 1668. – 1741., Pokupsko obnove u 19. i 20. stoljeću*.

⁵⁹ Usp. Baričević, 1974., str. 180; Baričević, 1996., str. 34

Važno je spomenuti i opremu koja je često zaboravljena u sklopu istraživanja sakralnih spomenika – satni mehanizam i zvona. Nije poznato kakav je satni mehanizam crkva imala do XIX. stoljeća. Župnik je naručio satni mehanizam 1871. godine kod urara Dragutina Železnika iz Samobora,⁶⁰ a moguće je da ga je popravio urar Antun Manigl iz Lekenika 1934. godine.⁶¹ Kanonska vizitacija Stanislava Pepelka iz 1740. godine spominje tri zvona – veliko zvono posvećeno sv. Ladislavu, i dva manja posvećena sv. Emeriku i Bogorodici.⁶² Izvorna zvona nisu sačuvana, a župnik Julije Devunić spominje kako su crkvena zvona u Prvom svjetskom ratu rekvirirana i odvezena za lijevanje topova.⁶³ Nova zvona nabavljena su 1926. godine od Strijne tovarne in livarne u Ljubljani. Srednje zvono naručio je i platio župnik, a veliko i malo platili su iseljeni Pokupljani iz Pittsburgha.⁶⁴ Nakon ratnih stradanja nova zvona izlivena su u tvrtki Grassmayr iz Innsbrucka, a darovao ih je Pokupčanin iz SAD-a Ivan Erdeli dok su stara ljubljanska zvona sa svim svojim ratnim oštećenjima izložena ispred cinkture.⁶⁵

OKRUŽENJE

Crkvu okružuje cinktor koji na uglovima ima manje cilindrične kule i nije izašao iz okvira svoje primarne obrambene funkcije jer puškarnice nisu zazidane. U neposrednoj blizini župne crkve nalazi se župni dvor koji je izgrađen 1740. godine i danas je jedan od najstarijih, možda i najstariji župni dvor u Zagrebačkoj nadbiskupiji.⁶⁶ U župnom dvoru nalazi se pravo blago – župna knjižnica. Često ju se pripisuje poznatom Ilircu i pokupskom župniku Pavlu Štoosu iako je malen broj knjiga s njegovim ekslibrisom, zapravo je nastala ostavštinom pojedinih župnika poput Vinka Kalafatića, Josipa Horvata, Ivana Rogoza, Stjepana Pavića i dr. Riječ je ponajviše o teološkim knjigama nastalima do 1945. godine koje imaju spomeničku vrijednost, no dakako ima knjiga i novijeg datuma.⁶⁷

⁶⁰ Usp. Martin Modrušan, »Spašavanje vrijedne arhivske građe iz ratom zahvaćenog Pokupskog – Spomenica župe sv. Ladislava u Pokupskom (1771. – 1871.)«, u: *Arhivski vjesnik* 34-35, 1991.-1992., str. 233–235 (235).

⁶¹ IPU, *Rukopisi Đurđice Cvitanović*, 9.15, Župa Pokupsko od 1668. – 1741., Pokupsko obnove u 19. i 20. stoljeću.

⁶² Usp. Cvitanović, 1996., str. 28; Botica, 2009a., str. 87–108 (96, bilj. 36).

⁶³ Usp. Lukinović, 2006., str. 141.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ Usp. Josip Priselać, »Život i rad Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije od 1993. do 1996. godine«, u: *Pokupsko 1991 – 1996.* (ur.) Aleksandar Božić, Velika Gorica: Općina Pokupsko, Glasnik Turopolja, 1996., str. 40–41 (41).

⁶⁶ Usp. Lukinović, 2006., str. 131.

⁶⁷ Usp. Vladimir Magić, »Knjižnica u župi Pokupsko«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 99–115 (102).

Crkva sv. Ladislava u Pokupskom dokaz je prenošenja različitih novina u prostoru Hrvatske i srednje Europe te je svojim tlocrtom, opremom i sveukupnim dojmom utjecala na izgradnju brojnih drugih crkava u Hrvatskoj i slovenskoj Štajerskoj, od prve u Pokupskom pa sve do osamdesetih godina XVIII. stoljeća. Crkva je prostor izrazite sceničnosti koja svojim prostornim rješenjem i skladnom opremom čini cjelinu jednog baroknog *Gesamtkunstwerka* koji podrazumijeva da pokupsku župnu crkvu u cjelini možemo sagledati kao jedno umjetničko djelo gdje su sve vrste umjetnosti poput arhitekture, slikarstva i kiparstva ujedinjene i povezane. Crkva reflektira htijenja Katoličke Crkve nakon Tridentskog koncila prema čijim se načelima crkva oblikuje kao *theatrum sacrum* i odražava izuzetnu važnost naručiteljskog programa ili *concetta* koji se temelji na novom tumačenju prošlosti važne osobe – kralja Ladislava, osnivača Zagrebačke biskupije.

Osim toga, ona je crkva u kojoj je sačuvan najmonumentalniji oltar našeg područja i jedina s cjelovitim oltarnim ansamblom Branjugove drvorezbarske radionice. Naime, zasigurno su brojne crkve Zagrebačke (nad)biskupije imale oltare iz navedene radionice ili nabavljene posredstvom biskupa Branjuga, ali dolaskom novih trendova XIX. stoljeća brojni se oltari mijenjaju neostilskim primjercima i često su radovi tirolskih majstora.

Zanimljiv i za poneka razdoblja specifičan život ove župne crkve protkan je važnim osobama i događajima koji će ju zauvijek obilježiti. Oštećena je u jakom potresu 1909., zatim je teško stradala u Domovinskom ratu 1991. i naposljetku u petrinjskom potresu 29. prosinca 2020. Njezinu je burnu povijest najbolje opisao župnik Matija Juraković: „Kad bi kamenje crkve moglo govoriti, a još više kule i zidovi koji je opasuju, bila bi to pripovijest burna i krvava, puna borbe za goli život i novih početaka.“⁶⁸ Mi, kao čuvari i promicatelji važnosti baštine želimo joj uspješan još jedan novi početak.

⁶⁸ Matija Juraković, »Obnova i rušenje crkve u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991.* (ur. Višnja Huzjak i Aleksandar Božić) (katalog izložbe), Velika Gorica: Muzej Turopolja, 1991., bez paginacije.

LITERATURA

- Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Kršćanska sadašnjost, 1985.
- Doris Baričević, »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Kaj: časopis za književnost umjetnost i kulturu* 7 (1974), 5-6, str. 178–181.
- Doris Baričević, »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991 – 1996*. (ur. Aleksandar Božić), Velika Gorica: Općina Pokupsko, Glasnik Turopolja, 1996., str. 32–34.
- Doris Baričević, »Majstori drvorezbarske radionice biskupa Jurja Branjuga u Pokupskom«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 187–190.
- Doris Baričević, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb: Školska knjiga, Institut za povijest umjetnosti, 2008.
- Dubravka Botica, »Naručiteljska djelatnost Jurja Branjuga, „biskupa graditelja“: gradnja i opremanje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom kao odraz kulturnih i političkih ideja kraja 17. i prve polovine 18. stoljeća u Zagrebu«, u: *Croatia Christiana periodica* 63, 2009a., str. 87–108.
- Dubravka Botica, »Štukature u župnoj crkvi sv. Ladislava u Pokupskom. Prilog korpusu štukature 18. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: *Sic ars depreditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića* (ur. Sanja Cvetnić, Milan Pelc, Daniel Premerl), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti; Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2009b., str. 67–80.
- Dubravka Botica, »Zagrebački biskup Juraj Branjug – naručitelj gradnje župne crkve Sv. Ladislava u Pokupskom. Uloga naručitelja u odabiru arhitektonskog tipa«, u: *Umjetnost i naručitelji. Zbornik radova znanstvenog skupa "Dani Cvita Fiskovića" održanog 2008. godine*, (ur.) Jasenka Gudelj, Zagreb: Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Institut za povijest umjetnosti, 2010., str. 125–136.
- Dubravka Botica, Danko Šourek, »Oltari u župnoj crkvi sv. Ladislava u Pokupskom – prilog tipologiji arhitekture oltara u XVIII. stoljeću«, u: *Portal* 5, 2014., str. 179–191.
- Dubravka Botica, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: prilog istraživanju tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 2015.
- Đurđica Cvitanović, »Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja«, u: *Sveti trag/devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094 – 1994*. (ur. Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski), Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, Institut za

povijest umjetnosti, Zagrebačka nadbiskupija, 1994., str. 233–270.

Đurđica Cvitanović, »Župna crkva sv. Ladislava u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991 – 1996.* (ur. Aleksandar Božić), Velika Gorica: Općina Pokupsko, Glasnik Turopolja, 1996., str. 28–31.

Đurđica Cvitanović, »Crkveni spomenici na području Pokupskog«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 168–173.

Anđela Horvat, »Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj«, u: Anđela Horvat, Radmila Matejčić, Kruno Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982., str. 3–381.

Višnja Huzjak i Aleksandar Božić (ur.), *Pokupsko 1991.* (katalog izložbe), Velika Gorica: Muzej Turopolja, 1991.

Matija Juraković, »Obnova i rušenje crkve u Pokupskom«, u: *Pokupsko 1991.* (ur. Višnja Huzjak i Aleksandar Božić) (katalog izložbe), Velika Gorica: Muzej Turopolja, 1991., bez paginacije.

Baltazar Adam Krčelić (priredio Veljko Gortan), *Annuae sive Historia ab Anno inclusive 1748 et subsequis 1767 ad posteritatis notitiam /Annuae ili Historija 1748 – 1767/*, Zagreb: JAZU, 1952.

Andrija Lukinović, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Glas Koncila, Zagreb, 1995.

Andrija Lukinović, »Župa Pokupsko«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 115–133.

Vladimir Magić, »Knjižnica u župi Pokupsko«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 99–115.

Olga Maruševski, »Prikaz knjige: Stjepan Kožul, Sakralna umjetnost Bjelovarskoga kraja«, u: *Tkalčić* 4 (2000.), str. 431–436.

Martin Modrušan, »Spašavanje vrijedna arhivske građe iz ratom zahvaćenog Pokupskog – Spomenica župe sv. Ladislava u Pokupskom (1771. – 1871.)«, u: *Arhivski vjesnik* 34-35, 1992., str. 233–235.

Josip Priselac, »Život i rad Župe Uznesenja Blažene Djevice Marije od 1993. do 1996. godine«, u: *Pokupsko 1991 – 1996.* (ur.) Aleksandar Božić, Velika Gorica: Općina Pokupsko, Glasnik Turopolja, 1996., str. 40–41.

Mirjana Repanić-Braun, *Sakralno i štafelajno slikarstvo 17. i 18. stoljeća na području katedralnog i turopoljskog arhiđakonata* (diplomski rad), Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 1988.

Artur Schneider, »Popisivanje i fotografijsko snimanje umjetničkih spomenika godine 1939.«, u: *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za*

godinu 1938./39., sv. 52. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940., str. 171–186.

Mirela Sukan-Altić, »Osnovne geografske i demografske značajke kraja«, u: *LUČ 10 (2022.) Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 11–36.

Ksenija Škarić, *Polikromija i polikromatori oltara 17. i 18. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* (doktorski rad), Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014.

Ilija Škrinjarić, »Iz starije povijesti Pokupskog s posebnim osvrtom na doba Tursko-osmanlijskih ratova«, u: *Pokupsko-kroz prošlost i sadašnjost* (ur. Agneza Szabo), Zagreb: Ogranak Matice Hrvatske Pokupsko, 2006., str. 43–53.

ARHIVSKI IZVORI

Institut za povijest umjetnosti, *Rukopisi Đurđice Cvitanović*, 9.15, Župa Pokupsko od 1668. – 1741., Pokupsko obnove u 19. i 20. stoljeću.

OBLJETNICE

FRANJO TUĐMAN stota obljetnica rođenja

*Franjo Tuđman govori u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske
(izvor: www.tudjman.hr)*

EUROPA U FILOZOFIJI POVIJESTI DISIDENTA FRANJE TUĐMANA

mh
maticahrvatska
LUČ 10 (2022.)

JOSIP MIHALJEVIĆ

Uvod: Franjo Tuđman u vrijeme vladavine komunizma

Franjo Tuđman rođen je 14. svibnja 1922. u Velikom Trgovišću, malom mjestu u Hrvatskome Zagorju. U Drugom svjetskom ratu (1941. – 1945.) bio je partizan, a početkom 1942. postao je članom Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). Početkom 1945. prešao je na službu u Beograd, i to u Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske (NOV) i Partizanskih odreda Jugoslavije (POJ) gdje je završio Partizansku gimnaziju. Nakon završetka rata nastavio je raditi u Ministarstvu narodne obrane nove jugoslavenske države, a nakon završetka Više vojne akademije 1957., imenovan je zamjenikom načelnika Prve uprave Generalštaba Jugoslavenske narodne armije (JNA). Od 1959. bio je i pomoćnik glavnoga urednika *Vojne enciklopedije*.¹ Vrhunac njegove vojne karijere bio je čin generala-majora kojeg je dosegno 1960. godine.

Uz vojnu karijeru, Tuđman je paralelno gradio i onu znanstvenu. U tom razdoblju objavio je knjige *Rat prije rata* (1957.)² i *Stvaranje socijalističke Jugoslavije* (1960.)³ u kojima je donosio zaključke koji su bili u suprotnosti s tada uvriježenim unitarističkim gledištima u Generalštabu JNA. U knjizi *Rat protiv rata* je zagovarao decentralizirani koncept „naoružanog naroda“, a u knjizi *Stvaranje socijalističke Jugoslavije* je analizirao udio hrvatskog naroda u partizanskom ratu kojeg se u beogradskim krugovima omalovažavalo.

Tuđman je odbacivao i tada često i naširoko nametani stav o genocidnosti hrvatskoga naroda zbog zločina ustaškog režima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Zbog svega toga se često sukobljavao s unitarističkim kadrovima u JNA, prvenstveno sa srpskim i crnogorskim.⁴ Zbog toga se 1961. odlučio potpuno posvetiti znanstvenome radu te je u dogovoru s tadašnjim hrvatskim političkim rukovodstvom unutar Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) napustio Beograd i vratio se u Zagreb gdje je postavljen za direktora tada

¹ Marina Kučer Beš, Filip Hameršak, „Tuđman, Franjo“, *Hrvatski biografski leksikon* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2016), <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11922>, pristupljeno 18. 10. 2022.

² Franjo Tuđman, *Rat protiv rata. Partizanski rat u prošlosti i budućnosti* (Zagreb: Zora, 1957.).

³ Franjo Tuđman, *Stvaranje socijalističke Jugoslavije* (Zagreb: Naprijed, 1960.).

⁴ Domagoj Knežević, *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020.), str. 36.

osnovanog Instituta za historiju radničkog pokreta.⁵

U vođenju Instituta Tuđman je nastojao promicati hrvatski pogled u tumačenju novije povijesti. Posvetio se istraživanju osjetljivih povijesnih tema kao što su pitanje broja žrtava u Drugome svjetskom ratu, napose u logoru Jasenovac, a zbog zaključaka koji su se bitno razlikovali od dotadašnjih službenih ocjena historiografije na jugoslavenskim prostorima, u Beogradu je dobio epitet hrvatskog nacionaliste, zbog čega su iz političkih krugova dolazili sve češći napadi i zahtjevi za njegovom smjenom, na kraju i od samog hrvatskog političkog rukovodstva na čelu s Vladimirom Bakarićem.⁶

Razilaženja s vodstvom SKH počela su već 1963., a eskalirat će 1967. nakon objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika kada će u atmosferi linča protiv hrvatskog nacionalizma i Tuđman biti optužen za nacionalističko vođenje Instituta. Bio je tada prisiljen na ostavku, prijevremenu mirovinu te je isključen iz SKH. Time je započela nova faza njegova života, ona disidentska koja će trajati sve do sloma jednostranačke komunističke diktature.

U toj disidentskoj fazi Tuđman je dva puta bio i sudski progonjen i osuđen na zatvorske kazne.⁷ Prvi put 1972. u sklopu progona hrvatskih intelektualaca nakon sloma hrvatskoga proljeća kad je osuđen kao član „kontrarevolucionarne nacionalističke grupe“ koji je „zloupotrijebivši organizaciju ‘Matice hrvatske’ djelovao u pravcu svrgavanja legalno izabranih predstavničkih tijela i organa vlasti SRH.“⁸ Uz osudu na dvije godine strogoga zatvora i zabranu javnog istupanja, oduzet mu je vojni čin i putovnica.

Novi sudski progon doživio je 1981. kad je zbog intervjua koje je davao za inozemne medije osuđen na tri godine zatvora i pet godina zabrane javnoga nastupanja. Iz političke izolacije izići će 1989. i to kao vođa nove demokratske stranke koja će na demokratskim izborima 1990. srušiti **četrdesetpetogodišnju** vladavinu komunista.

⁵ Mira Kolar Dimitrijević, „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske od 1961. do 1967.“, u: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić Vijoleta (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.), str. 9; James J. Sadkovich, *Tuđman: prva politička biografija* (Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010.), str. 68.

⁶ Dino Mujadžević, „Sukob Vladimira Bakarića i Franje Tuđmana 1961.-1967.“, u: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić Vijoleta (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.), str. 363.

⁷ Opširnije o tome vidi Domagoj Knežević, Josip Mihaljević, „Political Trials Against Franjo Tuđman in Socialist Federal Republic of Yugoslavia“, *Review of Croatian History* 14 (2018), br. 1: str. 353-381.

⁸ Milan Vuković, *Dr. Franjo Tuđman u sudskim dosjeima: (11. siječnja 1972. - 10. lipnja 1990.)* (Koprivnica: Alineja, 2004.), str. 26.

Iako je Tuđmanova politička biografija poprilično dobro poznata, javnost puno manje zna o njegovoj znanstvenoj djelatnosti.⁹ Iza sebe je ostavio značajan znanstveni i publicistički opus¹⁰ iz kojeg se može doći do zaključka da je Tuđman povijesti pristupao kao filozofskoj disciplini i da je promišljao široki dijapazon tema. U ovom članku nastojat ću prikazati kako je Tuđman u svojoj disidentskoj fazi djelovanja promišljao Europu, njezinu prošlost, sadašnjost i budućnost. Ta Tuđmanova promišljanja najvidljivija su u dvjema knjigama: u knjizi *Velike ideje i mali narodi* iz 1969.¹¹ i knjizi *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi* iz 1981.¹²

Knjigu *Velike ideje i mali narodi* brojni povjesničari smatraju više znanstvenom publicistikom, nego li znanstvenim djelom u užem, historiografskom, zanatskom smislu.¹³ Na samom početku knjige Tuđman stavlja znakovitu rečenicu koja pojašnjava njegov pristup povijesti kao disciplini. On kaže: „Spoznaja povijesne istine otkriva uzročnost sadašnje zbilje i uvjetovanost budućih povijesnih kretanja.“¹⁴ Tuđman nije bio ono što nazivamo „zanatskim“ povjesničarom kakva je većina nas koji smo prošli uobičajen akademski obrazovni put na katedrama za povijest. Na to je sigurno utjecala činjenica da Tuđman izvorno nije diplomirao povijest na nekoj od sveučilišnih katedri, nego se kao vojni časnik u vojnoj strukturi bavio poviješću. To su mu često u polemikama i raspravama predbacivali drugi povjesničari. Ipak, Tuđman je 1965. na Filozofskom fakultetu u Zadru obranio doktorski rad pod naslovom *Uzroci krize monarhističke Jugoslavije od ujedinjenja 1918. do sloma 1941.* i time u potpunosti stekao isto zvanje i prava kao i kolege koje su bili nastavnici na fakultetima. Za razliku od većine tadašnjih povjesničara

⁹ Knjiga koja je o tome dosad najviše otkrila objavljena je prije više od jednog desetljeća. Vidi *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.).

¹⁰ Vidi Petar Mamić, „Bibliografija radova dr. Franje Tuđmana i bibliografija radova o dr. Franji Tuđmanu (izbor)“, u: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.), str. 449-569.

¹¹ Franjo Tuđman, *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi* (Zagreb: Matica hrvatska, 1969.).

¹² Knjiga je prvo objavljena na engleskome jeziku, a potom i na hrvatskome. Franjo Tuđman, *Nationalism in Contemporary Europe* (Boulder - New York: East European Monographs - Columbia Univ. Press, 1981.); Franjo Tuđman, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi* (München - Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1981.). Nikolićevo izdanje bilo je odmah rasprodano pa je već 1982. doživjelo i drugo ispravljeno i dopunjeno izdanje. Franjo Tuđman, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, 2. ispravljeno i dopunjeno izdanje (München - Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1982.).

¹³ Nora Kulić, „Franjo Tuđman kao povjesničar“, diplomski rad (Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, 2020.), str. 41-42.

¹⁴ Franjo Tuđman, *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi*, 2. prošir. izd. (Zagreb: Matica hrvatska, 1970.), str. 8.

u Hrvatskoj, pogotovo onih koje se može svrstati u pripadnike tzv. **Šidakove**¹⁵ škole, Tuđman je iz povijesnih događaja nastojao „izvlačiti“ dublje i šire zaključke, spoznati bitak i filozofiju povijesti.

Kao povjesničar, Tuđman je od početka 1960-ih najviše bio zaokupljen nacionalnim pitanjem. To nije ni čudno s obzirom da je to bilo ključno političko pitanje funkcioniranja države u kojoj je tada živio – višenacionalne i višestruko heterogene Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Rezultate svojih znanstvenih istraživanja o nacijama i narodima, Tuđman je prezentirao u navedenim knjigama prikazujući kako su se težnjama malih naroda za suverenosti i neovisnosti uvijek suprotstavljali ciljevi viših političkih sustava i sila u Europi, a što je bilo povod novim nezadovoljstvima i novim sukobima. I jedna i druga knjiga bile su u suprotnosti s tadašnjom komunističkom doktrinom o neizbježnom „nestanku nacija“.

Vizija Europe na kraju 1960-ih

Knjiga *Velike ideje i mali narodi* objavljena je u dva izdanja 1969. i 1970. godine. Ona je kompilacija njegovih ranije objavljenih radova (osim jednog) u različitim znanstvenim i kulturnim časopisima i posebnim zbirkama. U njoj je Tuđman usustavio svoje bavljenje temom nacionalnog pitanja i predstavio svoju filozofiju povijesti kroz raspravu o utjecaju velikih društvenih sustava i ideja na povijest i život manjih naroda.

Analizirao je uzroke i razloge nastanka i nestanka višenacionalnih država, a sve u cilju postavljanja teorije o višenacionalnim državama i sudbini svih malih naroda u Europi. Tuđman prikazuje povijest suprotstavljenosti dviju težnji – s jedne strane težnja velikih naroda (sila) za hegemonijom, a s druge težnje malih naroda za opstankom. Tuđmanova je teza da velike sile zloupotrebljavaju tzv. velike ideje prvenstveno radi svoje ekspanzije, dominacije i hegemonije, ali ujedno postavlja tezu da takve hegemonističke ideje u krajnjoj instanci uvijek dovode do propasti tih velikih država ako kod manjih naroda u takvim tvorevinama postoji temeljeno nezadovoljstvo ili osjećaj da su potlačeni.

Prvo izdanje je napisano već 1968., ali je objavljeno tek u kolovozu 1969.

¹⁵ Hrvatski povjesničar Jaroslav Šidak (1903. – 1986.) bio je prvo ime hrvatske historiografije od sredine 20. stoljeća. Od 1943. je predavao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a od 1953. do 1973. je bio redoviti profesor na fakultetskoj Katedri za opću povijest novoga vijeka, a od 1958. voditelj Katedre za hrvatsku povijest. Godine 1948. osnovao je i do 1985. uređivao povijesni znanstveni časopis *Historijski zbornik*. „Šidak, Jaroslav“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.), <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59511>, pristupljeno 18. 10. 2022.; *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. studenog 2011.*, ur. Damir Agičić, Branimir Janković (Zagreb: FF press, 2012.).

i rasprodano je do kraja te godine. Drugo izdanje, koje je napisano u siječnju 1970. prošireno je s potpuno novim poglavljem o geopolitičkom položaju SFRJ u podijeljenoj Europi, u kojem je Tuđman analizirao potencijalnu opasnost za suverenitet SFRJ od, kako on kaže „neostaljinističke ekspanzije”.¹⁶ Bilo je to pod utjecajem šoka koji je uzrokovao upad Varšavskoga pakta u Čehoslovačku krajem kolovoza 1968. koji je maksimalno uzbunio Jugoslaviju.

Koje je to velike ideje Tuđman analizirao? Krenuo je od panslavizma iz prve polovice 19. stoljeća kojeg vidi kao posljedicu nacionalnog buđenja i političkog i kulturnog razvitka zapadnih i južnih slavenskih naroda.¹⁷ Tuđman smatra da je ideologija panslavizma prekrivala razlike među Slavenima te da je svaki manji slavenski narod imao svoje interese koji se nisu morali poklapati s interesima ostalih Slavena. No panslavizam se u drugoj polovici 19. stoljeća „pretvara u panrusizam na ekspanzionističkim namjerama carizma, ali ostaje privlačna snaga za male slavenske narode i zbog privrednog i kulturnog rasta velike ruske države”.¹⁸ Tuđman krajem 1960-ih tvrdi da su „ruski nacionalni romantici zaključili [...] da budućnost pripada Rusiji, pretvorivši svojim isključivim slavenofilstvom zapadnu panslavističku ideju u sredstvo panruske ekspanzije.”¹⁹

Pored toga Tuđman raspravlja o austroslavizmu, austromarksizmu, neopanslavizmu, jugoslavenskom i čehoslovačkom unitarizmu, slavenskom integralizmu, ali i staljinizmu. Držao je da su sve te ideje više-manje malim narodima poput hrvatskoga, desetljećima i stoljećima onemogućavali nacionalnu afirmaciju, nezavisnost i slobodu. I kad govori o socijalizmu i odnosima slavenskih naroda unutar tog sustava, Tuđman ističe da su unatoč bliskosti slavenskih naroda i u doba socijalizma među njima ostale mnoge od onih suprotnosti koje su bile prisutne i koje su remetile njihove odnose još u 19. stoljeću.²⁰

Ono što je zvučalo poprilično heretično u tadašnjoj komunističkoj Jugoslaviji bila je Tuđmanova usporedba panslavizma i jugoslavenstva. Naime, povlačeći paralele između jugoslavenstva i panslavizma, Tuđman zaključuje da je teorija o jugoslavenstvu kao istorodnom ili troplemenom narodu bila romantičarska iluzija i puko sredstvo za održavanje hegemonizma vladajuće nacije i da je povijest pokazala da je ideja jugoslavenstva utopija jednako kao i ideja panslavizma.²¹ Jugoslavenstvo je prema njemu bila ideologija koja je samo nominalno bila nadnacionalna, a u stvarnosti gušila male narode. Kako je Moskva iskorištavala panslavizam, tako je Beograd iskorištavao jugoslavenstvo kako bi ostvarivao dominaciju nad nesrpskim narodima.²²

¹⁶ F. Tuđman, *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi*, 2. prošir. izd., str. 7.

¹⁷ *Isto*, str. 38-39.

¹⁸ *Isto*, str. 39.

¹⁹ *Isto*.

²⁰ *Isto*, str. 85.

²¹ *Isto*, str. 59.

²² N. Kulić, „Franjo Tuđman kao povjesničar“, str. 44-45.

Tuđman navodi primjere iz europske povijesti kojima nastoji potkrijepiti svoju glavnu tezu – glavni uzroci raspadanja gotovo svih nadnacionalnih i višenacionalnih državnih tvorevina, su nacionalna nejednakost i hegemonizam jedne nacije ili ideje. Zajednička država skandinavskih zemalja, Švedske, Norveške i Danske stvorena krajem 14. stoljeća raspala se zbog danske hegemonije. Habsburška Monarhija raspala se 1918. zbog austrijskog i mađarskog hegemonizma. Jedan od glavnih uzroka sloma carizma u Ruskom Carstvu bila je potlačenost neruskih naroda, koji su prišli proleterskoj revoluciji 1917. zbog Lenjinovog poziva za mir i proglašenja načela o pravu naroda na samoodređenje. Čehoslovačka se 1938. pokazala preslabom pred Hitlerovim pritiskom između ostalog i zbog nezadovoljstva slovačkog i drugih naroda. Monarhistička Jugoslavija doživjela je 1941. potpuno političko rasulo zbog velikosrpske hegemonije nad hrvatskim, slovenskim, makedonskim i drugim narodima. Navodio je i nacionalne probleme u Belgiji zbog neravnopravnosti Flamanaca s Valoncima, borbu Baska u Španjolskoj, škotsko i velško nezadovoljstvo u Velikoj Britaniji, čak je predviđao i raspad Sovjetskog Saveza jer ta svjetska sila hoće silom zadržati nametnute neravnopravne odnose ostalim socijalističkim zemljama i bezobzirnu hegemoniju neruskim narodima i cijelom međunarodnom komunističkom pokretu.²³

Ono što je po mojem sudu velika vrijednost Tuđmanove knjige *Velike ideje i mali narodi*, jest njegovo promišljanje o budućnosti Europe, jer je vrlo dobro anticipirao procese unutar europskoga kontinenta. Najavio je u njoj dva civilizacijska procesa koji će uvelike utjecati na njezinu budućnost. Prepoznao je dolazak doba globalizacije jer „upravo u naše doba, pred našim očima, odvija se, na podlozi nuklearno-elektroničke tehnološke revolucije, brže nego ikada dosada, dijalektički proces kulturno-tehničke integracije svijeta“.²⁴ Ali Tuđman ujedno najavljuje da će se taj proces podudarati s procesom „osamostaljivanja sve većeg broja naroda kao sastavnih njegovih dijelova, jer samo nesputani, potpuno slobodni, nezavisni, suvereni i ravnopravni narodi, kao i građani unutar pojedinih zemalja, mogu pridonijeti oslobođenim izvorima i svestranim razvitkom svih fizičkih i duhovnih sila povećanju materijalnih bogatstava, osebnosti i raznolikosti trajnih kulturnih vrednota ljudske civilizacije i većoj harmoniji u životu čovječanstva.“²⁵ S obzirom na ono što se događalo do kraja 20. stoljeća, možemo reći da je Tuđman u značajnoj mjeri pogodio.

Tuđman je već 1968. godine, na primjeru okupacije Čehoslovačke od SSSR-a, pisao o potrebi ujedinjenja Europe,²⁶ u vrijeme kada je to, kako je to slikovito opisao

²³ F. Tuđman, *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi*, 2. prošir. izd., str. 478-479.

²⁴ *Isto*, str. 77.

²⁵ *Isto*.

²⁶ *Isto*, str. 455-488.

njegov sin Miroslav, za mnoge bila samo znanstvena fantastika.²⁷ Smatrao je da je Europa sve do Drugog svjetskog rata imala glavnu ulogu u svjetskoj politici, ali da se onda našla u potpuno podređenom položaju između dvaju blokova, odnosno dvije nove super sile, SAD-a i SSSR-a.²⁸ U vrijeme hladnoga rata Tuđman je jasno govorio o neprirodnoj i neodrživoj podjeli Europe između dviju velikih nuklearnih sila. Kao jedini logičan izlaz iz tadašnjeg stanja vidio je u tome da se Europa neutralizira i samoorganizira ujedinjenjem u savez europskih država da bi mogla postati samostalan čimbenik u svjetskim odnosima, ali i temelj mira na globalnoj razini.²⁹ Tuđman piše:

„Takva ujedinjena i neutralna Europa razdvojila bi dvije suparničke velesile i, mjesto poprišta hladnoratnog blokovskog presizanja i razlučnice ideološke isključivosti, ona bi mogla postati kontinentom mira i koegzistencije i novim važnim činiteljem u međunarodnom životu, ali ovaj put ne više kao mlada ekspanzionistička sila, jer je svoje imperijalističko razdoblje Europa doživjela u doba ekspanzionizma europskih velikih sila, već kao čimbenik mira i razbora, ravnoteže u svijetu i sigurnosti u Europi, koegzistencije država bez obzira na razlike u njihovim političkim ideologijama i na opreke u društvenim sustavima, čimbenik suradnje malih i velikih naroda i jedinstva pluraliteta na temelju poštovanja načela samobitnosti, ravnopravnosti i suverenosti svakog naroda u životu europske zajednice, što bi bez dvojbe bio znatan prilog i pobjedi tih načela u svijetu uopće.“³⁰

U tom smislu je on kao nužnost vidio i ujedinjenje Njemačke 20 godina prije nego se ono konačno dogodilo. Pisao je da Europi ne treba „razjedinjena i zbog toga opravdano nezadovoljna nego nacionalno ujedinjena Njemačka, koja je već dovoljno ispaštala za grijeh Hitlera, što jedino može stvoriti preduvjete za njezin demokratski razvitak u budućnosti.“³¹ Pozdravljao je integraciju zapadnoeuropskih zemalja, ali je smatrao da je njezino ograničenje na sferu gospodarstva i područje Zapadne Europe nedostatak jer isključuje ideološki suprotstavljenju Istočnu Europu gdje se u sklopu Varšavskoga pakta i Savjeta za ekonomsku suradnju nastojalo naći protutežu zapadnoeuropskoj integraciji.³²

²⁷ Miroslav Tuđman, „Međunarodni poredak u djelu povjesničara i državnika dr. Franje Tuđmana“, u: *Hrvatska nakon dvadeset godina - kako dalje? Rasprave o sadašnjosti i budućnosti Hrvatske*, ur. Miroslav Tuđman (Zagreb: Udruga HIP, 2010.), str. 127

²⁸ F. Tuđman, *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi*, 2. prošir. izd., str. 444.

²⁹ *Isto*, str. 464.

³⁰ *Isto*.

³¹ *Isto*, str. 462.

³² *Isto*, str. 470.

Vizija Europe na početku 1980-ih

Godine 1972. Tuđman je bio sudski gonjen u sklopu režimskog progona hrvatskih intelektualaca nakon sloma hrvatskoga proljeća te mu je 1970-ih bilo zabranjeno javno nastupanje i objavljivanje. No on piše i započinje rizičnu inicijativu objavljivanja svoje knjige *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi* u inozemstvu, ne bi li i na taj način senzibilizirao svjetsku javnost za neriješena nacionalna pitanja u Jugoslaviji. Sam proces i akt izdavanja knjige bio je kontroverzan.³³ Godine 1978. Tuđman je već bio završio rukopis knjige i njegova supruga Ankica je uspjela to ljetno rukopis ilegalno prenijeti do Firence gdje je boravio ugledni hrvatski emigrantski intelektualac Bogdan Radica³⁴ koji je obećao ishoditi izdavanje knjige u SAD-u na engleskome jeziku kod nekog uglednog izdavača.³⁵ Inicijalna Radičina ideja je bila da knjigu objavi Vlado Jovanovich, izdavač koji je u SAD-u tiskao sve knjige Milovana Đilasa. Jovanović je bio u stalnom kontaktu s Radicom, a povremeno i s Tuđmanom, no on je unedogled odgađao tiskanje Tuđmanove knjige koju ipak nije objavio.

Knjiga je na kraju objavljena na engleskome jeziku u izdanju nakladničke kuće Sveučilišta Columbia 1981. godine.³⁶ Kao nositelj autorskih prava na to izdanje naveden je Mate Meštrović, hrvatsko-američki povjesničar i novinar, sin Ivana Meštrovića. Ankica Tuđman govori da Meštrović nije ni tražio ni dobio Tuđmanovo odobrenje za objavu, a čitavu stvar je dodatno opterećivala činjenica da se upravo tada pripremao novi sudski progon Franje Tuđmana.³⁷ Preko Radice, u posjed izvornog rukopisa došao je i Vinko Nikolić, također hrvatski emigrant, urednik *Hrvatske revije*, te je i on bez Tuđmanove dozvole objavio knjigu na hrvatskome jeziku.³⁸ Nikolić je u predgovoru naglasio da je knjigu objavio bez Tuđmanova blagoslova, a kao jedan od motiva objave naglasio je činjenicu da je sam prijevod naslova na engleski bio loš,³⁹ te to što je Tuđman ponovno u Hrvatskoj bio zbog svojeg pisanja proganjan. Zbog toga je u knjigu uvrstio i dodatno poglavlje

³³ Opširnije o tomu vidi Mirko Ćosić, „Franjo Tuđman i problemi objavljivanja knjige *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*“, *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 3: str. 759-788.

³⁴ Bogdan Radica (1904. – 1993.) bio je jedan od najistaknutijih hrvatskih političkih emigranata u dvadesetom stoljeću koji je od uvjerenog Jugoslavena u svojoj mladosti, nakon Drugoga svjetskog rata postao pobornik ideje samostalne i demokratske Hrvatske. Opširnije o Radici vidi Tanja Trošelj Miočević, „Bogdan Radica - diplomat, publicist i novinar“, u: *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću*, ur. Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava (Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020.), str. 165-171.

³⁵ Ankica Tuđman, *Moj život s Francekom* (Zagreb: Večernji list, 2006.), str. 219.

³⁶ F. Tuđman, *Nationalism in Contemporary Europe*.

³⁷ A. Tuđman, *Moj život s Francekom*, str. 219-220.; usp. N. Kulić, „Franjo Tuđman kao povjesničar“, str. 53.

³⁸ A. Tuđman, *Moj život s Francekom*, str. 220.

³⁹ U engleskome jeziku uz riječ *nationalism* vežu se uglavnom negativne konotacije.

materijale sa Tuđmanova suđenja iz 1972. godine.⁴⁰

Tuđman u toj knjizi dalje razvija teze koje je izložio u *Velikim idejama i malim narodima*, s time da je ovdje puno otvoreniji nego ranije. I u ovoj knjizi vidi se glavna Tuđmanova motivacija, a to je pravo malih naroda u Europi na svoju državu. Tuđman piše da je u poslijeratnoj Europi nacionalno pitanje ostalo prijeporna točka kako u međudržavnim, tako i u brojnim unutardržavnim odnosima. Ono se javlja u različitim oblicima, ali gotovo da i nema zemlje u Europi u kojoj nema barem u nekom obliku nacionalnog pitanja bilo kao unutarnji ili međunarodni problem.⁴¹

Puno slobodnije progovara o nacionalnoj problematici i nacionalizmu koji je tada bio proskribirana pojava u socijalističkoj Jugoslaviji. Za njegovo je ohrabrenje sigurno važan bio i dogovor u Helsinkiju 1975. jer je on dodatno afirmirao načelo prava naroda na samoodređenje.⁴² Jugoslavenska vlast načelno je priznavala različitosti i specifičnosti identiteta i interesa „naroda i narodnosti“ od kojih je Jugoslavija bila sačinjena, ali je u praksi činila sve da te specifičnosti i različite interese suzbije. Posebno je tu bilo važno suzbiti zahtjeve hrvatskih nacionalista koji su bili protivnici postojanja Jugoslavije i koji su zagovarali izlazak Hrvatske iz jugoslavenske federacije.

Tuđman je nacionalno pitanje smatrao prvorazrednim pitanjem europske povijesti. U tadašnjem sustavu gotovo blasfemično izjavljuje da povijest pokazuje da je ideja nacionalizma jača od bilo koje druge ideje i ideologije, čak i od ideje komunizma. Tuđman se pita, nije li povijesni paradoks činjenica da se internacionalni komunistički pokret postavši vladajućim društvenim oblikom u Istočnoj Europi „nacionalizirao“, aludirajući na oštre međunacionalne i međudržavne suprotnosti među samim socijalističkim zemljama.⁴³ Tu će tvrdnju posebno potvrditi događanja u tom dijelu svijeta krajem 1980-ih i početkom 1990-ih.

Tuđman je u svojim radovima od kraja 1960-ih često ponavljao da se svijet sve više integrira, ali ujedno i nacionalno individualizira.⁴⁴ Te procese ne vidi kao suprotne jedan drugome, nego komplementarne. Tako je bilo i u knjizi o

⁴⁰ F. Tuđman, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, 2. isp. i dop. izd., str. 5.

⁴¹ *Isto*, str. 95-97.

⁴² U ljeto 1975. u Helsinkiju je održana Konferencija o europskoj sigurnosti i suradnji na kojoj su sudjelovale Sjedinjene Američke Države, Kanada i sve europske države osim Albanije. Konferencija je završila potpisivanjem Helsinškog završnog akta kojim su države pristale na načela međudržavnih odnosa koji se temelje na poštovanju suvereniteta, nepovredivosti granica i teritorijalnog integriteta država, mirno rješavanje sporova, nemiješanje u unutarnja pitanja država, ali i poštivanje ljudskih prava i prava naroda na samoodređenje. „Helsinška konferencija“, *Hrvatska enciklopedija* (Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2021.), <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=24897>, pristupljeno 18. 10. 2022.

⁴³ F. Tuđman, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, 2. isp. i dop. izd., str. 13.

⁴⁴ M. Tuđman, „Međunarodni poredak u djelu povjesničara i državnika dr. Franje Tuđmana“, str. 115.

nacionalnome pitanju. U globaliziranom svijetu malobrojniji narodi moraju imati svoju državu i biti aktivnim dionicima međunarodne politike kako bi u zajednici s drugim narodima odlučivali o svojoj sudbini.

„Zbog toga, borba za nacionalni opstanak, za samoodređenje i slobodu naroda — nije i ne može biti zločin. Nasuprot tome, svaka vrsta gospodstva, dominacije ili hegemonizma nad drugim narodima; svaki pokušaj asimilacije i svako ugrožavanje egzistencije nacionalnog bića drugih naroda — zločin je ne samo nad pojedinim narodima, nego i nad čovječanstvom u cjelini“.⁴⁵

Kao određeni spas za male narode u Europi Tuđman vidi buduću ujedinjenu Europu. No, takva Europa nije prema Tuđmanu samo spas za male narode nego i za one velike europske narode i države koje su nakon Drugoga svjetskog rata izgubile snagu na globalnoj razini. Govoreći o nekim budućim „Sjedinjenim europskim državama“, što je danas Europska unija, Tuđman smatra da je takva asocijacija najbolji okvir za uključivanje u međunarodnu zajednicu i preostalih, malih europskih naroda koji nisu ostvarili samostalnost nacionalne države, ali ujedno i način da i veliki europski narodi vrate svoje samopoštovanje i ponovno zauzmu značajno mjesto u novom međunarodnom poretku. Takvu uniju Tuđman je vidio kao stabilizirajući čimbenik međunarodnog poretka, kao entitet koji bi svojim ujedinjenjem uvelike doprinio postizanju većeg sklada na globalnoj razini.⁴⁶

Za Tuđmana nacionalizam nije bio negativna pojava. On taj pojam jasno razlikuje od pojma šovinizma koji predstavlja agresivni ekspanzivni nacionalizam. Tuđman u nacionalizmu vidi pozitivnu ideju, izraz nacionalne samobitnosti, političke individualnosti i prirodnih težnja svakog naroda da živi kao ravnopravna, suverena jedinka međunarodne zajednice i čovječanstva, i kao glavnu branu protiv imperijalističko-hegemonističkog porobljavanja svijeta i nametanja svakovrsne dominacije. I u ovoj knjizi on ponavlja to stajalište stavljajući ga u kontekst budućnosti Europe:

„Sva povijesna iskustva potvrđuju tezu, da se budući europski savez ne može graditi na zamjeni ili nijekanju nacionalnih država, već jedino na suradnji dobrovoljno sjedinjenih europskih naroda, koji samo dio svoje suverenosti prenose na savez, koliko u europskom, isto toliko i u vlastitu interesu, baš zato, da bi se mogli suvereno i slobodno razvijati. Pri tome je bitno da u savezu europskih naroda nijedan narod ne bude ni u čemu podređen, već u svemu jednakopravan čimbenik, pa i u provedbi same suverenosti saveza“.⁴⁷

Imajući na umu razvoj i povijest Europske unije (EU), čini mi se da je Tuđman

⁴⁵ F. Tuđman, *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, str. 283.; usp. M. Tuđman, „Međunarodni poredak u djelu povjesničara i državnika dr. Franje Tuđmana“, str. 128-129.

⁴⁶ F. Tuđman, *Nacionalno pitanje u Europi*, 2. isp. i dop. izd., str. 283-325

⁴⁷ F. Tuđman, *Nacionalno pitanje u Europi*, 2. isp. i dop. izd., str. 300.

predvidio i neke od problema s kojima se ta asocijacija dosad susretala i još uvijek susreće. Jedan od razloga zašto je Velika Britanija napustila EU (tzv. brexit) bio je i taj što je velik dio britanske javnosti smatrao da u toj asocijaciji postoji ekonomska dominacija nekih drugih članica, prvenstveno Njemačke.⁴⁸

Zaključak

Povjesničar Franjo Tuđman je kao politički disident pristupao povijesti drugačije od većine njegovih tadašnjih kolega. Već je krajem 1960-ih naglašavao da iz historiografije nastoji izgraditi svoju filozofiju povijesti i otkriti neke povijesne zakonitosti. Baveći se istraživanjem nacionalnog pitanja, Tuđman je istraživao uzroke i razloge nastanka i nestanka višenacionalnih država, kako bi došao do povijesnih postavki i općevažeće istine o višenacionalnim državama i sudbini svih malih naroda u Europi. U knjigama koje je Tuđman objavio u disidentskoj fazi svojega djelovanja (*Velike ideje i mali narodi* i *Nacionalno pitanje u Europi*) dolazio je do zaključaka koji su bili u suprotnosti s tadašnjom komunističkom doktrinom o neizbježnom „nestanku nacija“.

Promatrajući nacionalno pitanje, Tuđman je naširoko promišljao prošlost, sadašnjost i budućnosti Europe, anticipirajući procese unutar europskoga kontinenta i govoreći o problemima s kojima se Europa i danas suočava. Recentnija povijest je potvrdila neke od Tuđmanovih teza. Svakako je bio u pravu kad je govorio da procesi integracije i nacionalne individualizacije u Europi nisu bili završeni. Raspadom komunističkog sustava početkom 1990-ih u Europi je nastalo petnaestak novih država, a taj se proces nastavio i u 21. stoljeću s osamostaljenjem Crne Gore (2006.) i Kosova (2009.).⁴⁹

U vrijeme hladnoga rata nudio je viziju Europe ujedinjene u savez europskih država koja jedino takva može postati ne samo samostalnim čimbenikom u svjetskim odnosima, nego i uzornim kontinentom mira i koegzistencije. Promišljajući Europu prepoznao je njezine temeljne probleme i implicitno je tražio afirmaciju hrvatskog nacionalnog identiteta i stvaranje hrvatske nacionalne države. Iz njegovih je radova progovarala i tada aktualna politička poruka vezana za odnose u SFRJ – potreba afirmacije hrvatskog nacionalnog identiteta i samostalnoga političkoga položaja Hrvatske. Shvaćanje o trajnom rješenju položaja Hrvatske nije u svojim historiografskim radovima iznosio izričito, ali ono je implicitno izraženo u ideji o uređenju Europe i svijeta, u kojemu bi bila ostvarena sloboda i ravnopravnost malih i velikih naroda. No, Tuđman je smatrao da (malobrojni) narodi mogu doći do svoje

⁴⁸ Miklós Somai, „Deep Causes behind Brexit“, *Romanian Journal of European Affairs* 21 (2021), br. 1: str. 25-38.

⁴⁹ M. Tuđman, „Međunarodni poredak u djelu povjesničara i državnika dr. Franje Tuđmana“, str. 129.

države samo ako se za to steknu povoljne međunarodne okolnosti.⁵⁰

Na predstavljenim povijesnim spoznajama i postavkama Tuđman je kasnije temeljio svoju praktičnu politiku i kao državnik vodio Hrvatsku do međunarodnog priznanja. Zbog toga mi se spomenute dvije knjige iz njegove disidentske faze čine kao svojevrsan libretto njegove državne politike 1990-ih. To su bile postavke na kojima je tražio hrvatsko pravo na samoodređenje, međunarodno priznanje države i integraciju Hrvatske u Europsku uniju.

dr. sc. Josip Mihaljević, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

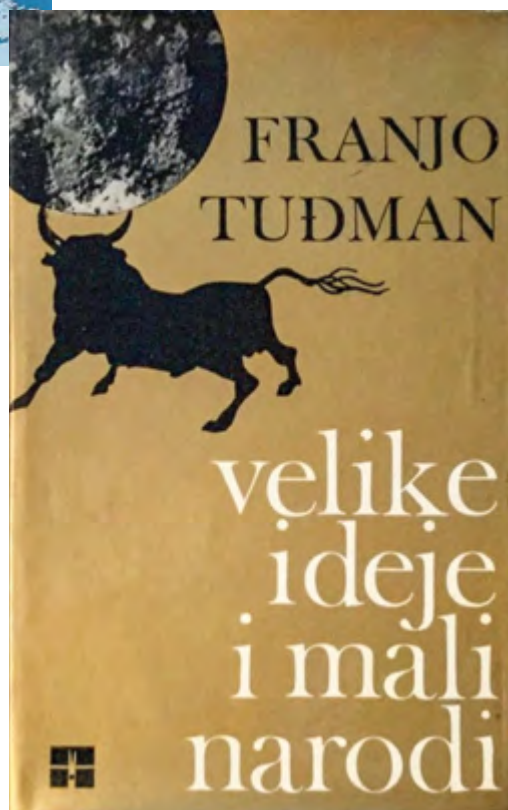
Literatura

- Ćosić, Mirko. „Franjo Tuđman i problemi objavljivanja knjige Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi“. *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 3: str. 759-788.
- Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije, ur. Vijoleta Herman Kaurić. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- „Helsinška konferencija“. *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2021., <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=24897>. Pristupljeno 18. 10. 2022.
- Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegova vremena: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 25. i 26. studenog 2011., ur. Damir Agičić, Branimir Janković. Zagreb: FF press, 2012.
- Knežević, Domagoj. *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020.
- Knežević, Domagoj; Mihaljević, Josip. „Political Trials Against Franjo Tuđman in Socialist Federal Republic of Yugoslavia“. *Review of Croatian History* 14 (2018), br. 1: 353-381.
- Kolar Dimitrijević, Mira. „Franjo Tuđman i organizacija rada u Institutu za historiju radničkog pokreta Hrvatske od 1961. do 1967.“. U: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić Vijoleta, str. 9-40. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- Kučer Beš, Marina; Hameršak, Filip. „Tuđman, Franjo“. *Hrvatski biografski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 2016. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=11922>. Pristupljeno 18. 10. 2022.
- Kulić, Nora. „Franjo Tuđman kao povjesničar“. Diplomski rad. Split: Filozofski fakultet

⁵⁰ Miroslav Tuđman je svjedočio kako je njegov otac Franjo često ponavljao da sudbina malih naroda samo 50 % ovisi o njihovoj volji, a da „sve ostalo ovisi o međunarodnim okolnostima i interesima čimbenika u međunarodnoj zajednici“. M. Tuđman, „Međunarodni poredak u djelu povjesničara i državnika dr. Franje Tuđmana“, str. 127.

Sveučilišta u Splitu, 2020.

- Mamić, Petar. „Bibliografija radova dr. Franje Tuđmana i bibliografija radova o dr. Franji Tuđmanu (izbor)“, u: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić, str. 449-569. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- Mujadžević, Dino. „Sukob Vladimira Bakarića i Franje Tuđmana 1961.-1967.“. U: *Dr. Franjo Tuđman u okviru hrvatske historiografije*, ur. Vijoleta Herman Kaurić Vijoleta, str. 361-369. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- Sadkovich, James J. *Tuđman: prva politička biografija*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2010.
- Somai, Miklós. „Deep Causes behind Brexit“. *Romanian Journal of European Affairs* 21 (2021), br. 1: str. 25-38.
- „Šidak, Jaroslav“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59511>. Pristupljeno 18. 10. 2022.
- Trošelj Miočević, Tanja. „Bogdan Radica - diplomat, publicist i novinar“. U: *Povijest hrvatske političke emigracije u 20. stoljeću*, ur. Marin Sopta, Vlatka Lemić, Marija Benić Penava, str. 165-171. Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljništva, 2020.
- Tuđman, Ankica. *Moj život s Francekom*. Zagreb: Večernji list, 2006.
- Tuđman, Franjo. *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*. München - Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1981.
- Tuđman, Franjo. *Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi*, 2. ispravljeno i dopunjeno izdanje. München - Barcelona: Knjižnica Hrvatske revije, 1982.
- Tuđman, Franjo. *Nationalism in Contemporary Europe*. Boulder - New York: East European Monographs - Columbia Univ. Press, 1981.
- Tuđman, Franjo. *Rat protiv rata. Partizanski rat u prošlosti i budućnosti*. Zagreb: Zora, 1957.
- Tuđman, Franjo. *Stvaranje socijalističke Jugoslavije*. Zagreb: Naprijed, 1960.
- Tuđman, Franjo. *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi*, 2. prošir. izd. Zagreb: Matica hrvatska, 1970.
- Tuđman, Franjo. *Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi*. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.
- Tuđman, Miroslav. „Međunarodni poredak u djelu povjesničara i državnika dr. Franje Tuđmana“. U: *Hrvatska nakon dvadeset godina - kako dalje? Rasprave o sadašnjosti i budućnosti Hrvatske*, ur. Miroslav Tuđman. Zagreb: Udruga HIP, 2010.
- Vuković, Milan. *Dr. Franjo Tuđman u sudskim dosjeima: (11. siječnja 1972. - 10. lipnja 1990.)*. Koprivnica: Alineja, 2004.

(SVIETLE) KAJKAVSKE STEZE

Plemenitije od toga, ni moći!

- Halo, halo, jesam li dobila gospodina Josipa Kovačevića - počmem jô liepo onak po gospocke govoriti.

- Jeste, jeste, ali teroga Josipa vi trebate, mene ili mojega suseda?

E, kaj sad! Teroga Josipa jô triebam?

- Je, jô bi trebala onoga teri knige piše - velim.

- Aaa, onda ste dobro dobili.

O, ali sad moje sreće više nima kraja, vidim, čujem moj sugovornik po domoće govori. Sad sem jô na kojnu.

- Pôk nisem znôla da v Buševcu ima tuliko Josipov još k tomu i Kovačevićev. I zbile, taj Buševac je po semu posebno mesto! Kreneš k jenomu Jožeku i kam god da se svrneš dobro si došel. Samo vikni, Jožeeek i pol Buševca se odzove. - Velim jô onak koj za šôlu.

- Onda gospon Kovačević, kak ste, jel ste dobro? Znôste, jô vam pišem za naš turopolski Matičin časopis Luč i ovaj put smu se šteli malo pospominati o vômi. Znômu da ste puno toga napisali pôk red je da našega čitatela na to potsetimu.

- A tak znôči, a kaj da vam velim, jô vam već niš ne pišem, ali imam jeno štivo kaj nis dospel objaviti, to sem ostavil čerke za posel.

Dok je to govoril malo se koj podsmehival, osetim mu v glôsu.

- E vište, mene bi baš to zanimalo, to bi bila naša i vaša ekskluziva.

- Aaa, ne, ne, to vam nemrem dati! Mene toga srôm!

- Pôk kaj ste to, za Boga miloga, takvoga napisali da vas je to srôm objaviti?

- Pustete, pustete, to sem jô napisal onak za šôlu, a pripoveda o tom, „Kad žena neće z mužem spati“.

- A, tak znôči! Tu bormeš mora da ima nekaj osobnoga - sad se nasmejem jô, ali onak od srca.

- Onda, došla bi jô k vam da to malo pregroštamu, inzisteram.

- Ma pustete to! Pri mene vam je sé onak po muške. Znôste, jô vam živem sôm.

- A zôkaj ste sômi, am velite da imate čer.

- A, imam, imam vam jô puno toga. Imam vam jô i jenu kokoš teru sad, vidite, moram čuvati.

- Vidim jô da ste vi šôlen čovek.

- O, da, da, bil sem jô fest društven i veselôk prôvi sem bil, ali vište, se je to tak fletno prešlo.

- A kaj mi pripovedate, nis ni jô više mlôda, znôm i jô kak se živlejne fletno omiče, omekne i primekne svemu kraju.

- A otkud ste vi kad se mi dvô znômu tak liepo spominati?

- Jô sem vam s Plesa.

- Onda mora da vi stolno plešete.

- Imate vi praf! Jô navek plešem onak kak drugi očeju, ali zôto na zôbave, pok još kad zasniva turopolski drmeš, tu sem med prvemi na noga i tôncaj, tôncaj do iznemoglosti.

- Onda vi niste tak stari kak pripovedate.

- Dosta imam let, ali srce i duša su još mlôdi i nedôju mira, tôncaju i kad noge nisu baš fletne.

Tak smu vam se mi do sitoga naspominali i našôlili, ali kad žena neće z mužem spati nisem mogla doznati.

Našli smu se mi nedugo posle ovoga rôzgovora, jô i gospon Kovačević v Buševcu i do sitoga smu se opet naspominali, ali „Kad žena neće z mužem spati“, taj rukopis nisem mogla dobiti. Mora da je fest posolen i popapren kad se tak lubomorno čuva.

Inače, v Buševac vam rado otidem. Tam v Buševcu vam nôjdem ono kaj ni v nijednom drugom našem selu nisem mogla nôjti. V Buševcu sem našla onaj prôvi turopolski duh. Stoletni duh ove naše ravnice! Duh plemenitoga Turovoga pola iliti *Campus Zagrebiensis-a*, kak vam je god mileše reči. To je duh kaj ceni i čuva ono nôjsvetejše kaj čovek imaš, a to je dom. Svoj dom! Ako je briga nôjveći odraz lubavi, kak je rekel From, onda se po brige za svoj dom, za svoju rodnu grudu očituje i lubav za domovinu. E, tu je Buševac med prvemi. Bole rečeno, tu je Buševac jedan i jedinstven! Nisem jô zabôdov napisala v jene moje pesmice; V pamet si mi se zavlekel kak dragocena misel, v srčecu si zetkal vajnkušek od svile, Buševac mili, grudo zemle turopolske plemenite, v dušu si mi prirôsel, baš kak školke biser.

I to vam je živa istina! Ludi moji, v Buševcu vam se nastônila Lubav! Baš onak, kak i biser v školku! Lubav, skrb i briga za svoju starinu, običaj, zdigajuči i nadopujnovajuči navek nijovu vrednost. Buševac vas uprof omômi koj fino vino, stum svojem brigum, svojem trdokornošću i upornum doslednošću na očuvôjnu i uzdigajnu, prosvetlejnu i podizajnu duhovne vrednosti svega mesta! Stem, nekak onda celoga Turopola i predrôge nam domovine Hrvatske!

A kak je se to počelo? Otkud je to se krenulo? I zôkaj baš z Buševca? Jô vâ ovde nemrem iti za kronologijum dogôđajna, ali po logike zbivajna znôm da samo sloga i to ona zdrava i mudra selska sloga s puno ljubavi to more! To sômi svedočimu i denes na primeru Buševca!

Veliju, krenulo je se od vatrogoscov. Kad je 1815. Buševac sav zgorel, kaj ni čudo jel su sé ižice bile drvene, onda su se buševski muži složili i kupili su vatrogôsna kola, osnovali su dobrovolno vatrogôsno društvo i kad je 1904. Radić osnoval Selačku pučku stranku, a zalagal se za prosvećivajne i napredek selske sredine, buševski vatrogôsni med prvimi su se prijeli, pri nômi bi rekli, „prijeli su se koj pijan plota“ te ideje, pokupovali su polodelske orudele i zdušno su se založili za otpirajne pučke škole, tera je već 1906. bila otprta. Leta 1911. osniva se mesna organizôcija, tamburôški zbor i 1912. knjižnica, a 1920. prosvetno i dobrotvorno društvo „Seljačka sloga“, tero je i den denes aktivno i teromu i denes moremu zafôliti na sekulikom promicajnu turopoljske običajof.

Nôjte misliti, ni to išlo se tak glatko kak bi na prvu moglo zgledati. Bilo je tu uspona i padova, kak se ima običaj reći, ali „Seljačka sloga“, dostojna svega imena, još je tu i den denes med nômi.

Leta 1923. zgrajen je drveni sućijski dom i prikôzana je prva dramska predstava, a 1950. zezidan je Zôdružni dom z velikum pozornicum, de je odigrano puno ozbilne predstave, čak i Shakespearov Hamlet. Cielo selo je glumilo će je, i de i da je bilo trieba. Pa kaj ni to prekrasno?! Onda mi bu negdo nekaj rekel. Se počme od amaterizma. (lat. amare - lubiti). Am onda, za nikakvo čudo ni da je Buševac dôl puno poznate glumačke imen na Hrvatske kazališne i filmske scene, a vište - počelo je tu, v môle, mudre, entuzijastične selske sredine. I ne samo to! Počeli su buševčani izdôvati i svoje Biltene.

Jen, ki je pratil nogomet, pôk satirično glasilo „Štrč“, godišnôk „Glas Buševca“ teri se tiska i denes, a prôti i bileži kretajne i posel kulturnoga društva „Seljačka sloga“. Bez brige budete ima se o čemu pisati, am „Seljačka Sloga“ putuje, mogli bi reći maltene po celomu, bielomu svijetu, a ima itekak dobre i vredne kontakte z našemi majninami, z našemi ludmi ki su restepeni po tom bielom svijetu. Išlo se i otišlo za koricum kruva. Živlejne ni nigdôr bilo lefko! Tu je prije sega Austrija i naši Gradišćanski Hrvôti, potom Rumujnska kam su naši Turopolci otišli pred najezdum Zrinskoga, potom Mađarska, ali i Amerika ni daleko kad trieba pokôzati obiçaje plemenitoga Turopola, prije sega prek folklorâ i nam tak drôge tamburice, ali nisu izostali niti igrokazi tere pišeju domôçi ludi.

Gda su i kak su polefko počeli nestajati nôrodni obiçaji, negde oko šezdesetoga leta sad već prošloga stoletja, naš gost ki je v fokusu našega interesa denes, „izborio je nezaobilazno mjesto u galeriji najznačajnijih velikogoričkih književnika,“ piše Božidar Prosenjak, počel je zapisivati negdašne svadbene obiçaje. I tak vam je otprilike počela ova naša, a i priča našega denešnjega gosta i poznatoga i priznatoga književnika, Josipa Kovačevića. Verujem, da sega toga nebi bilo da kulturno društvo

„Seljačka Sloga“, ni bilo tak uporno vu svojem opstanku.

Bute mi prigovorili da sem se raspisala o Buševcu i negve „Seljačke sloge“, a ne o našem nòjpoznatešemu turopolskomu piscu, ali nòjte mi zameriti. Nisem nikak mogla to zaobiti. Nòmerno sem to napravila, nek mlòdi sviet vidi da niš ne dojde prek noći i da je put do uspeha dug i težek, ali ono kaj te goni prvo je posel v zajednice i za zajednicu. Ova denešna individualizôcija, ovo zapirajne vu sebe, ova samo sebelubivost, niti je dobro za mladež, niti za zajednicu, a bome niti ne potiće na kreativnost. Zôto većina mladeži denes deluje tak zgubleno! Ali, mi sí, šteli to ili ne, diel smu i slika i prilika sredine v tere živemu.

Naš nòjznačajneši, nòjplodneši turopolski pisec Josip Kovačević, zrodil se je 9. ožujka 1936. leta v Buševcu, polek Velike Gorice. Osnovnu školu polazil je v rodnomu mestu, a srednju ekonomsku v Zôgrebu. Delal je v Radio-industrije Zôgreb, a sad se bavi kniževnim radom. (Kak smu imali čuti, više ne.) Surađival je v rôzličitemi listi i časopisi. Uvršten je v izbor suvremene kajkavske proze, v Leksikon piscof Jugoslavije, Leksikon članova DHK, Leksikon suvremene velikogoričke piscof, Hrvatski biografski leksikon i v Hrvatsku književnu enciklopediju. A dramski tekst „Turopoljska svadba“ izveden mu je v Buševcu, Mraclinu, Zôgrebu. Svadbu je snimila Televizija Zagreb, a nagrađena je na festivalu Jugoslavenske radio-televizije Bled 70. Dijelove „Svadbe“ snimila je i američka filmska ekipa iz Hollywooda.

Jeli sad vidite kam je to se otpelalo? Od Buševca do Hollywooda! Bože kaj je se moći kad je čovek ustrajen, kad voli ono kaj dela, a prije sega kad voli svoj kraj i kad znô vrednuvati kaj se nesme nikak dati da se zagubi. Kaj znôči nòpredna misel jene zajednice! Samo takva zajednica stvôrja i more stvoriti velikône duha kakov je i naš turopolski nòjplodnejši pisec, naš Josip Kovačević. Puno je toga napisal i kak veli uvaženi književnik Božidar Prosenjak, on je svojem zavičajnum prozum sebe izboril nezaobilazno mesto v galerije nòjznačajneše Velikogoričke kniževnikof, a postal je i hrvatsko kniževno ime. Iskazuje svoju ljubav i vernost prama vlastitomu jeziku, vužem zavičajnom tlu i hrvatske domovine.

Plemenitije od toga ni moći!

Objavlene knige i pripovesti:

„Ženidba turopoljskoga plemenitaša Vida Lackovića“, pripoviesti (1968., 1976., 1987.); „Oproštajna večera“, novele (1979.); „Tragom vezirskog tuga“, romôn (1981.); „Jastreb iz turopoljskog luga“, pripovesti za decu (1985.), zašlo u lektiru za osnovne škole Grôda Velike Gorice, „Prememba“, pripovesti (1991.). „Posljednji Tur“, novele (1997.). Na kniževnom natječaju „Albatros 97“ kniga je nagrađena v konkurencije knige zavičajne tematike i zašla je v lektiru za osnovne škole Grôda Velike Gorice. „Obiteljska zadruga plemenitih Kovačevića“, monografija (2000.). „Dramska djela“ (2003.). „Put u strah“, priče (2005.). „Vojuvanje Turopolcova z banom Jelačićom“, priče (2010.).

Izvedena djela:

„Jankičevi snoboki“, Buševac, 1955., 1990., 1996., TV Zagreb, 1997.
„Buđenje“, Buševac, 1960. **„Turopoljska svadba“**, Buševac, 1967., 1968., 1969., 1993., 1998., 2002., 2005., 2010.; Mraclin 1967., Zagreb, 1994.; Radio Zagreb, 1968., 1969.; Radio-Koln, 1968.; TV Zagreb, 1970., 1994.; TV Ljubljana, 1970., 1971.
„Smrt Marka Troce“, Radio-Zagreb, 1981. **„Veliko turopoljsko spravišće A.D. 1553“**, Velika Gorica 1991., 1992., Lukavec 1997. **„Pismo bana Jelačića“**, Buševac, Velika Gorica, Zaprešić, Petrovaradin, 2001.

Zabiležil je puno stôre rieči za kajkavski riečnik Dolnega Turopola. Kak je ovaj broj naše Luči posvećen Plemenite općine turopoljske, jô vas bum još jenput prepelala z našem kniževnikom Josipom Kovačevićem, „na svečanim zapregama“, ne samo čez Turopole, nek vas bum otpelala, ni mejne ni više - rôvno na turopoljsko spravišće, de Turopolci zebiraju svega novoga župana, a to nam je tak liepo opisal naš Josip Kovačević v svoje knige „Prememba“. Z laganem humorom, kak već jesu mene više sá negva štiva, vodi nas vu ono vreme kad je Turopole živelo svoje pravice i onak zvôna bi se moglo reći da je sômo gospodarilo svojem dobrom. (Rečeč, bute me razmeli).

VELIKO SPRAVIŠĆE-INŠTALACIJA TUROPOLJSKOG ŽUPANA

„Na svečanim zapregama koje je platila Plemenita općina dovoze se suci svih turopoljskih sučija. Svaki sudac u svojoj torbi nosi glasovnice, pismene glasove za svoje kandidate, od župana do vrhovnog inspektora. Sve onako kako je njegova sučija izglasala na svom izbornom spravišću.

U modrim krznenim mentenima i nalaštenim čizmama, opasani sabljama, ulaze oni u zidanu kuriju plemenite općine turopoljske. Svaki sjeda na svoj stolac. Prostrana se vijećnica uskoro popunila zastupnicima, a čim je stigao banski poslanik iz Zagreba, pojavi se turopoljski župan sa svojim službenicima.

U širokom hodniku i oko zgrade tiskalo se mnoštvo naroda očekujući skori početak spravišća i rezultate glasanja. Ipak najnestrpljivije su čekali narodno veselje na kojemu će se dijeliti besplatno jelo i piće.

Iz sajmišta se širio miris kotlovine, pečenca i gulaša. S teških zaprežnih volovskih kola vabila je prisutne velika bačva puna vrhovskog vina. A iz gostionice „Bijela ruža“ dopirali su zvuci guslača i basista koji su uštimavali svoje instrumente. Svatko je čekao svoj čas.

Sa svježe okrečenih zidova nove vijećnice četiri uljana portreta bivših turopoljskih župana kao da su nijemo promatrali trenutak kojemu su se i oni sa slika nekad radovali - izbor novog turopoljskog komeša.

Sveta Lucija zaštitnica plemenite općine Turopolje, mirno gleda sa zastave kao da budno prati spravišće i sva dvadeset i četiri suca turopoljskih sučija, na

čelu sa županom, fiškušom, notarom, blagajnikom i, podalje, sa svom izabranom gospodom, te izaslanikom gospodina bana iz Zagreba.

Oko turopoljske kurije sve vrvi od mnoštva naroda. Živo je kao u košnici. Otraga, iza vijećnice, okupila se djeca oko starog dubranečkog lugara i pažljivo prate svaki njegov korak. On puni veliki čelični mužar komadićima cigli i barutom. Mužar će danas puknuti kao top. To će svima biti znak da su Turopoljci izabrali novog župana.

Sa sajmišne strane vragolan Ivek Posavec i njegovi pajdaši dovukli su velike drvene ljestve. Dugu sejnsku lojtru, posuđenu iz obližnjeg štaglja jednog Velikogoričana, prislonili su na zid, tik uz prozor vijećnice. Ivek se tako dovukao pod sam prozor. Neprimjetno je zirkao unutra i slušao razgovore uvažene svite. Taj posavski obješenjak prenosio je šapatom onima ispod sebe sav tok skupštine, a oni su ga slušali kao da im prenosi Božju riječ.

- Čujte mene vi dole! - malo ušuti, pogleda uokolo pa zatim nastavi.
 - Se vam bum povedal ke bum videl i čul. Samo moram paziti da me nebi opazil fiškuš. Uf kak me je lani vlekeli za vuha! I zôkaj? Samo zato kej sem videl kak su se lani gosponi suci skorom poharili. Uf, puno toga bi vam jô mogel pripovedati! Nektere su i za mustače vlekli. Svadili su se za nejakovu šumu. Sô m presvetli župan je moral razdvojiti suce. Sega sem jô besa lani videl! - smijulji se momak onima ispod sebe, a onda se naglo stiša i uozbilji.
 - Uf, pôk ide sim fiškuš. Jeli me bu opazil? - sagne zatim glavu i sakri se ispod ruba prozora.
 - Jao si ga mene! Liepo je rekla mene mô pokojna mamica: „Ivek, nôj svoj nos sekam tikati! Buš negde galge omastil.“, ali mene vrak ne da mira, stalno me tenta!
 - osjetivši da je opasnost prošla, Ivek opet oprezno dignu glavu i nastavi...
 - Dobro je, otišiel je! Već mi je srce bilo v turu od strôva. E, da je zlekeli z korica onu svoju krôtku sablicu tera mu se stôlno spleće med noge kak cucku rep! Mot bi mi i krv pustil! Pôk bi viknul kak medved: "E, ke si ti urbarec došel dosluhavat med nas plemenitaše?" - te pokaže s prstom pod vrat.
 - Poslal bi me mot i v diku nebesku. Uf, za kej sí ovi plemenitôši nose ove krôtkie sablice? Opasni su ti nijovi kosturôši! Ali mene ni nikoga straf kak fiškuša!
 - Je li je tam ke gore? - više odozdo jedan nestrpljivi glas.
 - Sad se baš Miško z Kobilić fali kakov je junak bil kad je negda jednomu nekrstu čreva oparal sablicum. Misli da još ima norcov teri bi mu veruvali.
- Prenositelj odjednom umuknu i u zadnji čas uhvati gaće da mu ne skliznu na pete. Hitro ih potegnu desnom rukom prema gore. Ispod njega nastaje smijeh. Čuju se povici:
- Gle, gle, skorom nas je Ivek slikal svojim riticum!

- Ali nes – brecnu se komedijant te na brzinu zvuzla gaćnik na svojim bijelim, tvrdim gaćama od domaćeg platna.
- Galženak jen, to on huncutarije zbija z nômi, sé se to zmišla! - više nekteri stôri plemenitaš i maše batinum kao da tjera vrapce iz žita.
- Zamusanec jeden!

Ali lvek se ne osvrnu na uvredu nego svečano objavi;

- Gospoda suci su se dostojanstveno seli. Barjaktar Miško napel je zastavu Plemenite općine turopolske. Velemožni gospon župan si suče brke, sad bu spravišće počelo. Venó se zdiže sudec mlački, a pleški sudec vleče ga za menten da sedne. Guzati zastupnik gospona bana ze Zagreba već je isto zasel na stolec i sedi kak kvočka na piliće. Općinski sluga prenoša peharce, bude taki i piti. - prenosi momak, vrpolti se na ljestvama i sa zadovoljstvom udiše ugodan miris pečenog mesa.
- Ke mi to diši odnekud? To sigurno buševski pečenjori peču meso na kotlu. Ali bu veselja. Uf! Još kad pukne veliki mužar, bu se sa zemla stepla. F tri fare se bude čulo!
- Kej se gore ftrefleva? - prekine ga par nestrpljivih slušača ispod ljestava.
- Bude neke! - ne osvrćući se više na one dolje, nastavlja prenositelj.
- Diže se presvetli župan i sada čujte kej govori!

Ivek umuknu, prisloni uho bliže otvorenom prozoru te, kad župan završi, prenese onima dolje:

- Stari komeš otprl je spravišće, pozdravil banskoga izaslanika i se suce turopolske. Sad biležnik preziva suce sé redom. Gorne Turopole: Cerovski Vrh, Vukomerić, Prvonožina, Cvetković Brdo, Gustelnica, Dubranec, Bukovčak i Dragonožec. Sredne Turopole: Lukavec Gorni, Lukavec Dolni, Lomnica Dolna, Hrašće, Velika Mlaka, Kurilovec, Velika Gorica, Mala Gorica, Pleso i Kobilić. Dolne Turopole: Kuče, Mraclin, Buševac i Rakitovec. Na stolu pred raspelom pripalili su sveču. Sad budu prisegli suci si skupa. - dojavluje dole Ivek.

Bilježnik glasno čita zakletvu, a suci svih sučija skupa ponavljaju za njim.

„Mi, svi stari i novoizabrani suci naših sela plemenite općine Turopolje, prisežemo na živoga Boga, predičnu Djevicu Mariju i sve svece božje, te zadajemo vjeru i obećajemo poštenjem svojim da ćemo kao suci sučije... - e, saki rekel ime svojega sela- ...svoje dužnosti savjesno ispunjavati, uvijek povjerenje sučije po svojem najboljem znanju i uvjerenju zastupati i županovim se odredbama pokoravati, te kao članovi zastupstva Plemenite općine Turopolja na skupštinske sjednice dolaziti, koli na skupštinama toli izvan njih, napredak Plemenite općine Turopolje braniti i promicati. Tako nam Bog pomogao, blažena Djevica Marija i svi sveci božji, Amen !...“ Zakletva je prešla, si su suci zaprisegli. - dojavi Ivek.

- A kej je sad? - pitaju oni dolje.

- Sad biležnik čita izvještaj o lajnskom radu Plemenite općine. Kak su gospodarili. Kuliko su prodali šume. Kuliko su nove rastov zasadili, lugare plôčali i tak dale. Se dosadno! Gotov je izvještaj. Zdigel se, bormeš, stôri komeš. I gle, zafaluje se sucem teri su ga lane slušali i poverili mu da uprava z Plemenitum općinum turopolskum. Završil je. E, sad, dečki, ide ono nôjglavniješe: prememba župana. Sad mir dole, da čujem kaj budu glasali suci! Sad biležnik proziva sakoga suca i pita ga za koga glasa. Ovaj veli za koga i dôva svoj votum, onaj paper glasovnice na terem sé piše za koga su negvi v sučije glasali... Cerovski Vrh glasa za novoga župana doktora Karla Duzepića. Bome i Vukomerić i Prvonožina su mu dali svoje glôse. Isto i Cvetković Brdo i Gustelnica. Dubranec, Bukovčak i Dragonožec takaj. Lukavec Gorni dal je glas stôromu županu.

- A dale, dale više svjetina sa zemlje... Kak glasaju dale?

- Ne čujem ništa kad larmate. Zake tak galômite?!

Trenutak se čuo žamor kao zujanje pčela. Većina je predvidjela da će se promijeniti komeš i tad se na prozoru pojavi banski izaslanik te povika:

- Plemeniti Turopoljci, izabrali ste si novog župana, doktora Karla Duzepića. Živio novi župan!

Vivat! Živio! - zagrme stotine glasova oko zidane kurije iako svi nisu ni čuli tko je izabran na tako važno i odgovorno mjesto.

Otraga grunu mužar. Svi se prozori stresose od silnog pucnja. Ivek na čas umukne na ljestvama, a onda prenese dalje:

- Novi župan zafaluje se na danom mu poverjenu i čita svoj plan rada u idućem letu.

Više nitko ne sluša dojavljivača, već jedan drugog propitkuje:

- Sem dobro čul da je doktor Karlo Duzepić zebran za komeša?

- A jeli bu to gore skorom gotovo? -pita jedan stari svinjar, gladan kao vuk, a žedan kao kača.

- Bude, bude! - dovikuje Ivek. - Sad bu župan položio zakletvu Plemenite općine.

Župan je digao tri prsta desne ruke na raspelo i govorio na pamet:

„Ja, doktor Karlo Duzepić, novoizabrani župan po volji plemenite braće Turopolja, prisežem na živoga Boga, predičnu Djevicu Mariju i sve svece božje te zadajem vjeru svoju i obećajem kako ću kao župan turopoljski Plemenitu općinu Turopolje svagdje valjano zastupati i njezina prava braniti, zaključke skupštine točno izvršavati, savjesno nastojati da se zajednički imetak neoštećen uzdrži, a po mogućnosti i poveća, te da ću nad gospodarstvom i upravom blagajne revno bditi, tako da se svaka šteta od nje odvрати... Tako mi Bog pomogao, blažena Djevica Marija i svi sveci božji. Amen!“

U vijećnici slične prisega položiše i ostali novoizabrani službenici Plemenite općine, a zatim nasta kratko čestitanje i veselje, dok župan ne pozva sve nazočne u velikogoričku župnu crkvu k misi koja se služi u znak zahvale Plemenite općine Turopolje. Napokon dade mig zastavničaru. Zastavničar krenu prvi. Komeš pođe za njim, a zatim koraknuše bilježnik i blagajnik... ostali se suci svrstaše u četiri reda te tako krenuše pred vijećnicu te u svečanoj povorci produžiše u crkvu na misu.

Turopoljska glazba svira koračnicu, narod više i pozdravlja novog župana, mužar puca, zvona zvone novom velikom događaju plemenitih Turopoljaca.

U crkvu za plemenitašima nagnuo i narod. Svećenik, ponukan tim nesvakidašnjem činom, pope se na propovjedaonicu i počeo:

- Draga kršćanska braćo! Dični sinovi plemenitog Turopolja! Danas je dan svete Lucije, zaštitnice našega lijepog i bogatog i dragog Turopolja...

Dalje se u propovjedi govorilo o povijesti Turopolja i njegovu narodu.

Uz buku, viku, zvonjavu, glazbu i pucnjavu mužara vratila se općinska svita na slavlje u turopoljsku vijećnicu. Prošli su kroz dvorište, gdje je već teklo vino i mast se cijedila niz gladna i žedna seljačka usta. Kad su se popeli na kat i ušli u istu dvoranu u kojoj je prije malo više od jednog sata održana prememba župana, ondje ih je za prostrtim stolovima čekalo jelo i piće.. bili su tu i svirci.

Za stol su oko župana požurila veća gospoda i mlade velikogoričke dame... "

Čez ovaj krôtki del priče z negve knige „Prememba“, vidimu Josipovu šalivu nôrav teru sem i jô prek telefona upoznala, ali i kad sem ga prvi put videla pred sobum. Bila sem vesela, ali i tužna. Tužna kaj sem bila svesna da izbile više nemre pisati i da, kaj je napisal, napisal je! Veséla kaj vidim pred sobum osamdesetsedem godišnoka ki je navek spremen na šôlu i na rôzgovor.

- Onda, de je ona kaj rada tônca?

- Tu je, tu je...

- A de je kokoš? Jeste li ju zaprli da vam nebi pobegla dok ste vi tu znômi?

I tak smu mi opet krenuli v široki i debeli spominek. Bilo je to jeno ugodno i simpatično družejne. Jô, Ana Plehinger, denešna predsednica goričke Matice hrvatske i gospon Stjepan Rendulić. Ze semi atributi sem se naoružala da bi morti došla do toga zelenoga rukopisa teri još ní objavljen. Kaj da vam velim, nisem uspela. „Kad žena neče z mužem spati“, nisem doznala. Ali, drôgi moji, zaklela se zemla raju da se tajne sé odaju. Jen dôn bu i ta istina zišla vôn. A dotlem moramu čekati. Pôk dô čeka taj i dočeka, a kad žena neče z mužem spati probajte odgonetati i vi.

KNJIŽEVNA SCENA

Dragu Trumbetaša upoznao sam u svibnju 1992. godine. Aleksandar Saša Božić uputio me da za "Glasnik Turopolja" razgovaram s Trumbetašem, što je izašlo u br. 10 od 9. lipnja 1992. godine. Uvijek se divim ljudima koji se živo sjećaju svakog detalja, kakve je npr. imao cipele netko s kim su razgovarali prije nekoliko desetljeća ili kakvi su mu bili gumbi na košulji. Ja se našeg upoznavanja sjećam sasvim nejasno. Bio sam kod njega doma u Velikoj Mlaci. Pričao mi je o svom životu, o tome kako je počeo crtati još u osnovnoj školi, da je grafičke struke, gdje je sve radio, o tome kako je bježao preko granice, kako se vratio i opet otišao raditi u Njemačku, kako je završio u zatvoru zbog „neprijateljske propagande“. Pokazao mi je svoju biblioteku. Zapamtio sam da je čitao Joycea - na njemačkom jeziku! Pokazivao mi je svoje crteže

o kojima mi je, naravno, najviše govorio. Kasnije smo se puno puta sretali. Dolazio je do mene u Veliku Goricu, na posao i doma. Poklanjao mi je kataloge svojih izložbi i knjige i časopise u kojima je objavio svoje crteže. Bio sam na njegovim izložbama, napisao više prikaza, povjeravao mi svoje planove.

Prvi članak o Trumbetašu napisao je Zvonimir Milčec 1957. godine, no intenzivno se piše o njemu od sredine 70. godina prošlog stoljeća kad Veselko Tenžera u "Vjesniku" piše "Gastarbajterska mitologija Dragutina Trumbetaša", jedan od najvažnijih napisa o Dragi. Potom su slijedili mnogi drugi, pa je Drago postao sinonim umjetničkog svjedočenja o gastarbajterima. Ključnu ulogu odigrao je Božo Biškupić objavivši mu grafičku mapu. S Biškupićem je Drago bio dobar prijatelj od rane mladosti – Drago je iz Velike Mlake, Biškupić iz Male Mlake, zajedno su putovali u Zagreb u školu i družili se. Između ostaloga dopisivali su se s djevojkama iz inozemstva.

Moram priznati da za Trumbetaša, prije svog upoznavanja s njim 1992. godine, nisam čuo iako je bio dosta prisutan na hrvatskoj kulturnoj sceni.

Vlado Gotovac i ja – gora zelena

Prva stvar koju bih htio ispričati je anegdotalna situacija vezana uz veliku izložbu u Galeriji Galženica u svibnju 1995. godine na kojoj se Trumbetaš predstavio sa zatvorskim i romskim ciklusom crteža. Uz izložbu, htio je predstaviti i svoju knjigu gastarbajterske poezije "Gastarbeiter Gedichte". U samoj pripremi i objavljivanju knjige nisam sudjelovao. Budući da je nakladnik bio Glasnik Turopolja, a ja sam u njemu pisao o kulturi i uređivao priloge, Trumbetaš je tražio da na otvorenju govorim o njegovim pjesmama. S takvim mi se prijedlogom javio – dva dana prije izložbe.

U to vrijeme nisam imao iskustva govorenja na javnim priredbama, a i knjigu nisam stigao proučiti pa sam mu odgovorio da nisam dobar odabir. Drago me uvjeravao da jesam, što se pretvorilo u nagovaranje. Ponavljao sam svoje argumente, poticao ga da to netko primjereniji učini, a on je ponavljao da ja poznajem njega i njegove crteže, da sam profesor književnosti, da pišem za novine, a posebno je isticao da nema nikoga drugoga i da u kratkom roku nikoga ne može naći. Važno mu je da se govori o njegovoj knjizi, a ako nitko ne bude govorio bit će mu teško. Neki kojima se obratio su ga iznevjerili. Na kraju sam popustio.

Osim treme, postojao je još jedan krupan razlog zbog kojeg mi se nije htjelo zboriti na otvaranju izložbe. O samim crtežima govorit će ni manje ni više nego – Vlado Gotovac! Gdje ću se ja s njim mjeriti, s velikim pjesnikom i intelektualcem, kojem je – što je najvažnije – čuveni nastup pred V. vojnom oblasti u Zagrebu, priskrbio kulturni status najvećeg hrvatskog govornika svih vremena.

I još jedan "zgodan" detalj. Nekoliko godina radio sam u Kaznenom zavodu Turopolje kao stručni suradnik za kulturno-prosvjetni rad. Moj je posao bio human

jer sam nesretnim ljudima koji su završili u zatvoru trebao pomoći u obrazovanju za neko zanimanje i time im olakšati resocijalizaciju, a s druge strane organizirao sam slobodne i kulturne aktivnosti te posjete kulturnim priredbama, čime im se olakšava izdržavanje kazne. Unatoč tome što se svog rada nisam trebao sramiti, dapače, ipak mi je bilo nelagodno s obzirom na to da je Gotovac dosta godina bio u zatvoru. Kad sam sutradan priopćio Dragi da ipak ne bih govorio, rekao je da sam obećao i da neka održim obećanje. „To nemre biti da se ne održi obećanje!“

Ne sjećam se, ne samo toga kakve je tko imao gumbe na košulji, nego mi je sve u magli. Gotovac je govorio glasno i razgovjetno, onako kako veliki govornici govore. Bio je mali žamor koji nije ometao ni govornika ni praćenje govora, no meni se to činilo nekulturnim. Kako li će tek meni brbljati, pribojavao sam se. Kao nastavnik imam iskustva kako je to kad govoriš, a djeca žamore. Međutim, zbilo se nešto neočekivano. Kako sam govorio tihim i dosta nerazumljivim glasom, svi su ušutjeli i maksimalno se koncentrirali jer inače ne bi ništa čuli. Ispalo je da su me slušali pozornije nego Gotovca. :-)

Nemam sačuvanu skicu onoga o čemu sam govorio. Znam da sam razradio mjesto njemačkog jezika u hrvatskoj poeziji i književnosti, pa sam spominjao Mrkonjića, Ivana Slamniga, Kolara, Krležu i ne znam koga još, tko je u svom jeziku koristio germanizme. Je li tko razumio štogod od toga što sam rekao i što sam htio reći - ne znam. Pljesak je bio kurtoazan, bez ovacija, ali najvažnije je bilo da nitko nije vikao na mene i nitko me nije tukao!

U intervjuu Nenadu Popoviću (u katalogu “Drago Trumbetaš: Gastarbeister in Frankfurt”, Historisches museum Frankfurt, 2013”) Trumbetaš spominje kako je njegov sin Tomislav snimio cijelo otvorenje izložbe, Gotovca svakako, možda i mene. Bilo bi mi drago da se čujem, makar pretpostavljam da bih se razočarao.

Pitao sam Tomislava da li ima tu snimku, on je obećao da će je potražiti, ali zasad nije ništa našao.

LUČ 10 (2022.)

Još sam jednom „brbljao“ na otvorenju Dragine izložbe. Godine 1995. imao je u Gimnaziji Velika Gorica izložbu crteža turopoljskih drvenih crkvice i *križnih drevā*. Izložbu je trebao otvoriti zagrebački političko-kulturni dužnosnik (Velika Gorica tada je bila u sklopu Grada Zagreba), ali je otkazao u zadnji čas. Nekoliko sati prije izložbe zove me Drago i veli da moram govoriti na otvorenju. Naravno da sam se smijao. Izložba je bila u 7 sati, a Drago me zvao u 5 popodne. Radio sam dvije godine u gimnaziji (točnije, tada je to bio „Bakarić“), pa mi je to bio domaći teren. U programu su nastupale cifraste i lijepe folklorasice. Atmosfera je bila ugodna.

Likovna monografija Trumbetaš

Razgovarajući o svemu i svačemu, Dragi sam spomenuo ideju da mu se napravi monografija. Odmah se intenzivno zainteresirao. Znam da me uporno ispitivao kako to napraviti, odakle novci, tko će pisati?

Iskonstruirao sam koncepciju na licu mjesta. Neka se javi svom prijatelju Boži Biškupiću da Ministarstvo kulture dodijeli neka sredstva, a onda će on vlastima u Velikoj Gorici naložiti da i oni daju novce, pa će Narodno sveučilište pripremiti monografiju. A tko će napisati? O njemu su mnogi pisali, pa se može to objediniti i dodati neke nove tekstove.

Dok je to meni bio ležeran razgovor, Drago je zbilja zagrizao. Sav se tome posvetio! Još je radio u Njemačkoj i morao se tamo vratiti. Međutim, svakih nekoliko dana mi je telefonirao iz Njemačke jesam li što napravio s monografijom. Zvao je poslije 11 sati navečer – jer su pozivi iz Njemačke bili skupi, a noćna tarifa je bila jeftinija. Naši razgovori su uvijek imali isti tok. Nekako si je zamislio da ja mogu napraviti tu monografiju i da sam se na to obavezao. Uporno sam mu dokazivao da to nije u mojoj moći ni po jednoj osnovi – niti sam stručan, niti sam od utjecaja, a niti sam ikad rekao da mogu. Očekivao je da se monografija može napraviti od danas do sutra. Isto sam mu objašnjavao da mora on kao autor podnijeti Narodnom sveučilištu prijedlog / molbu pa će se to proslijediti dalje i ako uđe u program za iduću godinu – tek onda se pristupa realizaciji. Neka ja to napravim. Ne mogu, to mora on napraviti – mora kratko napisati prijedlog i potpisati se.

Badava sam mu to svaki put, kao malom djetetu, ponavljao, on je uvijek tjerao svoje: Da sam mu obećao i zašto sam mu obećao ako neću ispuniti obećanje?! Pisao mi je i pismo u kojem to isto pita, a nakon desetak dana i razglednicu u kojoj me grdi da mu nisam ništa odgovorio i razočaranje što eto neću napraviti ono što sam mu obećao. Sve ovo nisam doživljavao kao dosađivanje, nego više kao šaljivu situaciju. Kad je nakratko došao iz Njemačke, istu je večer došao i do mene s istim pitanjem. Pokazivao je nove crteže i pričao zgode. Zapamtio sam jednu. Planirao se vratiti, ali nije mogao dok ne isplati neki kredit. Otišao je u banku i predložio

da kredit isplati sa stotinjak crteža njemačkih motiva. Opisivao je, na svoj način, razgovor sa službenicima banke koji su ga sa čuđenjem promatrali. S jedne strane mali Turopoljac i umjetnik, s druge užtogljeni bankari. Na kraju je – uspio!

Trumbetaš je monografiju dogovarao s Dragom Bukovcem, tadašnjim voditeljem izdavaštva u Narodnom sveučilištu Velika Gorica. Zadnji dan kad je trebalo poslati prijedloge na natječaj nema ključnog dokumenta – Trumbetaševe potpisane molbe, a on je otišao u Njemačku. Napisao sam u njegovo ime molbu i – oponašajući njegov potpis – potpisao ga. (Nadam se da je nastupila zastara :-))

Uglavnom, prijedlog za monografiju je prošao proceduru, knjiga je ušla u program i tiskana. Po onom receptu kakav sam, za šalu, predvidio – novac je dao Biškupić (Ministarstvo kulture), ostalo Grad i Županija, a i tiskar je izašao u susret.

Trumbetaš je od početka uporno tražio da ja napišem monografiju, što sam naravno otklonio, ali sam mu obećao da eventualno mogu napisati neki prilog. Tema s kojom sam htio dati svoj doprinos bila je: Trumbetaš i Turopolje. Veselilo bi me jer sam imao – vjerujem – zgodne ideje. Lokalni "genijalci" postavili su pitanje jesam li dovoljno stručan i pametan da pišem za monografiju, nakon čega sam odustao.

Monografija je realizirana. Velika, 430 stranica, na kvalitetnom papiru i s kvalitetnim tiskom, s puno ilustracija i fotografija, s tekstovima zadivljujuće značajnih autora kao što su Tonko Maroević, Veselko Tenžera, Elena Cvetkova, Igor Zidić, Božo Biškupić, Darko Glavan, Josip Depolo, Arsen Dedić, Josip Bratulić... Pravi izdavački pothvat! Nešto bitno ipak nedostaje. Spominje se da je Trumbetaš plemenitaš i Turopoljac, da je iz Velike Mlake i Velike Gorice, ali ovlaš, a njegov odnos prema Turopolju nitko primjereno ne elaborira.

Trumbetaš i zavičaj

Štoviše, u monografiji se u tekstu Igora Zidića o ciklusu «Dragi Vincent, dopisivanje s van Goghom» iznosi zapanjujuća tvrdnja. Citiram: «Obojica su ljudi i slikari s izrazitim socijalnim refleksima; s osobitim sluhom za marginalizirane "otpadnike"; obojica su najbolje godine svoga života proveli izvan užeg zavičaja (koji, za njihovu umjetnost, i nema nekog posebnog značenja) /.../'. (moje isticanje)

Nema sumnje da je Igor Zidić jedan od najznačajnijih poznavatelja hrvatske likovne umjetnosti te da je Trumbetašu posvetio veliku pažnju; sam Trumbetaš Zidića je s pravom cijenio smatrajući da je on najbolje shvatio njegovo djelo. Međutim, mislim da tvrdnja zakukuljeno izriče nešto duboko pogrešno i nepošteno prema Dragi – jer njemu zavičaj nije nevažan, usputan, tek podatak gdje je rođen, nego – baš najsuprotnije – cjelokupno mu je djelo supstancijalno prožeto turopoljskom zavičajnošću. Svojim je Turopoljem Trumbetaš opsjednut! I to – da bude jasno – ne samo Trumbetaš kao osoba, nego njegovo djelo! Teško je previdjeti neke stvari. U prvoj etapi svog stvaralaštva Trumbetaš u maniri naive crta prizore iz turopoljskog

seoskog života. U svom centralnom gastarbajterskom ciklusu prikazuje gastarbajtere različitih nacionalnosti, ali središnja točka jest Turopoljac Tonček i u mnogim detaljima jasno je da se ne radio ni o kakvom apstraktnom gastarbajteru, čak ni o općenito hrvatskom gastarbajteru, već upravo o turopoljskom čovjeku koji je iz svog turopoljskog zavičaja bačen u strani, njemački svijet. U ciklusu ilustracija Krležinih „Balada Petrice Kerempuha“ Trumbetaš unosi turopoljske motive, štoviše cijeli je pogled turopoljski obojen. Ciklus turopoljskih crkvice i *križnih dreva*, jasno je, da jasnije ne može biti, ne stvara netko kome zavičaj “i nema nekog posebnog značenja”.

Njegova turopoljska prožetost posebno se vidi u petoknjižnom romanu “Pušači i nepušači” koji je napisan na turopoljskoj kajkavštini i gdje je glavni junak Turopoljac duboko određen svojim zavičajem, od jezika do načina mišljenja. I u samom ciklusu “Dopisivanje s Vincentom” snažno je prisutna ta turopoljska obojenost – iako su na crtežima motivi van Goghovih slika i njegova života, promatra ga se kroz osobite, turopoljske oči.

Kad sam Dragi rekao da u monografiji nema teksta koji izravno govori o njegovu odnosu prema Turopolju, on je, njemu svojstvenom naivnošću, lakonski odgovorio da to nije problem, dapače, da mi to može biti poticaj da napišem novu monografiju o njemu u kojoj ću ispraviti to što je propušteno. Nigdje ne piše, rekao mi je, da mora biti samo jedna monografija o njemu. I onda sam se nasmijao njegovoj prostodušnosti, a i sad se moram nasmijati. Godine su prošle, Drago je umro i preselio se u sjećanja. Sentimentalniji sam. Neću, naravno, pisati monografiju, nije to do mene – no ovih nekoliko redaka neka bude dug njemu da ispravljam nepravdu koja mu je učinjena nijekanjem njegove “turopoljskosti”.

“Balade”

Stjecajem okolnosti bio sam u prilici napraviti nešto za Trumbetaša. Kao voditelj izdavačke djelatnosti u Pučkom otvorenom učilištu Velika Gorica pripremio sam knjigu njegovih ilustracija “Balada Petrice Kerempuha” Miroslava Krleže. Napisao sam pogovor u kojem sam istaknuo zavičajni karakter njegovih crteža. Promocija je bila 16. studenog 2017. godine, nekoliko mjeseci prije Dragine smrti 29. travnja 2018. godine.

Knjigu sam poslao velikom i svestranom Tonku Maroeviću, uredniku monografije. (U monografiji nema ciklusa “Balada” jer je on nastajao poslije njezina objavljivanja.) Zahvalio mi je razglednicom s lakonskim tekstom, ali s vrlo intrigantnom opaskom. “Dakako, Trumbetašev je ulog posebno dobar, možda čak iznad razine gastarbajterskih nadahnuća.” Iznenadila me takva tvrdnja. Trumbetašev gastarbajterski ciklus najznačajniji je dio njegova stvaralaštva, po tome je Trumbetaš poznat i velik. Maroevićeva ocjena da su ilustracije Balada “možda čak iznad razine gastarbajterskih nadahnuća...” vrlo je visoko njihovo vrednovanje, utoliko značajnije što ne dolaze od bilo koga, nego od znalca. Meni je to bilo vrlo ugodno iznenađenje.

Te ilustracije su mi se činile izvrsnima i zanimljivima, no nekako sam ih ipak smatrao rubnim dijelom njegove umjetnosti. Zatečen, razmišljao sam je li doista tako, jesu li doista te ilustracije veće od "Gastarbeiters"? Koliko god su mi drage, mislim da je ipak gastarbajterski ciklus temeljan, no Maroevićeva pohvala "Baladama" izuzetno me razveselila.

S Tonkom Maroevićem nisam uživo nikad razgovarao. Htio sam mu se javiti da mi više veli. Dok sam se ja premišljavao, Tonko je otišao, tako da nikad neću doznati što je mislio...

*

Imao sam priliku – skoro tri desetljeća – poznavati se, družiti i surađivati s neobičnim i vrlo zanimljivim čovjekom i umjetnikom Dragom Trumbetašem. Mnoge stvari sam ga mogao pitati i bolje ga slušati, a eto – nisam... Žao mi je zbog toga. Puno toga što smo razgovarali iščezlo je u zaborav. Mogu ispričati neke okolnosti i podatke, ono pak najživlje – njegov govor, intonaciju, geste, emocije – nažalost ne mogu prenijeti. Žao mi je što ga nema...

*Drago Trumbetaš
(izvor: privatna zbirka Miljenka Muršića)*

13. MATIČIN KNJIŽEVNI NATJEČAJ 2021.

Ogranak Matice hrvatske u Velikoj Gorici raspisao je 13. Matičin književni natječaj 2021. «Turopoljska poculica» sa zadanim književnim oblikom - kratkom pričom koja nije još nigdje objavljena - napisanom kajkavskim jezikom ili hrvatskim standardnim jezikom. Natječaj je trajao od rujna do prosinca 2021.

Prosudbeno povjerenstvo u stalnom sastavu: prof. dr. sc. Bernardina Petrović, predsjednica Povjerenstva, Đurđa Parać, prof., članica Povjerenstva i Božidar Prosenjak, prof., član Povjerenstva, odlučilo je da je najbolji rad na kajkavskom jeziku priča „...BEM TI TE VODENE KOZICE!“, autora Vladimira Stepanića iz Velike Gorice, a najbolji rad na hrvatskome standardnom jeziku priča „DVIJE ŠALICE KAVE“, autorice Irene Ivetić iz Požege.

Prosudbeno povjerenstvo odabralo je još po dva rada na kajkavskome, odnosno hrvatskome standardnom jeziku koji su ušli u uži izbor.

Na kajkavskome jeziku odabralo je priču „Laku noć žouti“, Katarine Zadrija iz Lovrečke Velike (Vrbovec) i priču „Đukina zôjdna vôla“, Stjepana Zlodija iz Šiljakovine (Kravarsko), a na hrvatskome standardnom jeziku priču „Hillman“ Đurđe Štefanec iz Zagreba i priču „Emotikon“, Luke Dajaka također iz Zagreba.

Objavljujemo dva najbolja rada koje je odabralo Prosudbeno povjerenstvo.

Toga leta gospodnega 1971.-oga sem bil dripec od jedanaajst let, kaj znači da sem negde sredinum lipna završil četrti razred osmoletke, razme se, z čistum peticum za teru sem bil nagrajen z pohvalnicum i knigum „Vlak u snijegu“. Knigu sem, v svoje dečje znatiželje, prečital za sega par dan i odma pospravil v svoju malu biblioteku, v steklenu vitrinu v tere se sad već poredalo desetek dečje knige i pripovetke. Pred menum je bilo dugo i bezbrižno letno ferje i jena jedina, ali velika briga: kak ga dobro splanerati i ispuniti ga z dečjemi igrama i užitki ili, drugim rečima, kak se, skup ze svojemi pajdaši, to vruće leto čem više nalandrati i čem bole znoreti.

Kak i sakoga kurilovečkoga leta, vrući lipajn i majčica priroda već su vnapred odredili v terem budu smeru išle naše prve akcije i norije. Krošne črešne, tere je bilo sega par v celem selu, oblekle su se vu tu lepu i primamlivu tamno črlenu boju i pucale od rodnosti, zrelosti i bogatstva male slatke plodof.

Kružili smu kak mački oko vruće kaše oko selske vrtof v teremi se, između redof šlive i jabuke, skrila i kralica črešna. Trebalo se bogme fajn načekavati i strpeti dok se grunt spraznil, a to je v pravilu bilo kad bi ukućani otišli na kakof veći posel na pole ili v trsje, kaj je značilo da se ne budu taj prvi čas vrnuli domom. Negda smu bogme morali čekati i prvu kmicu kak bi se, baš kak mačka do miša, tiho i pomučec došuljali do črešne i prepustili se tuliko iščekivane slasne obirače. A fakat je bila i slasna i lakoma: dropci bi se napuvnuli od slatke, ali i tople črešne, lica su bila zamusana od vuva do vuva, a potkošule poflekane uzduž i poprek. Neretko se dogodilo da su te tople črešne znale i zakipeti v dropcu, a onda je spas bila prva kuruza na teru smu naišli ili kakva veća vrba vuz naš potok Lomicu. Ta bi nas kuruza ili vrba naročito spašavala kad nismu mogli odoleti pak smu se nametali i nazobali one okrugle, ali još navek prezelene šlive. E, posle toga bi nastala velika bežanija i pravi norhaus, v terem je jedino važno bilo čem prije se dokopati prve kuruze ili grmlja i tam se, onak fest na jušno, sprazniti i muke si olakšati. A znalo se to ponoviti i kad su nas, takaj slatke, ali i tople murve znale namamiti i našu lakomost iskoristiti...

Murve su nam ipak bile više zanimlive jerbo su v isto vreme bile i veliki mamec i za škvorce, teri jem takaj nisu mogli odoleti, pak su se cela jata znala spustiti na murvu i napasti ju ze se stran. A mi smu, dugo i strplivo sedeč pod murvum, to jedva dočekali pak smu isti čas, kak po komande, zvadili svoje pračke i otprli kamenitu paljbu po škvorce. Najveći frajer med nami je bil onaj teri je uspel pogoditi i skinuti onoga škvorca teri je na prsa imal sivo-belo, malko šaro i grahorasto perje jerbo je on bil kakti vođa i glavna faca celoga jata. Znali smu tak sedeti pod murvami i škvorce načekivati po cele dane tak da su nas negda već vrati boleli od toga nagledajna prama vrhu murvine krošne. Negda nam je saf taj trud bil zabadaf jerbo na murvu celi celcati dan ni zletel ni vrabec, kam pak škvorec ili zlatna vuga.

Onda smu, razočarani i pofureni, otišli domom po svoje kolce i štape i hitili se na ribičiju na svoje Lomice. Lepo bi se poredali vuz naš omiljeni potočić, skrili v

ladovinu ispod vrbe i pohitali naše udice. Na tenke i lagane kolce privezali smu tenšu, dugu špagu jerbo još strune nismu si imali, a zvinuti špenadlin je bil kakti udica, dok je gušćje pero predstavljalo štoplin. Mamec na špenadlinu v pravilu je bila kuglica kruva, negda i tenša glista, a retko da i muva, ak bi ju do od nas uspel vloviti. Najviše nas je srdilo kad nam je na štoplin, bole reći pero, zletel onaj veliki kukec spodoben na skakavca, a zvali smu ga helikopter, jerbo je furt mahal z onemi svojemi krilci. Onda bi se gnezdil i tancal po tem peru i furt ga mrdal levo-desno tak da nismu imali izbora neg smu morali udicu zvaditi z vode kak bi ga se rešili. Puno smu denkof proveli na te naše ribičije i nalovili se ščirof da jem se ni broja ne zna, nekaj mejne žutooke i crvenrepke, a najgorše je bilo vloviti oštriža z onemi oštremi perajami tere su nam se prste znale spikati i podropati. Kad je pak negdo vlovil kakvoga klena, to bi bil pravi mali svetek za se nas jerbo smu mam počeli buncati kak ga bumu i de spekli. A zapraf nismu imali kaj peći jerbo klen jedva da je imal dvajst deka, ali v našim očima i mašte imal je barem – kilu...

Kad baš niš ne bi vlovili, a bilo je bogme i takve denkof, onda bi se Lomice osvetili tak da bi si poskokali vujnu i kupali se i v vode noreli do mile vole.

Ipak, najviše vremena čez celo ferje smu proveli v društvu z loptum tera nam je postala glavna igračka i okupacija. Po cele smu dane veseli na našem školskom igrališću okruženom z visokemi kostajni, mam iza naše škole od tere smu upraf počivali i najnu skroz zabili. Loptu smu nagajnali i v jutro i popoldan, i po kiše i po vetru, a najviše po žarkomu suncu tak da smu po cele dane bili mokri kak miši.

Sam Bog da je školski domar Jura na dvorišću imal pumpu na tere smu se mogli vmity i vode do mile vole napiti. Od toga našega silnoga i upornoga loptajna, nogometa, glavometa, guzometa i kaj ti ja znam čega se ne, na igrališću više ni bilo ni jedne travke, osim po same čoške, a se ostalo je bila gola zemla. Ona nam je pak dobro došla kad smu počivali od nogometa, a za vreme počinka smu se prijeli špekulajna ili kockajna z onemi plejnatemi dinari pak nam je ta zemla bila kak stvorjena za narediti jamicu za pikule ili povleči crtu tera se zvala „kuba“. Onaj do je od prve, z tem plejnatem, srebrnem ili bakrenem dinarkom pogodil na samu „kubu“, taj je pobral su tu „silnu“ lovu tera je bila v igre.

Negda je na tem školskom igrališću znala biti takva gužva od dece i klinčadije želne nogometa, da celi dan nismu mogli dojt na red za odigrati našu tekmu. Strplejna za predugo načekivajne baš i nismu imali pak smu se mam pobrali na naša pomoćna igrališta: jeno je bilo v takozvane „Rakarčičine jame“ (mam iza bertije Jure Gršetića Hrlca), drugo pak v Kurilovečke vulice, takaj mam iza bertije teru su zvali „stekenik“. Ovo drugo je bilo kak naručeno jerbo je okojnega bilo par stupof vulične rasvete pak smu se mogli loptati do komad noći, kad više ni bilo tak vruće kak prek dana.

Moji problemi vezani vuz to besomučno loptajne počeli su par let prije, a baš su za vreme toga ferja doživeli svoj vrhunec i postali pomalo nepodnošljivi. Dakle, saki dan kad bi se već pred večer vrnul domom, umoren i iscrplen od nogometajna

i dečjega norejna, mama je primetila da su mi oči se više i bole črlene i krvave. Sa ona belina v očima, oko cele zjenice, bila mi je zapraf v črlene boje i spresecana z tenkemi krvavemi žilicami. Fest mi je to smetalo i dražilo me tak da sem furt z prsti rulil svoje kapke kak bi se morti rešil te nelagode i falinge tak da je mama odlučila baš to leto stati temi mojemi mukami na kraj.

Već zutra rano sem z mamum osvanul v naše dečje ambulate de sem obavil nekajke preglede i skamenil se kad sem čul zajedne reči naše doktorice: „Majko, nema druge nego sineka uputiti u bolnicu gdje će kroz nekoliko dana obaviti sve pretrage i gdje će mu ustanoviti točnu dijagnozu i pronaći lijek. Evo, napisat ću vam uputnicu za bolnicu...“. Razme se da mi se celi moj mali dečji svet isti čas zrušil jer mi je bilo i više neg jasno da je moje ferje završilo i da ga bum okončal v bolnice v tere, Bogu fala, nigdar do sad nis bil.

Nigdar nem zabil taj pondelek kad me mama rano jutro ostavila v bolnice i nastojala skriti svoje suze kad me videla v one trifrtalne bolničke pidžame. Moja se pak tuga jednostavno ne da i nemre opisati, imal sem osjećaj da sem sam na svetu i potpuno zgubljen v celem tem svemiru. O, kak mi je bilo mrsko bez mame i tate, bez moje bakice i moje prijatelof teri se sad negde lepo igraju, a ja tu čamim vu tem škripavam bolničkem krevetu. Da poludiš... Saki mi je dan bilo se teže, nikak se zdočkati mamine i tatine posete popoldan, temi silnemi pregledi i pretragami nigde kraja, a ni ta bolnička juva mi baš ni nekaj pasala. Ali, izbora nisem imal, trebalo se priučiti i prihvatiti taj bolnički život pak sem se i ja malo-pomalo sprijateljil z dečurlijum tere je bil pun taj naš očni odjel na četrtom katu bolnice „Rebro“.

Jedino mi je Lorena, mala curica od četiri ili pet let, negde čini mi se z Virovitice, malo po malo postala prava noćna mora. Po cele se dane muvala po moje sobe, sedela vuz moj krevet i nikam se ni dala bez mene, čak ni štela ni zaspati na večer sama. Sestre nisu imale izbora neg su ju saku večer polegale vuz mene pak bi ju, čem bi zaspala, prenesle v nezin krevetić. Onda sem konačno i ja na miru mogel razmišljati o spajnu...

I se je to tak trajalo i ponavljalo se pune deset dan, se dok mi mama taj petek ni došla v posetu. Mama je znala kak ja teško i mukotrpno zbavlam te svoje bolničke dane pak je z menum delila tu moju silnu bolničku tugu. Zato jednostavno ni imala ni srca ni izbora ne udovoljiti moje želje z terem sem ju, ipak, pomalo iznenadil. Skrušeno sem ju prosil da otijde do moje doktorice tera je taj dan bila dežurna i da ju zamoli da me barem prek vikenda pusti malo domom. Tu se nedelu igrala velika utakmica v Zagrebu, Dinamo protiv Zvezde i ja bi bil najsretni na svetu kad bi ze svojem bratići Bracum i Jurum mogel otijti na tu utakmicu. A prek vikenda ionak ne zbavlam nijakve preglede i ne znam kam bi sam sobum, samo bauljam po sobe i po onem dugem bolničkem gajniku. I bogme je moja mamica otišla do doktorice i vrnula se z, za mene toga časa najradosnešom veću na svetu. Doktorica je odobrila da idem domom prek vikenda, ali se v ponedelek, već v šest vur v jutro, moram vrnuti i osvanuti na svojem odjelu.

Ma kak ne, došiel bum ja ak treba i v tri vure v jutro, samo da se prek vikenda malo svojega domeka vžijem i nadišem i da na tekme za svoj Dinamo navijam!

Od velike sreće i silnoga uzbudejna nikak nis mogel zaspiti, razme se, vuz malu Lorenu tera se već sklopčala na mojem krevetu. Čak mi ni ona, vu te moje sreće, ni niti malo smetala, pak sem si ju malo prigrilil i pri tem odma primetil kak je neak posebno vruća, kak da ima temperaturu. Srećum, san ju je brže prevaril pak ju je sestra Milica odnesla na nezin krevetić i takaj primetila kak je se čini malo vruća.

Ne mareć za to, okrenul sem se na drugu stranu i konačno zaspal v nade kak bu to jutro čem prije svanulo. Već v šest vur sem bil buden i čem sem otprl oči odjuril sem v kupaonu na mivanje i pranje zuba, a potem sem složil svoj krevet i sedečke najnem čekal mamu tera je obećala da bu došla po mene oko pol sedem. I bome je tak i bilo, ni moja mamica kesnela ni jenu jedinu minutu pak mi je po sestre Milice poslala lače, majicu i natikače kak bi se preslekel i konačno otputil domom na vikend. Kad sem z mamum napuščal svoj odjel, zajdne kaj sem čul su bile Miličine reći upućene sestre Marije tera je došla na jutarnju smenu: „Marija, molim te obrati pažnju na malu Lorenu, dobila je vodene kozice i ima povišenu temperaturu“. I bilo mi je neak žal Lorene kaj su ju napale te vruće vodene kozice, ali nis mal puno čas za bilo kakvo tugovajne jerbo mi se fest žurilo domom.

Gospon Tonča, teri je bil šofer v tatinem poduzeću, me skup z mamum otpelal z bolnice i već za pol vure smu osvanuli na našem dvorišću. Ja se od miline i dragosti nis mogel nagledeti svojega dvorišća i hiže, kak da me pet let ni bilo doma, a ne sega deset dan. Skušoval sem tatu i baku tera ni znala kaj bi mi ponudila i naredila za fruštik, tuliko je toga nabrojila da ni sam nis znal kaj bi zezbral. Na kraju sem se ipak odlučil za nezin griz z kakaom teri mi je navek bil prava poslastica pak sem ga i ovaj put pojel pune dva tajnere. Onda sem zbrisal na dvorišće de su tata i negvi pajdaši mešali mort i zidali ogradu od mulcof pak je na dvorišću bilo prilično veselo i živo. Družil sem se žnemi se do obeda, a bakica si je pak dala truda da za svojega nukeka naredi ekstra domaći obed, od juvice z nokleci, pohane šniclof, krumpere, zelene šalate i gibanice z orejof. Najel sem se kak puh i trebalo mi je pol vure da se zdignem od stola i pokrenem svoje malo, ali presito telo.

Taman kad sem se vrnul k majstorom na dvoričšću, navrnul se bratić Braco i rekel mi da zutra, v nedelu, v pol tri dolazi po me i idemu skupa na tekmu. Uh, kak mi je lepu vest donesl, najrajši bi ga kušnul....Popoldan mi je preletelo v družejnu i spominke z majstori teri su već pol zida zezidali i bogme ga budu do noći i zgotoveli. Pred večer sem se povlekel v svoju sobu kak bi se nagledel televizije teru v bolnice nsmu imali. Kad sem legel v svoj veliki krevet z dišećum postelinum, mam su mi se oči počele sklapati, a prije neg sem zaspal prijel sem se za čelo tero mi se činilo neak bole vruće neg prek dana. Ali, sam sebe sem uveril kak mi se to samo pričinja, a morti je to i od prevelikoga uzbudejna kaj sem pak doma, v svoje hižice.

Kad sem se v jutro zbudil, a već je bilo devet vur i sunčekko jako visoko, pak mi se činilo da mi je čelo vruće i kak da me neakva temperatura spopada, ali to nis imal

nameru priznati ni sebe, a kam pak mame. Držal sem se kak da je se v najboljem redu i kak da se baš niš ne događa. Ali, izdal me je već bakin prefini fruštik teroga nis zmazal slasno kak inače, a maminomu oku to nikak ni moglo pobeći. Do obeda sem hodil po dvorišću kak gluva kuja, tumaral ni sam ne znam kam, se kak bi skril da me se veća temperatura napada i opseđa. Moje malo telo gubilo je bitku z tum vrućinum pak mi jelo pri obedu ni niti na pamet opalo, a to je bil najbolji znak da je moja bitka z vrućinum – zgublena.

Mama me je mam otpelala v moju sobu i polegla me v krevet, potem mi zmerila temperaturu i isti ju čas počela skidati z mrzlemi oblogi, cajniki i gazami natoplenimi v alkoholu. Kad mi je slekla potkošulu, mam je приметila i celo čudo male črlene prištićof teri su mi napali celo telo.

„Sinek, pak ti si dobil vodene kozice. Sigurno si je se zadobavil od nekoga v bolnice“ – zavapila je skrušeno sklapajuć ruke.

I se mi je mam bilo i više neg jasno: isti sem se čas setil reči sestre Milice tera je spominala kak je mala Lorena dobila vodene kozice... Eto, od te male i dosadne spodobe tera je saku noć, skup z menum, zaspala v mojem krevetu, ja sem dobil vodene kozice. Joj, da mi je sad tu blizu ja bi ju valda fundal...

Zbogom moj kratki boravak doma, zbogom i moja utakmica teru, na žalost, ne bum videl niti za svoj Dinamo navijal. Nema mi druge neg se čem prije i čem brže vratiti v bolnicu, a tak je uostalom već odlučila i moja mama. Mesto na tekme v Maksimiru, eto mene već oko pet vur popoldan samo kilometar dale, v bolnice na Rebru.

Oko sedem vur v smenu je pak došla sestra Milica i odma me zela pod svoje. Inače, ta je sestra imala kratke plave lasi i prelepe plave oči i bila je lepa baš kak ona beba teru je mama kak ukras držala na svojem krevetu. Objasnila mi je da me mora celoga, kaj znači saki taj mali prištek, saku kozicu, premazati z nekavkum belum tekućinum, pak je moram reći de se imam te kozice.

I evo ti pak novoga šoka za mene: Isuse, pa kak je bum rekel da i na piše imam par te kozice, kak se bum prednum slekel do gola i dal je da mi maže pišu!? Razme se da razloga za bilo kakof šok ni bilo jerbo je za prelepu i nežnu sestru Milicu to, zapraf, bila dečja igra. I dok mi je nežno dirala i mazala pišu, vuz put mu je još i tepala: „O, lepi moj mali pišo, pa ove zločeste kozice su i tebe jadnoga napale, sram ih bilo!“ To kaj ja nis znal kam bi od srama i kaj sem bil crven kak paprika, zapraf, ni bil Milićin, neg moj problem.

I kak onda ne bi bil srdit na malu Lorenu tera mi je, doduše ni kriva ni dužna, priskrbela te vraže kozice i z mojega vikenda ze snova naredila vikend z noćne more i pekla. Nisem za tu malu buc mastu dosadu štel ni čuti, a kamoli ju pak videti, se dok v ponedelek posle doručka, puna te črlene kozice premazane z belum tekućinum, ni osvanula vuz moj krevet.

Male dečje okice nisu skrivale tugu, a nezine reči još su ju više i jače otkrile: „Vado, a di jesi ti bijo, ja nisam mogla pavati bez tebe i sad sam jako bubina“. Moja je srdžba v istem časku nestala bez traga, a preplavil me osećaj miline i dragosti spram toga maloga i nedužnoga dečjega stvorenja. Sreća da ju je sestra mam sprašila v nezinu sobu, još bi me ze svojem i tužnemi okicami i pentavemi dečjemi rečenicami i rasplakala...

Bilo kak bilo, već v petek sem otpušten z bolnice, a već v ponedlek sem bil v školske klupe okružen, vu tem petem razredu, ze sasma novemi i drugemi školskemi pajdaši i prijateljicami. Kaj se pak tiče moje betežne okice, sé muke vezane vužne su nestale mam posle puberteta, baš kak je to v otpusnom pismu najavila i tvrdila stara i iskusna doktorica Kržić. I Bogeku fala da je imala praf...

Ali, te vraže vodene kozice i den denes nosim v spomenaru uspomene, samo kaj je sad ubrajam med one, ipak, lepe i drage.

Kao i svake večeri u devet, poljubila sam bucmaste dječje obraze: Laku noć, lijepo spavaj, dobru vilu sanjaj... Mama će oprati posuđe, pospremiti sobu, učiti koliko bude mogla a onda i sama krenuti na spavanje. Ivana ne zna da sada, uoči ispitnog roka, to nikada ne biva prije no što se oglase prvi pijetli.

Gasim svjetlo, stavljam kraj nje medvjedića Ćiru, ljubim je još jednom i izlazim iz sobe. Muzika s radija nije preglasna, pepeljaru nitko nije zaprljao, novine nisu razbacane po stolu – tebe nema kod kuće. Onoga jutra kad si otišao ostao je tvoj miris na jastuku i toplina tvoga tijela ispod pokrivača. Jesi li u putnoj torbi, zajedno s mirisnim rubljem i vanilicama u obliku srca ponio bar djelić topline doma?

I imaju li moja ljubav i briga moć da te sačuvaju od svega ružnog što bi ti se tamo, daleko od kuće, moglo dogoditi?

Tvoje papuče u hodniku čekaju da se vratiš i smjestiš u njih svoje, od umora otežale, noge. Večeras će izostati poznati scenarij: prilaziš mi, pognutoj nad radnim stolom i ljubiš me za laku noć. Ja ne želim biti uobražena štreberica i uzvraćam ti poljubac. I, nakon još nekoliko uzajamno uzvraćenih poljubaca – knjiga otvorena na istom mjestu kao i prije pola sata, razbacana odjeća po tepihu, a nas dvoje šćućureni pod crvenom kariranom dekom koja vjerno čuva sve naše tajne. Sada bi samo Ivanin plač ili potres mogli podići moju glavu s tvog ramena.

Pročitala bi sigurno još desetak stranica da ti nisam zasmetao... Ma, nisi ti kriv. Ja sam neozbiljna. Kad sam vidjela čemu sve to vodi trebala sam pobjeći i s knjigom se lijepo zaključati u kupaonici.

Večeras nema tebe, mog suučesnika u izbjegavanju noćnog učenja. U planiranju svojih poslova potpuno sam slobodna i neovisna. Ali, od čega krenuti?...

Možda bi najpametnije bilo prvo večerati. Ili ipak ne? Jer znam da ću ponovno zuriti u onu šalicu mlijeka ili tanjur variva preostalog od ručka i pitati se jesi li ti večerao nešto toplo ili opet konzervu, i jesi li uopće večerao. Ne, nisam još gladna. Večerati ću kasnije. Sad imam važnijih poslova. Učenje?

Zabiti nos u knjigu dok mi je mozak još svjež (svjež onoliko koliko je moguće nakon što je cijeli dan bio uključen?). Ne, ne bih baš odmah. Dočekala sam prve trenutke u ovom danu kad mogu mirno razmišljati, a da me ne prekine neko od Ivaninih bezbrojnih pitanja, ručak koji treba promiješati da ne zagori ili nešto slično. Ne, ne bih željela baš odmah okovati svoje misli tvrdim koricama knjige, ma koliko bilo zanimljivo ono što u njoj piše. Jer znam – moje se misli neće dati u okove. Otrgnut će se i odjezdi poput krilatih konja, ususret daljinama i slobodi. I svo to vrijeme ja ću buljiti u jednu te istu stranicu knjige kao da je napisana hijeroglifima ili kineskim pismom.

Zato ću obaviti ono što svakako moram, a što moje misli ostavlja slobodnim.

I dok uranjam ruke u toplu pjenu u sudoperu moji krilati konji prolaze kroz kućne zidove i odljeću. Pogodi kamo, pogodi koga traže...

U peći pucketa vatra i njeni se odsjaji poigravaju po tepihu. Znam koliko voliš gledati i slušati vatru, ali večeras je ovaj prizor samo za moje oči i uši. Ti nisi u mogućnosti biti dijelom publike. Gdje provodiš ovu dugu zimsku noć koja me ispunjava neizrecivom tugom i čežnjom? Možda u nekoj zadimljenoj seoskoj gostionici jer tamo na terenu ne postoji bolje mjesto za druženje, a sa svojim kolegama nekamo moraš izaći? Meni bi, međutim, bilo draže da si legao na spavanje jer znam da si od onih ljudi koji jedino tada sebi dopuštaju odmor. Samo, je li ti soba suha i topla, posteljina čista, krevet udoban? I jesi li bar sada u pidžami, kad nema mene da ti grijem leđa?...

S radnog stola me gleda šesnaestogodišnji mladić u kojeg sam se zaljubila još kao djevojčica, a on me tada nije ni primjećivao. A danas – s nježnošću i čežnjom glačam njegove košulje i čekam da se vrati s terena. Ima iste one iskrene smeđe oči, kosu boje zrelog žita, visoki i vitki stas. Samo su mu leđa malo povijena od teškog rada. I izraz lica mu je zabrinut, prečesto zabrinut za čovjeka njegovih godina.

Ponovno osuđujem sebe zbog toga što sam se toliko puta ponašala prema tebi poput razmaženog djeteta, nerazumnog i sebičnog, što sam bila netaktična i sitničava. U takvim si trenucima mogao pomisliti da mi ništa ne znače tvoja ljubav i pažnja, zadivljujuća upornost i hrabrost s kojom se od samog početka boriš za nas troje. A znače mi, toliko mi znače. Hoće li jednom doći vrijeme kad ćeš moći potpuno vjerovati u mene, a da ja tu vjeru ne poljuljam svojim burnim temperamentom koji ne uspijevam držati pod kontrolom? Hoću li ikada imati snagu i moć da učinim sve ono što želim za tebe, za sebe, za nas troje? Hoću li ti u svim ovim godinama koje su pred nama uspjeti uzvratiti bar djelić onog što ti dugujem? Barem djelić, jer neizmjeran je dug prema čovjeku uz kojeg sam ponovno počela cijeniti i voljeti sebe, život, druge ljude, prema onome tko mi tako predano i strpljivo pomaže da napokon složim mozaik svoga života.

Dok pospremam Ivanine igračke, iz tamnih kutova sobe izranja moja vjerna prijateljica samoća i stiže me svojim ledenim košćatim rukama. I ponovno se pitam kako to – jedemo za istim stolom, spavamo u istom krevetu, znam sve tvoje navike, poznajem svaki centimetar tvoje kože, a već sada, nekoliko dana nakon tvog odlaska upinjem se kako bih u mislima ponovno čula tvoj glas, vidjela tvoje lice i onaj dragi mali smeđi biljeg na lijevom obrazu?

Otimam se iz zagrljaja svoje okrutne prijateljice. I previše sam pripadala njoj svih ovih dana. Sutra napokon dolaziš kući. Kolika radost za sve nas! Čim čuje otvaranje ulaznih vrata, Ivana će ti potrčati u susret. I dok ja budem pomalo zbunjena stajala po strani, vas dvoje ćete tražiti čokoladu u putnoj torbi.

Sobu će ponovno ispuniti duhanski dim i teški miris strojnog ulja (volim taj miris jer je znak tvojenazočnosti u kući). A kad ručamo i kad stavim Ivanu na spavanje

zaključat ćemo ulazna vrata – ne postojimo ni za koga na svijetu osim jedno za drugo. Tada ću ti reći: Spavaj, mišonja moj, moraš se odmoriti. Spavaj, ali me pusti da te ljubim, mazim i da te se nagledam. Ti me, međutim, nećeš poslušati. Ubrzo ćeš početi uzvraćati nježnosti (svaki put mi drhtaj prolazi tijelom kad se sjetim tih naših trenutaka). Bit ću ljuta na sebe što te ne puštam da se odmoriš, ali neću moći ustati, neću otići i neću se prihvatiti nekog pametnijeg posla.

I ponovno će biti kao nekad, kad smo se tek upoznawali i zbližavali – kao da ću se ponovno navikavati na miris tvoje kože i tvoje dodire. A opet, točno ću znati gdje me najviše voliš poljubiti, u kojem trenutku ti mogu nešto šapnuti, a kad će ti biti najdraže da ne govorim ništa i da se samo šćućurim u tvome naručju.

Prekidam sanjarenje teška srca i uzimam knjigu. Nemam snage za sjedenje za radnim stolom pa odlazim na krevet. To će mi biti prvi put da se spustim u horizontalu nakon cijelog dana jurnjave.

Obožavam poziv učiteljice za koji se pripremam, i ovo što upravo učim baš je zanimljivo, ali... Očne vjeđe su otežale i spuštaju se protiv moje volje, slova kvare svoje pravilne redove, izmiču mome zamagljenom pogledu i nestaju negdje u daljini. Glava mi je poput mlinskog kamena. Spustit ću je samo malo, samo petnaest minuta, a onda ću ustati, ispljuskati lice hladnom vodom i skuhati jaku kavu. Sjest ću za radni stol i nastaviti s učenjem.

... U studentskoj menzi izbija tuča. Uplašena bježim van, hodam gradom i tražim te. Sumrak, sitna

kiša i puste ulice. Osjećaj usamljenosti pritiska me poput teškog tereta. Želim viknuti, htjela bih te dozvati, ali mi je nešto nepoznato stisnulo grlo, ukočilo usta pa ne uspijevam pustiti od sebe ni glasa...

... Šuškanje... Ispod moje glave neka ruka izvlači knjigu na kojoj sam zaspala. Okrećem se na drugu stranu ne otvarajući oči. Želim i dalje spavati. Kad god sanjam ovakav san na kraju te ipak pronađem, tako će sigurno biti i sada.

Jesam li to uspjela nastaviti san? Ogrubjela ruka nježno mi miče čuperak kose sa čela. Otvaram oči i vidim tvoje umorno, ali nasmiješeno lice. A na stolu drhtavi pramenovi mirisne pare iznad dvije šalice kave.

KRONIKA OGRANKA MATICE HRVATSKE U VELIKOJ GORICI

KRONOLOGIJA AKTIVNOSTI

OGRANKA MATICE HRVATSKE U VELIKOJ GORICI

Siječanj 2021. Planiranje aktivnosti i administrativni rad

Podnošenje izvješća o utrošenim financijskim sredstvima za provođenje programa u 2020. institucijama koje su Ogranku odobrile sredstva na javnim natječajima.

Planiranje aktivnosti u tekućoj godini i priprema za prijave na javne natječaje za financiranje programa i projekata.

13. 2. 2021. Prva godišnja sjednica Predsjedništva Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici

Mjesto: Velika Mlaka, čitaonica Ogranka

Sudionici: članovi predsjedništva Ogranka

Tema: dogovor o provođenju godišnjih aktivnosti Ogranka.

10. 3. 2021. Sastanak s Dorom Kušan-Špalj, voditeljicom Arheološkoga parka Andautonija – Ščitarjevo i njezinom suradnicom Nikoletom Perok

Mjesto: Velika Mlaka, čitaonica Ogranka

Tema: suradnja Ogranka s Arheološkim muzejom – ispostava Arheološki park Andautonija u Ščitarjevu, dogovor o prikazu života u povijesnoj naseobini Andautoniji za deveti broj Ogrankova časopisa *Luč*.

Sastanak sa Đurom Mesićem, piscem dokumentarnih i povijesnih izdanja

Mjesto: Velika Mlaka, čitaonica Ogranka

Tema: Dogovor s autorom o izdavanju njegove nove knjige *Razminiraj domovinu* u izdanju Ogranka.

27. 3. 2021. Glavna Skupština Matice hrvatske u Zagrebu

Na Skupštini je sudjelovala predsjednica Ogranka Ana Plehinger preko aplikacije Zoom.

28. 3. 2021.- Sastanak s informatičarem i mrežnim administratorom Ogranka

Teme: koncepcija redizajna mrežne stranice Ogranka, rješavanje problema nemogućnosti administratorova pristupa postojećoj mrežnoj stranici (zaključani pristup).

1. 4. i 12. 4. 2021. Sastanak s informatičarem i mrežnim administratorom Ogranka i snimateljicom videa za Ogranak

Teme: zakup mrežnoga prostora kod novoga dobavljača hostinga za daljnji rad mrežne stranice Ogranka, kreiranje dizajna stranice, pokretanje RSS feeda zbog potrebe vidljivosti mrežnih objava Ogranka, registracija kanala Ogranka na mrežnoj platformi za dijeljenje i razmjenu videozapisa (*YouTube*).

12. 5. 2021. - 251. Matičin četvrtak

Snimljeno u Mraclinu (u domu obitelji Krznarić, ljubaznošću domaćice Božice Krznarić), Velikoj Gorici (u domu obitelji Parać, ljubaznošću domaćice Đurđe Parać) i Zagrebu (u uredu prof. dr. sc. Borisa Kuzmića na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu), dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr

Tema: promocija godišnjega časopisa Ogranka *ŠKRIJNA turopoljska*, br. 2, na kajkavskom dijalektu Turopolja

Sudionici/Predavači: prof. dr. sc. Boris Kuzmić, Božica Krznarić, Đurđa Parać, prof. i Stjepan Rendulić

20. 5. 2021. Početak dvomjesečnoga rada na pripremi i snimanju edukativnoga filma *IŠČEMU TUROPOLSKO BLŔGO* u režiji Romane Rožić i produkciji Grada Velike Gorice

Snimanje u Velikoj Gorici i okolici (Buševac, Donja Lomnica, Stari grad Lukavec itd.)

Tema: promocija turopoljskog kajkavskog dijalekta, zaštićenog nematerijalnog dobra Republike Hrvatske, povodom *Dana Europske baštine 2021.*

Promocija filma 7. 10. 2021. u Pučkome otvorenom učilištu Velika Gorica.

Članovi Ogranka Ana Plehinger i Stjepan Rendulić bili su jezični konzultanti turopoljskog dijalekta pri izboru glumaca i na snimanju filma.

27. 5. 2021. - 252. Matičin četvrtak

Snimljeno u Velikoj Gorici, ured Plemenite općine Turopoljske, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica, dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Povijest i djelovanje *Plemenite općine Turopoljske, sada zavičajne udruge Turopolja*

Predavač/Gost: Juraj Odrčić, župan Plemenite općine Turopoljske.

28. – 29. 5. 2021. Edukacija u obrtu za usluge snimanja *Record Team Velika Gorica* u Velikoj Gorici

Tema: Upoznavanje i ovladavanje aplikacijama i vještinom uređivanja i montaže snimljenog videomaterijala raznih događanja za potrebe Ogranka.

Predavač: Filip Čačija

Polaznici: Ana Plehinger, Viktor Župetić i Lucija Đuretić.

9. 6. 2021. – 12. Matičin književni natječaj za kratku priču *Turopoljska poculica*

Nagrade za najbolje radove i radove u užem izboru dostavljene su nagrađenim autorima zemaljskom poštom zbog epidemioloških mjera (COVID19) koje ne dopuštaju okupljanje većega broja sudionika.
Tema: proglašenje rezultata natječaja raspisana od rujna do prosinca 2020.
Zadani književni oblik: kratka priča napisana kajkavskim jezikom ili hrvatskim standardnim jezikom.

Provedbeno povjerenstvo: Bosiljka Martinković i Stjepan Rendulić

Prosudbeno povjerenstvo: Bernardina Petrović, predsjednica, Božidar

Prosenjak i Đurđa Parać, članovi

Najbolji rad na kajkavskom jeziku: *KORŌBA / COPRIJE*, napisao Stjepan Zlodi, Šiljakovina (Kravarsko)

Najbolji rad na hrvatskom standardnom jeziku: *JABUKA*, napisao Stjepan Crnić, Zagreb.

1. 7. 2021. - 253. Matičin četvrtak

Snimljeno u prostoru KUD-a Novo Čiče, dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr

Tema: zanimanje kontrolor zračnoga prometa

Predavač/Gost: Siniša Belošević, dipl.ing.

7. 7. 2021. Trideseta obljetnica obnove Turopoljskoga bratstva – Plemenite općine Turopoljske

Na obljetnici obnove sudjelovala je predsjednica Ogranka Ana Plehinger. Svečanost je održana u središtu Velike Gorice, u Parku Plemenite općine Turopoljske.

15. 7. 2021. – 254. Matičin četvrtak

Snimljeno na izletištu *Ranch Kurilovec*, Velika Gorica, ljubaznošću obitelji domaćina Jurja Stepanića, dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Književni rad Darije Žilić

Predavačica/Gošća: Darija Žilić.

29. 7. 2021. – 255. Matičin četvrtak

Snimljeno u Buševcu, prostor Doma kulture Buševac, dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr

Tema: Predstavljanje KUD-a Ogranak seljačke sloge Buševac, dobitnika Povelje Republike Hrvatske za izniman doprinos u promociji i održanju tradicije folklorne kulture i stvaralaštva hrvatskoga naroda, s osobitim obzirom na bogatu povijest i 100 godina postojanja kao i na njihove brojne aktivnosti i putovanja.

Predavač/Gost: predsjednik Ogranka Seljačke sloge Buševac, Nenad Rožić.

21. 8. 2021. Prvi dan nastavka rada u 2021. na TUROPOLJSKOM RJEČNIKU – rječniku turopoljskog dijalekta

Mjesta rada: Velika Mlaka, Donja Lomnica, Kuče, Rakitovec i Kurilovec
Sudionici: stručni suradnici, voditelj, kazivači na terenu, prof. Mijo Lončarić
Zapisivanje i predočavanje natuknica.

Treća godina aktivnoga rada pod stručnim vodstvom jezikoslovca kajkavologa dr. sc. Mije Lončarića, nakon odobrenih sredstava Ministarstva kulture i medija RH za 2021. godinu.

Do kraja 2021. održano je ukupno 28 radnih sastanaka.

2. 9. 2021. – 256. Matičin četvrtak

Snimljeno u Velikoj Mlaci, prostor čitaonice Ogranka, dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Predstavljanje knjige sjećanja *Razminiraj domovinu*

Predavač/Gost: Đuro Mesić, autor knjige.

16. 9. 2021. – 257. Matičin četvrtak

Snimljeno u uredu prof. dr. sc. Bernardine Petrović na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: predstavljanje godišnjega Ogrankova časopisa *LUČ*, br. 8/2020.

Predavačica/Gošća: prof. dr. sc. Bernardina Petrović, glavna urednica časopisa *LUČ*.

17. 9. 2021. Posjet Ogranku MH u Vel. Gorici: mr. sc. Zoran Čiča, viši stručni savjetnik-konzervator za zaštitu baštine pri Konzervatorskom odjelu u Zagrebu, Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske

Sastanak je održan u privremenom uredu Ogranka, u privatnom prostoru, u Velikoj Gorici.

Tema: informiranje o radu na TUROPOLJSKOM RJEČNIKU

Izlaganje o radu na TUROPOLJSKOM RJEČNIKU – rječniku turopoljskog dijalekta, kao i ostalim aktivnostima na očuvanju i promociji dijalekta, održali su predsjednica Ogranka Ana Plehinger i bivši predsjednik Stjepan Rendulić.

21. 9. 2021. Donacija SLOVŌRA, priručnog rječnika turopoljskog dijalekta, autora Stjepana Rendulića osnovnim školama na području Grada Velike Gorice
Donirano je 200 primjeraka u osam osnovnih škola na području Grada Velike Gorice.

Ciljevi: edukacija učenika i nastavnika o turopoljskome dijalektu, promocija turopoljskoga dijalekta i korištenje SLOVŌRA u zavičajnoj nastavi osnovnoškolaca.

SLOVŌR su financirali Ogranak i autor.

24. 9. 2021. – Raspis 13. Matičinog književnog natječaja za kratku priču *Turopoljska poculica* na hrvatskom standardnom jeziku ili na kajkavskom dijalektu (raspis: 25. 9. – 25. 12. 2021.)

Zadani književni oblik: kratka priča napisana kajkavskim jezikom ili hrvatskim standardnim jezikom

Provedbeno povjerenstvo: Bosiljka Martinković, Stjepan Rendulić

Prosudbeno povjerenstvo: Bernardina Petrović, predsjednica, Božidar

Prosenjak i Đurđa Parać, članovi

Proglašenje rezultata 31. 3. 2022.

25. 9. 2021. – 6. Etno dječja likovna kolonija, u organizaciji KUD-a Gradići

Mjesto: Velika Gorica, gradska četvrt Gradići

Tema: promocija i edukacija turopoljskoga kajkavskog dijalekta u pjesničkom izričaju – za polaznike Osnovne škole Nikole Hribara, Područna škola Gradići
Pjesme je čitala predsjednica Ogranka MH Ana Plehinger i pjesnici udruge umjetnika SPARK.

Sudionici likovne kolonije poslušali su poeziju na turopoljskom kajkavskom dijalektu i svoj doživljaj pjesama izrazili likovnim izričajem.

30. 9. 2021. – 258. Matičin četvrtak

Mjesto: Područna knjižnica Galženica, Trg Stjepana Radića, Velika Gorica – predstavljanje uživo, a snimljeno i dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: predstavljanje SLOVŌRA, priručnog rječnika turopoljskog dijalekta, autora Stjepana Rendulića

Sudionici: Stjepan Rendulić, Đurđa Parać, prof., Ana Plehinger za izdavača i Siniša Belošević, glazbena podrška.

7. 10. 2021. Dani Europske baštine u Velikoj Gorici

Predstavljanje edukativnoga filma *IŠČEMU TUROPOLSKO BLŌGO*, na turopoljskom dijalektu, u režiji Romane Rožić, produkcija Grada Velike Gorice.

Mjesto: Pučko otvoreno učilište Velika Gorica

Tema: Promocija i edukacija Turopoljskog kajkavskog dijalekta, zaštićene nematerijalne kulturne baštine RH.

14. 10. 2021. – 259. Matičin četvrtak

Mjesto: Područna knjižnica Galženica, Trg Stjepana Radića, Velika Gorica – predstavljanje uživo, a snimljeno i dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Hrvatska ćirilična baština

Predavač/Gost: dr. sc. Kristian Paskojević, Staroslavenski institut, Zagreb

16. 10. 2021. Druga godišnja sjednica Predsjedništva Ogranka Matice hrvatske u

Velikoj Gorici

Mjesto: Velika Mlaka, čitaonica Ogranka

Tema: priprema članova Predsjedništva Ogranka za godišnju Skupštinu Ogranka.

22. 10. 2021. Godišnja Skupština Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici

Mjesto: Gradska vjećnica, Pučko otvoreno učilište Velika Gorica

Predsjednica Ogranka Ana Plehinger izvijestila je o radu i aktivnostima Ogranka od jeseni 2020. do godišnje skupštine Ogranka 2021.

Provedba projekata Ogranka u tom cijelom razdoblju nije prekinuta iako su na snazi bile epidemiološke mjere.

Predstavljen je i Plan aktivnosti Ogranka za 2022. koji je usvojen jednoglasno.

23. 10. 2021. – 24. Vojkovi dani u Donjoj Lomnici

Mjesto: Donja Lomnica

Tema: Sudjelovanje članova Ogranka na manifestaciji *24. Vojkovi dani u Donjoj Lomnici* KUD-a Nova zora, sjećanje na učitelja Vojka Miklausića, najvećega promotora baštine Turopolja koji je živio i radio u Donjoj Lomnici u prvoj polovini 20. stoljeća.

28. 10. 2021. – 260. Matičin četvrtak

Lokacija: Područna knjižnica Galženica, Trg Stjepana Radića, Velika Gorica – predstavljanje uživo, a snimljeno i dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Promocija knjiga *Kristali nad gradom* i *Vrtovi duginih boja*, nagrađenih književnom nagradom *Gustav Krklec za 2021. godinu*

Predavačica/Gošća: Slavica Sarkotić, autorica, zavičajna književnica

Gost: Siniša Belošević, glazbena podrška.

6. 11. 2021. Glavna Izborna skupština Matice hrvatske u Zagrebu

Mjesto: Zagreb, dvorana Studentskog centra

Izornoj skupštini Matice hrvatske prisustvovali su zastupnici Izborne skupštine – predsjednici svih Ogranaka Matice hrvatske i članovi Upravnih tijela Matice.

Izabrano je novo vodstvo, a za novoga je predsjednika izabran Miro Gavran.

11. 11. 2021. – 261. Matičin četvrtak

Mjesto: Područna knjižnica Galženica, Trg Stjepana Radića, Velika Gorica – predstavljanje uživo, a snimljeno i dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Videoigre – tutorial za početnike

Predavač/Gost: Aleksandar Gavrilović, vlasnik i direktor *Gamechuck studia* za izradu video igara, tajnik Hrvatske udruge proizvođača videoigara.

18. 11. 2021. – 262. Matičin četvrtak

Lokacija: Gradska vijećnica, zgrada POU Velika Gorica – predstavljanje uživo, a snimljeno i dostupno na mrežnoj stranici www.matica-gorica.hr.

Tema: Pjesničko-glazbeni recital *Sjećanje na žrtvu Vukovara i Škabrnje 1991.*

Izvođači/Gosti: Članovi vokalnog ansambla *Zlatne godine* pod vodstvom maestra Siniše Beloševića.

Prosinac 2021. Administrativno-financijski poslovi Ogranka i planiranje aktivnosti za 2022.

ŽIVOTOPISI AUTORA

Josip Beuk, dipl. ing. šum.

Rođen je 7. siječnja 1986. u Vinkovcima. Osnovnu školu završio je u Otoku, a Gimnaziju Matije Antuna Reljkovića u Vinkovcima. Diplomirao je 2010. na Šumarskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Pripravnički staž odradio je u Šumariji Velika Gorica. Zaposlen je u Šumariji Velika Gorica Uprave šuma Podružnice Zagreb Hrvatskih šuma d.o.o. kao revirnik u Gospodarskoj jedinici Turopoljski lug. Sudjeluje u izradi Plana upravljanja Turopoljskim lugom kao zaštićenim krajobrazom i uvođenju smjernica za provođenje Nature 2000. Godine 2017. imenovan je upraviteljem Šumarije Velika Gorica. Sudjeluje u radu nekoliko strukovnih udruga i udruga građana.

akademik Željko Cvetnić

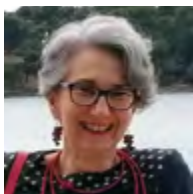
Rođen je 1963. godine. Diplomirao je 1990., magistrirao 1993. i doktorirao 1996. na Veterinarskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nakon završetka Veterinarskoga fakulteta zaposlen u Hrvatskome veterinarskom institutu u Zagrebu gdje je izabran u suradnička (asistent, znanstveni asistent i viši asistent) i znanstvena (znanstveni suradnik, viši znanstveni suradnik, znanstveni savjetnik, znanstveni savjetnik u trajnom zvanju) zvanja, a u dvama je mandatima obnašao i dužnost ravnatelja Instituta. Izabran je u naslovna znanstveno-nastavna zvanja na dvama sveučilištima: naslovni izvanredni profesor i naslovni redoviti profesor Veterinarskoga fakulteta Sveučilišta u Zagreb te naslovni izvanredni profesor i naslovni redoviti profesor Farmaceutskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Bio je gostujući profesor na Veterinarskome fakultetu u Sarajevu. Od 2016. redoviti član Razreda za medicinske znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Od 2018. voditelj je Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Velikoj Gorici, a od 2019. predstojnik Veterinarskoga zavoda Križevci. Usavršavao se u zemlji i inozemstvu. Bio je voditelj znanstvenih projekata i programa u Republici Hrvatskoj te suradnik na domaćim i inozemnim projektima. Objavio je više od 400 publikacija, od čega je više od 130 radova citirano u međunarodnim bazama. Autor je devet knjiga, pet samostalnih i četiri u suautorstvu. Bio je glavni urednik ili član uredništva znanstvenih časopisa, član različitih tijela Ministarstva znanosti i obrazovanja i Ministarstva poljoprivrede Republike Hrvatske. Kao predsjednik ili član organizacijskog odbora sudjelovao je u organizaciji različitih znanstvenih i stručnih skupova. Dobitnik je više nagrada i priznanja, među ostalim Nagrade Hrvatske akademije znanosti i

umjetnosti za 2010. iz područja medicinskih znanosti i Nagrade Grada Velika Gorica Zlatna turopoljska podgutnica 2015.

izv. prof. dr. sc. Damir Drvodelić

Rođen je 8. lipnja 1974. u Zagrebu. Osnovnu je i srednju elektrotehničku školu završio u Velikoj Gorici. Na Šumarskome je fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao 1999. i doktorirao 2010. Od 2002. zaposlen je u Zavodu za ekologiju i uzgajanje šuma Fakulteta šumarstva i drvne tehnologije Sveučilišta u Zagrebu, prvo kao znanstveni novak, potom docent i danas kao izvanredni profesor. Izvodi nastavu na obveznim i izbornim predmetima na prijediplomskom i diplomskom studiju šumarstva. Uža mu je specijalnost sjemenarstvo i rasadnička proizvodnja šumskih voćkarica, pošumljavanje, arborikultura i rasadnička proizvodnja ukrasnoga bilja. U autorstvu i suautorstvu objavio je četiri monografije i jedan priručnik, pet poglavlja u knjizi te četrdesetak znanstvenih i stručnih radova u domaćim i inozemnim časopisima i zbornicima znanstvenih skupova te u drugim publikacijama. Sudjelovao je izlaganjima na znanstveni-stručnim skupovima i radionicama u zemlji i inozemstvu. Voditelj je dvaju znanstvenoistraživačkih projekata (Istraživanje rasadničke proizvodnje nekih vrsta roda *Sorbus* L. i Utjecaj mikorize na kvalitetu šumskih sadnica i uspjeh sadnje) i suradnik na znanstvenoistraživačkim i stručnim projektima. Član je Hrvatskoga šumarskog društva – ogranak Zagreb, Međunarodne organizacije za ispitivanje sjemena (ISTA) i Hrvatske udruge za arborikulturu (HUA).

Irena Ivetić

Irena Ivetić rođena je 20. studenoga 1966. u Ljubiji-Rudnik, Bosna i Hercegovina. Odrasla je u Vojvodini. Osnovnu je školu završila u selu Beški, srednju školu i Pedagošku akademiju u Novom Sadu. Od 1993. živi u Požegi gdje radi kao učiteljica je razredne nastave u Osnovnoj školi „Dobriša Cesarić“. Objavila je tri knjize za djecu (Recept za radost, Naša Šima, Mama, kupi mi konja!) i jednu knjigu za odrasle (Zvuci mojih tišina). Pjesme i priče za djecu objavljene su joj u dječjim časopisima Smib, Modra lasta, Radost, Zvrk i Prvi izbor, a uvrštene su i u školske čitanke. Tekstovi su joj objavljeni i u tjedniku Hrvatsko slovo te časopisu Kvaka. Nekoliko joj je priča i pjesama dramatizirano i didaktički obrađeno te emitirano u radijskim i televizijskim emisijama (Priča za velike i male na Hrvatskome radiju, Škola na Trećem Hrvatske radiotelevizije), a nekoliko ih je uglazbljeno i izvodi ih

dječji zbor Libretići iz Zadra. Dobitnica je nagrada i priznanja: Turopoljska poculica 2021. za najbolju priču na hrvatskom standardnom jeziku (Dvije šalice kave), Recital Senje i meteori, Varaždin, 2022. – nagrada za najbolju pjesmu na hrvatskom standardnom jeziku 2022. (Prazna kućica školjke) i Pohvalnica Hrvatskoga sabora kulture 2022. za priču Plava pelerina.

dr. sc. Josip Mihaljević, viši znanstveni suradnik

Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Livnu. Studij povijesti završio je na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu stekavši stručna zvanja diplomirani povjesničar i profesor povijesti. Na istome je fakultetu 2015. obranio doktorsku disertaciju. Od 2009. zaposlen je na Hrvatskom institutu za povijest na kojem danas radi kao znanstveni suradnik, a 2022. je izabran je u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika. Primarno je područje njegova znanstvenog interesa hrvatska povijest druge polovice 20. stoljeća. Objavio je dvije znanstvene monografije. Sudjeluje u radu više znanstvenih projekata, a od 2021. voditelj je projekta „Gastarbajterska usmena povijest“. Član je uredništva Časopisa za suvremenu povijest, časopisa Pilar i časopisa Međunarodne studije. Od 2015. do 2017. bio je vanjski suradnik Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, a od 2015. predaje na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu na kojem je 2017. izabran u nastavno zvanje docenta. Autor je i voditelj emisije „Povijesne kontroverze“ na Trećem programu Hrvatskoga radija za koju je 2019. nagrađen nagradom „Vjekoslav Klaić“ za popularizaciju povijesti. Scenarist je dokumentarne serije Hrvatske radiotelevizije Hrvatsko proljeće 1971. (2021.). Za knjigu Komunizam i čovjek: odnos vlasti i pojedinca u Hrvatskoj od 1958. do 1972. (Zagreb, 2016.) nagrađen je Državnom nagradom za znanost za znanstvene novake te nagradom Društva sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika u Zagrebu. Dobitnik je i nagrade „Dr. Tomislav Markus“ za novaka godine (2014.) Hrvatskoga instituta za povijest.

dr. sc. Dino Mujadžević, viši znanstveni suradnik

Rođen je 25. srpnja 1977. u Brčkom, Bosna i Hercegovina. Osnovnu školu i Klasičnu gimnaziju završio je u Zagrebu, a studij povijesti i turkologije 2000. na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na istome je fakultetu 2010. obranio doktorsku disertaciju. Godine 2011. izabran je u zvanje znanstvenoga suradnika, a 2017. u zvanje višega znanstvenog suradnika. Od 2002. do 2007. znanstveni je novak u Leksikografskom

zavodu „Miroslav Krleža“. Od 2008. do 2013. znanstveni je novak na suradničkom radnom mjestu asistent i potom viši asistent u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest te izvoditelj nastave na Katedri za turkologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (2009. – 2011.) i na Visokoj školi međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld u Zagrebu (2013.). Od 2013. – 2016. istraživač je Zaklade A. v. Humboldt na Sveučilištu Ruhr Bochum gdje je izvodio i nastavu. Od 2017. zaposlen je u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskoga instituta za povijest. Objavio je nekoliko knjiga – monografske, prijevodne, priređivačke i uredničke. Objavljuje znanstvene radove u domaćim i inozemnim publikacijama iz područja osmanistike i islamologije te hrvatske povijesti i bosansko-hercegovačke povijesti. Sudjelovao je izlaganjima na domaćim i međunarodnim znanstvenim konferencijama. Suradnik je na domaćim i međunarodnim znanstvenim i leksikografskim projektima. Dobitnik je Rektorove nagrade Sveučilišta u Zagrebu i nagrade „Dr. Tomislav Markus“ (2012.) za uspješnog znanstvenog novaka Hrvatskoga instituta za povijest.

Miljenko Muršić, prof.

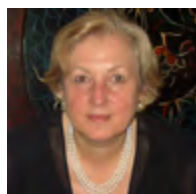
Rođen je 1954. godine u Čakovcu. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Živi i radi u Velikoj Gorici. Član je Društva hrvatskih književnika. Do sada objavio desetak knjiga, izvedeno mu je isto toliko dramskih tekstova: U oblacima (priče), Turopoljska trilogija (kozerije), Uvod u erotsku književnost (eseji), Je li Bobočka spavala s Filipom Latinoviczem (studija), Skandalozna kronika (zbirka pjesama), Galgota, Bela i Miroslav Krleža u 2. svjetskom ratu (drama), Automehanika Carmen, Zujanje/ Magla d.o.o (komedije), Mislav i Crvenkapica, Tajfun, kompjutor sv. Nikole, Avijonko se ženi, Sladoledi (igrokazi za mladež) i dr.

Juraj Odrčić, dipl.ing.

Rođen je 1985. u Zagrebu. Osnovnu i srednju školu završio je u Velikoj Gorici. Diplomirani je inženjer zračnoga prometa. Pokretač je i suvlasnik marketinške tvrtke Studio Eunoia d.o.o. koja je vlasnik lokalnih medija VGdanas, JASKAdanas i ZGprsten. Godine 2009. sa suradnicima pokreće internetski portal vgdanas.hr, od 2012. do 2020. urednik je tiskovine VGdanas. Od 2020. usmjeren je dizajnerskim i marketinškim aktivnostima te organizacijama događanja. Autor je tekstova u lokalnim

i nacionalnim medijima te urednik fotomonografije GRAD VELIKA GORICA - dvadeset godina Grada, dvadeset stoljeća života (2015). Od 2016. inicijator je i voditelj projekta Grad zrakoplovstva. Među aktivnosti toga projekta dva su održana aeromitanga kojim se Veliku Goricu promovira kao zrakoplovno središte Hrvatske. Inicijator je projekata Kurilovečke šetnice, Centra za turopoljsku svinju i drugih. Aktivan je član Plemenite općine turopoljske od 2008. godine u raznim tijelima POT-a – član sućijskoga odbora, sudac plemenite sućije Kurilovec-Kušanec u nekoliko mandata, podžupan Velike Gorice, v.d. župana POT-a, župan POT-a od 2016. do danas (godine 2022. potvrđen u trećem mandatu). Godine 2021. godine izabran je za vijećnika Gradskoga vijeća Grada Velike Gorice.

Đurđa Parać, prof.

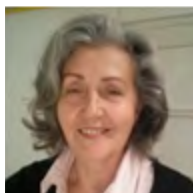
Rođena je 1945. godine u Plesu pokraj Velike Gorice gdje i sada živi. Na Filozofskome fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu diplomirala je filozofiju i religijsku kulturu. U svojoj sredini djeluje kao slikarica, kolekcionarka i pjesnikinja te recenzentica književnih djela. Desetak godina vodila je likovnu koloniju Ars libera koja je djelovala izvan granica Hrvatske i bila prva kulturna razmjena slobodne Hrvatske i Italije, odnosno gradova Riccione i Velike Gorice. Bavi se i društvenim radom. Politički je djelovala kroz HNS i obnašala dužnost vijećnice pri Zagrebačkoj županiji, a HNS-ova Politička akademija dodijelila joj je priznanje za najboljeg vijećnika Zagrebačke županije 2005. godine. Uvrštena je u Antologiju suvremenog velikogoričkog pjesništva. Pokrenula je biblioteku Suvremeno pučko pjesništvo Turopolja. Članica je Matice hrvatske i voditeljica Turopoljskih večeri Ogranka u Velikoj Gorici. Urednica je i suradnica časopisa Luč te članica povjerenstva Matičina književnog natječaja.

prof. dr. sc. Bernardina Petrović

Rođena je u 24. prosinca 1965. u Vinkovcima gdje je završila osnovnu školu i gimnaziju. Studij kroatistike završila je 1991., magistrirala je 1999., a doktorirala 2003. Od 1991. do 1993. radila je kao profesorica hrvatskoga jezika i književnosti u osnovnoj i srednjoj školi. Od 1993. do 2004. zaposlena je u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a od 2004. do danas na Katedri za hrvatski standardni jezik Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, sada u zvanju redovite profesorice. Izvodi nastavu na preddiplomskome i diplomskome studiju kroatistike te na

doktorskim studijima kroatistike i hrvatske kulture. Kao vanjska suradnica sudjelovala je u nastavi na Učiteljskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (ak. god. 2006./2007.), a od 2008. do 2022. na Fakultetu elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu. Objavila je četiri knjige, osamdesetak radova u znanstvenim časopisima i zbornicima radova sa znanstvenih skupova te sudjelovala izlaganjima na sedamdesetak međunarodnih i domaćih znanstvenih skupova. Aktivno je sudjelovala u organizaciji znanstvenih skupova i kongresa te u uređivanju znanstvenih i stručnih publikacija. Članica je uredništva nekoliko znanstvenih i stručnih časopisa. Održala je sedamdesetak pozvanih predavanja na stručnim skupovima i seminarima, ljetnim školama i znanstvenopopularnim tribinama. U ak. god. 2014./2015. i 2015./2016. bila je pročelnica Odsjeka za kroatistiku. Od 2012. do 2017. predsjednica je Državnoga povjerenstva u Natjecanju u poznavanju hrvatskoga jezika. Bila je potpredsjednica Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici (2008. – 2018.), predsjednica je Prosudbenoga povjerenstva Ogrankova književnoga natječaja za kratku priču Turopoljska pčulica (od 2009. do danas) i glavna urednica Ogrankova časopisa Luč (od 2013 do danas). Dobitnica je Nagrade grada Zagreba u 2021.

Ana Plehinger, viši ekonomist

Rođena je 1956. u Zagrebu. Osnovnu školu završila je u Velikoj Gorici, a Ekonomsku školu i Višu ekonomsku školu u Zagrebu. Do umirovljenja bila je zaposlena u Zračnoj luci Zagreb i Obrtničkoj komori Zagreb – Udruženje obrtnika Velika Gorica. Desetljećima je aktivna u radu lokalnih kulturnih udruga. Jedna je od osnivača velikogoričke Udruge umjetnika SPARK u kojoj i danas aktivno djeluje. Članica je Udruge likovnih umjetnika grada Velike Gorice. Osnovala je i devet godina vodila zavičajnu Etno udruhu Kurilovec koja nizom tradicijskih manifestacija, radionica i kulturnih događanja zapaženo djeluje na očuvanju baštine, posebice domaćega turopoljskog kajkavskog govora. Udruga je jedan od nositelja zaštićenog nematerijalnog kulturnog dobra Turopoljski dijalekt (Rješenje Ministarstva kulture Republike Hrvatske, 2017.). Urednica je monografije Priče iz Kurilovca – Kurilovec u 20-om stoljeću (2017.) u izdanju Etno udruge Kurilovec. Članica je Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici i njegova dugogodišnja tajnica, a od 2020. predsjednica Ogranka.

Valentina Radoš, mag. hist. art. i mag. philol. suet.

Rođena je 1993. u Zagrebu. Osnovnu je školu završila u Velikoj Gorici, a IV. gimnaziju 2012. u Zagrebu. Zvanje magistre povijesti umjetnosti (istraživački smjer) i švedskog jezika i kulture (prevoditeljski smjer) stekla je 2019. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Tijekom studija sudjelovala je u istraživanjima o povijesnim satnim mehanizmima čiji su rezultati objavljeni u dvjema publikacijama i prikazani na izložbi. Za studentska je istraživačka postignuća dobila Nagradu Franjo Marković Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2018. do 2021. stručna je suradnica Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ u izradi Turopoljskoga leksikona. Od 2019. zaposlena je u Muzeju Turopolja kao kustosica i voditeljica likovne zbirke te muzejski pedagog. Članica je Sekcije za muzejsku pedagogiju Hrvatskoga muzejskog društva. Autorica je nekoliko izložbi i znanstvenih i stručnih članaka te sudionica nekoliko znanstveno-stručnih skupova. Bavi se temama iz muzeologije, povijesti umjetnosti Turopolja i okolice, s posebnim naglaskom na turopoljske umjetnike u prošlosti i sakralnu baštinu.

Juraj Rončević, mag. ing. silv.

Rođen je 18. srpnja 1992. u Zagrebu gdje je završio osnovnu školu i III. gimnaziju. Godine 2017. završio je diplomski studij Šumarskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i stekao akademski naziv magistar inženjer šumarstva. Za istaknut studentski rad 2015. dobiva Rektorovu nagradu Sveučilišta u Zagrebu. Nakon završetka studija kao pripravnik radio je u šumarijama u Velikoj Gorici i Donjoj Stubici te u ispomoći u šumarijama Gerovo, Zagreb i Novoselec. Zaposlen je u Šumariji Velika Gorica Uprave šuma Podružnice Zagreb Hrvatskih šuma d.o.o. kao revirnik u Gospodarskoj jedinici Turopoljski lug. Od 2022. ovlašteni je inženjer šumarstva u Hrvatskoj komori inženjera šumarstva i drvne tehnologije. Objavio je, u autorstvu ili suautorstvu, nekoliko stručnih radova iz područja šumarstva.

Ivan Rožić, prof.

Rođen je 1942. godine u Buševcu. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao germanistiku i anglistiku, a na Diplomatskoj akademiji položio ispit za diplomatskog savjetnika. Do umirovljenja 2007. radio kao prevoditelj, nastavnik u školi i u konzularnoj službi Republike Hrvatske u nekoliko hrvatskih diplomatskih predstavništava. Autor je publikacija s raznih područja. Objavio je Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik

socijalnopravnih pojmova (1987.), dvije brošure o mirovinskom i invalidskom osiguranju u Austriji i Njemačkoj (1989.), prijevod njemačkoga Zakona o mirovinskoj reformi (1992.), dvije opsežne monografije Ogranak Seljačke sloge Buševac (2010.) i Buševac (2015.), monografiju Povijest plemenite općine turopoljske (2020.) i Rodoslovlja buševskih obitelji (2015.). Objavljivao je znanstvene i stručne članke u časopisu Luč Ogranka Matice hrvatske u Velikoj Gorici i u Ljetopisu Grada Velike Gorice. Od 1954. godine član je Ogranka Seljačke sloge u Buševcu. Bio je redatelj u Pučkome kazalištu Buševac gdje se zalagao za kajkavski dramski repertoar. Autor je cjelovečernjih dramskih djela Zet iz Koljnofa (1997.) i Moderno doba (2016.), dviju dramatizacija Šenoine pripovijetke Turopoljski top (1967. i 2010.) te još nekoliko prigodnih dramskih djela.

Vladimir Stepanić

Rođen 25. veljače 1962. u Velikoj Gorici gdje je završio osnovnu školu. Srednju je ekonomsku školu završio u Zagrebu. Bio je zaposlen u Upravi prihoda Općine Velika Gorica i u VG Vodoopskrbi, potom se okušao i kao samostalni privrednik, a danas je zaposlen u Gradskome stambenom gospodarstvu Grada Velike Gorice. Bavi se društvenim, političkim i sportskim radom, u više je mandata obnašao dužnost predsjednika lokalnoga nogometnog kluba „Udarnik“ te niz funkcija u velikogoričkim sportskim organizacijama. Bio je član Gradskoga vijeća i član Poglavarstva Grada Velike Gorice zadužen za sport te predsjednik Turističke zajednice Grada Velike Gorice. Piše poeziju i prozu na turopoljskom dijalektu. Dobitnik je nagrade Turopoljska poculica 2021. za najbolju priču na kajkavskome (... bem ti te vodene kozice!).

Vesna Župetić, dipl. ped.

Rođena je 1962. u Velikoj Gorici. Na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirala je 1986. pedagogiju, a 2009. upisala Poslijediplomski studij hrvatske kulture. Radila je u Osnovnoj školi u Pokupskom, a potom u Odjelu plana i analize – Elektronski računski centar „Sljeme“. Od 1996. do danas radi kao savjetnica za kulturu u gradskoj upravi Grada Velike Gorice. U svojem radu posebno je angažirana na obnovi, zaštiti i promociji kulturnih dobara Grada Velike Gorice. Od 2013. vodi manifestaciju Dani europske baštine u Velikoj Gorici, a od 2018. projekt Učimo turopoljski dijalekt u okviru kojeg koordinira snimanje kratkometražnoga igranog filma U potrazi

za turopoljskim blagom/Iščemu turopolsko blôgo (2019. – 2021.) i kratkoga dokumentarnog filma Čuvari kulturnog dobra turopoljskog dijalekta (2019. – 2021.). Organizira i koordinira znanstveni i stručni skup Održivost kulturne baštine u Velikoj Gorici (2022). Vodi Projekt obnove tradicijske graditeljske baštine u Turopolju (od 2017.). Surađivala je na projektu izrade Turopoljskoga leksikona Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ (2018. – 2021.). Vodi gradske projekte obnove kulturnih dobara Starog grada Lukavca, Vrata od krča u Turopoljskom lugu, kapele sv. Filomene, kurije Modić Bedeković u Donjoj Lomnici. Sudjeluje u koordinaciji obnove sakralnih objekata: kapele sv. Ivana Krstitelja u Buševcu, kapelu u Gustelnici, župnu crkvu i kapelu u Novom Čiču, župnu crkvu Pohoda Blažene Djevice Marije u Vukovini, kapelu sv. Vida u Mraclinu, župnu crkvu Navještenja Blažene Djevice Marije te asistira kod obnove crkve sv. Antuna Padovanskog u Bukevju, Općina Orle. Objavljuje radove u znanstvenim i stručnim publikacijama. Urednica je deset publikacija Dani europske baštine u Velikoj Gorici.

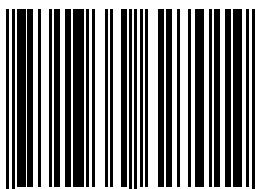

mh

maticahrvatska

*Ogranak Matice hrvatske
u Velikoj Gorici*

ISSN 1334-627X

9 771334 627010